

FUNDACIÓ NOGUERA

Textos i Documents, 35

L'exili austríacista
(1713-1747)

Volum I

per

AGUSTÍ ALCOBERRO

BARCELONA, 2002

© Agustí Alcoberro

Edita: Pagès Editors, S.L.

Sant Salvador, 8 - 25005 Lleida

Primera edició: desembre de 2002

ISBN volum I: 84-7935-969-2

ISBN obra completa: 84-7935-968-4

Dipòsit legal: L-1.094-2002

Impressió: Arts Gràfiques Bobalà, S. L.

Enquadernació: Fontanet

Per a l'Anna Grau,
companya de viatges i de vida

Índex

Pròleg de Miquel Batllori.....	11
A tall d'introducció	15

I

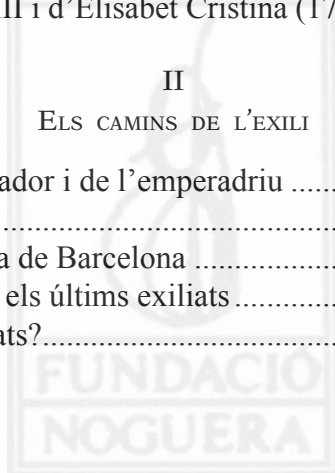
ELS PRECEDENTS

Entre l'imaginari i el real: la lluita contra el Turc a Hongria i els catalans.....	21
Els monestirs de Montserrat de Viena, Praga i Bezdez.....	24
La figura de Jordi de Hessen Darmstadt	26
El govern de Carles III i d'Elisabet Cristina (1705-1713).....	29

II

ELS CAMINS DE L'EXILI

La marxa de l'emperador i de l'emperadriu	37
L'evacuació	40
Després de la caiguda de Barcelona	46
Mallorca, Sardenya i els últims exiliats	52
Quants eren els exiliats?.....	54

III

UN COP D'ULL ALS DOMINIS DELS HABSBERG

L'Erblande.....	62
El regne de Bohèmia.....	63
Hongria i la frontera oriental.....	64
Els territoris hispànics.....	66
L'Imperi. El govern de la monarquia.....	67
Una monarquia composta.....	69

IV

LA GEOGRAFIA DE L'EXILI

Itàlia i Flandes.....	75
Viena.....	93
Hongria i la Frontera militar. La Nova Barcelona del Banat de Temesvar.....	99

V

L'EMPERADOR I ELS EXILIATS

Un afer de prestigi.....	117
La pràctica del govern: els consells d'Espanya, de Flandes i d'Itàlia.....	120
La guerra: els regiments hispànics i les reformes.....	136
L'assistència als exiliats.....	149
La nostàlgia de Carles VI per Barcelona. El «partit espanyol» a Viena.....	159

VI

SOCIOLOGIA DE L'EXILI VIENÈS

Cortesans i alts ministres: el cercle immediat al poder.....	174
L'entorn pròxim: noblesa menor, funcionaris, militars i eclesiàstics.....	182
El col·lectiu popular.....	189
Els àmbits de sociabilitat.....	193
L'Hospital d'Epanyols.....	196

VII

BANAT DE TEMESVAR (1734-1747)

La historiografia. Francesc de Castellví.....	203
La ciutat ideal. Josep Plantí	210
El pensament polític. Del <i>Via Fora els adormits...</i> a Juan Amor de Soria	218

VIII

UNA CRONOLOGIA DE L'EXILI

L'allau continuada (1713-1725). La Pau de Viena.....	229
Les conseqüències de la Pau de Viena. Estabilització i integració (1725-1734).....	234
La difícil supervivència (1734-1747).....	240

IX

LA PETJA DE L'EXILI

Memòria i història.....	247
Bibliografia	249
Arxius consultats.....	255
Índex de noms de persones	257

Pròleg

Quan una recerca històrica presenta a part el text de la investigació ja feta i els principals documents nous que li han servit de base, generalment el lector va saltant de la relació històrica al document a mesura que avança en la lectura encuriosida dels fets i dels problemes que hi afloren.

Però hi ha obres en què l'interès dels documents seleccionats és tan abassegador que el lector es deixa arrossegar per l'interès i la novetat del corpus documental i es va formant una síntesi pròpia de la història real que els ha anat redactant.

Aquest és el cas de l'obra que avui ens regala Agustí Alcoberro, sobretot als qui estàvem adelerats per conèixer més, i d'una manera alhora més personal i més global, un fet de tanta grandària per a la història de Catalunya i de tot Espanya, com el segon acte del drama històric de la guerra de Successió espanyola —un fet només comparable, el mateix segle XVIII, amb els milers de jesuïtes exiliats de les monarquies portuguesa i espanyola i, el passat segle XX, amb l'exili republicà de 1939.

La història gairebé només militar i política de l'austriacisme postbèl·lic sorgia de les Narraciones históricas de Francesc Castellví, inèdites fins a la darrerria del segle XX i només divulgades fragmentàriament, quan només eren conegudes a través d'historiadors catalans interessats, sobretot, en el radical canvi polític que el Principat experimentà amb la guerra de Successió: de Sanpere i Miquel o Carreras i Bulbena fins a Duran i Canyameras. Però llurs escrits i els de Pere Voltes i Bou —bé que més centrat, aquest, en

el regne i el regnat de l'arxiduc Carles d'Àustria com a rei dels catalans, amb noves i fonamentals aportacions dels arxius vienesos— deixaven entreveure que l'austriacisme hispànic no era solament un episodi de la història militar i política catalanoaragonesa i espanyola, sinó un fenomen històric global de tot Europa, val a dir, de la història militar i política, però també social, econòmica, cultural, religiosa, de tota l'Europa central i meridional, des de la desembocadura del Danubi fins a l'Atlàntic.

Dintre d'aquest món, l'exili austriacista representa quelcom més que un episodi o una seriosa peripècia de la història de Catalunya.

Es presenta transversalment, però com un llampec lluminós, en la més recent bibliografia sobre el set-cents, la d'Ernest Lluch, Virginia León, Joaquim Albareda i tants altres.

Els qui s'havien interessat per les alternatives d'austríacs i borbons a Nàpols i Sicília, i en part també a Sardenya, ja havien entrellucat que a l'encreuament polític, interferit per les guerres de Successió d'Espanya, d'Àustria i de Polònia i per les noves divisions internacionals imposades pels diferents i variats tractats internacionals d'Europa, s'hi havia sumat un interferiment més profund en l'alternant món europeu en què s'havien de moure els exiliats espanyols, l'exili hispànic, com un tot fluctuant, com una medusa de totes les mars europees, les que per llurs costes o pels grans rius de la història eren més tost vies de contactes humans que no pas artificial separació de pobles.

En aquesta obra, els canvis fronterers resten més explicats que en tantes altres, amb els consegüents canvis de residència de l'exili austriacista, que viu en un món de projectes mítics i canvians, que alguna vegada s'acosten a una realitat històrica, tot just esfumada, com en el cas de la Nova Barcelona al Banat romanès de Tamisoar o Temesvar, un somni que només amb les noves fronteres orientals del regne d'Hongria havia pogut aparèixer com a versemblant.

Però en un ambient que en conjunt ens sembla il·lusori i mític, els noms llegendaris dels catalans més preeminents a la cort de Viena es retallen més humans, amb llurs grans qualitats i els petits o grans defectes que els acompanyen. I en una societat sempre extremadament jerarquitzada, es va creant un món més o menys interclassista, del qual sorgeixen historiadors, politicòlegs, filòlegs, conreadors de totes les ciències de l'esperit, sense cap més unitat que una ventada d'europeisme que els diversifica dels que s'havien quedat a Espanya, més ancorats en la sola, o quasi,

cultura francesa.

Potser una recerca complementària en els arxius de les universitats de tot l'imperi austríac sobre els estudis superiors dels fills dels emigrats espanyols reintegrats a Espanya acabaria d'explicar-nos el que ells representaren en els canvis polítics esdevinguts en els regnats de Ferran VI i Carles III.

A tall d'introducció

Aquesta és una història de vençuts. Alguns foren doblement i triplement vençuts. Com els qui hagueren d'exiliar-se de primer de Barcelona, després de Mallorca i Sardenya i anys a venir de Sicília o Nàpols. D'autoritats que hagueren de rendir fins a tres regnes, com el marquès de Rubí, successivament virrei últim de Mallorca, Sardenya i Sicília. De combatents que lluitaren en quatre guerres en les regions més diverses d'Europa i foren tres cops empresonats, com Pere Joan Barceló, Carrasclat. O que, com l'aragonès Blas Ferrer, moriren a l'Hospital d'Espanyols de Viena:

Se señaló mucho en su servicio. Dos vezes fue prisionero, con grandes riesgos. Padeció mucho, fue poco considerado. El emperador le llamava «mi mártir».

De soldats que lluitaren i moriren en regions de noms tan exòtics per a ells —i per a molts de nosaltres— com Eslavònia, Oltènia o Estíria. I encara, dels centenars de famílies confinades al Banat de Temesvar a partir de 1735, amb la intenció —forasenyada— de construir-hi la Nova Barcelona. És també la història de vídues i orfes de cognoms il·lustres —Abadal, Bach de Roda, Barceló, Duran, Ferran, Ibarra, Moragues, Nebot, Pedrosa, Verdguer, Villarroel...— que encara el 1747 percebien una assistència minsa a Viena.

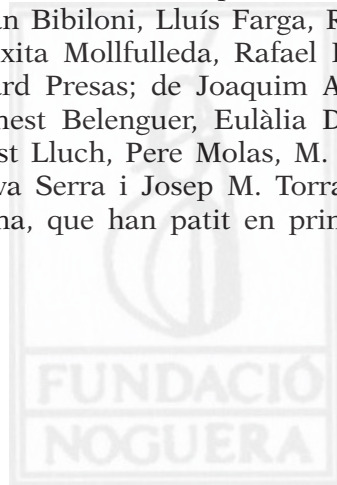
En la derrota, però, alguns obtingueren el favor imperial i governaren els extensos i rics territoris cedits a Carles VI pels tractats d'Utrecht i Rastatt —a Itàlia i Flandes. D'altres se situaren al capdamunt del poder imperial, sota el lideratge de Ramon

Vilana-Perles. O foren assistits al llit de mort per una arxiduchessa i emperadriu consort —Maria Teresa— i un futur emperador —Josep II: va ser el cas excepcional de Manuel Desvalls i de Solanell, tercer marquès del Poal. D'altres, encara, entraren en el cercle reduït de la cort vienesa i maridaren aristòcrates de la plurinacional monarquia austríaca. Alguns, des de l'exili, van escriure aportacions decisives a la historiografia i al pensament polític, que tot just han estat revalorades recentment.

En aquest estudi hem volgut presentar un retrat col·lectiu d'aquell grup humà també plurinacional i interclassista. Una visió de conjunt —coral—, que es construeix sobre múltiples històries personals, però que posa de relleu els factors de cohesió com a grup i els trets identitaris que van dotar-lo d'una personalitat pròpia.

A l'hora de cloure aquest llibre —d'encetar-lo per al lector— no ens podem estar d'evocar les diverses estades als arxius vienesos —notablement al Haus-, Hof- und Staatsarchiv i al Hofkammerarchiv—, l'imposant edifici de la Biblioteca Bridense de Milà —fet construir per Maria Teresa— i els recorreguts pels carrers de Bratislava —la Pressburg alemanya i Poszony hongaresa—, Buda i Pest —que, entre altres coses, ens van permetre constatar el rigor del clima hongarès.

El nostre periple no hagués estat possible sense l'ajut de moltes persones. Ens cal, doncs, agrair la col·laboració del Centre d'Història Contemporània de Catalunya i de Josep Benet, Josep M. Solé i Sabaté i Albert Manent; de la Fundació Noguera, que volem personalitzar amb els noms de Josep M. Puig Salellas i Josep M. Sans i Travé; de Joan Bibiloni, Lluís Farga, Ricard González, José Luis Gutiérrez, Conxita Mollfulleda, Rafael Pavía, Marisa Presas, Reyes Presas i Ricard Presas; de Joaquim Albareda, Jon Arrieta, Miquel Batllori, Ernest Belenguer, Eulàlia Duran, János Kalmar, Virginia León, Ernest Lluch, Pere Molas, M. Carmen Pérez Aparicio, Karl Rudolf, Eva Serra i Josep M. Torras i Ribé; i, sobretot, de l'Anna i la Marina, que han patit en primera línia els avatars de la recerca.

I
ELS PRECEDENTS

A la Catalunya de 1700 —si més no en els medis poc o molt polititzats— realitats geogràfiques força llunyanes com l'Imperi, els arxiducats d'Àustria o el regne d'Hongria no eren pas del tot desconegudes. Deixant de banda els precedents medievals,¹ cal recordar que la relació entre aquests territoris i els regnes peninsulars va ser permanent d'ençà de l'entronització de Carles V com a monarca hispànic. La lluita contra el Turc —especialment àlgida durant els setges de Viena de 1529-1532 i 1683— va generar un espai propi en l'imaginari col·lectiu dels catalans, d'altra banda prou trasbalsat per les falconades contínues del cors magrebí. Al voltant d'aquests episodis va aparèixer una literatura de notícies, de consum ampli i fins i tot popular. En ambdós setges hi va haver una participació quantitativament escassa, però socialment significativa, de voluntaris catalans —que en el segon cas va ser protagonitzada per menestrals.

Juntament amb aquest àmbit, que afectava sobretot l'imaginari, hi va haver dos pilars bàsics de relació amb l'Imperi. D'una banda, la presència dels terços de la monarquia hispànica a les guerres d'Europa. Com és ben sabut, les dues branques de la dinastia dels Àustria sorgides de l'herència de Carles V van mantenir una estreta aliança fins a la pau de Westfàlia (1648). Després d'aquella data, que certificà la fi de l'hegemonia dels Habsburg al continent, els

1. Zoltan FALLENBÜCHL: «Espagnols en Hongrie au XVIIIe siècle», *Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos*, LXXXII (1979), pp. 85-86.

contactes van continuar essent importants. Entre ells, destaca l'arribada a Catalunya d'uns dos mil soldats alemanys, el 1695, amb l'objectiu de contribuir a la defensa del país davant els atacs francesos. L'actitud del seu cap, el príncep Jordi de Hessen Darmstadt, que va ser el darrer lloctinent del Principat (1698-1701) per Carles II, va resultar decisiva en la formació de l'austriacisme català.²

L'altra via de contacte va sorgir de la lluita contra la Reforma protestant, comuna a les dues branques familiars dels Habsburg. En aquest terreny, un nombre significatiu d'eclesiàstics dels regnes hispànics es van desplaçar als dominis imperials per exercir tasques de predicació. Com veurem, els monjos de Montserrat hi van jugar un paper important.

El 1700, doncs, a Catalunya existia ja una percepció força contrastada de la realitat imperial. La rivalitat amb França, les ocupacions a què les tropes franceses sotmeteren el país durant les darreres dècades del segle XVII³ i la repressió exercida als comtats de Rosselló i de Cerdanya d'ençà de la pau dels Pirineus (1659),⁴ degueren contribuir a idealitzar-la. Probablement, aquesta és una de les causes no menors de l'arreglament del Principat a favor de l'arxiduc Carles; en tot cas, va ser una de les armes esgrimides des del primer moment per la publicística austriacista.

Com és obvi, els anys de govern efectiu de Carles III i de la seva esposa (1705-1713), en què Barcelona va esdevenir cort reial, van contribuir a afermar-ne els lligams. No només des de la consciència de compartir un mateix projecte polític i uns mateixos enemics: també en el pla personal. Sabem que algunes dames catalanes van casar-se amb nobles alemanys. El mateix fenomen es donà entre les dones de les classes populars i els soldats imperials.

Tot plegat ens pot ajudar a entendre la importància de l'exili, tant en el pla quantitatiu —emigraren, com veurem, més de 25.000 persones— com pel que fa a la seva durada, que en molts casos

2. Joaquim ALBAREDA: *Els catalans i Felip V. De la conspiració a la revolta (1700-1705)*. Barcelona, 1993.

3. Josep M. TORRAS I RIBÉ: *La guerra de Successió i els setges de Barcelona (1697-1714)*. Barcelona, 1999. Agustí ALCOBERRO: «Entre Segadors i Vigatans: l'ocupació francesa de 1694-98», *L'Avenç*, 109 (novembre de 1987).

4. Josep SANABRE: *Resistència del Rosselló a incorporar-se a França*. Perpinyà, 1985 (2.ª ed.).

va significar una dissolució final en les societats d'acollida. Però l'exili no hauria estat tan massiu ni tan prolongat sense dos factors més, que aquí no analitzarem amb detall: la brutalitat i la persistència de la repressió borbònica després de 1714, i el contacte secular amb Sardenya, Sicília i Nàpols —el regne que va acollir més exiliats—, territoris tots ells que, en diversos moments, van pertànyer a l'emperador Carles VI (el Carles III dels seus seguidors hispànics).

ENTRE L'IMAGINARI I EL REAL: LA LLUITA CONTRA EL TURC A HONGRIA I ELS CATALANS

Ja el setge de Viena de 1532 va atreure l'interès dels catalans. Juntament amb els alts funcionaris que acompanyaven l'emperador, un nodrit grup de nobles catalans va desplaçar-s'hi voluntàriament i va participar en la defensa de la ciutat. Entre ells hi havia el poeta Joan Boscà. La notícia ens ha arribat mitjançant la carta que l'humanista Martí d'Ivarra, professor de gramàtica llatina a l'Estudi General de Barcelona, va adreçar a les Corts de Montsó de 1533-1534. L'epístola, dedicada a Galceran de Cardona, va ser publicada a tall de pròleg a la tercera edició de les *Històries e conquestes dels reis d'Aragó e comtes de Barcelona*, de Pere Tomic, impresa a Barcelona aquell darrer any. En el passatge esmentat, Ivarra presenta la gesta dels seus coetanis com a digna de la història dels avantpassats narrada per Tomic:⁵

Notant principalment qui són aquells egregis e heroics cavallers qui d'aquesta insigne ciutat [Barcelona] anaren en Viena, e arribaren quasi tan prest com lo invicte emperador, ab cathòlics ànimos de veure-se ab los turcs. Así que acompanyant a vostra senyoria [Galceran de Cardona], besaren la mà a la Sacra, Cesàrea, Augusta e Cathòlica majestat, manant aquella ab special alegria pendre en scrit de aquella nòmina.

E dexant que vostra spectable senyoria ja era en casa del victoriós Cèsar; e lo il·lustre don Joan de Zúniga, comenador major de Castella, casat e domiciliat en aquesta ciutat [Barcelona]; e don Phelip de Cervelló, singular capità per molts

5. Seguim l'edició de Barcelona, 1886, a través de la reimpressió facsímil publicada a Bagà, 1990. Tanmateix, hem revisat el text segons els criteris moderns de transcripció i n'hem corregit alguns errors.

anys en Itàlia; dexant que lo spectable senyor don Pedro de Cardona, pare seu, hi fóra, no afectant altra cosa més en aquesta edat, si la governació de Cathalunya e manament de sa majestat scrivint-li que de açò era més servit, no-l detinguera; dexant que Gispert Antoni Miquel de Guimerà restà enferm en lo camí; e lo spectable senyor don Anton de Cardona, oncle seu (al present virrey de Cerdenya), essent per lo camí, arribà aprés en la imperial cort;

Arribaren ab vostra senyoria devant Cèsar per a tal jornada qual lo Turc Solymano no gosà esperar: don Antoni de Arill; don Francesc de Gralla y Desplà, mestre racional; don Carles de Oms e de Cruilles; don Johan de Oms e de Cruilles, germans; don Bernat Albert; don Johan de Boxadors; don Dimas de Requesens y de Boxadors, germans; don LuΩs Icart; Michel de Vilatorta; Martí Johan de Vilatorta, germans; Ferrer Joachim de Sant Climent y de Gualbes; Michelot Oliver e Johanot Oliver, germans; Galçeran Pujol; Miquel Bosch Vilagaiana; Thomàs Pujades; Galceran Carbó; Galçeran Albanell; Johan Boscà; Johan Mijavila; Michel Staper; e altres nobles e cavallers de Perpinyà e altres parts de Cathalunya.

El setge de Viena de 1683 i la contraofensiva cristiana, que suposà la recuperació de la major part del regne d'Hongria —per a la qual el papa Innocenci XI proclamà la darrera croada—, van tenir un gran impacte a Catalunya. L'historiador hongarès Zoltan Fallenbüchl n'ha recollit algunes dades rellevants, tot resseguint la historiografia del seu país:⁶ Així, assenyala que uns tres-cents catalans van anar a lluitar a Hongria tot seguint la butlla papal. Entre ells destacà un grup de seixanta menestrals de la ciutat de Barcelona. Tots ells van ser incorporats al regiment del general Starhemberg, que més endavant havia de ser el darrer lloctinent del Principat.

Fallenbüchl remarca que la presència catalana a Hongria va ser aleshores molt superior a la de la resta de regnes peninsulars i a la dels altres estats europeus. En destaca com a causa principal el fet de compartir la pressió islàmica:⁷

6. Zoltan FALLENBÜCHL: «Espagnols en Hongrie...», pp. 88-93.

7. *Ibidem*, pp. 88-89.

Caractéristique est que tandis que dans les autres parties de l'Espagne la «reconquista» hongroise trouve de l'écho parmi les rangs des cercles dirigeants, en même temps en Catalogne, «pays se tournant vers la mer» (la Méditerranée), la campagne hongroise remue de larges couches du peuple [...] Le territoire qui réagit le plus fortement à la lutte contre les turcs, est celui qui connaît le danger turco-musulman non seulement des livres et brochures, mais par l'expérience des attaques corsaires et du sort des compatriotes réduits en esclavage.

Montserrat Guiu i Pere Molas han estudiat la nombrosa publicística de tema hongarès que es publicà a Catalunya durant els anys de la tercera guerra turca.⁸ Com remarca Molas, «la defensa de Viena el 1683 va marcar l'inici de l'atenció de l'opinió pública catalana envers els fets polítics de l'Europa centro-oriental».

Només en aquell any es van publicar a Barcelona set impresos amb notícies referides al tema, cosa que representa el 38% del total d'impresos de l'any. La xifra va augmentar en els anys següents i va assolir el seu màxim el 1686, any de la presa de Buda; aleshores se'n publicaren setze (un 63%). Les publicacions coetànies destaquen l'heroisme dels voluntaris catalans, i en subratllen l'extracció popular. La notícia és present també en els sermons publicats i en diverses cròniques i dietaris. D'altra banda, les victòries de l'exèrcit imperial van ser celebrades amb Tedèums, misses solemnes i festes a Barcelona i en altres ciutats catalanes.

Com abans havia fet Martí d'Ivarra per al setge de 1532, l'historiador Narcís Feliu de la Penya publicà als *Anales de Cataluña* (1709) una llarga llista dels voluntaris catalans presents a la campanya d'Hongria de 1686. Hi figuren cinquanta-dos noms.⁹ Segons explica Feliu,¹⁰

8. MONTSERRAT GUIU: «La defensa d'Àustria i les guerres d'Hongria a la publicística catalana», *Pedralbes. Revista d'Història Moderna*, 4 (1984), pp. 363-374. PERE MOLAS: «Catalunya i la lluita contra els turcs. 1683-1688», dins *Catalunya i la Casa d'Àustria*. Barcelona, 1996, pp. 263-282.

9. NARCÍS FELIU DE LA PENYA: *Anales de Cataluña*. Barcelona, 1709 (reimpressió facsímil: Barcelona, 1999), vol. III, p. 391; també reproduïx la llista dels qui participaren al setge de 1532, que extreu de la tercera edició de les *Històries e conquestes...* de Pere Tomic.

10. *Ibidem*, p. 388.

A 10 de marzo [de 1686] se publicó el jubileo plenísimo concedido por Su Santidad a los que asistiessen a la guerra de Ungría, con sus personas o limosnas. Acudieron fieles el zelo y piedad catalana en lo general como pudieron con los donativos y más de ciento y cinquenta con sus personas, sólo llegando allí algunos ochenta; de éstos, sesenta se hallaron en las guerras y asedio de Buda y en otras ocasiones, manifestando su valor, en crédito de la nación, siendo los primeros en los avances y sacrificando los más gloriosamente su vida en defensa y testimonio de la constancia de la fe catalana.

D'altra banda, Feliu publicà dos fragments de sengles cròniques coetànies¹¹ que destaquen l'heroisme dels catalans en aquella campanya.

No pas sense intencionalitat política, el 1690 es publicà a Barcelona la traducció castellana d'un text italià intitulat *La Francia con turbante, causa de las guerras de Hungría*.

ELS MONESTIRS DE MONTSERRAT DE VIENA, PRAGA I BEZDEZ

Devem al pare Anselm Albareda les notícies de què avui disposem sobre els monestirs de Montserrat fundats en terres d'Àustria i de Txèquia.¹² Tots ells neixen dins l'esforç d'imposició de la Contrareforma aplicat per l'emperador Ferran II i pel seu fill, Ferran III, després de la victòria de la batalla de la Muntanya Blanca (1620). Aquest esdeveniment crucial en la guerra dels Trenta Anys suposà una reducció dràstica de la sobirania política del regne de Bohèmia, la fi de la tolerància religiosa i l'execució o l'exili d'una gran part de la seva classe dirigent. El nou clima d'intolerància s'estengué també als arxiducats d'Àustria, on fins aleshores hi havia una important presència protestant. Durant la guerra dels Trenta Anys, el suport de la branca hispànica dels Habsburg als emperadors no es limità als camps de batalla. Ben a la inversa, s'estengué també a la causa catòlica, per a la qual proporcionà personal competent.

11. Són la *Historia Leopoldi* i el *Floro histórico de la guerra movida por el sultán de los turcos Mehemet IV contra el augustísimo Leopoldo I, emperador de romanos*, de Francisco Fabro Bremundán; es coneixen tres edicions barcelonines d'aquesta obra (1686, 1687 i 1688).

12. Anselm ALBAREDA: *La congregació benedictina de Montserrat a l'Àustria i a la Bohèmia*. Montserrat, 1924.

La vinculació de Ferran III amb Montserrat data del seu casament amb Maria d'Àustria, germana de Felip IV. Abans d'abandonar la península, el futur emperador i la seva esposa pujaren a acomiadar-se de la imatge (desembre de 1629). Ja aleshores s'incorporà al seu sèquit el monjo montserratí Juan de Sagredo, que tanmateix morí en el viatge. Poc després el monjo Benet de Penyalosa va ser proclamat «procurador general de Montserrat en els regnes d'Alemanya» (26 de maig de 1631); Penyalosa ja era a Viena el 10 d'agost.

El primitiu monestir de Montserrat de Viena es contruí fora muralla, cosa que provocà l'oposició dels consells de Guerra i d'Estat. Les obres s'iniciaren el 26 de maig de 1632, just un any després del nomenament de Penyalosa. El temple va ser inaugurat el 21 de novembre de 1623. Segons Anselm Albareda,¹³ «des d'aquest dia, la devoció a la Madona de Montserrat fou la preferida dels emperadors i dels reis».

Albareda afirma fins i tot que el futur Ferran III i la seva esposa tenien un quadre amb la imatge de la Mare de Déu de Montserrat a la seva capella privada, i que se l'enduien amb ells quan viatjaven. El 17 de maig de 1636 s'erigí el priorat de Montserrat de Viena, que depenia jeràrquicament del de Montserrat-Emaús de Praga, reconstruït també aquell mateix any.

Durant el setge de Viena de 1683, l'edifici va ser enrunat per facilitar la defensa de la ciutat. El 2 de juliol de 1690, però, coincidint amb l'inici d'una de les etapes més pròsperes de la construcció a Viena, es col·locà la primera pedra del nou edifici, situat davant l'Schottenstift, l'antic monestir benedictí de la ciutat. El 16 de maig de 1708, l'emperador Josep I l'elevà al rang d'abadia.

Com veurem, el monestir de Montserrat de Viena jugà un paper molt important durant els anys intensos de l'exili austriacista. No va ser, però, l'única iniciativa religiosa peninsular a la capital austríaca. En temps de l'emperador Leopold I un grup de trinitaris descalços espanyols van fundar també una església, situada a l'Alser strasse. Els coetanis la coneixien com la Casa dels Espanyols blancs (*Weisspanierhaus*), per contraposició als benets de Montserrat, o Casa dels Espanyols negres (*Schwarzspanierhaus*).¹⁴

13. *Ibidem*, p. 39.

14. Vegeu el document 16. El carrer que hostatjà el monestir de Montserrat continua dient-se Schwarzspanier strasse.

També per iniciativa de Ferran III es construí a Praga, damunt les restes d'una abadia medieval, el monestir de Montserrat-Emaús. El monestir va ser fundat, com ja hem assenyalat, el 1636.

El primer projecte d'edificació del monestir de Montserrat de Bezdez (Boesig, en alemany) és de 1632. Les obres es paralizaren, tanmateix, dos anys més tard. Va ser el 1666 quan l'abat del monestir de Praga, Antonio Sotomayor, el fundà definitivament; les obres van quedar enllestides el 1672. Des dels seus orígens, el monestir de Bezdez va ser objecte d'importants pelegrinatges en les diades marianes.

LA FIGURA DE JORDI DE HESSEN DARMSTADT

El príncep Jordi de Hessen Darmstadt representa una fita decisiva en els lligams entre els catalans i la branca austríaca dels Habsburg. Com ha assenyalat l'historiador Joaquim Albareda, el príncep¹⁵

aviat assolí una popularitat indiscutible entre els catalans, en contrast amb la poca simpatia que desvetllà [el lloctinent] Velasco, fins al punt que es revela com un element clau per explicar el retrobament de les classes dirigents catalanes amb la casa d'Àustria a la fi del regnat de Carles II, en oposició a la casa d'Anjou.

Jordi de Hessen Darmstadt arribà a Barcelona a començament d'agost de 1695, al capdavant d'un exèrcit de 2.000 soldats alemanys i un terç d'irlandesos. La conjuntura era particularment difícil. Els francesos, que el 1693 havien conquerit Roses, ocupaven des de l'estiu de l'any següent tota la vegueria de Girona.¹⁶ Les tropes alemanyes es van distingir des de primera hora per l'heroisme i l'eficàcia militar, cosa que contrastava amb l'actitud indolent i vacil·lant de l'exèrcit regular espanyol, i que encetà un ampli corrent de simpatia entre la població civil i les milícies populars.

15. Joaquim ALBAREDA: *La Guerra de Successió i l'Onze de Setembre*. Barcelona, 2000. Vegeu també: Josep M. TORRAS I RIBÉ: «El príncep Jordi de Darmstadt i la conspiració austríacista de Catalunya (1697-1705)», *L'Avenç*, 264 (desembre 2001), pp. 23-29; Joaquim RAGÓN: «El último virrey de la administración habsburguesa en Cataluña: Jorge de Darmstadt y Landgrave de Hattia (1689-1701)», *Pedralbes. Revista d'Història Moderna*, 2 (1982), pp. 263-271.

16. Vegeu la nota 3 d'aquest capítol.

Ja en els dies anteriors a la rendició de Barcelona a les tropes franceses (agost de 1697), els Comuns —Diputació del General, Consell de Cent i Braç Militar— enviaren diverses ambaixades al príncep demanant-li que es fes càrrec de la defensa de la ciutat. Aleshores, segons Narcís Feliu de la Penya, Darmstadt¹⁷

sintiendo no poder dar consuelo a tan fidelísimos vassallos, respondió que devía obedecer a sus generales y que no podía condesender con estas tan finas y tan leales instancias.

Amb la sortida de les tropes franceses de Catalunya (gener de 1698), com a conseqüència del tractat de Rijswijk, Darmstadt va ser nomenat lloctinent del Principat, en un intent del govern de Madrid de complaure les institucions catalanes:

No admitido el conde de la Corzana por la ciudad [Barcelona], eligió el rey en su lugarteniente y capitán general del Principado al príncipe de Darmstad, bien admitido en la provincia por su valor en la defensa de Barcelona y obrar generoso en las antecedentes campañas. Entró y juró en la ciudad a 8 de febrero. Entonóse Te Deum, repitiendo a Dios las gracias por las pazes, y éste y los dos siguientes días fueron festivos, con las luminarias, juegos, bayles y máscaras.¹⁸

Des del càrrec de lloctinent, Darmstadt va conèixer la mort de Carles II i l'entronització de Felip V. Però el príncep no podia ser un home de confiança per a la nova dinastia, que ja aleshores recelava dels projectes de l'emperador d'Àustria, Leopold I, per proclamar el seu fill Carles com a candidat al tron hispànic. Poc després del nomenament del nou virrei, Luis Fernández Portocarrero, comte de Palma, Jordi de Darmstadt va rebre l'ordre d'expulsió de Catalunya (abril de 1701). Abans de marxar, però, el príncep va entrevistar-se secretament amb diverses persones pròximes, tot donant-los esperances sobre la futura arribada de l'arxiduc Carles d'Àustria. Ho va fer a Barcelona i encara a Castelldefels i Blanes, on va desembarcar i hi va romandre alguns dies abans d'emprendre el camí vers Gènova i Viena.

En els mesos següents, de primer a la capital austríaca i després a Portugal, Jordi de Darmstadt va prosseguir els seus contactes amb

17. Narcís Feliu DE LA PENYA: *Anales de Cataluña*, vol. III, p. 447.

18. *Ibidem*, p. 453.

els nuclis austriacistes catalans. Alhora, dins l'entorn de l'arxiduc, va ser el màxim valedor de l'opció catalana, és a dir, del projecte que Carles iniciés la conquesta dels regnes hispànics per Barcelona.

Així, Darmstadt comandà el primer assaig d'ocupació de Barcelona, que va resultar finalment fallit (maig de 1704). L'empresa comptava amb el suport d'alguns austriacistes de primera hora com el jove noble Antoni de Peguera i Aymerich, el veguer Llätzer Gelsen i un nodrit grup de persones del poble del barri de la Ribera.

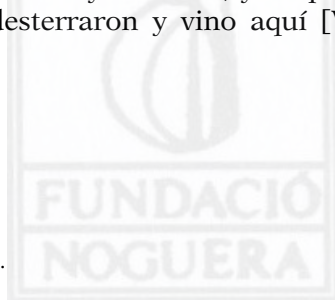
El príncep jugà de nou un paper central en el setge de 1705, que es va acabar amb el lliurament de la ciutat a les tropes aliades. Morí el 14 de setembre; tot dirigint els combats per ocupar Montjuïc. Feliu de la Peña, que en aquells moments era a la presó per austriacista, escriu:¹⁹ «Murió el que vivirá eternamente, sin olvidarse su gloria en los anales de la fama y en los coraçones catalanes.»

Alguns dels soldats alemanys que arribaren a Catalunya amb el príncep de Darmstadt el 1695 restaren al país a la fi de la guerra (1697), en molts casos per haver-se casat amb catalanes. El 1705, amb ells i altres forasters es formà el regiment d'estrangers, que des de 1707 va ser comandat pel coronel Shower. Alguns restaren al país després de l'evacuació de les tropes reials (1713) i participaren a la defensa de Barcelona. En tot cas, tots ells van ser desterrats després de l'ocupació borbònica. Aquest és, entre d'altres, el cas del sargent major Joan Enric de Haas, que el 1725 residia a Viena:²⁰

Don Juan Enrique de Haas es alemán y pasó a Cataluña el año 1695 con el regimiento tedesco de Dupont, en el cual fue soldado, alférez, theniente y capitán. Sirvió hasta la paz del año 1697, que se retiró a Calella, en donde se casó. Y al arrivo de S. M. el año 1705 se presentó y sirvió de capitán y después sargento mayor del regimiento Colbars, y por su reforma sirvió de agregado en el de Schower. Sirvió también en las defensas últimas de Barcelona y Cardona, y después se retiró a Calella, de adonde le desterraron y vino aquí [Viena] el año 1717.

19. *Ibidem*, p. 538.

20. Document 32.

EL GOVERN DE CARLES III I D'ELISABET CRISTINA (1705-1713)

No és el nostre propòsit descriure els principals episodis de la guerra de Successió ni fer un balanç del govern de qui va ser proclamat Carles III.²¹ Sí que ens pertoca, però, remarcar els lligams creixents que es produïren entre la societat catalana i els nouvinguts súbdits de Carles. Les relacions afectaren totes les classes socials, des de la noblesa, que entrà en contacte amb els cercles íntims del monarca, fins als sectors populars, que establiren múltiples relacions amb les tropes imperials. El context era, d'altra banda, favorable, perquè, malgrat les penalitats de la guerra, Barcelona esdevingué una capital cortesana. Fins al 1713, doncs, les despeses derivades de la cort —i també les relacions comercials amb les potències aliades, especialment Anglaterra i els Països Baixos— van contribuir a generar un clima d'una certa prosperitat.

L'entorn immediat del monarca era format per aristòcrates com el príncep Antoin Florian de Liechtenstein, majordom major i cavallerís major de la casa reial;²² el comte d'Althan, primer oficial de cambra; el príncep Enric de Darmstadt, i el napolità comte Stella. També hi havia una important representació de la noblesa dels regnes hispànics. A banda dels càrrecs pròpiament polítics, Carles nomenà gentilhomes de cambra els comtes d'Oropesa, Montesanto, Sástago i Savallà.²³ Aquest darrer, Joan Antoni Boixadors i de Pinós, va ser nomenat, a més, director de la Capella de Música de la cort. D'altra banda, amb motiu de l'arribada de l'esposa de Carles, Elisabet Cristina de Brunsvic-Wolfenbüttel (1708), el comte de Cardona, Josep Folch de Cardona i Erill, va ser nomenat majordom major

21. Sobre la guerra de Successió i el govern de Carles III, vegeu especialment: Pere VOLTES: *L'arxiduc Carles d'Àustria, rei dels catalans*. Barcelona, 1967; Joaquim ALBAREDA: *La Guerra de Successió...*; del mateix autor: *Catalunya en un conflicte europeu. Felip V i la pèrdua de les llibertats catalanes*. Barcelona, 2001; Josep M. TORRAS I RIBÉ: *La guerra de Successió...*; János KALMAR: «Sobre la cort barcelonina de l'Arxiduc Carles d'Àustria», *Pedralbes. Revista d'Història Moderna*, 18 (1998), II, pp. 299-302.

22. El príncep de Liechtenstein havia estat preceptor de Carles. Tanmateix, segons János Kalmar, la seva influència política disminuï després de la mort de l'emperador Leopold I (János KALMAR: «Autour de l'Empereur Charles VI: "allemands" et "espagnols" dans la cour viennoise du premier tiers du XVIIIe siècle», dins Jean-Philippe GENET, Günther LOTTES (eds.): *L'État moderne et les élites, XIIIe-XVIIIe siècles. La méthode prosographique*. París, 1991, pp. 255-261).

23. FRANCESC DE CASTELLVÍ: *Narraciones históricas desde el año 1700 al 1725*, Madrid, 1999, vol. III, p. 309. Per als tres primers volums seguim l'edició de Madrid, 1997-1999. El volum IV (corresponent als anys 1714-1725) l'hem consultat a través del microfilm custodiat a l'Arxiu Nacional de Catalunya.

de la reina, i les dames Maria Teresa de Moncayo y Palafox i Gertrudis de Lanuza i Gilabert en van esdevenir dames d'honor. El poder polític es concentrà sobretot en mans del secretari d'Estat Ramon Vilana-Perles, que va ser distingit amb el títol de marquès de Rialp (1710), i de Juan Antonio Romeo, secretari d'Estat per als afers d'Itàlia.

Amb el temps, es produí una certa fusió entre els cercles cortesans peninsulars i els d'origen germànic, que continuaria, anys més tard, a l'exili de Viena. Així, per exemple, el comte d'Althan es casà, el 1709, amb la dama catalana Marianna Pignatelli i d'Aymerich, i el comte Stella ho va fer amb Josepa de Copons el 1713. El cronista Francesc de Castellví esmenta altres dames catalanes maridades amb nobles d'orígens diversos.²⁴ Tampoc no foren infreqüents aleshores els casaments entre soldats imperials i dones de les classes populars de Catalunya.²⁵

Ens equivocariem, però, si presentéssim una imatge idíl·lica de la relació entre el Principat i el nou govern. En un context de guerra, amb les limitacions fiscals que suposà el domini efectiu d'un territori exigü —limitat a Catalunya durant llargs períodes—, això no hauria estat en cap cas possible. El govern de l'arxiduc topà també en diverses ocasions amb les institucions catalanes, en especial a partir de l'estiu de 1707.²⁶ La problemàtica dels allotjaments, la tendència a l'autoritarisme dels funcionaris reials i el mateix contrast sagnant entre l'opulència de la cort barcelonina i el sofriment de la major part del país van ser motius de queixa permanent.

Un austriacista de primera hora com Narcís Feliu de la Peña es va fer ressò dels excessos provocats per la soldadesca aliada l'estiu de 1708 i de les rivalitats i suspicàcies suscitées per l'exercici del poder. A més, afegia:²⁷

A estos contratiempos se añade un disgusto, que era parecer a los catalanes que se hallavan poco aplaudidos y no

24. *Ibidem*, pp. 687-688.

25. Així, Josep Plantí es referia el 1725 a «muchos otros de diferentes naciones, especialmente alemanes, que siguieron y sirvieron a Vuestra Magestad [Carles VI] en España y están casados con mujeres originarias de dichos reinos, logrando actualmente estar en el real servicio, o no, teniendo la asistencia regia como espanoles» (document 33).

26. Josep M. TORRAS I RIBÉ: *La guerra de Successió...*; vegeu especialment el capítol: «Dificultats i conflictes en la governació de la Catalunya resistent», pp. 217-261.

27. Narcís Feliu DE LA PENYA: *Anales de Cataluña*, vol. III, p. 613.

favorecidos, u despreciados con palabras, como si no huvieran obrado con la fineza, valor y constancia referida, en servicio de su rey y de toda la monarquía española. [...] A los sentimientos referidos se añadieron otras quejas, que de particulares se hizieron generales, por las gracias y distribución de los cargos conseguidos por los que no fueron del partido del rey.

Sens dubte, el govern de Carles III va provocar un sector de desencisats i de descontents. Fet i fet, però, l'alternativa borbònica només podia significar la pèrdua de les constitucions i l'inici d'una brutal repressió, com s'esdevenia ja aleshores als regnes d'Aragó i de València. Tot plegat permet entendre la darrera resistència catalana i la marxa a l'exili d'alguns dels més compromesos, amb Carles III o amb la lluita contra l'absolutisme borbònic.

II
ELS CAMINS DE L'EXILI

Com totes les guerres civils, la guerra de Successió va provocar milers d'exiliats. Alguns ingredients, però, van contribuir a fer d'aquest èxode un fenomen particularment massiu, complex i prolongat en el temps.

Hi destaca la mateixa caracterització del conflicte: una contesa alhora hispànica i internacional; la doble condició de Carles com a pretendent derrotat en terres ibèriques i com a monarca regnant en un espai territorial ingent —l'Imperi germànic, els arxiducats d'Àustria, els regnes de Bohèmia, Moràvia i Hongria i encara altres territoris menors—; i la nova situació geopolítica que sorgí dels tractats d'Utrecht (1713) i Rastatt (1714), que donà a Carles, de manera més o menys definitiva, alguns territoris que pertanyien a la monarquia hispànica des dels segles xv i xvi: Sardenya, Nàpols, el ducat de Milà i Flandes (les actuals Bèlgica i Luxemburg).

Així, alguns exiliats ho foren sense abandonar les seves destinacions i residències. Ens referim a aquells que ocupaven càrrecs polítics o militars als regnes hispànics des d'aleshores atribuïts a la branca austríaca dels Habsburg. D'altres, si bé van haver de deixar enrere les seves cases, van poder mantenir els seus càrrecs i, més en general, la seva posició social, ja que continuaren pertanyent a l'elit rectora d'una monarquia que es presentava com a continuadora de l'antiga monarquia hispànica. Per a tots, l'exili va constituir un drama personal i familiar, de difícil superació. Però, mentre per a uns —la majoria— va significar la pobresa i la invalidació dels seus projectes personals, per a d'altres va obrir noves vies de promoció.

L'exili es nodrí també, en diverses tongades, de la prolongació de l'estat de guerra entre Felip V i Carles VI i de la repressió que seguí en terres ibèriques —notablement a Catalunya i als països de la Corona d'Aragó— més enllà de 1714. Ja abans d'aquesta data, alguns dels més pròxims col·laboradors del monarca austríac —funcionaris, nobles, i eclesiàstics— van abandonar la cort barcelonina, tot acompanyant el nou emperador i, més endavant, la seva esposa, als dominis germànics. També les tropes espanyoles de Carles van ser evacuades vers Milà el 1713, com ho foren la resta d'exèrcits imperials; reformades en aquest estat, constituïren cinc regiments, que tot seguit van ser desplaçats a Hongria, on, com veurem més endavant, van jugar un paper clau en l'anomenada tercera guerra turca (1716-1718). Cal recordar que, com era propi de l'època, oficials i soldats es traslladaren amb les seves famílies.

Després de la desfeta de 1714, l'allau d'exiliats va ser molt nombrós. Les disposicions de les noves autoritats borbòniques van imposar que tots els súbdits hispànics que s'havien refugiat a Barcelona —valencians, aragonesos i castellans— havien de marxar vers l'exili, però van negar de manera explícita aquesta possibilitat als catalans. Contràriament, la documentació demostra que molts veïns del Principat van optar per marxar, de manera clandestina però prou continuada —i a la fi ingent—, vers les posicions que mantenia aquell a qui continuaven considerant com a rei. En molts casos, la constància i la duresa de la repressió borbònica van convertir aquesta opció en l'única possible.

La caiguda de Mallorca (1715) i la pèrdua provisional de Sardenya (1717) van provocar nous corrents d'immigrats, si bé menors. També molts dels qui van dirigir la resistència guerrillera a l'ocupació van haver de fer cap a la cort vienesa. Aquest va ser, entre altres, el cas de Pere Joan Barceló, anomenat *Carrasclat*, i d'alguns dels seus companys.

La signatura de la pau de Viena (1725) va generar un darrer flux d'exiliats. Per aquest tractat, els oficials que foren empresonats a Barcelona després de la resistència de 1714 van ser finalment alliberats. Alguns, com Sebastià Dalmau van marxar vers els dominis austríacs. Altres no van tenir tanta sort, com Antoni Villarroel que, greument malalt, va restar a la ciutat de la Corunya, on havia estat empresonat, i on va morir el 22 de febrer de 1726. La pau de Viena va permetre també que marxessin a l'exili altres austriacistes conspicus, com el mateix Francesc Castellví, que a la capital austríaca va escriure les *Narraciones históricas...*, que constitueixen la millor font per al coneixement del regnat de Carles III i de l'exili hispànic.

LA MARXA DE L'EMPERADOR I DE L'EMPERADRIU

El 17 d'abril de 1711 va morir a Viena l'emperador Josep I, germà primogènit de Carles III. La seva mort, sense descendència masculina, obria noves perspectives insospitades per a Carles. La marxa de la guerra de Successió no era favorable a la causa austriacista. Després de l'ofensiva de 1710, que va permetre l'ocupació efímera de Madrid, les tropes aliades havien quedat definitivament recloses al Principat (gener de 1711). Un any abans, britànics i holandesos havien iniciat pel seu compte unes negociacions secretes amb Lluís XIV per assolir la pau. Malgrat tot, Barcelona continuava gaudint de la seva condició de cort reial i d'enclavament privilegiat en l'entramat cosmopolita que formaven les potències de la Gran Aliança de l'Haia.¹

Carles va sortir de Barcelona el 27 de setembre de 1711; va ser proclamat emperador, amb el nom de Carles VI, a l'església de Sant Bartomeu de Frankfurt el 22 de desembre. L'acompanyaren en el viatge algunes personalitats de la cort, que ja no retornaren als regnes hispànics. Entre d'altres, cal esmentar especialment el príncep de Liechtenstein; l'arquebisbe de València Antoni Folch de Cardona, que més endavant esdevindria president del Consell Suprem d'Espanya, fundat el 1713; l'aragonès Juan Antonio Romeo, secretari d'Estat per als afers d'Itàlia; el comte de Fuencalada, Vicente Argote, membre del Consell de Guerra; el comte de Savallà, Joan Antoni Boixadors i de Pinós, director de la Capella de Música a la cort barcelonina, que posteriorment esdevindria a Viena director de la Capella de Música Imperial i president del Consell de Flandes; els comtes d'Uhlefeld, d'Althan, Kollonich, Montesanto, Sástago i Stella; i els joves Lluís de Peguera i Aymerich i Oleguer Sabastida i Font.

El viatge vers els dominis patrimonials es realitzà, com altres de posteriors, a través de Gènova, Milà i la República de Venècia, des d'on la comititva imperial accedí al Tirol. A la República de Gènova, que no havia reconegut Carles III com a rei d'Espanya, el monarca tot just acceptà entrevistar-se amb el príncep de Dòria i el seu fill, el comte Fiesqui, membres d'una família tradicionalment vinculada als Habsburg. També allí va rebre l'acatament del duc

1. Vegeu la nota 21 del capítol I.

d'Uceda, Francisco Gómez de Sandoval, fins aleshores ambaixador de Felip V a Roma, i del seu fill; la defecció del duc del bàndol filipista —per al qual havia «ejecutado severidades» entre els austriacistes refugiats a la ciutat dels Papes, segons Castellví—² estava relacionada amb la detenció del duc de Medinaceli a Madrid i amb un presumpte desfalc amb el qual estaria vinculat el d'Uceda.

Convé remarcar que els primers actes de Carles confirmen la idea que, en aquells moments, el rei estava decidit a continuar la guerra d'Espanya. En aquest sentit, la seva coronació com a emperador i com a senyor dels territoris patrimonials dels Habsburg havia de facilitar-li l'accés a uns majors recursos humans i materials, que podien resultar decisius per vèncer la contesa. Així, a tall d'exemple, el seu discurs davant els estats del Tirol, reunits a Innsbruck el 20 de novembre, va contenir diverses referències explícites a la causa hispànica i a la fidelitat i l'heroisme dels catalans.

A la coronació imperial de Frankfurt, l'aleshores proclamat Carles VI va distribuir diverses gràcies a alguns dels homes que l'havien acompanyat des de la península, o que encara hi restaven. Ementem, entre d'altres, el comte d'Althan; els comtes castellans de Cifuentes, de Galve, d'Oropesa, d'Haro, de Montesanto, de Paredes, d'Altamira i d'Orgaz; els catalans comte de Savallà i marquès de Besora; els aragonesos comte de Sástago i marquès de Coscojuela; i el valencià marquès de Vilatorques, casat amb la comtessa de Cervelló.

Amb la marxa de l'emperador, la seva esposa Elisabet Cristina de Brunsvic-Wolfenbüttel va restar com a governadora a Barcelona. L'assessorava una junta formada, entre d'altres membres, pel mariscal Starhemberg, el comte de Cardona i Ramon de Vilana-Perles, que actuava com a secretari. En els mesos següents, però, la situació dels austriacistes peninsulars —i notablement dels catalans— es complicà enormement en el pla internacional. La proclamació de Carles com a emperador va accelerar les negociacions de pau de britànics i holandesos. Des del gener de 1712 la ciutat holandesa d'Utrecht va esdevenir l'escenari d'un complex joc diplomàtic. Com a conseqüència de les negociacions, les tropes angleses van evacuar Catalunya a la fi d'octubre de 1712. Poc després ho van fer les holandeses i les portugueses, que abandonaren el Principat a començament de l'any següent.

2. FRANCESC DE CASTELLVÍ: *Narraciones históricas...*, vol. III, p. 288.

El 27 de desembre de 1712, l'emperador ordenà a la seva esposa abandonar Barcelona. L'ordre arribà a la ciutat el 19 de gener de 1713 i l'endemà va ser comunicada als Comuns —és a dir, a les tres institucions que aleshores representaven mancomunadament el país: la Diputació del General, el Consell de Cent de Barcelona i el Braç Militar. L'evacuació de la reina es justificà per «la grande importancia de la deseada sucesión», com ha explicat l'historiador Salvador Sanpere i Miquel.³ En realitat, però, obeïa a un viratge en la política imperial, causat per l'oposició obstinada de Londres a la continuació de la guerra i per la inviabilitat de continuar-la sense l'ajut britànic; cal tenir en compte, en aquest sentit, que la força naval habsbúrguica era gairebé nul·la i que únicament l'esquadra britànica —o, alternativament, l'holandesa— podia garantir l'enviament de tropes i recursos a la península Ibèrica.

Elisabet Cristina va abandonar Barcelona el 19 de març de 1713, cinc dies després que el seu marit hagués signat el tractat que garantia l'evacuació d'armes de Catalunya i la neutralitat de les possessions italianes. Tot just tres setmanes més tard les potències bel·ligerants van signar el tractat d'Utrecht (11 d'abril), que abandonà els catalans a la seva sort.

El comiat d'Elisabet Cristina va ser molt emotiu (el descriu a bastament Castellví).⁴ Amb ella marxaren alguns dels elements més destacats de l'administració austriacista que restava a Barcelona i un gran nombre de famílies de la noblesa. Esmentem, així, entre d'altres cortesans: el comte de Cardona, Josep Folch de Cardona i Erill, majordom major de la reina, que més endavant esdevindria president del Consell de Flandes i obtindria el títol de príncep del Sacre Romà Imperi; el marquès de Besora, Joan Descatllar i de Desbach; el comte de Galve, Manuel de Silva y Mendoza; el marquès de Coscojuela, Bartolomé Moncayo y Palafox; el comte de Paredes i marquès de la Laguna, José de la Cerda; i els joves nobles patges de l'emperadriu Francesc de Lanuza i Gilabert, José de Calatayud i Josep Reard i de Copons.

Pel que fa al govern austriacista, cal destacar especialment el secretari d'Estat Ramon de Vilana-Perles, marquès de Rialp, que

3. Salvador SANPERE I MIQUEL: *Fin de la Nación Catalana*. Barcelona, 1905 (edició facsímil: Barcelona, 2001), p. 31.

4. Francesc de Castellví: *Narraciones históricas...*, vol. III, pp. 533-543.

seguí una carrera fulgurant a l'exili vienès —on va esdevenir secretari del Despatx Universal i comte del Sacre Romà Imperi. Ja feia uns dies que havien abandonat Barcelona altres personatges significats, en direcció a Nàpols, com el comte d'Atalaya, el marquès de San Telmo i alguns frares mercedaris.

La ruta d'Elisabet Cristina va ser gairebé la mateixa que la seguida pel seu marit uns mesos abans. A Milà, però, va ordenar que s'aturessin la major part dels súbdits hispànics que l'acompanyaven. De fet, allí acabaven els territoris de la monarquia hispànica, la resta de les escales del viatge corresponien als territoris patrimonials de la monarquia dels Habsburg austríacs, o *Erblande*. Com va escriure Castellví,⁵

En Milán mandó la reina quedarse todos los ministros que la seguían y al marqués de Rialb, su secretario de Estado, y, a la excepción de su real familia, toda clase de gentes, sin consentir pasaran a Germania, y mandó que allí se les subministraran asistencias hasta que el emperador dispusiera se les señalaran pensiones y fondos para vivir.

Només el comte Kollonich i el marquès de Besora, recentment premiats per l'emperador, van continuar el viatge fins a Viena. També ho van fer les dames d'honor, entre les quals hi havia Maria Teresa de Moncayo y Palafox, que més endavant esdevindria comtessa d'Erill.

Elisabet Cristina es trobà amb l'emperador a Linz el 14 de juny; gairebé un mes després, l'11 de juliol, la parella imperial entrà a Viena.

L'EVACUACIÓ

Amb la marxa de l'emperadriu, el mariscal Starhemberg restà a Catalunya amb la desagradable tasca d'organitzar l'evacuació de les tropes imperials. Segons Sanpere i Miquel, la decisió havia estat presa per l'emperador a la fi de desembre de 1712. La comunicà als diputats de la Generalitat en una carta escrita a Viena el 17 de febrer de l'any següent.⁶

5. FRANCESC DE CASTELLVÍ: *Narraciones históricas...*, vol. III, p. 543.

6. SALVADOR SANPERE I MIQUEL: *Fin de la Nación Catalana*, p. 34.

Després de la signatura del tractat d'Utrecht, Starhemberg entrà en contacte amb les autoritats militars borbòniques presents al Principat. Al conveni de l'Hospitalet, signat el 22 de juny de 1713 pel comte de Königsegg, en nom d'Starhemberg, i pel marquès de Ceva Grimaldi, en nom del borbònic duc de Populi, es van establir les condicions de l'evacuació. L'acord secret incloïa el lliurament de Barcelona o de Tarragona i l'evacuació de Mallorca i d'Eivissa.

El 27 de juny, Starhemberg abandonà secretament Barcelona i s'instal·là a Sant Andreu del Palomar. Tot seguit publicà l'ordre d'evacuació de les tropes imperials. L'ordre donava l'opció als oficials de les tropes espanyoles i italianes de marxar amb ell o de quedar-se. L'alternativa de l'evacuació, amb la integració als regiments imperials, també va ser oferta als voluntaris catalans (aleshores, uns 1.500 homes). D'altra banda, com veurem, Starhemberg també va permetre l'embarcament de tots els civils que ho van desitjar. El cost de l'evacuació va poder ser satisfet amb un préstec de 150.000 pesos lliurat per Sebastià Dalmau. El mateix Dalmau ja n'havia fet en els mesos precedents un altre per al viatge de l'emperadriu; tot i que aleshores n'havia obtingut a canvi una carta garantint l'evacuació de la seva família, finalment optà per restar a Barcelona amb els seus, com veurem.

El primer embarcament es realitzà al port de Barcelona el 2 de juliol; s'evacuaren uns 11.000 homes. Una setmana després es realitzà el segon embarcament, d'uns 9.000 soldats; dos vaixells de guerra van embarcar 234 civils i eclesiàstics compromesos amb la causa austriacista. D'altra banda, després del lliurament de Tarragona a les tropes borbòniques (12 de juliol), s'embarcà la guarnició imperial d'aquella ciutat, formada per 2.200 homes. El darrer embarcament es produí el 20 d'agost a la platja de Blanes; era compost per uns 2.000 militars, que tres dies abans havien abandonat Hostalric, i per un nombre indeterminat de civils.

Les tropes germàniques van optar molt majoritàriament per l'evacuació. Tot just onze oficials alemanys van decidir restar a Barcelona i participar en la seva resistència. Pel que fa als regiments hispànics i italians, la situació va ser diversa. Entre els d'infanteria, restaren íntegrament al Principat els regiments de la Diputació de Catalunya i de la Ciutat de Barcelona, a més dels voluntaris. També van romandre al Principat una bona part dels oficials i tropa del regiment de les Reials Guàrdies Catalanes. Contràriament, van optar de manera generalitzada per l'evacuació la resta de regiments

(el del general Juan de Ahumada, el de la Reina, el de Cartagena, el de la ciutat de Saragossa —també conegut com d'Alcaudete—, el de Francisco Ferrer i el de Granada). Però en tots aquests regiments hi hagué algunes excepcions. També van marxar el regiment d'italians de Marulli i el d'estrangers comandat pel coronel Shover.

La cavalleria es comportà de manera similar. Els sis regiments d'aquesta arma foren objecte d'evacuació, però alguns oficials optaren per restar al país i participar a la resistència. Esmentem molt especialment el general Rafael Nebot i el coronel Felip Subies; tots dos havien comandat fins aleshores els regiments que duïen respectivament els seus noms.

En total, com veurem, els regiments hispànics evacuats els componien uns 2.500 homes, que van marxar juntament amb les seves famílies. La seva destinació immediata va ser Milà, on arribaren via Gènova.

Juntament amb les tropes, van marxar també la major part de l'administració reial a Barcelona i un nombre important de nobles i eclesiàstics. No es tracta ara de publicar la llarga llista de civils que seguiren l'evacuació. Francesc de Castellví i Salvador Sanpere i Miquel en donen compte exacte.⁷ Aquest darrer —que confon la llista d'evacuats de l'estiu de 1713 amb els qui van marxar amb l'emperadriu uns mesos abans— en fa, tanmateix, un retrat sociològic prou clarivident:

Ahora que se conoce la lista de los que marcharon, se puede decir que con ella evacuaron a Barcelona su Corte y los tribunales. [...] Era, pues, el principio de la desbandada.⁸

Així, la majoria de membres dels consells van embarcar-se en aquelles dates, tot enduent-se'n la documentació. Entre els oficials de la Secretaria d'Estat, només Joan Busquets va restar al Principat.

Entre la noblesa, els comportaments foren, però, diversos: els més vinculats a Carles III van optar per l'evacuació; un grup força nodrit d'indiferents o que creïen que podrien fer-se perdonar el seu passat austriacista es van instal·lar a Mataró, tot esperant l'ocupació borbònica de Barcelona; i un tercer grup optà per restar dins les seves muralles, tot participant en la resistència.

7. FRANCESC DE CASTELLVÍ: *Narraciones históricas...*, vol. III, pp. 686-690; SALVADOR SANPERE I MIQUEL: *Fin de la Nación Catalana*, p. 40 i ss.

8. SALVADOR SANPERE I MIQUEL: *Fin de la Nación Catalana*, p. 40.

Entre els eclesiàstics exiliats aleshores, cal esmentar el cardenal i bisbe de Barcelona Benet de Sala i Caramany, que havia estat empresonat a Madrid el 1705 i que restà en presons franceses fins el 1712; el canonge de la seu de Barcelona i ardiaca de Santa Maria del Mar Francesc Josa i d'Agulló, que l'acompanyà fins a la mort; l'abat de Cardona Pere Vilana-Perles; i el cartoixà Ramon de Rubí i de Boixadors. El cardenal Sala morí a Roma el 1715.

Una llarga relació d'exiliats, ordenats per classes, va ser redactada a Viena a començament de 1714.⁹ Va ser elaborada amb voluntat exhaustiva, amb la intenció d'assignar pensions als desplaçats d'aquell moment, motiu pel qual se'ls divideix per categories socials. La llista ens permet, doncs, realitzar una primera valoració quantitativa i qualitativa del col·lectiu que ja es trobava a l'exili després de l'evacuació, quan Catalunya continuava encara la resistència a les forces borbòniques. Com és obvi, no inclou els regiments hispànics, ja que els oficials i soldats regulars continuaven cobrant el seu sou ordinari. Tampoc no s'especifiquen els sacerdots regulars, ja que molt probablement es considerava que havien de ser acollits als monestirs i convents dels seus ordes. D'altra banda, seguint els criteris propis de l'època, tampoc no s'inclou el servei domèstic que acompanyà les persones nobles i de posició, que, tanmateix, degué ser numèricament significatiu.¹⁰

En total, són esmentades 322 persones, cinquanta-sis de les quals especifiquen que es troben amb la seva família. La primera classe és composta per vint-i-cinc persones. Inclou dos alts eclesiàstics (el cardenal Sala i l'arquebisbe de València) i vint-i-tres membres de l'alta noblesa, entre d'altres els ducs d'Híjar i d'Uceda, els comtes de la Corzana, de Cifuentes, d'Haro, de Savallà i de Cervelló i els marquesos de Coscojuela, de Besora i de Montnegre. També pertanyen a la noblesa els esmentats a la segona classe (13), mentre la tercera (27) la quarta (40) i la cinquena (la més nombrosa, amb 60 persones) són formades bàsicament per funcionaris civils i oficials de l'exèrcit sense destinació. Finalment, la sisena classe, formada per «hombres del estado general», inclou tan sols 20 persones.

9. Document 2. El document ja va ser publicat per Virginia LEÓN: *Entre Austrias y Borbones. El Archiduque Carlos y la monarquía española*. Madrid, 1993, pp. 220-235.

10. Alguns apareixen al document 32. Aquest document va ser redactat el 1725; és el primer que ens dóna una informació individualitzada de les característiques socials i laborals dels exiliats. Vegeu també el document 20.

En llistes a part, es nomenen els col·lectius susceptibles de ser ocupats en diferents àmbits de l'administració o de l'Església: oficials de les secretaries (31), oficials de l'exèrcit sense destinació (33), jutges i lletrats (26), canonges i dignitats eclesiàstiques (15), capellans d'honor (13) i presbíters (19).

Com veiem, entre els exiliats de 1713 hi ha una important presència de la noblesa i de membres de l'administració. D'altra banda, el nombre de catalans, tot i ser significatiu, és encara percentualment molt menor al que caracteritzarà l'exili després de la caiguda de Barcelona.

La llista especifica també el lloc on es troben els jutges i lletrats i els eclesiàstics. La inclusió d'aquesta dada confirma la voluntat de cercar-los una ocupació. Les destinacions majoritàries del primer col·lectiu eren aleshores Milà (7 persones), Mallorca (5) i Viena i Nàpols (4 a cada lloc). Entre els canonges i dignitats eclesiàstiques destaquen Viena (5 persones), Roma (4) i Gènova (3). Una situació similar, amb l'afegit de Milà com a lloc important de destinació, es dona en les altres categories d'eclesiàstics.

Però l'exili es compongué també d'aquells militars i civils que en el moment de la signatura del tractat d'Utrecht es trobaven en els territoris hispànics que l'arxiduc va poder conservar. Un altre col·lectiu que engruixí les files de l'exili va ser el dels diplomàtics austriacistes presents en diversos escenaris europeus en els darrers mesos de la guerra.

En el primer grup hem de fer esment de l'administració reial de Mallorca, encapçalada pel seu virrei, el marquès de Rubí, Joan Antoni de Rubí i de Boixadors; de la de Sardenya, on foren lloctinents successivament el comte d'Erill (1711-1714), el comte d'Atalaya (1714-1717) i el mateix marquès de Rubí (1717); i, més allunyades de la primera línia de foc, de les de Nàpols, Milà i Flandes. Pel que fa a l'administració militar, es trobaven a Itàlia en el moment de l'evacuació, entre d'altres, el general Pedro Morrás, el coronel Carles Llorach i de Moixó i els capitans Joan Baptista Martí i Josep Moragull.

Entre els qui intervingueren a les negociacions diplomàtiques, com a representants de l'emperador o directament dels Comuns de Catalunya, apareixen també alguns noms significats. És el cas del comte de la Corzana, Diego Hurtado de Mendoza y Sandoval, que acompanyà el príncep Eugeni de Savoia a l'Haia i Londres i participà com a ambaixador imperial a les negociacions d'Utrecht.

També cal fer esment de Francesc de Berardo i de Santjust, marquès de Montnegre, que va ser nomenat ambaixador dels Comuns a Viena el juliol de 1712. Montnegre, que va ser detingut per un temps a la capital austríaca, obtingué finalment permís per desplaçar-se a Utrecht. Quan hi arribà, però, el 17 de març de 1713 els representants imperials ja havien signat el tractat d'evacuació de Catalunya. Tot i així, féu diverses gestions fallides a l'Haia i Londres. El 7 de novembre retornà a Viena, d'on ja no es mouria. Les seves reiterades gestions no van poder canviar l'actitud imperial davant la darrera resistència catalana, ni incidir en la nova administració dels territoris hispànics, menada per un selecte grup d'exiliats fidels a l'emperador. Morí el 13 de desembre de 1714,¹¹ després d'haver estat nomenat gran d'Espanya per Carles III i d'haver conegut el decès de dos dels seus fills en el darrer assalt de Barcelona.

Coincidint amb la marxa de la reina, els Comuns nomenaren nous ambaixadors a Anglaterra i els Països Baixos. A Londres enviaren Pau Ignasi Dalmases i Ros, que arribà a aquesta ciutat l'1 de juny. L'ambaixada a Holanda va ser confiada al comte Felip Ferran, que el dia 7 d'aquell mes va ser rebut pels Estats Generals de les Províncies Unides. Acabada la guerra, Ferran es dirigí a Viena, on morí el 16 de novembre de 1723. Dalmases, en canvi, va retornar a Barcelona, on morí el 10 de juny de 1718. Castellví explica que en els darrers anys Dalmases va ser abandonat pels seus antics companys, però no en dóna la causa. Sanpere i Miquel ho atribueix a la traïció del seu pare, Pau Dalmases i Castells, que en els darrers mesos de la resistència lliurà les cartes de l'ambaixador a les autoritats militars borbòniques.¹²

Tot i les continuades gestions dels Comuns i dels seus ambaixadors, el vincle més directe i més ben organitzat entre Viena i Barcelona durant el darrer any de la resistència l'establiren Ramon de Vilana-Perles i el seu cunyat Joan Francesc Verneda i Sauleda. Aquell, que restava a Milà, va ser cridat finalment a Viena el 20 de juliol de 1713, quan les autoritats imperials van ser conscients que Catalunya optava per la resistència. El seu coneixement de la realitat catalana el va fer indispensable a l'hora de reconstruir l'administració hispànica a la cort imperial. Verneda, que també es

11. Document 39.

12. FRANCESC DE CASTELLVÍ: *Narraciones históricas...*, Ms. 6 w 344, vol. VI, 2.ª part, any 1715; SALVADOR SANPERE I MIQUEL: *Fin de la Nación Catalana*, p. 267.

trobava a Milà, el 22 d'agost va rebre ordre de tornar a Barcelona amb una missió secreta. Hi aconseguí entrar el 2 d'octubre i hi restà fins a la caiguda de la ciutat, quan va poder fugir amb la seva família. Segons Castellví, durant aquells mesos envià «frecuentes avisos en cifra a la corte de Viena por medio del marqués de Rialb.»

DESPRÉS DE LA CAIGUDA DE BARCELONA

La caiguda de la ciutat de Barcelona va tenir efectes devastadors sobre els seus habitants i sobre tots els qui van participar en la darrera resistència. El 10 de novembre de 1714

se publicó un edicto imponiendo pena de la vida al catalán que se ausentase de Cataluña sin ir previsto de un pasaporte en regla [...]. Cinco días más tarde se publicó aquél en que se expulsaba de los dominios de España a todos los castellanos, valencianos y aragoneses que se hallaron en Cataluña durante los sucesos de 1713-1714.

La notícia, de Sanpere i Miquel, és confirmada per la crònica de Castellví:¹³

Los españoles que se quedaron a la defensa de Barcelona de todas las provincias de España, a la excepción de los catalanes, [...] fueron extrañados de los dominios del rey Felipe y pasaron libremente a Italia.

La documentació coetània del Consell d'Espanya de Viena confirma també aquesta informació:¹⁴

Por las noticias que han llegado de Cataluña y otras partes se ha entendido que el gobierno del duque de Anjou, faltando a la fee de los tratados de Utrecht y del Hospitalet, ha mandado salir de aquellos dominios todas las familias de españoles castellanas, aragonesas y valencianas que se hallavan en Cataluña, y se havían quedado sobre la seguridad de lo convenido, dando sólo diez días de tiempo para tomar el rumbo de Italia, azia donde caminan todos.

13. Salvador SANPERE I MIQUEL: *Fin de la Nación Catalana*, p. 647; Francesc DE CASTELLVÍ: *Narraciones históricas...*, vol. III, pp. 557-562.

14. Document 3.

La mateixa ordre es repetí encara el 1716. Ens consta que aleshores va ser aplicada fins i tot amb més rigor:¹⁵

En 16 de julio se repitió el edicto de destierro en el término de 10 días de los dominios de España a todos los españoles y extranjeros que habían seguido las vanderas del emperador o sus aliados. A los mozos se les impuso la pena de 10 años de galera, a los de mayor edad 7 años de destierro en presidio, y órdenes penales a los dueños de las casas, no denunciándolos. Fueron muchos los trabaxos que sufrieron porque era muy peligroso el poder salir de Catalunya.

D'altra banda, la repressió va ser immediata. El 22 de setembre de 1714 van ser detinguts alguns dels oficials que havien dirigit la defensa de la ciutat, tot contravenint les capitulacions signades el dia 12 pel duc de Berwick, cap de les tropes ocupants. Tretze van ser traslladats a Alacant, on arribaren el 2 d'octubre. D'allí van ser conduïts, en tongades successives, a Pamplona —Sebastià Dalmau, Josep Vicent Torres i Eiximeno, Nicolau Aixandri, Gaietà Antillon, Francesc Maians, Francesc Vila i Lleó i el sacerdot Simón Sánchez— i al castell d'Ondarribia —Joan Baptista Basset, Josep Bellver, Francesc Sans (acompanyat del seu fill Miquel), Joan Llinàs i Juan Ramon Bordas. Una segona remesa de presos, formada per Antoni Villarroel, Miquel Ramon i de Tord, Sebastià Vinyals, Antoni del Castillo i Eudald Mas i Duran, van ser traslladats a Alacant el 19 d'octubre i van ser finalment confinats a la Corunya. La majoria no van ser alliberats fins el 1725.¹⁶ També va ser empresonat, per espai de dos anys, el tinent coronel Martín de Zuvería y Olano, que el 1725 residia a Viena.¹⁷

D'altres oficials de menor graduació van ser empresonats a Tortosa, com els tinentes Jaume Alemany i Josep Munner, el qual¹⁸

15. FRANCESC DE CASTELLVÍ: *Narraciones históricas...*, Ms. 6 w 344, vol. VI, 2.ª part, any 1716. El document 32, que dona informacions sobre 342 exiliats a Viena el 1725, presenta diversos casos de persones que van ser estranyades o empresonades els anys 1716 i 1717. L'ordre de desterrament dels no catalans que havien participat en la defensa de Barcelona va afectar simples suboficials, com l'alferes valencià Josep Gadea i el cadet aragonès Miguel Cortés. D'altra banda, van ser empresonats aleshores alguns oficials catalans, com el capità Joan Ribes.

16. ANTONIO MUÑOZ; JOSEP CATÀ: «Presos d'estat de l'Onze de Setembre: un parell de notes», *L'Avenç*, 228 (setembre de 1998). Vegeu documents 40 i 45.

17. Document 32.

18. *Ibidem*. També compartí presó el capità de fusellers Josep Martí.

«estuvo prisionero en Tortosa 26 meses y después lo desterraron. Y llegó aquí [Viena] el año 1717».

També compartí presó a Tortosa el sergent major de fusellers (voluntaris) Bernat Faig, que¹⁹ «quedó prisionero en el castillo de San Pol, y lo llevaron al castillo de Tortosa, en el qual estuvo diez y ocho meses. Logró escapar, passó a Génova y llegó aquí [Viena] el año 1716».

D'altres voluntaris van anar a parar a la presó de Pamplona, com el capità aragonès Félix de la Piedra i el també aragonès Blas Pérez. Aquest aconseguí escapar-ne el 1718 i aquell mateix any arribà a Viena. La presó de la Piedra es prolongà per un cert temps:²⁰ «Fue conducido al castillo de Pamplona, en el qual estuvo cerca seis años. Escapó y por la vía de Francia llegó aquí [Viena] a primeros del año 1724.»

La repressió va suposar també el segrest de béns de tots els qui havien participat en la resistència, l'empresonament de molts voluntaris i oficials i un gran nombre d'ordres d'exili. Sanpere i Miquel publicà una carta del duc de Verboom, de data 8 d'octubre, on escriu:²¹

Se trabaja ahora en descubrir a los principales autores de esta rebelión y de la tenaz resistencia de estos pueblos, en lo cual los eclesiásticos han tenido la mayor parte, para castigarles lo mismo que a los otros jefes de esta perniciosa sedición. Se ha principiado haciendo salir de la ciudad [Barcelona] a unos 60 de ellos, dándoles sólo de término 24 horas para hacerlo y ocho días para salir del reino, con confiscación de todos sus bienes. Y se continúan las averiguaciones.

Així, el 2 d'octubre van ser estranyats, entre d'altres, el canonge de Barcelona i d'Urgell Josep Rifòs, el carmelità descalç José de Cristo, els beneficiats de Santa Maria del Pi Galvany i Josep Rossell, el vicari d'aquesta església Busquets, el president del seminari de la missió i el doctor Josep Jofreu, el vicari de la catedral doctor Maurici Andreu, el de Santa Maria del Mar Magí Simó, el carmelità calçat Aleu, el prior del convent de la Misericòrdia Jacint Figueró,

19. *Ibidem.*

20. *Ibidem.*

21. Salvador SANPERE I MIQUEL: *Fin de la Nación Catalana*, p. 628.

el trinitari Malaver, el trinitari descalç José de la Madre de Dios, els dominicans Josep Lampilles, Tomàs Sabater, Josep Bons i Josep Cabrera i d'altres.

L'ordre s'estengué també a alguns eclesiàstics de famílies implicades en l'organització de la resistència. Aquest va ser el cas del pare agustí Dalmau, oncle de Sebastià Dalmau, i del mercedari Salvador Feliu de la Penya —germà de l'historiador Narcís i del qui va ser conseller segon de Barcelona el 1714, Sebastià. Un altre venerable exiliat d'aleshores va ser el mercedari aragonès Juan Navarro, que era bisbe d'Albarrassí.

La majoria dels eclesiàstics exiliats es van desplaçar a Roma, tot i que alguns es van adreçar ja d'entrada als dominis de Carles VI. Salvador Feliu de la Penya va marxar a Sicília i després a Gènova; el 1721 retornà a Barcelona, d'una manera un xic accidentada.²² D'altra banda, el mercedari Josep Vilatersana —nebot del conseller de Barcelona Francesc Costa, que va ser empresonat el 1705 per ordre del virrei Velasco— va esquivar el 1716 una ordre de desterrament a Castella, i aconseguí exiliar-se a Viena.²³

Més sort van tenir els últims resistents de Cardona. La capitulació d'aquesta ciutat, signada el 19 de setembre per Manuel Desvalls i el comte de Montemar, garantia que la seva guarnició es podria embarcar a Arenys de Mar i desplaçar-se lliurement a Sardenya o Itàlia. Els acords s'estenien de manera explícita als regiments de fusellers i voluntaris disseminats arreu de Catalunya sota les ordres d'Antoni Desvalls, marquès de Poal, i el comandament dels oficials Pere Brichfeus, Francesc Busquets, Ermengol Amill, Masturià Messeguer, Joan Vila, Segimon de Torres, Joan Antoni Llinàs i Jaume Molins. L'ordre protegia també el general Josep Moragues:

Que el general de batalla don José Moragues, su mujer e hijos y familia, con su destacamento, sea igualmente comprendido en el indulto y goce de los artículos concedidos a la guarnición, como se refiere en el artículo antecedente, sin interrupción ni excepción de persona. — Concedido en la forma que se previno en el capítulo antecedente.

22. Fèlix DURAN I CANYAMERAS: *Els exiliats de la guerra de Successió*. Barcelona, 1964, pp. 39-40.

23. Document 25.

Malgrat la capitulació de Cardona, alguns oficials, com Nassarre, van intentar fugir vers França; aquest va ser detingut per la guarnició d'Aïnsa, empresonat a Saragossa i executat en aquesta ciutat. D'altres, com Salvador Bordas, van travessar tot Castella en direcció a Portugal, des d'on va poder arribar a Viena el 1716.²⁴

Contràriament, la major part de la guarnició, amb els generals Desvalls al capdavant, es va desplaçar a Mataró, on va poder embarcar-se en direcció a Gènova. Tanmateix, com assenyala l'historiador Sanpere i Miquel, la seva sort podia haver estat també una altra, ja que²⁵ «cuatro horas después de embarcados se esparció la voz que había llegado un correo de Madrid con orden al gobernador de detenerles».

És probable, doncs, que la partida dels Desvalls i dels seus homes es produís tot just hores abans de l'arribada de l'ordre de detenció dels oficials resistents, que, com hem vist, s'executà a Barcelona el 22 de setembre.

En els dies següents, les coses es complicaren fins i tot per als qui havien estat anomenats de manera explícita a la capitulació de Cardona. El coronel Brichfeus va aconseguir marxar a l'exili, segons Sanpere i Miquel —que en aquest punt segueix Castellví—, «tras larga persecución, que supo eludir con el auxilio de sus amigos». Ermengol Amill, que passà a les files de Felip V i serví al regiment del coronel Vallejo, va ser detingut a Verges i empresonat a Girona; tanmateix, el 18 d'abril de 1715, després d'emborratxar i distribuir substàncies somníferes entre els oficials i soldats que el vigilaven, va aconseguir fugir, amb el suport del capità de voluntaris Olzina; d'aquesta manera aconseguí passar a Viena.²⁶

Com és ben sabut, el general Moragues va ser detingut en intentar fugir a Mallorca amb altres homes el 20 de març de 1715. Executat i esquarterat per les autoritats borbòniques, el seu cap va penjar de la porta de mar de la muralla de la ciutat de Barcelona durant dotze anys.

Segons Castellví,²⁷ els primers exiliats del setge de Barcelona arribats a Viena van ser els capitans Francesc Llorens i Morgades,

24. Vegeu el document 32.

25. Salvador SANPERE I MIQUEL: *Fin de la Nación Catalana*, p. 625.

26. *Ibidem*, p. 628.

27. FRANCESC DE CASTELLVÍ: *Narraciones históricas...*, Ms. 6 w 344, vol. VI, 2.ª part, any 1715.

Josep Andrade, Andreu Giamberg i Pau Cugat i el tinent Francesc Jordà. La seva arribada a la cort imperial es produí el 18 de desembre, tres mesos després de la caiguda de la ciutat; Llorens fou el primer a ser rebut per l'emperador. Però la concessió d'una pensió per a ells es dilatà fins al 9 de març de l'any següent.

La informació de Castellví es refereix exclusivament a la capital vienesa, però, perquè ja setmanes abans un bon nombre d'exiliats de Barcelona havien arribat als dominis italians de Carles. Així, una *Lista de los sugetos que avisan haver llegado a Italia extrañados del continente de España* escrita el 5 de desembre²⁸ ens dona ja quarantados noms, d'alguns dels quals s'especifica que han vingut acompanyats per les seves famílies. Hi apareixen molts dels eclesiàstics expulsats del Principat el 2 d'octubre i també un nombre significatiu de funcionaris civils i militars. L'esment dels llocs on es troben —Milà, Gènova, Roma, Nàpols, Liorna, Mallorca, Maó i fins i tot Viena— permet constatar la diversitat dels camins seguits per arribar als dominis dels Habsburg.

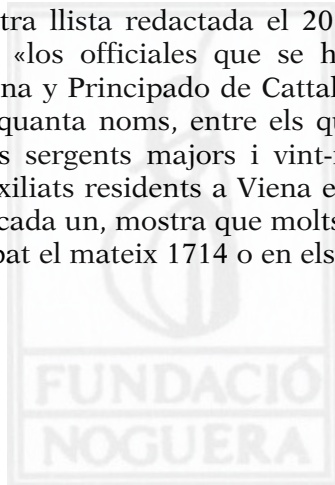
D'altra banda, aquestes notícies ens permeten copsar com, malgrat la prohibició explícita per als catalans de marxar a l'exili, van ser molts els ciutadans del Principat que van optar per fer-ho. Aquesta circumstància no es donà només en els primers dies d'ocupació de la ciutat, quan una certa situació de desgovern degué encoratjar els més intrèpids, o els més previsors. Ben al contrari, l'escalada repressiva iniciada tot seguit obligà a molts a cercar la manera de fugir de Catalunya en els mesos i anys següents, malgrat el perill que això podia comportar.

Així, en una altra llista redactada el 20 de juny de 1716, en què consten només «los oficiales que se hallaron en el último sacrificio de Barcelona y Principado de Cattaluña y están en Viena oy»,²⁹ apareixen cinquanta noms, entre els quals dos coronels, sis tinentes coronels, dos sergents majors i vint-i-un capitans. D'altra banda, una llista d'exiliats residents a Viena el 1725, en què consta un breu historial de cada un, mostra que molts dels exiliats catalans van sortir del Principat el mateix 1714 o en els anys immediatament posteriors.³⁰

28. Document 6.

29. Document 11.

30. Document 32.

MALLORCA, SARDENYA I ELS ÚLTIMS EXILIATS

Amb la caiguda de Barcelona s'inicià, doncs, un degoteig constant, que es va prolongar tot al llarg dels deu anys següents. La documentació vienesa registra, en aquest període, un augment continuat dels exiliats que demanen pensió.³¹

L'ocupació borbònica de Mallorca (juny-juliol de 1715) va tenir, però, uns efectes menors pel que fa al còmput d'exiliats. Per les capitulacions signades el 2 de juliol, el virrei, marquès de Rubí, abandonà el regne juntament amb els seus més estrets col·laboradors i les tropes imperials. La població civil, però, restà a l'illa. Segons Castellví,³² «Del Real Senado de Mallorca, no siguió ningún ministro las banderas; sólo el regente del Real Senado, don Miguel Esmandia, que era catalán».

L'ocupació de Sardenya va tenir també uns efectes molt exigus quant al còmput global d'exiliats. Segons Castellví, els efectius que defensaven l'illa no arribaven al miler de persones. D'altra banda, la població civil es mostrà majoritàriament a favor de l'exèrcit borbònic. A més, un centenar de persones pròximes al virrei, marquès de Rubí, van ser detingudes en una emboscada al lloc de Siamana, prop d'Oristà; hi havia, entre altres, el secretari d'estat i guerra Josep Montsalve i els oficials Bernardo Ugalde i Pere Pedrosa. El virrei, tanmateix, va poder fugir en direcció a Còrsega; el 23 de novembre arribà a Gènova. També aconseguí escapar el canonge Josep Rifòs, que havia estat nomenat inquisidor del regne el maig de 1715.

De major importància va ser la invasió francesa del Principat de 1719. Es produí en el context de la guerra de la Quàdruple Aliança, que per primera vegada aplegà junts austríacs i francesos contra Felip V i la seva política de recuperació dels territoris perduts als tractats d'Utrecht i Rastatt. En aquell marc revifà la guerrilla austriacista al Principat. Destacà especialment la mobilització d'homes del Camp de Tarragona, comandats per Pere Joan Barceló,

31. Vegeu, especialment, el document 18.

32. FRANCESC DE CASTELLVÍ: *Narraciones históricas...*, Ms. 6 w 344, vol. VI, 2.ª part, any 1715. L'exili baleàric afectà sobretot militars. En una llista d'exiliats a Viena el 1725 (doc. 32), són esmentats deu mallorquins, dos menorquins —l'illa pertanyia aleshores al Regne Unit— i un eivissenc. Els originaris de les illes representen el 4% dels exiliats esmentats en aquesta llista.

Carrascllet. Acabada la guerra, Carrascllet i 26 oficials que es negaven a tornar al Principat van poder fugir del Rosselló el 26 de juny de 1720. Van embarcar-se en una fragata en un punt de la costa situat entre Canet i Cotlliure; des d'allí, arribaren a Maó el 29 de juny. A l'agost, Barceló va fer encara una visita breu al Camp de Tarragona. Després, al novembre, s'embarcà de nou a Maó en direcció a Gènova. El 2 de febrer de 1721 arribà a Viena amb els seus oficials; allí obtingué l'assignació de coronel, i finalment s'establí a Hongria. Entre els homes que l'acompanyaren en aquell periple, coneixem els tinents Joan Figueres, Joan Raset, Francesc Cros i Joan Munner. El 1725, Raset era a Viena, mentre que els altres es trobaven a Hongria, com el mateix Carrascllet.³³

Aquesta no va ser, però, la darrera guerra de Carrascllet. Com veurem amb més detall, Carrascllet participà en la defensa de Nàpols (1734), on va ser empresonat per les tropes espanyoles. Després de gairebé sis anys de presó a Cadis, va ser alliberat el 14 de gener de 1740. Retornat a Viena, va participar encara en la guerra de Successió d'Àustria (1740-1748), durant la qual morí prop de Brisach el desembre de 1743.³⁴

L'última onada d'exiliats es produí com a conseqüència de la pau de Viena (1725). Aquest tractat suposava la pau entre Felip V i l'emperador Carles VI i, entre d'altres mesures, imposà l'amnistia recíproca i el retorn dels béns i títols segrestats durant la llarga contesa. Com veurem, això provocà el retorn d'alguns exiliats a la península. Però també suposà la llibertat dels presos austriacistes i la possibilitat de marxar a l'exili per a tots els qui s'havien matingut secretament fidels a la casa d'Àustria. En xifres absolutes, el corrent emigratori vers els territoris dels Habsburg no degué ser molt significatiu. Però sí que ho va ser des del punt de vista qualitatiu. Així, marxaren a Viena els oficials Sebastià Dalmau, Miquel Ramon i de Tord, Eudald Mas i Duran, Nicolau Aixandri, Francesc Maians, Francesc Vila³⁵ i Josep Vicent Torres Eiximeno —que a la capital imperial fou nomenat secretari del Reial Segell del Consell d'Espanya (3 de maig de 1727).³⁶ També va prendre el camí de l'exili,

33. Document 32.

34. Francesc DE CASTELLVÍ: *Narraciones históricas...*, Ms. 6 w 344, vol. VI, 2.ª part, any 1719.

35. Document 40. F. Maians era oncle de l'il·lustrat Gregori Maians i Siscar (1699-1781).

36. H.H.S. - I.-S.R., B. Consejo de España, k. 3 i k. 11.

com ja hem assenyalat, l'historiador Francesc de Castellví, que arribà a Viena el novembre de 1726.

QUANTS EREN ELS EXILIATS?

Francesc de Castellví va ser el primer a proposar una xifra global per als exiliats austriacistes. En un comentari inclòs al capítol dedicat a 1715, el cronista afirma que, comptant els espanyols que ja eren a Nàpols, Sardenya i Milà a la mort de Carles II, els exiliats

excedían del número de 16.000 personas, entre ellas 2.784 oficiales, sin los que estaban incluidos en los 5 regimientos españoles que estaban en pie en Hungría, habiendo quedado agregados a estos los dos regimientos Ibarra y Borda, que se habían reformado.³⁷

Per poder valorar amb plenitud aquestes dades, convé que fem algunes precisions. Pel que fa a les tropes regulars, sabem que el 1713 s'havien reformat a l'estat de Milà els regiments hispànics que havien estat evacuats. El resultat va ser la formació de dos regiments d'infanteria (comandats pels generals Ahumada i comte d'Alcaudete) i tres de cavalleria (a les ordres dels generals comte de Galve, Pedro Morrás i Gaspar de Córdoba). Aquestes unitats eren formades al peu espanyol, és a dir, constituïdes per uns cinc-cents homes.³⁸

Un any després, a la província d'Estíria, va ser reformat el regiment d'infanteria hispanoitaliana comandat pel coronel Manuel José Borda y Aragón. El mateix es va fer, a la província de Caríntia, amb el regiment del general Cristóbal Ibarra. Ambdós operaven a Sardenya i a Nàpols des de 1712. La reforma va consistir en aquests casos en la dissolució dels regiments i el repartiment dels seus efectius entre altres regiments vius. Aquesta era una pràctica freqüent quan una unitat es trobava molt delmada, a causa de les baixes. Però, segons els historials militars austríacs, els regiments de Borda i d'Ibarra no van ser distribuïts entre els dos regiments d'infanteria espanyola, sinó entre els d'infanteria napolitana de Luccini i Faber.³⁹

37. FRANCESC DE CASTELLVÍ: *Narraciones históricas...*, Ms. 6 w 344, vol. VI, 2.ª part, any 1715.

38. FRANCESC DE CASTELLVÍ: *Narraciones históricas...*, vol. III, pp. 575-581.

39. Major Alphons FREIHERRN VON WREDE: *Geschichte der K. und K. Wermacht. Die Regimenter, Corps, Branchen und Anstalten von 1618 bis Ende des XIX Jahrhunderts.* Viena, 1898, vol. II.

A banda d'aquesta petita discrepància, hem de convenir que les forces regulars espanyoles als dominis dels Habsburg eren formades aleshores per uns 2.500 homes, als qual caldria afegir, en tot cas, els qui pertanyien als regiments italians o d'altres nacionalitats. Si tenim en compte que aleshores, com ja hem dit, les unitats militars es desplaçaven amb les famílies dels oficials i soldats, tot plegat donaria un xifra global d'unes deu mil persones.

Pel que fa a la xifra apuntada per Castellví per a la resta d'exiliats (16.000 persones, entre les quals 2.784 oficials a la reserva o en altres destinacions), creiem que es tracta d'una quantitat versemblant. Ho corroboren també les diverses llistes que publiquem, en les quals, en general, només són registrats els caps de família.

Malauradament, no disposem d'una llista completa d'exiliats civils, eclesiàstics i militars sense destinació. Una llista d'exiliats que cobren pensió, datada el 1715 (*Lista primera que subió a manos de S. M. C. C. con la consulta*), inclou ja 388 persones, de 44 de les quals s'explicita que han arribat als dominis dels Habsburg amb la seva família. Com en la de començament de 1714, no s'especifica el servei domèstic. Només 14 obtenen pensions a la cort vienesa, mentre que els altres són adreçats als fons de Nàpols (278 persones) i de Milà (96).⁴⁰

El caràcter incomplet de la llista, remarcat per la seva mateixa denominació de *lista primera*, queda evidenciat per l'existència d'altres recomptes posteriors. Així, hem localitzat un document, probablement datat el 1715, en què es fa esment dels frares i sacerdots regulars «que piden pensión». Hi són citats un total de setanta-sis homes (atorze jesuïtes, dotze franciscans, onze agustins, nou benets, nou carmelites, sis cistercencs, sis dominicans, cinc trinitaris i quatre franciscans).⁴¹ Cal suposar que es van elaborar altres llistes que recollien com aquesta, per col·lectius homogenis, els novament arribats o els no esmentats en les primeres llistes.

D'altra banda, sabem per Castellví que, només al regne de Nàpols, el nombre d'oficials exiliats el 1715 superava el miler; en una ressenya realitzada aquell any es van presentar 895 oficials.⁴²

40. Document 7.

41. Document 8.

42. FRANCESC DE CASTELLVÍ: *Narraciones históricas...*, Ms. 6 w 344, vol. VI, 2.ª part, any 1715.

D'aquesta manera, no sembla gens agosarat afirmar, d'acord amb el còmput de Castellví, que l'exili austriacista va mobilitzar entre 25.000 i 30.000 persones.⁴³ Es tracta, doncs, d'un fenomen de gran importància quantitativa, però també de gran transcendència qualitativa, tant pel perfil dels seus membres —que analitzem amb més detall en altres capítols— com per constituir el primer exili polític massiu de terres hispàniques.

Vers 1735, els exiliats havien quedat reduïts a una xifra entre 3.500 i 5.000, segons l'historiador hongarès Zoltan Fallenbüchl.⁴⁴ La documentació que hem consultat ens fa pensar, tanmateix, que la xifra global d'exiliats doblava, o fins i tot triplicava aleshores, aquesta quantitat.

Un informe secret escrit aproximadament en aquella data⁴⁵ calcula que als dominis dels Habsburg hi restaven aleshores unes quatre-centes famílies exiliades pobres, cosa que pot suposar una quantitat global entre 1.600 i 2.000 persones. En aquell moment quedaven vius dos regiments, formats al peu alemany, és a dir, constituïts per 1.094 homes (l'un d'infanteria, comandat per Juan Jacinto Vázquez, comte de Pinos, i l'altre de cavalleria a les ordres de Gaspar de Córdoba). El personal militar en actiu era, doncs, de poc més de 2.000 homes; amb les seves famílies podia sumar un total entre 8.000 i 10.000 persones —tot i que molt probablement no totes eren exiliades. Si afegim a aquestes xifres els càrrecs civils i les famílies nobles, i atenent a aquesta darrera matisació, podem parlar d'una xifra global que difícilment estaria per sota de les 8.000 persones o per sobre de les 13.000.

43. L'historiador Giorgio Stiffoni va més enllà en considerar que «casi unos treinta mil españoles fueron los que volvieron a su tierra después de la ruptura de Felipe V con la Santa Sede y después de la Paz de Viena de 1725» («Un documento inédito sobre los exiliados españoles en los dominios austríacos después de la guerra de Sucesión», *Estudis. Revista d'Història Moderna*, 17 (1991), p. 11). La xifra, que ha estat reproduïda per altres autors, pot provenir d'una lectura errònia del llibre de Fèlix DURAN I CAYAMERAS: *Els exiliats...* Aquest afirma, tot citant els *Documents de l'Arxiu Vaticà referents a Catalunya* del pare Josep M. Pou Martí, que «amb ocasió d'haver trencat Felip V les seves relacions amb la Santa Seu, ordenant als espanyols residents a Roma que sortissin de la Ciutat Eterna [...], deixaren la ciutat més de 3.000 persones» (p. 38). També Miquel Batllori dona aquesta darrera xifra: «Hom ha calculat que tornaren més de 3.000 espanyols, sobretot a partir de l'any 1718, data de la positiva ruptura de Felip V amb la Santa Seu» («Espanya a l'Europa del segle XVIII», dins *La Il·lustració*, vol. IX de l'obra completa de Miquel Batllori. València, 2000, pp. 41-42).

44. Zoltan FALLENBÜCHL: «Espagnols en Hongrie...», p. 102.

45. Document 61.

Les pèrdues territorials de Sardenya, Nàpols i Sicília, les defuncions i els retorns, però també la dissolució en les societats d'acollida mitjançant matrimoni, haurien contribuït a aquesta disminució. També ho van continuar fent en els anys següents, com veurem més endavant.

III

UN COP D'ULL ALS DOMINIS DELS HABSBERG

Per copsar en el seu ple sentit la presència de l'exili austriacista en terres dels Habsburg, resulta imprescindible fer un cop d'ull a un mapa de l'època. No es tracta només de conèixer els diversos territoris que constituïen aquesta monarquia heterogènia i plural. És important també acostar-se a les característiques de les diverses societats i sistemes de govern que componien un mosaic certament peculiar. Aquest conglomerat d'estats va arribar a la seva màxima extensió territorial durant el regnat de Carles VI com a resultat de dos fenòmens gairebé paral·lels en el temps: les adquisicions territorials obtingudes als tractats d'Utrecht (1713) i de Rastatt (1714); i la reculada de l'imperi otomà, certificada pels tractats de Carlowitz (1699) i de Passarowitz (1718). Aleshores, els dominis patrimonials dels Habsburg —deixant a banda l'Imperi— s'estenien per una superfície de 750.000 km² i tenien una població d'uns 17 milions d'habitants.

Ens sembla important, doncs, presentar, encara que de forma necessàriament breu, alguns dels trets centrals de les terres dels Habsburg.¹ Això ens permetrà copsar després amb més precisió la distribució geogràfica de l'exili austriacista.

1. Entre la bibliografia essencial sobre els dominis dels Habsburg, a l'època moderna, destaquem: Jean BERENQUER: *El Imperio de los Habsburgo, 1273-1918*. Barcelona, 1993; R. J. W. EVANS: *La Monarquía de los Habsburgos (1550-1700)*. Barcelona, 1989; Charles W. INGRAO (ed.): *State and Society in Early Modern Austria*. West Lafayette, Indiana, 1994; Charles W. INGRAO: *The Habsburg Monarchy, 1618-1815*. Cambridge, 1994; R. A. KANN, Z. V. DAVID: *The peoples of the eastern Habsburg lands, 1526-1918*. Seattle-Londres, 1984.

L'ERBLANDE

Els territoris constitutius dels dominis dels Habsburg rebien el nom d'Erblande, o Països Hereditaris. En realitat, formaven cinc unitats polítiques, que tenien característiques força diferenciades: els arxiducats de l'Alta Àustria (amb capital a Linz) i de la Baixa Àustria (amb capital a Viena); l'Àustria Interior, formada pels ducats d'Estíria (Graz), Caríntia (Klangenfurth) i Carniola (Liubliana), que constituïa una unitat política amb els tres petits principats adriàtics de Goritzia, Trieste i Fiume; el Tirol (Innsbruck); i la Vorlande o Àustria Exterior, formada pels petits i estratègics enclavaments occidentals.

Aquests territoris havien pertangut a diverses branques familiars dels Habsburg. La seva plena incorporació a la dinastia imperial no es produí fins el 1665, quan l'emperador Leopold I va recuperar el Tirol. D'altra banda, al Tirol i a les Àustries Interior i Exterior hi havia diversos enclavaments de prínceps-bisbes (Salzburg, Passau, Trento) i de senyors que només devien fidelitat als Habsburg en la seva qualitat d'emperadors germànics.

L'única institució comuna a l'Erblande era la Cancelleria Austríaca, amb seu a Viena, que havia estat fundada el 1620. Pel que fa a la resta, cada una de les seves unitats polítiques disposava d'una dieta o parlament, d'un governador elegit per la dieta i nomenat pel monarca i de lleis, exèrcit, duanes i administració propis. D'altra banda, tot i que l'Erblande ètnicament constituïa una de les realitats més homogènies dins els dominis dels Habsburg, amb una clara majoria germànica (prop del 90% de la població), hi havia zones de majoria eslovena (Carniola i Goritzia) i d'altres on es parlaven diverses varietats de la llengua retoromanx. El 1725 l'Erblande tenia entre un milió i mig i dos d'habitants.

La situació de la pagesia era molt diversa. En algunes regions, els camperols havien de realitzar treballs obligatoris als dominis senyorials. El cas extrem es donava a l'Àustria Interior, on els pagesos havien de dedicar a aquesta tasca 156 dies a l'any. En canvi, a l'Alta Àustria el treball obligatori es reduïa a catorze dies a l'any, i en altres territoris, com el Tirol, ni tan sols existia.

Però el fet econòmic i social més important produït a l'Erblande durant el segle XVIII va ser el creixement de Viena.² La capital dels

2. Sobre Viena, vegeu John P. SPIELMAN: *The City and the Crown. Vienna and the Imperial Court, 1660-1740*. West Lafayette, Indiana, 1993. També Françoise KNOPPER: «Le cosmopolitisme viennois», *Dix-huitième siècle*, 25 (1993), pp. 129-151.

Habsburg tenia uns 100.000 habitants el 1700. El 1754, quan es féu el primer cens, ja havia assolit els 172.000 —52.000 dels quals vivien a l'espai emmurallat i la resta als suburbis. Un nou cens de 1772 ens dóna la xifra de 220.070 persones; 7.401 provenien de la resta de regnes de la monarquia austríaca i 5.519 eren originaris dels altres estats de l'Imperi o de països sota altres sobiraniaes.

D'altra banda, després del darrer setge (1683), Viena va viure una autèntica febre constructora que es prolongà tot al llarg del segle XVIII. Les residències imperials van ser ampliades (palau del Hofburg) o construïdes de nou (palau de Schönbrunn). També la noblesa rivalitzà en l'edificació de palaus, que s'estengueren fora muralla. El més impressionant de tots és, sens dubte, el Belvedere que féu edificar el príncep Eugeni de Savoia. Entre les noves esglésies cal destacar la monumental Karlskirche, que Carles VI va ordenar construir després de la pesta de 1713.

Viena era, d'altra banda, una ciutat cosmopolita, capital d'un imperi plurinacional i plurilingüe. La segona llengua de la cort era l'italià, tot i que a partir de la dècada de 1740 aquesta llengua començà a decaure en favor del francès. Les classes dirigits s'aplegaven al voltant de l'òpera i la música. Només caldrà una dada per resumir l'opulència i l'ostentació que caracteritzaven la vida cortesana: a la ciutat de Viena hi havia el 1730 dos-cents quaranta-tres mestres orfebres.

EL REGNE DE BOHÈMIA

En època de Carles VI, el regne de Bohèmia era compost pels estats de Bohèmia i Moràvia i el ducat de Silèsia. Cada un d'aquests territoris disposava de constitucions pròpies. El regne de Bohèmia havia estat incorporat a la monarquia el 1526, i va veure reduïts dràsticament els seus privilegis després de la batalla de la Muntanya Blanca (1620). Tot i així, les seves dietes mantenien importants atribucions legislatives i fiscals (aprovació dels pressupostos). A Silèsia, la llengua majoritària era l'alemany. En canvi, a Bohèmia i Moràvia predominava el txec, tot i que l'alemany va esdevenir cooficial des de 1620.

L'única institució comuna del regne, la Cancelleria de Bohèmia, va ser traslladada a Viena el 1624. Després de la guerra de Successió d'Àustria (1740-1748), el regne de Bohèmia va ser assimilat a l'Erblande mitjançant la creació d'institucions conjuntes de caire

fiscal i judicial. Amb les reformes de 1761-1762 es van crear un Consell d'Estat i una Cancelleria conjuntes. Finalment, el 1775 es va produir la unificació duanera.

El regne de Bohèmia constituïa tradicionalment el territori més ric de la monarquia i el més gravat fiscalment. També era el més poblat, llevat dels territoris d'origen hispànic. El 1725 tenia uns quatre milions d'habitants. La societat bohèmia es caracteritzava per la presència de grans propietaris latifundistes i per l'extensió generalitzada entre la pagesia de la servitud i del treball gratuït obligatori en el domini senyorial (*robot*). Les patents que regulaven els *robot* en disposaven un màxim de tres dies per setmana, que podien esdevenir sis durant la sega. D'altra banda, la noblesa estava molt germanitzada, com a conseqüència de la substitució d'una bona part de la noblesa local per nobles vinguts d'arreu de l'Imperi després de la batalla de la Muntanya Blanca. Una gran part de l'alta noblesa de Bohèmia mantenia residències a Praga i Viena, on passava els hiverns.

La societat urbana també estava molt jerarquitzada. Durant el segle XVIII, tanmateix, la producció manufacturera —a través dels gremis, el sistema domiciliari i les manufactures concentrades— ja era molt important.

HONGRIA I LA FRONTERA ORIENTAL

El regne d'Hongria, incorporat als dominis dels Habsburg el 1526-1527, va ser en realitat, durant més de cent cinquanta anys, una petita llenca fronterera amb el regne de Bohèmia i l'Erblande. Durant aquest llarg període, la capital es trobava a Pressburg (nom alemany de la ciutat; en hongarès és Pozsony i en eslovac Bratislava). La diversitat ètnica era molt notable. Al nord, tot i una forta presència hongaresa, els eslovacs eren majoritaris. Les terres del sud formaven el regne de Croàcia, associat a Hongria des del segle XII.

A partir de 1683, s'inicià la reconquesta de la resta del regne, fins aleshores ocupada per l'imperi otomà. Com hem vist, Buda va ser conquerida el 1686. Pel tractat de Carlowitz (1699) els dominis dels Habsburg es van estendre fins al principat de Transilvània (de població hongaresa i romanesa).

Ja en època de Carles VI, la tercera guerra turca (1716-1718) —en la qual, com veurem, van participar els cinc regiments hispànics— va suposar la conquesta de nous territoris. Les adquisicions

territorials, reconegudes per la pau de Passarowitz (21 de juliol de 1718), comprenien l'Eslavònia Oriental, la meitat nord de Sèrbia (amb Belgrad), la Petita Valàquia o Oltènia i el Banat de Temesvar (Timisoara en romanès). Tanmateix, la quarta guerra turca va suposar la pèrdua de Sèrbia i de la Petita Valàquia (Pau de Belgrad, setembre de 1739).

A diferència de Bohèmia, Hongria va mantenir intactes la seva sobirania política i la llibertat religiosa, amb una clara majoria protestant. Els projectes centralitzadors van ser contestats amb revoltes militars. La més propera a la nostra guerra de Successió —la rebel·lió de Francesc Rákóczi II, iniciada el 1703— acabà amb l'acord d'Szatmár (30 d'abril de 1711), que garantí el manteniment de les constitucions. Una nova revolta (1789-1790), durant el regnat de Josep II, va aconseguir altra vegada el retorn a la normalitat constitucional.

El poder estava en mans d'una dieta bicameral, que elegia un governador o palatí. La llengua oficial de la dieta era el llatí. Aquest fet revela la gran heterogeneïtat ètnica del regne, a més del caràcter singular de la llengua hongaresa. L'heterogeneïtat va augmentar amb les conquestes de 1716-1718, que van incorporar territoris de majoria romanesa (el Banat de Temesvar) i sèrbia. Vers 1725, els habitants d'ètnia hongaresa constituïen tot just el 65% de la població del regne.

D'altra banda, des de la dècada de 1540 les autoritats imperials van crear un districte militar de frontera a les àrees properes a l'imperi otomà (Militärgrenze, o Frontera militar). La principal característica d'aquest territori era que depenia directament de la cort vienesa, i més en concret del Consell de Guerra, o Hofkriegsrat. No disposava, doncs, de constitucions ni d'institucions d'autogovern. Amb les conquestes militars dels segles XVII i XVIII, la Frontera militar va eixamplar enormement el seu territori. Totes les adquisicions realitzades com a conseqüència de la pau de Passarowitz van passar a dependre directament de l'administració central vienesa, malgrat les protestes dels hongaresos. Durant les dècades de 1730 i de 1760, el Banat de Temesvar va viure un intens procés repoblador;³ la població nouvinguda era sobretot alemanya —però, com veurem, també els exiliats austriacistes hi van jugar un paper significatiu.

3. Colin THOMAS: «The Anatomy of a Colonization Frontier: The Banat of Temesvar», *Austrian History Yearbook*, 19-20 (1983-1984), pp. 3-22.

Hongria era el territori menys desenvolupat de la monarquia. La població era essencialment rural i les activitats econòmiques fonamentals eren l'agricultura i la ramaderia. Al llarg del segle XVIII ja és visible un procés d'especialització regional, que convertí Hongria en la principal fornidora de productes agraris per a l'Erblande i Bohèmia. Les famílies camperoles patien l'adscripció a la terra i els *robot*a (tres dies a la setmana). Una característica específica de la societat hongaresa era la presència d'una molt nombrosa petita noblesa, que exercí un paper polític i intel·lectual destacat.

Al llarg del segle XVIII, les ciutats de Buda i Pest van créixer considerablement. Buda va esdevenir finalment capital del regne a la fi de la centúria. D'altra banda, Carles VI va voler desenvolupar el comerç en les noves zones conquerides mitjançant la constitució de la Companyia Imperial Privilegiada d'Orient (Kaiserliche Privilegierte Orientalische Kompagnie). Fundada el 1719, la companyia gaudí del monopoli del comerç amb l'imperi otomà a través del Danubi i dels ports adriàtics, a més d'altres importants privilegis. Tanmateix, la quarta guerra turca i, més en general, les grans despeses que comportaren els projectes de desenvolupament de la regió van abocar la iniciativa al fracàs. La companyia va ser dissolta el 1741.

ELS TERRITORIS HISPÀNICS

Pels tractats d'Utrecht (1713) i Rastatt (1714), Carles VI va obtenir Sardenya, el regne de Nàpols, la Llombardia, els presidis (fortaleses) de la Toscana i els Països Baixos hispànics (actuals Bèlgica i Luxemburg).

La possessió de Sardenya va ser, però, excepcionalment breu, ja que, com hem vist, l'illa va ser conquerida per tropes espanyoles el 1717. Finalment, pel tractat de Londres (1720), Espanya va haver d'abandonar l'illa i també Sicília, que havia conquerit un any més tard. Pel mateix tractat, a més, l'emperador intercanvià el domini de Sardenya pel de Sicília amb el regne de Savoia. Ambdós monarques buscaven d'aquesta manera una major coherència territorial.

Després d'una nova guerra amb Espanya —en el context de la guerra de Successió de Polònia—, els Habsburg perderen Nàpols, Sicília i els presidis de la Toscana (1734-1735). En contrapartida,

van assolir un domini efímer del ducat de Parma (1735-1745). Les pèrdues territorials van ser confirmades pels acords preliminars de Viena (30 d'octubre de 1735) i, definitivament, pel tractat de 1738. Només la Llombardia i Flandes es van mantenir dins els dominis dels Habsburg fins a les guerres napoleòniques.

Les possessions italianes i Flandes constituïen els territoris més poblats i més desenvolupats de la monarquia. En l'època de màxima extensió territorial, els vassalls italians de Carles VI eren poc més de cinc milions —Nàpols tenia uns tres milions d'habitants, Milà un milió dos-cents mil i Sicília un milió. Als Països Baixos hispànics la població era d'un milió set-cents mil habitants.

L'emperador va mantenir les lleis i institucions de cada territori.⁴ Fundà, però, a Viena el Consell Suprem d'Espanya (1713), que després de la pèrdua de Nàpols i Sicília va donar pas al Consell d'Itàlia (1736). També constituí el Consell de Flandes (1717). Com veurem, la presència d'exiliats en aquests consells va ser molt important; la llengua oficial del Consell d'Espanya era el castellà.

El projecte econòmic més important endegat per Carles VI a Flandes va ser la constitució d'una companyia comercial, amb seu a Ostende (1722). La iniciativa pretenia impulsar el comerç d'ultramar. Això no obstant, els seus resultats van ser escassos, a causa de la rivalitat amb Anglaterra i les Províncies Unides. Per la pressió d'aquestes potències, la companyia va ser dissolta el 1731.

El 1732, les contribucions directes dels Països Baixos s'elevaven a 3,1 milions de florins i les dels estats italians a 5; el conjunt de dominis contribuïen amb uns 15 milions de florins. La xifra il·lustra suficientment la crisi que sofrí l'erari reial amb la pèrdua de Nàpols i Sicília.

L'IMPERI. EL GOVERN DE LA MONARQUIA

Fins aquí ens hem referit als territoris patrimonials dels Habsburg, és a dir, a aquells on eren prínceps sobirans. Però convé no oblidar que els Habsburg eren també emperadors d'Alemanya.

4. Per al cas milanès, vegeu: Antonio ÁLVAREZ-OSSORIO: «Restablecer el sistema: Carlos VI y el Estado de Milán (1716-1720)», *Archivio Storico Lombardo*, CXXI (1995), pp. 157-235. Vegeu també: M. VERGA: «Il "sogno spagnolo" di Carlo VI. Alcune considerazioni sulla monarchia asburgica e i domini italiani nella prima metà del Settecento», dins C. MOZZARELLI, G. OLMÍ (eds.): *Il Trentino nell' Settecento fra Sacro Romano Impero e antichi stati italiani*. Bolonya, 1985, pp. 203-261.

Sovint s'ha remarcat, encertadament, que l'Imperi no era en realitat una unitat política i que el títol d'emperador tenia un valor més simbòlic que efectiu. Tot això és cert. Però l'Imperi no era, en cap cas, una pura entelèquia. Juntament amb les institucions comunes (la Cancelleria, la Dieta Imperial i el Consell Àulic), els deu cercles imperials exercien funcions polítiques i militars d'importància. En situacions de perill, com durant els setges de Viena, podien alçar una impressionant maquinària militar. D'altra banda, l'exèrcit dels Habsburg es nodrí d'oficials vinguts de tots els racons de l'Imperi. La identificació de la dinastia amb l'Imperi exercí una forta influència sobre els seus súbdits. Aquest influx es manifestà especialment davant les agressions exteriors.

També la monarquia dels Habsburg, com a tal, disposava d'institucions centralitzades, amb seu a Viena. D'una banda, el Consell Privat (Geheimrat) assessorava el monarca sobre els afers de govern. La institució, però, va anar perdent eficàcia al llarg del segle XVII, a causa de l'ampliació excessiva del seu nombre de membres. A mitjan segle, era format ja per seixanta consellers.

La Cambra de cort (Hofkammer) exercia funcions fiscals i el Consell de Guerra (Hofkriegsrat) s'encarregava de l'organització de l'exèrcit. Ambdues institucions eren bàsiques en l'organigrama de la monarquia, però la seva actuació sovint es veia frenada per la competència amb les institucions territorials, teòricament subordinades, amb seu a Graz, Innsbruck, Praga i Pressburg.

Els ingressos totals de la monarquia mai no van ser gaire elevats, si més no en comparació amb altres estats de l'època. El 1732, en el moment de màxima expansió territorial del regnat de Carles VI, l'administració reial ingressava 29 milions de florins; els impostos directes suposaven quinze milions de florins —cinc provenien d'Itàlia i 3,1 de Flandes, com ja hem esmentat. El 1763, després de les reformes de Maria Teresa, els ingressos totals van assolir els 48 milions de florins. Àustria i sobretot Bohèmia aportaven aleshores la major part dels impostos directes (9,9 milions en total), mentre que l'aportació d'Hongria era molt menor (uns 4 milions).

El 1740, a la mort de Carles VI, la maquinària central de la monarquia recolzava en una administració formada per uns 6.000 funcionaris. La xifra augmentà en els anys següents, com a conseqüència de les reformes de Maria Teresa i Josep II. Així els funcionaris reials esdevingueren 10.000 el 1762, i 20.000 el 1780. També les tropes de la monarquia, formades per soldats de

l'Erblande i oficials d'arreu de l'Imperi, van passar dels 129.000 homes, en temps de la guerra de Successió d'Espanya, als 250.000, durant la guerra dels Set Anys (1756-1763).

UNA MONARQUIA COMPOSTA

Per a la historiografia liberal del segle XIX, construïda dins el jacobinisme francès i el model hegemònic de l'estat-nació, la monarquia austríaca era una mena d'anacronisme històric. L'anomenat Imperi Austríac (des de 1804) i Imperi Austrohongarès (des de 1867) constituïa també per a molts contemporanis una rèmorra decadent d'altres temps. D'altra banda, des del Congrés de Viena (1815) fins a la dissolució de l'Imperi (1918), els Habsburg van ser identificats per la intel·lectualitat europea i els sectors progressistes com els màxims garants de l'absolutisme a Europa. Aquesta idea també ha estat desenvolupada per les diverses historiografies nacionals dels estats sorgits del vell Imperi amb la fi de la Primera Guerra Mundial. Contràriament, els conflictes apareguts en els darrers anys amb la dissolució de l'antiga Iugoslàvia —que s'ha revelat com el pitjor invent sorgit d'aquella contesa— han fet revalorar alguns aspectes de l'antiga monarquia austríaca: en particular, la capacitat per mancomunar, al voltant de la fidelitat a una dinastia, un conglomerat de pobles molt heterogenis. Probablement, els historiadors ens trobem ara amb unes condicions objectives més adequades per valorar sense apassionaments el que va significar aquella monarquia en les seves diferents etapes.

D'altra banda, la historiografia també viu avui una revalorització del concepte de monarquia composta, entès com a prototipus característic de l'estat modern, tot defugint la identificació excloent entre modernitat i absolutisme o centralització política.

Cal remarcar que el terme «estat compost» ja va ser utilitzat per un exiliat significatiu, el jurista Josep Plantí, en establir el sistema de govern que hauria de tenir una hipotètica colònia destinada als exiliats:⁵

No siendo racional que se gobierne absolutamente y despóticamente, sí sólo en fuerça del dispuesto por las leyes. [...] La formación de éstas, majormente en un estado compuesto, no debe depender del arbitrio de uno, sí de todo el pueblo o común.

5. Document 33. Vegeu capítol 7.

El concepte «estat compost», o «monarquia composta», va ser rescatat per Otto Bruner a *Land und Herrschaft* (1939); recentment ha estat emprat per historiadors com H. G. Koenigsberger i John H. Elliott.⁶

Dins d'aquesta tipologia, la monarquia dels Habsburg es caracteritzaria, en tot cas, pel seu caràcter extrem, situat a més en un context geogràfic molt dispers, la qual cosa li reportà alguns avantatges, però també alguns inconvenients. Entre els primers, cal esmentar la capacitat per articular, en unes condicions de tolerància prou raonables, un entramat de realitats molt diverses. Entre els segons, destaca la debilitat fiscal endèmica de la monarquia; i la seva dependència de les elits locals, amb les quals havia d'establir inevitablement consensos, cosa que a la llarga comportà una enorme dificultat per innovar, és a dir, per aplicar solucions polítiques noves a unes realitats socials canviants. En tot cas, la monarquia dels Habsburg no era la gran potència que es podria deduir de les simples dades de superfície i població. Aquest fet es devia tant a la pobresa i l'endarreriment d'alguns dels estats constitutius com a la seva feblesa política. A la mort de Carles VI, la guerra de Successió d'Àustria (1740-1748) va posar de manifest la seva debilitat estructural.

El caràcter plurinacional de la monarquia dels Habsburg, i la seva caracterització com a monarquia composta, ve reblat per les intitlacions que el mateix Carles VI utilitzà en els documents oficials:⁷

Don Carlos, por la divina clemencia electo emperador de Romanos, siempre Augusto, rey de la Germania, de Castilla, de León, de Aragón, de las Dos Sicilias, de Gerusalem, de Ungría, de Bohemia, de Dalmacia, de Croacia, de Navarra, de Granada, de Toledo, de Valencia, de Galizia, de Mallorca, de Menorca, de Sevilla, de Cerdeña, de Córdoba, de Córcega, de Murcia, de Jaén, de los Algerbes, de Algezira, de Gibraltar, de las islas de Canaria, de las Indias Orientales y Occidentales, islas y tierra firme del mar océano, archiduque de Austria, duque de Borgoña, de Brabante, de Milán, de Stiria, Carintia, Carniola,

6. Helmut G. KOENIGSBERGER, *La práctica del Imperio*. Madrid, 1989; John H. Elliott, «A Europe of composite monarchies», *Past and Present*, 137 (1992), pp. 48-71.

7. Vegeu, a tall d'exemple, el document 79.

Luxemburg, Witemberg, de las Dos Sicilias, Athenas y Neopatria, príncipe de Suevia, marqués del Sacro Romano Imperio, de Burgovia, Moravia y de las Dos Lusacias, conde de Absburg, de Flandes, del Tirol y de Barcelona, Ferreti, Kiburgi, Goricia, Rosellón y Cerdaña, landgrave de Alsacia, marqués de Oristán y conde de Gocceano, señor de la Marca de Slavonia, Puerto Maón, Viscaya, Molina, de las Salinas de Trípoli y Mechlinia, etc.

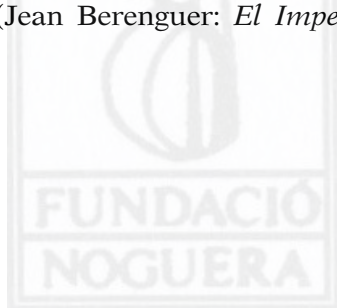
Entre els diagnòstics dels historiadors, voldríem destacar-ne ara tres, que ens semblen prou encertats i força complementaris:⁸

Una monarquia políticament anòmala, amb una immaduresa estructural (mirada des d'Europa occidental), però amb prou força per sobreviure i, finalment, triomfar a la França revolucionària (Charles W. Ingrao: *The Habsburg...*).

No un estat, sinó una lleu aglutinació centrípeta d'elements desconcertantment heterogenis (R. J. W. Evans: *La monarquía...*).

Aquesta amalgama que amb prou feines podia semblar racional era, de fet, força eficaç, tenint en compte la dificultat de les comunicacions i les particularitats locals. Com diu Pierre Chaunu repetidament, en l'àmbit de les institucions només hi ha una alternativa: els sistemes que no funcionen en absolut i els que funcionen malament. Mentre els Habsburg van admetre els funcionaments defectuosos al seu imperi, les seves empreses es van veure coronades per l'èxit, malgrat els comentaris condescendents i plens de commiseració dels diplomàtics francesos. En canvi, des del moment en què van pretendre, com Josep II, introduir principis racionals i imitar el sistema francès —que responia a una lògica molt distinta— tot es malaguanyava amb rapidesa (Jean Berenguer: *El Imperio...*).

8. Vegeu nota 52.

IV
LA GEOGRAFIA DE L'EXILI

ITÀLIA I FLANDES

Itàlia constituí la primera destinació geogràfica dels exiliats, i probablement també la més massiva fins el 1734. A més, cal tenir en compte que eren molts els súbdits dels regnes hispànics que residien a Nàpols, Sardenya o Milà ja en temps de la mort Carles II, i que van poder continuar de manera regular les seves tasques —a l'administració civil, a l'exèrcit, en institucions religioses o en la vida privada— amb la dominació austríaca. Per a molts d'ells, el canvi de dinastia —o, més exactament, de branca dinàstica— no degué significar cap trasbals en la seva vida quotidiana. La situació degué ser força diferent, però, a Sicília, que passà a la Casa de Savoia com a conseqüència dels tractats d'Utrecht i Rastatt. En aquesta illa, segons afirma Castellví, després de la breu ocupació per les tropes espanyoles de Felip V dels anys 1718-1720,¹ «siguieron la evacuación la mayor parte de españoles que del tiempo de Carlos 2do. estaban establecidos en aquel reyno».

Malauradament, no hem pogut localitzar cap llista sistemàtica dels exiliats que reberen pensions a compte dels estats italians dels Habsburg. Tanmateix, la documentació de la secretaria de Nàpols del Consell Suprem d'Espanya, custodiada avui al Haus-, Hof- und Staatsarchiv de Viena,² ens proporciona centenars d'informacions

1. FRANCESC DE CASTELLVÍ: *Narraciones históricas...*, Ms. 6 w 344, vol. VI, 2.ª part, any 1720.

2. H.H.S. - I.-S.R. L. Neapel. Collectanea 20 (I) i (II). Collectanea 21 (I), (II) i (III). Collectanea 22 (I) i (II). Collectanea 23 (I) i (II). Collectanea 24 (I) i (II). Collectanea 25 (I) i (II). Collectanea 26 (I) i (II).

rellevants per als anys anteriors a 1734. A Nàpols, durant el període de dominació dels Habsburg la majoria dels virreis vingueren de l'Imperi o del mateix regne. Només un va ser d'origen hispànic, i encara el seu govern fou excepcionalment breu. Ens referim a Joaquín Fernández Portocarrero, marquès d'Almenara i comte de Palma del Río, que governà Nàpols entre l'1 d'agost i el 9 de desembre de 1728. Malgrat això, van obtenir el càrrec d'ajudants generals el comte Stella i, des de 1722, el marquès de Besora —tot i que ambdós residiren a Viena.³

Malgrat tot, van ser nombrosos els civils i eclesiàstics que obtingueren càrrecs i rendes al regne. Així, alguns exiliats van aconseguir seure al Sacre Consell de Santa Clara de Nàpols, com el barceloní Francesc Solanes, que ja n'era membre el 1713, Domingo Almansa (nomenat el 1716)^{3bis} o Juan de Sotomayor y Sanmartín, marquès de San Juan, i Francesc Ventura, que hi van accedir el 1717. A més, va ser-ne nomenat president el catedràtic de lleis de l'Estudi General de Barcelona Domènec Aguirre, que havia estat regent del Consell d'Aragó a Barcelona i del Consell d'Espanya per Sardenya a Viena. D'altres van promocionar del Consell de Santa Clara a la poderosa Règia Cambra, o Col·lateral,⁴ com Nicolás Blanco (1717). El 1726 presidia aquesta institució el marquès Diego Antonio de Ribas.⁵

Alguns oficis van ser concedits per dues generacions, com el de tesorer general i governador de la Casa Militar del regne, atorgat el 1716 a Gaspar Pinto de Mendoza, amb clàusula que passaria, a la seva mort, al seu fill Gregorio Pinto. Tampoc no era infreqüent la concessió de càrrecs que després podien ser venuts. Aquesta era una via utilitzada per premiar els serveis extraordinaris, o per facilitar que els funcionaris més pròxims al monarca poguessin eixugar els deutes contrets. Així, l'aragonès José Boneta, secretari

3. Document 37.

3bis. Almansa va ser nomenat regent del Consell d'Espanya el 1723 (H.H.S. - I.-S.R., B. Consejo de España, k. 10); Solanes assolí aquest mateix càrrec el 1731.

4. «El Colateral ejercía, junto con el virrey, el máximo poder» (Giuseppe GALASSO: *En la periferia del imperio. La monarquía hispánica y el Reino de Nápoles*. Barcelona, 2000, p. 127). «El càrrec de *reggente* suposava la culminació d'una carrera burocràtica» (V. I. COMPARATO: *Uffici e società a Napoli (1640-1647). Aspetti dell'ideologia del magistrato nell'età moderna*. Florència, 1974, p. 62).

5. H.H.S. - I.-S.R., B. Consejo de España, k. 11, fasz. 16. El 1729 continuava en el càrrec (H.H.S. - I.-S.R. L. Neapel. Collectanea 24 (II), f. 106v).

de la presidència del Consell d'Espanya, va rebre el 1729 la secretaria de l'Audiència de l'Àquila,⁶

con las facultades de enagenar y substituir y la franquizia de todos los derechos reales, a fin de que pudiese pagar sus deudas contrahidas por los dispendios del viage siguiendo la corte a Praga y las continuas enfermedades que han afligido su familia [...] para que por esse medio pueda salir de sus ahogos, y satisfacer sus acrehedores.

El 1734, quan es perdé el regne, era president del Sacre Consell de Santa Clara de Nàpols Francesc Solanes, i Domènec Aguirre era lloctinent de la Cambra; ambdós havien assolit el títol de comte. En aquesta institució hi eren presents també Magí Mercader i Moragues, que tenia títol de marquès, i Josep de Figuerola i Argullol —comte del Sacre Romà Imperi i espòs de Gertrudis Vilana-Perles i Verneda, filla del marquès de Rialp. D'altra banda, eren consellers de Santa Clara Francisco Galdeano, Ignasi Reverter i Francisco de Vélez. A un altre nivell, Francisco Álvarez Meneses era auditor i jutge de la Vicaria de Nàpols, i Manuel López Amor de Soria era auditor i fiscal de les audiències. També hi havia una important presència d'exiliats a la Secretaria de Guerra.⁷

Entre els càrrecs eclesiàstics, cal destacar que Pau Vilana-Perles, germà del marquès de Rialp, va ser arquebisbe de Salern i comissari general de Croada a Mallorca i a Sardenya.⁸

Pel que fa a la concessió de rendes a costa del regne, podem esmentar, entre d'altres, el marquès de Coscojuela, que va obtenir un pagament extraordinari de sis-cents doblons (4 d'abril de 1716); el canonge Antonio Suelves, que obtingué una pensió anual de dos-cents ducats (9 de maig de 1716); el frare dominicà Josep Lampilles; que va obtenir cent ducats de pensió anual (16 de juliol de 1716); les tres filles del comte regent Domènec Aguirre, cada una de les quals va obtenir cinc-cents ducats napolitans, que podien ser pagadors amb feus, en concepte de dot (16 de novembre de 1721);

6. Document 49.

7. Document 61. Segons explica Castellví, el 1722 va ser cessat com a secretari d'estat i guerra de Nàpols Agustí Colom, marquès de Cabanilles («con título de jubilación, porque fuese con menos desdoro»); la causa d'aquest cessament va ser una desatenció a la poderosa família dels Pignatelli, ducs de Monteleone (Francesc DE CASTELLVÍ: *Narraciones históricas...*, Ms. 6 w 344, vol. VI, 2.ª part, any 1722).

8. Document 39.

o el marquès de Besora, a qui es pagava una pensió de cent ducats al mes (27 de juny de 1722). El 1725, van obtenir pensions de Nàpols el comte de la Coromina, per valor de 1.500 ducats anyals, i la comtessa de Santa Cruz i de la Corzana, Tomasa Hurtado de Mendoza (6.000 ducats).

El seu pare, Diego Hurtado de Mendoza y Sandoval, de qui heretà ambdós títols, va obtenir el 20 de juliol de 1716 feus per valor de 6.000 ducats, cosa que suposà la propietat del principat d'Squilacce. A la seva mort, el feu passà a la seva esposa, María Antonia Pimentel, duquesa de Ciudad Real, i, morta aquesta, a l'esmentada Tomasa Hurtado de Mendoza (10 de novembre de 1728); Tomasa tornà a Castella el 1738, poc després de la pèrdua del regne de Nàpols.⁹

Altres nobles exiliats van obtenir feus en propietat, com la marquesa del Carpio, Catalina de Haro y Guzmán Enríquez de Cabrera, a qui es va concedir un o més feus per valor de 10.000 ducats anuals al regne de Nàpols per a ella i els seus descendents perpètuament (20 de març de 1717). La vinculació de la marquesa al regne de Nàpols data dels anys 1683-1687, quan el seu marit va ser-ne virrei per Carles II.¹⁰

En condicions similars es concedí un o més feus per valor de 2.000 florins al comte de Cifuentes (12 de març de 1729). Aquest tipus de concessions suposaven el pagament automàtic de la renda, a compte del regne, fins que se'ls pogués atorgar de manera efectiva un feu, a causa de l'alienació d'un feu reial, l'extinció d'una nissaga o el seu segrest; els preceptors eren anomenats «futuristes». També la batllia de Marsiconovo va ser atorgada a María Manuela Pignatelli, filla dels ducs d'Híjar (9 de març de 1729).¹¹ A més, Gertrudis de Vilana-Perles i Verneda, filla del marquès de Rialp, va obtenir el comtat de Castelnovo (1719); el 1722 cobrava rendes del regne, a compte de la concessió futura d'altres feus.¹²

Una exiliada que gaudí de diverses rendes al regne de Nàpols per dret propi va ser Caterina Folch de Cardona i Erill, vídua del

9. Vegeu també el document 42. Resulta d'interès: Antonio RODRÍGUEZ VILLA: *Don Diego Hurtado de Mendoza y Sandoval, conde de la Corzana, 1650-1720*. Madrid, 1907.

10. La historiografia napolitana n'ha fet tradicionalment un balanç molt positiu. Un enfocament més ampli, que no desmenteix tanmateix aquesta valoració, a Giuseppe GALASSO: «Estamentos y clases a finales del siglo xvii», dins *A la periferia...*, pp. 266-286.

11. Document 44.

12. H.H.S. - I.-S.R., B. Consejo de España. Neapel. Collectanea 24 (I).

comte Carafa. El 1716 disposà d'una pensió de 2.000 ducats amb caràcter vitalici.¹³

D'altra banda, un gran nombre d'oficials jubilats de l'exèrcit van optar per residir al regne, que els proporcionava la meitat de la seva paga d'actius. Esmentem, entre molts altres, el tinent Pere Barceló (16 de novembre de 1715), el coronel Miguel González de Vivero (30 de maig de 1716), el capità Jacint Esplugues (30 d'octubre de 1716), el general Cristóbal Ibarra (30 d'octubre de 1722) i el coronel Juan de Oribe (5 d'agost de 1728). El mateix s'esdevingué amb els funcionaris civils. Aquest va ser, entre d'altres, el cas d'Antonio Díaz y Giménez, que havia estat oficial major de la secretaria d'Estat i Guerra (31 d'agost de 1715).

A un nivell més modest, la caritat va ajudar els més pobres. Són molt nombroses les persones, sobretot dones, vídues i òrfenes, a qui es concedeix un carlí (o dos o tres) en concepte de *lemosina* (almoïna).

La prodigalitat de Nàpols semblava inesgotable. Un bon nombre de funcionaris del Consell d'Espanya, residents a Viena, arrodonien els seus ingressos amb pensions napolitanes. També ho feien molts eclesiàstics, civils i militars que residien en altres dominis dels Habsburg.¹⁴ Entre altres, el bisbe d'Albarrassí rebia una assignació de 1.000 ducats de la Delegació de Nàpols, i altres tants de la de Milà; el 1719 obtingué que aquestes quantitats passessin als seus hereus durant tres anys després de la seva mort.¹⁵

No va ser infreqüent el pagament de serveis a la monarquia amb la concessió de títols que podien ser venuts. Així, l'oficial segon de la Secretaria de Nàpols del Consell d'Espanya, Miguel de Solá-Piloa, que sempre va anar curt de diners, obtingué el 1721 un títol de duc. Tres anys després, perseguit pels seus creditors, sol·licitava de nou «hazerle merced de aquellos títulos de marqués que pareciere ser suficientes para que de su beneficio en Nápoles, Milán o Sicilia y de su líquido producto pueda satisfacer» els deutes contrets.¹⁶

Sense objectius crematístics immediats, Pedro Pizarro, marquès de la Conquesta, «sucesor por sangre de los mayorazgos del marqués don Gonzalo de Pizarro, conquistador del Perú y Nuevo

13. H.H.S. - I.-S.R. L. Neapel. Collectanea 20 (I).

14. Vegeu els documents 7, 21, 22, 37, 43, 47, 58, 94 i 96.

15. H.H.S. - I.-S.R., B. Consejo de España., k. 21.

16. Document 95.

Mundo», va obtenir un títol de duc pel regne de Milà el 1725.¹⁷ També el capità de cuirasses Josep Estruch va obtenir un títol de baró el 1731.¹⁸

Els dominis italians eren defensats per les tropes imperials. Tanmateix depenien del regne —i, en última instància, del Consell d'Espanya, que n'aprojava els nomenaments— les fortificacions i la defensa marítima. Habitualment van ser ocupats en la governació de les fortaleses oficials que, per la seva avançada edat o pel seu estat de salut, ja no podien seguir a l'exèrcit regular. Manuel Desvalls ho va ser, de manera molt breu, de Gaeta (1715-1716), abans d'organitzar un cos de voluntaris per a la tercera guerra turca. També va ser governador de Gaeta el tinent general Ignasi Joan de Picalquers, que hi morí el 1723.¹⁹ El veterà comte d'Atalaya va ser nomenat governador del Castell Nou de Nàpols el 1717. Més tard el substituï el general Juan de Ahumada, que morí en el càrrec el 1726.²⁰ El 1729 n'era governador Antonio Luzán, comte de Luzán, que havia estat governador d'Aragó i estava casat amb Maria Antònia Vilana-Perles, filla del marquès de Rialp.²¹ D'altra banda, el 1717 Juan Orobio substituï Luis Domínguez y Sánchez al capdavant del castell de Baia.²²

Quant a l'armada, cal esmentar el nomenament de José de Cisneros com a governador de galeres (1716).²³ El 1734, en el moment de la caiguda del regne, era veedor general de la marina de Nàpols el marquès de Arellano.²⁴ L'armada de Nàpols, però, segons Castellví,²⁵ «jamás excedió de 5 vaxelles y 5 galeras y fue de poca utilidad a la Corona».

Per assistir als vaixells, el 1717 es formà el regiment d'infanteria de la marina de Nàpols, amb els soldats de dues companyies supervivents de Sardènia, que havien estat comandades pels coronels José de Erill —fill del comte d'Erill— i Carles Llorach i

17. H.H.S. - I.-S.R., B. Consejo de España., k. 3, fasz. 4: 1725-1727.

18. H.H.S. - I.-S.R., B. Consejo de España., k. 4, fasz. 6: Decrete Kaiser Karl VI, 1731-1736, f. 225.

19. Document 114.

20. *Ibidem*.

21. Ernest LLUCH: *L'alternativa catalana (1700-1714-1740)*. Ramon de Vilana Perlas i Juan Amor de Soria: *teoria i acció austriacistes*. Vic, 2000, p. 84.

22. H.H.S. - I.-S.R. L. Neapel. Collectanea 22 (I), fols. 162 i 171.

23. H.H.S. - I.-S.R. L. Neapel. Collectanea 22 (I), 6-I-1716.

24. Document 61.

25. FRANCESC DE CASTELLVÍ: *Narraciones históricas...*, Ms. 6 w 344, vol. VI, 2.ª part, any 1721.

de Moixó. El nou regiment fou encarregat al coronel valencià Vicent Estupinyà.²⁶ Els soldats tenien la condició d'agregats als regiments italians de don Emmanuele Borbon, i depenien directament del Consell d'Espanya.²⁷

En aquestes condicions, els càrrecs militars de què es disposava a Nàpols eren clarament insuficients per al gran nombre d'oficials exiliats que hi residien. Com ja hem assenyalat, en una ressenya realitzada el 1715 es van presentar un total de 895 oficials. Aquesta xifra representa un 32,1% dels 2.784 oficials que, segons Castellví, es trobaven aleshores sense destinació regular en terres dels Habsburg.²⁸ La xifra d'oficials, en actiu o jubilats, no va disminuir en la dècada següent, malgrat els decessos i la marxa d'oficials a Viena. Aquests fenòmens van ser compensats per l'arribada al regne de molts veterans dels regiments hispànics amb destinació a Hongria. En aquell període, segons Castellví, les llistes van arribar a les 800 persones.²⁹

L'aglomeració d'homes d'armes i les condicions difícils en què molts havien de sobreviure van provocar un autèntic motí el 1720. Cal tenir en compte que les pensions i assignacions del regne havien de ser aprovades pel Consell d'Espanya, a Viena, i que aquest —com en general tota la maquinària de la monarquia— no excel·lia precisament per la seva diligència. En aquestes condicions, com remarca Castellví,³⁰ «padećían los oficiales españoles que se hallavan en Nápoles las mayores calamidades, faltos de pagamentos y asignaciones».

Aquell any, cinquanta-vuit oficials descontents, dirigits pel tinent coronel Alejandro Luzán, van decidir marxar a Viena per demanar noves ajudes a l'emperador. Els avalotats van ser aturats *in extremis* a Gaeta, on el governador els va donar dues pagues i els va fer embarcar vers Nàpols. Tot i que la situació millorà de manera immediata, en els anys següents es van tornar a produir endarreriments i retallades en les pagues. Aquest fet pot explicar el trasllat —pacífic i silenciós ara, però prou constatable als documents— de molts oficials a Viena durant la dècada de 1720.

26. Major Alphons FREIHERRN VON WREDE: *Geschichte der K. und K. Wehrmacht...*, II, p. 200.

27. FRANCESC DE CASTELLVÍ: *Narraciones históricas...*, Ms. 6 w 344, vol. VI, 2.ª part, any 1715.

28. *Ibidem*, any 1715.

29. *Ibidem*, any 1720.

30. *Ibidem*.

D'altra banda, després del motí s'acordà distribuir els oficials desvagats per les places litorals del regne, en grups de cinquanta comandats per un coronel. La supervisió d'aquests grups va ser encarregada, entre d'altres, als oficials Carles Llorach i de Moxó, Felip Armengol i Josep Nicolau Boix.

És probable que, amb l'ocupació borbònica de Nàpols (1734), una bona part dels descontents, dels indiferents o dels simplement descoratjats per tants anys d'exili optessin per restar al regne. La dominació borbònica degué facilitar també, als qui ho volgueren, el retorn a Espanya. Però un nodrit grup d'exiliats —als quals s'afegiren aleshores els napolitans més compromesos— es traslladà a Milà, Viena i altres punts dels dominis dels Habsburg.

Durant els anys de govern austríac a Sicília (1720-1735), la presència d'exiliats mai no va arribar a ser tan nombrosa ni tan important com a Nàpols. Es poden esgrimir diversos motius per explicar-ho. D'una banda, com ja hem remarcat, els espanyols que no havien pres un partit destacat durant la guerra de Successió evacuaren l'illa amb les tropes borbòniques el 1720. Els austriacistes ja ho havien fet en els anys anteriors, quan Sicília va dependre de la Casa de Savoia, o, en tot cas, en el moment de la invasió espanyola (1718). D'altra banda, les ciutats sicilianes no devien disposar aleshores dels mateixos atractius que Nàpols, una urbs densament poblada i cosmopolita, per bé que decadent.

Però un altre motiu molt important va ser la migradesa de l'erari reial, en especial a causa de les alienacions realitzades pel govern de Felip V durant els primers anys de la guerra de Successió i per les fortes despeses militars. Tot i que Carles VI intentà recuperar aquest patrimoni, les gestions es van prolongar durant anys i van obtenir uns resultats molt mediocres. Així, el 1721, les alienacions van ser declarades nul·les. Tanmateix, un document de gener de 1728³¹ ens informa que la majoria de béns no havien estat recuperats encara pel patrimoni reial. L'estratègia dissenyada en aquest document combina la fermesa i la transacció. És probable que el seu efecte final fos molt limitat, però en tot cas ens confirma la preocupació de la monarquia per les escasses rendes reials de l'illa. Cal tenir en compte, però, que les despeses de Sicília pel pagament

31. Document 41.

de les tropes imperials eren fins i tot superiors a les de la Llombardia i Nàpols.³²

Aquest fet, juntament amb la migradesa de recursos de l'administració reial, obligà a prendre també altres mesures radicals. Així, el gener de 1730 s'ordenà desplaçar un dels regiments d'infanteria de Sicília a Nàpols, per tal que fos mantingut per la Caixa de Guerra d'aquest regne. La mesura s'argumentà³³ «por las estrecheces y angustias de mi patrimonio del Reyno de Sicilia [...], y por consequenzia faltan los efectos para el pagamento de las tropas que hoy presidian aquel reyno».

En aquells moments, la Caixa de Guerra de Sicília devia més de 700.000 florins.

D'altra banda, a Sicília, com a Nàpols, es van fer concessions de rendes de l'erari públic, com les que publiquem referides al marquès de Poal, Antoni Desvalls³⁴ i al metge de la cort Josep Pujol, que posseïa³⁵

los oficios del tarín de posesión en la aduana de Palermo, de archivarío de los jurados de la ciudad de Termini, de portulano de la misma ciudad y de maestro notario de los jurados de Tavormina.

També Juan Antonio de Echeverría va obtenir el 1725 cent cinquanta escuts anuals «sobre tractas de azeyte de mi reyno de Sicilia»;³⁶ un any abans, el comte de Cifuentes va ser premiat amb 10.000 florins anuals «sobre trata de Sicilia».³⁷

Cal esmentar que el coronel Jaume Carreras va obtenir el 1725 el títol de comte pel regne de Sicília «y sobre su apellido mientras no hubiere feudo donde instalarle».³⁸

També algunes rendes eclesiàstiques van ser cedides a exiliats. Esmentem, entre d'altres, la concessió realitzada el 6 de desembre de 1730 a Carles Boixadors, fill del comte de Savallà i vescomte de

32. FRANCESC DE CASTELLVÍ: *Narraciones históricas...*, Ms. 6 w 344, vol. VI, 2.ª part, any 1721.

33. Document 50.

34. Document 36.

35. Document 55.

36. H.H.S. - I.-S.R., B. Consejo de España., k. 3, fasz. 5: 1728-1730.

37. *Ibidem*.

38. H.H.S. - I.-S.R., B. Consejo de España., k. 3, fasz. 4: 1725-1727.

Rocabertí, «cavallero del insigne orden del Toysón de oro, de mi Consejo de Estado y presidente de mi Consejo de los Países Bajos», d'una pensió anual de 8.000 florins³⁹

sobre los primeros obispados y abadías que vacaren en mi Reyno de Sicilia para que pueda continuar los estudios a que está aplicado y habilitarse a lo que sea utilidad de la Iglesia y de mi real servicio.

D'altra banda, per les notícies que tenim, els càrrecs per a forasters van ser escassos. El 1720, en fer-se càrrec del regne, Carles VI nomenà virrei el duc de Monteleone; el seu fill, Fernando Pignatelli, va esdevenir-ne ajudant general,⁴⁰ mentre José Suelves va ser nomenat consultor del virrei; a la mort d'aquest, el 1726, el càrrec passà a Francesc Solanes, que més tard esdevingué regent del Consell d'Espanya a Viena. També va ser virrei de Sicília, durant els anys 1728-1734, el comte de Sástago. En aquesta data en va ser nomenat, de manera efímera —les tropes borbòniques ja havien iniciat l'ocupació del regne— el marquès de Rubí.⁴¹

D'altra banda, el canonge de Barcelona Francesc Josa va ser nomenat el 1720 comissari general de Croada a Sicília, amb un sou de 10.000 florins.

El 1734, en el moment de l'ocupació borbònica, ens consta que l'eclesiàstic Francesc Bru era jutge de la monarquia a Sicília; havia estat nomenat el 1727.

La Inquisició —que no existia a Nàpols ni a Milà, però sí a Sar-denya i a Sicília— fou dirigida per eclesiàstics exiliats. El canonge de Barcelona Josep Rifòs, que ja havia estat inquisidor general de Sardènia des de 1715, va ocupar el mateix càrrec a Sicília des de 1720. Rifòs va exercir també altres càrrecs polítics, com el de consultor del virrei i subdelegat de Croada. Tanmateix, el 1725, era inquisidor general de Sicília el bisbe d'Albarrassí.⁴² El 1734 ocupava aquest càrrec l'aragonès Miguel Mange.⁴³ Ens consta, si més no, la realització d'un acte de fe l'any 1724, en què van ser cremats un

39. H.H.S. - I.-S.R., B. Consejo de España., k. 3, fasz. 5: 1728-1730.

40. Virginia LEÓN: *Entre Austrias...*, p. 188.

41. Documents 56 i 59.

42. Virginia LEÓN: *Entre Austrias...*, p. 186.

43. Document 61.

agustí descalç i una monja teresiana de la Creu de Sant Benet, condemnats per quietistes.⁴⁴

Pel que fa als oficis militars, sabem que el comandant Jaume Carreras va ser nomenat governador militar de Trapani el febrer de 1721; es va mantenir en el càrrec fins el 14 de juliol de 1735, quan els borbònics ocuparen la plaça.⁴⁵ El 1725, Sebastián Blanco va ser nomenat «castellano del castillo del Cargador de la ciudad de Cingeni»⁴⁶ i el coronel marquès Luis de Granada va esdevenir castellà i governador de Catània. També aquell any Ramon de Copons i de Boixadors va obtenir la capitania d'armes de Partinico.⁴⁷ D'altra banda, el juny de 1734 el tinent coronel Lluís Cantó, que havia assolit la intitolació de comte, va ser nomenat governador de l'illa de Lipari.

Com Nàpols, també l'estat de Milà forní càrrecs, rendes i pensions a alguns exiliats. Contràriament al que podríem imaginar, però, la pèrdua de Nàpols i de Sicília (1734-1735) no suposà una major presència d'exiliats a la Llombardia. Sense aquells regnes, el Consell d'Espanya va perdre pes polític i acabà essent substituït pel Consell d'Itàlia (1736), amb una presència important i creixent d'italians. D'altra banda, com veurem, els exiliats de Nàpols i Sicília van haver de desplaçar-se a Viena, a causa de l'ocupació temporal de la Llombardia per les tropes savoianes. En aquell moment, a més, la cort imperial ja endegava el projecte de traslladar-los a les regions frontereres d'Hongria. Tot i així, la presència d'exiliats es prolongà a la Llombardia en les dècades següents.

El 1734, moment en què les institucions milaneses també van ser sotmeses a una reforma dràstica, el comte Fàbregues ocupava una plaça de senador foraster al Senat de Milà. D'altra banda, Nuño de Mendoza era president del Magistrat Extraordinari, i el comte Lluís de Peguera i el comte Ramírez Calderón eren qüestors d'aquesta institució. Al Magistrat Ordinari, Francesc Aguirre ocupava una plaça togada de foraster, que anteriorment havia correspost a Joaquín Morrás.⁴⁸ Josep Esmandia era aleshores membre del Col·legi de Fiscals de Milà.⁴⁹

44. FRANCESC DE CASTELLVÍ: *Narraciones históricas...*, Ms. 6 w 344, vol. VI, 2.ª part, any 1724.

45. Arxiu Nacional de Catalunya (ANC). Fons Josep Rafel Carreras i Bulbena. Historials militars de Joan Madrenas i Jaume Carreras.

46. H.H.S. - I.-S.R., B. Consejo de España., k. 3, fasz. 4: 1725-1727.

47. *Ibidem*.

48. H.H.S. - I.-S.R., B. Consejo de España., k. 21.

49. Document 61.

Entre les concessions de drets feudals realitzades a Milà, podem esmentar la del feu d'Espino a favor de la comtessa de Paredes, Manuela Téllez y Girón —vídua del comte, José de la Cerda. Com altres donacions que ja hem vist, aquesta es produí en dos actes. En el primer, el 10 de juny de 1724, l'emperador atorgà a la família dels comtes de Paredes una renda anual sobre feus de Nàpols de deu mil ducats. En el segon, el 22 d'octubre de 1729, concedí a la comtessa el feu d'Espino, a l'Estat de Milà, «en cuya consecuencia se rebaxará el importe de esta merced de la enunciada annua renta de los diez mil ducados feudales».⁵⁰

També els funcionaris de l'administració reial més pròxims al monarca van poder obtenir títols de noblesa, que podien ser venuts per eixugar deutes extraordinaris. Així, el porter de la Secretaria d'Estat i del Despatx Universal del Consell d'Espanya, Francesc Font sol·licità i obtingué⁵¹

un título de marqués por el estado de Milán para beneficiar, con exempción de todos derechos reales, a fin que pueda colocar una hermana cuyo matrimonio ha muchos tiempos que se ha tratado y concluido.

A Milà, d'altra banda, es formaren alguns dels juristes i advocats austriacistes de la segona generació, és a dir, la ja nascuda o, si més no, formada a l'exili. Esmentem especialment Manuel López Amor de Soria, doctorat a Pavia, que després obtingué diversos càrrecs a Nàpols —com ja hem vist— i a Milà; i Ignacio Zaldarriaga Berastegui, que «ha estudiado en Milán con crédito», segons un document de 1734.⁵² D'altra banda, Carlos de Bolaños, fill del comte José de Bolaños realitzà «sus primeros estudios en el Colegio de Nobles de Módena, y el de Filosofía», probablement durant els anys d'ocupació austríaca de la ciutat (1742-1749).⁵³

Com a Nàpols, les fortalezes van ser una de les destinacions més freqüents per als alts oficials veterans. El coronel navarrès Antonio García va ser governador d'Eco des de 1728 fins a la seva mort, esdevinguda el 1733. El general de batalla Pau Duran va governar la fortalesa de Giovara durant alguns anys.⁵⁴

50. Document 49

51. Documents 53 i 54.

52. Document 61.

53. H.H.S. - I.-S.R., B. Consejo de España., k. 21.

54. Document 114.

Sense abandonar la península transalpina, però deixant de banda momentàniament els dominis dels Habsburg, cal que ressenyem dues altres destinacions de l'exili. Ens referim a la República de Gènova i a Roma.

De Gènova en tenim, certament, poques notícies. Tanmateix, la seva ubicació privilegiada i la importància del seu port la convertien en un punt estratègic. Convé no oblidar que la rivalitat amb els Borbó espanyols es mantingué fins el 1725, i va reaparèixer en altres conjuntures, com la guerra de 1733-1735. En tots aquests moments, Gènova resultà un enclavament vital per a la comunicació entre els regnes meridionals italians i l'Erblande, via Milà. A Gènova es van aplegar, en diversos moments, els exiliats que volien accedir a Viena, i també aquells que, escapant de la cort i de la sobirania directa dels Habsburg, no volien restar-ne gaire lluny. La legació imperial era dirigida per Bartolomé Mariconi.

La capital de la Ligúria degué ser també un espai privilegiat per a la conspiració —com ho fou per als austriacistes catalans el 1705— i per a l'espionatge. Així, segons Castellví, uns agents del rei de Suècia s'hi desplaçaren a la fi de 1715 amb l'objectiu de reclutar oficials austriacistes que en aquell moment es trobaven sense destinació ni paga. Allí i a Milà van contactar amb els capitans Josep Aguilar i Francesc Torres de Bages. La iniciativa no prosperà perquè el governador de Milà els concedí salaris i passaports per anar a Viena.⁵⁵

D'altra banda, Gènova va ser també un punt important de contractació de corsaris, que la monarquia austríaca utilitzà sobretot en la lluita contra l'imperi otomà.⁵⁶

En un document de 1725, on consten 342 persones que cobraven pensions del Consell d'Espanya, tot just vuit són consignades com a residents a Gènova. La xifra no té, òbviament, valor estadístic, ja que els esmentats residien majoritàriament a Viena o a Hongría —a tall d'exemple, tot just vint-i-dos vivien a Nàpols i tres a Milà—, però confirma una presència, que degué ser força més nombrosa. Com és obvi, a Gènova també hi havia una colònia de

55. FRANCESC DE CASTELLVÍ: *Narraciones históricas...*, Ms. 6 w 344, vol. VI, 2.ª part, any 1715.

56. Al document 32 s'esmenten els casos de Joan Baptista Furrio, «famoso corsario» genovès, i de Giacomo Perfumo que, alliberat de la captivitat el 1719, demana almoina per als seus fills, que continuen captius a Constantinoble. L'ús de corsaris genovesos obeeix a la debilitat de la marina austríaca.

súbdits del rei Felip V, i probablement un nombre significat d'aquells que els papers de l'època qualificaven d'indiferents.

La batalla que es lliurava a Roma no era menor, ja que tant Carles com Felip rivalitzaven pel reconeixement de la Santa Seu. Com se sap, des de 1709 el Papat havia donat suport a l'arxiduc.⁵⁷ A Roma van anar a parar, com hem vist, molts dels eclesiàstics que van marxar amb l'evacuació de 1713 o que van ser desterrats després de la caiguda de Barcelona. El cardenal Benet de Sala i Caramany va ser d'antuvi l'eclesiàstic austriacista de major dignitat entre els presents a Roma. Tot i això, el seu estat de salut era ja greu quan evacuà Barcelona. Com ja hem esmentat, Sala va morir el 1715. A l'exili romà va ser assistit per Francesc Josa i d'Agulló, canonge de la catedral de Barcelona i ardiaca de Santa Maria del Mar. Segons Castellví, Josa va tenir després serioses possibilitats d'esdevenir cardenal. A última hora, però, després d'una intervenció de la marquesa del Carpio, l'emperador va proposar per a aquesta dignitat la candidatura del jesuïta Álvaro Cienfuegos. Amb tot, Josa va jugar un paper important en marxar de Roma, de primer a Sardenya i a Sicília i després a Viena, com veurem.

El pare jesuïta Álvaro Cienfuegos, catedràtic de Salamanca i confessor de l'Almirall de Castella, Juan Tomás Enríquez de Cabrera va marxar amb aquest a Portugal el 1702 i durant molts anys va residir a Lisboa, en condició de ministre de l'emperador. Era, doncs, un austriacista de primera hora. Havia nascut a Aguerria (Astúries) el 1657. Cienfuegos era el candidat natural de l'emperador per al sacre col·legi cardenalici, però la seva elecció es complicà perquè el papa Climent XI recelava dels «rumores [que] se levantarían si llegassen a verse quatro jesuitas dentro del sacro colegio», segons Castellví.⁵⁸ Finalment, va ser nomenat el 30 de setembre de 1720. A més, va obtenir diverses rendes eclesiàstiques, com les del bisbat de Catània i les de l'arquebisbat de Monreale.⁵⁹ El 1739 esdevingué també ambaixador imperial a Roma. El cardenal va ser assistit en tot aquell llarg periple pel jesuïta llec biscaí Ignacio Picalqués.⁶⁰ Cienfuegos morí a Roma poc després.⁶¹

57. José M. MARQUÉS: *Las instrucciones de la Nunciatura de Barcelona (1710-1713)*. Roma, 1978.

58. FRANCESC DE CASTELLVÍ: *Narraciones históricas...*, Ms. 6 w 344, vol. VI, 2.ª part, any 1720.

59. H.H.S. - I.-S.R., B. Consejo de España., k. 3, fasz. 4: 1725-1727.

60. Virginia LEÓN: *Entre Austrias...*, p. 187.

61. Miquel BATLLORI: «Espanya a l'Europa...», p. 41.

Carles VI va nomenar agent imperial a Roma l'eclesiàstic Llorenç Tomàs i Costa; que anteriorment havia estat canceller de Catalunya i tresorer de la catedral de Barcelona. Tomàs, que a començament de 1714 era a Gènova,⁶² arribà a la ciutat dels papes el 22 d'abril de 1716; el 1725 continuava en el càrrec.⁶³ A més, a la mort de Francesc Josa, va ser nomenat comissari general de Croada, amb un sou de 10.000 florins.⁶⁴

A Roma i als Estats Pontificis hi havia alguns milers de vassalls dels regnes hispànics. Aquest no era, però, un fet nou ni una conseqüència directa de la guerra de Successió. Certament, a banda dels eclesiàstics desterrats per Felip V, hi havia defensors apassionats d'una corona o de l'altra, però també seglars, estudiants i eclesiàstics indiferents, que hi havien arribat per motius professionals o d'un altre tipus. La colònia espanyola a Roma durant la guerra i els anys immediatament posteriors mereixeria un estudi acurat.

Entre els eclesiàstics filipistes, Castellví destaca el català Josep Molines, que havia estat sacerdot de l'església de Santa Maria del Pi de Barcelona:⁶⁵

sujeto de caval literatura, desde el principio del reinado del rey Felipe se había declarado el más zeloso ministro de sus intereses en Roma, encargado de las más secretas y importantes dependencias del estado. El severo trato que usava con los que considerava parciales a los austríacos, vassallos de la Corona de España, le había granjeado [ratllat per l'autor i substituït per: dado] el nombre de Rígido y en aquella corte [Madrid] [ratllat: con justicia le habían echo digno de] la mayor confianza. El rey Felipe le elevó al honor de Inquisidor General de España, porque volviendo a su patria en adelantada edad en ella se viesse honrado de tan singular distinción.

Justament en desplaçar-se vers els regnes hispànics per prendre possessió d'aquest càrrec, Molines va ser retingut a la Llombardia.

62. Document 2.

63. L'abril de 1716, les Cambres de Nàpols i Milà van rebre ordre de fer-li un pagament conjunt de 2.200 *sendi romani*, que probablement Tomàs i Costa destinà al seu establiment a Roma (H.H.S. - I.-S.R., L. Neapel. Collectanea 21 (II), ff. 276v i 277v)

64. FRANCESC DE CASTELLVÍ: *Narraciones históricas...*, Ms. 6 w 344, vol. VI, 2.ª part, any 1718.

65. FRANCESC DE CASTELLVÍ: *Narraciones históricas...*, Ms. 6 w 344, vol. VI, 2.ª part, any 1717.

Al cap d'uns dies, les tropes borbòniques iniciaren l'ocupació de Sardenya. Molines va ser empresonat i morí a Milà el 1719.

La cita de Castellví (que el fa «encargado de las más secretas y importantes dependencias del estado») ens permet suposar que Molines realitzava tasques d'informació i espionatge per a les autoritats borbòniques. Ho corrobora un document de l'Arxiu de la Corona d'Aragó extractat per Fèlix Duran i Canyameras.⁶⁶ És una carta de Molines adreçada a les autoritats borbòniques de Catalunya en què denuncia alguns assistents a les reunions realitzades a la residència romana de l'agent imperial Llorenç Tomàs i Costa. Molines esmenta els canonges Antoni de Bastero⁶⁷ i Josep Ort i l'ardiaca Benet Vedella, de la seu de Girona; el canonge Bonaventura Sales i l'ardiaca Cristòfol Cabirol, de la seu de Barcelona; l'expedicioner de Roma Josep Picalqués, i l'eclesiàstic Josep Domènec. El text de Molines era, en realitat, un informe negatiu sobre la fidelitat a Felip V d'aquests eclesiàstics, ja que tots ells havien sol·licitat permís a l'ambaixada espanyola al Vaticà per retornar als regnes hispànics.

En les llistes de pensionistes del Consell d'Espanya apareixen civils i militars que eren a Roma. Alguns eren estudiants com Josep Pujol i Puig, que el 1730, «hallándose falto de medios para continuar sus estudios» obtingué la concessió de tres-cents escuts.⁶⁸ D'altres eren oficials jubilats, com l'aragonès Pedro Benedit, el català Jaume Raurell, el portuguès Manuel de Santos i el mallorquí Joan Mas.⁶⁹

Durant els darrers anys del pontificat de Climent XI, les relacions entre Felip V i la Santa Seu esdevingueren particularment tibants. El maig de 1718 el monarca espanyol féu tancar l'ambaixada a Roma i ordenà a tots els espanyols que hi residien que abandonessin la ciutat i es reincorporessin als seus dominis. L'ordre afectava tant als eclesiàstics com als civils. Segons els documents extractats pel pare Josep M. Pou Martí a l'arxiu de l'ambaixada espanyola a la Santa Seu,⁷⁰ van marxar de Roma unes 3.000 persones. Com és

66. Fèlix DURAN I CANYAMERAS: *Els exiliats...*, p. 17, n. 42.

67. Antoni de Bastero va ser també un important filòleg; a Roma publicà el 1724 el primer volum de l'obra *La Crusca Provenzale*. Sobre la seva producció intel·lectual, vegeu el capítol 7. Vegeu també: Rosa Maria POSTIGO: «Contribució a l'estudi d'Antoni de Bastero», *Anuario de Filología*, 1 (1975), pp. 497-512. Antoni DE BASTERO: *Història de la llengua catalana*, a cura de Francesc Feliu, Girona, 1997.

68. Document 55.

69. Document 32.

70. Josep M. POU MARTÍ: *Documents de l'Arxiu Vaticà referents a Catalunya*, pp. 154-155 (esmentat per Fèlix DURAN I CANYAMERAS, *Els exiliats...*, p. 38).

obvi, l'ordre no afectava els austriacistes, que continuaren tenint prohibida l'entrada a Espanya; per si en quedava cap dubte, un decret datat el 13 de setembre ratificà aquest extrem.

L'expressió «retorn dels exiliats de Roma», amb què Duran i Canyameras encapçala un capítol de la seva obra,⁷¹ obeeix, en tot cas, a una interpretació abusiva del concepte d'exiliat. Difícilment poden ser considerats exiliats aquells que no havien marxat de la península a causa de la seva vinculació amb el projecte austriacista, i que ni tan sols vivien en un estat sota sobirania de Carles VI. L'èxode de 1718 no va ser pròpiament una conseqüència de la guerra civil viscuda en terres hispàniques —sí que ho era, en tot cas, del joc diplomàtic internacional que la seguí—, i els qui tornaren a la península no n'havien fugit ni s'hi consideraven perseguits. A banda d'això, van constituir norma les denegacions de retorn per part de les autoritats borbòniques a les peticions presentades per alguns eclesiàstics exiliats o desterrats. Aquest fenomen es donà tant abans com després del restabliment de relacions amb la Santa Seu, amb motiu de l'elecció del nou papa Innocenci XIII (1721).⁷²

Fora ja d'Itàlia, però retornant als dominis hispànics de Carles VI, ens queda parlar de Flandes. L'estudi de l'exili austriacista als Països Baixos hispànics encara resta per fer. Requerirà una investigació exhaustiva, tant a Anvers com a Viena. En aquest context, tot just podem aportar algunes dades esparses.

Des del primer moment, Carles va tenir un gran interès per separar la sort d'aquest territori de la dels dominis italians. Cal tenir en compte que la regió de Flandes reunia la doble condició d'herència hispànica i territori imperial. Potser per aquest motiu, o bé simplement per la distància territorial i lingüística, l'emperador constituí un consell independent per al seu govern, el Consell de Flandes (1717). Més endavant ens estendrem sobre la seva composició i característiques.⁷³ Remarquem, ara, però, que la presència de personatges imperials va ser-hi, des del començament, força nodrida.

La colònia hispànica als Països Baixos austríacs degué ser important, però en aquests moments només ens és possible

71. *Ibidem*, pp. 37-40.

72. La mateixa obra de Duran i Canyameras esmenta les peticions denegades als eclesiàstics Francesc Macià, Cristòfol Cabirol, Bonaventura Sales, Antoni de Bastero, Jacint Figueró, Jacint Cabeza Blet, Josep Roig i a tots els qui acompanyaren Salvador Feliu de la Penya el 1721.

73. Vegeu el document 78.

presentar-ne uns pocs exemples personals. Així, sabem que el 1725 residia a Anvers el tinent Ramon Congost. També hi era el mallorquí Pere Pisa, que cobrava una pensió del Consell d'Espanya amb el grau de cadet.⁷⁴

Entre els personatges destacats que van vincular-se d'alguna manera als Països Baixos, cal esmentar el marquès de Rubí. El que va ser el darrer virrei de Mallorca i de Sardenya —i encara de Sicília, on, com hem vist, no pogué entrar per l'ocupació espanyola—, va esdevenir durant un temps governador del castell d'Anvers. Morí a Brussel·les el 31 de desembre de 1740.⁷⁵

Un altre personatge notable, vinculat ja a la segona generació d'exiliats, va ser Manuel Desvalls i de Solanell. Fill d'Antoni Desvalls i de Vergós i tercer marquès de Poal, Manuel inicià la seva carrera meteòrica a l'Imperi en ser nomenat patge de l'emperador i després de l'arxiduchessa Magdalena, governadora de Flandes. El 1731 estudiava dret a la Universitat de Leyden.⁷⁶ El 1741 va ser nomenat conseller supernumerari de capa i espasa del Consell de Flandes. Més endavant va obtenir el títol de comte de Flandes. Com veurem, però, el seu currículum s'engruixí considerablement en els anys següents, fins esdevenir membre del cercle íntim de l'arxiduchessa Maria Teresa i del seu fill, el futur Josep II.⁷⁷

D'altra banda, alguns exiliats van rebre pensions de Flandes, tot i que en l'estat actual de la recerca només podem esmentar-ne alguns exemples esparsos. Així, sabem que el general Íñigo de Avendaño y Villela, marquès de la Puebla de Corria, cobrà una pensió de 4.000 florins de la província de Limburg que, a la seva mort, passà a la marquesa de Villarroel.⁷⁸ També Francesc de Lanuza i Gilibert, que heretà el títol de comte de Plasencia i va ser premiat amb la condició de gentilhome de cambra de l'emperador, obtingué una renda de 1.000 ducats, a càrrec de les finances dels Països Baixos, amb motiu del seu casament.⁷⁹

74. Document 32.

75. Document 114.

76. Document 57.

77. Josep Rafel CARRERAS I BULBENA: *Carlos d'Àustria y Elisabeth de Brunswick Wolfenbüttel a Barcelona y Girona*. Barcelona, 1902 (reimpressió facsimil: 1993), p. 409.

78. H.H.S. - I.-S. R., k. 21. Vegeu també document 5.

79. H.H.S. - I.-S. R., k. 3.

VIENA

La capital de la monarquia exercí un gran atractiu entre els exiliats. La cort i el seu entorn oferien grans possibilitats per a aquests vassalls de l'emperador perseguits a causa de la seva fidelitat provada. Des de l'elit cortesana, aviat integrada en els cercles vienesos, fins a la corrua d'exiliats desvagats i sense fortuna, s'estenien diverses capes socials —funcionaris de l'administració i oficials de l'exèrcit, amb ocupació o sense, eclesiàstics, professionals i artesans que cercaven refer la vida, servei domèstic... No pertoca aquí assajar una sociologia de l'exili. Ho farem en un altre capítol. Però sí que cal dir ara que Viena generava en tots ells expectatives diverses i, en alguns casos, gairebé il·limitades.

Com tota emigració, però, l'exili suposava també problemes per a la comunitat d'acollida. En especial, la presència d'un gran nombre d'homes aguerrits, desarrelats del seu entorn i sovint sense perspectives immediates podia comportar —ho va fer algunes vegades, com veurem més endavant— un cert nombre de conflictes. Per això, ja de bell antuvi, el Consell d'Espanya va prendre diverses mesures per allunyar de la capital la majoria dels nouvinguts. Tanmateix, l'atracció de Viena va continuar empenyent-hi molts exiliats: pensionistes que aspiraven a millorar la seva paga a través del Consell d'Espanya, oficials que sol·licitaven ascensos o destinacions al Consell de Guerra, malalts i ferits que ingressaven a l'Hospital de la Monarquia Espanyola i, més en general, tota mena de persones atretes pel dinamisme de la cort. Després de la pèrdua de Nàpols i de Sicília i del projecte fracassat de colonització de Temesvar (1735-1738), alguns centenars d'exiliats van establir-se de nou a la capital. Les llistes de persones que cobraven algun tipus d'ajut a través de la Cambra Imperial durant la dècada de 1740 certifiquen la seva pervivència, tres dècades després de la marxa a l'exili.

Ja hem explicat, en un altre capítol, el procés d'arribada dels exiliats. L'allau de nouvinguts a Viena ben aviat degué incomodar les autoritats. En una primera reflexió, escrita poc després de la caiguda de Barcelona, el Consell d'Espanya suggerí el repartiment dels exiliats pels antics territoris de la monarquia hispànica.⁸⁰

Pareze sería necesario, com previo examen de las circunstancias de nuestros hidalgos, ministros y gente civil que ay entre estas

80. Document 3.

familias, emplearles en plazas togadas según la graduación y literatura de cada uno, en la gobernación de cada Estado de los seqüestrados en Nápoles, Milán y Cerdeña, pues el sueldo y la dezenia del regir llamaría a muchos nobles a la solizitud de estos empleos.

L'informe considerava que també els exiliats dels sectors populars podien ser atrets vers aquests estats mitjançant la concessió de terres:

Serán muchos los que tengan aptitud para hazer cultivar y trabajar tierras, aplicándoselas en Nápoles, Cerdeña, Mantua y Ungría, bien que será necesario anticiparles el capital del establecimiento. [...] En Cerdeña ay diferentes empleos y oficios de que a mí consta son capaces los forasteros, y como allí no faltan tierras baldías, podría establecerse una segura distribución.

Sorprèn d'aquestes primeres reflexions el fet que s'esmenti, d'una manera tan precoç, el regne d'Hongria. En general, els funcionaris de la monarquia van considerar l'exili com un afer estrictament hispànic, és a dir, que s'havia de resoldre en els territoris que l'emperador posseïa pels tractats d'Utrecht i Rastatt. Aquesta actitud no va variar, si més no, fins el 1725 —o, d'una manera força més radical, fins el 1734. De tota manera, la necessitat de repoblar la gran plana hongaresa, tot just conquerida en la dècada de 1680, va suscitar ja abans d'aquelles dates alguns projectes. En tot cas, Hongria no podia generar d'entrada, com veurem, gaire entusiasme entre els emigrats.

També resulta certament sorprenent el fet que no s'esmenti Flandes. Confirma la tendència que ja hem ressenyat abans de separar el futur dels Països Baixos hispànics del d'Itàlia.

La ubicació dels exiliats als regnes transalpins plantejava, d'entrada, l'espinos tema de les naturalitzacions, sense les quals no era possible exercir la major part d'oficis dels estats; aquesta és una qüestió que abordem més endavant. D'altra banda, exigia la destinació d'importants sumes i una molt acurada planificació. Conscient de la dificultat d'abordar aquests afers, l'autor de l'informe afirmava:

La práctica de estos medios pide tiempo. Y porque entre tanto no perezcan las familias, sería justo antizipar una porción para su socorro, encargando para la deducción distributiva a alguna

junta de hombres de conocimiento la regulación y calidades y familia, con lo que no se expondría a contingenzias ni a pasión parcial el socorro.

D'altra banda, l'octubre de 1714 el Consell d'Espanya proposà que tots els exiliats que havien obtingut pensió fossin expulsats de Viena en el termini de tres dies; els qui no complissin l'ordre serien empresonats.⁸¹

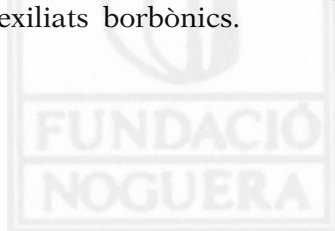
Dels treballs d'aquella comissió sorgí una *lista primera* de pensionistes, a la qual ja ens hem referit breument.⁸² La llista pretenia resoldre alhora dos problemes: el manteniment dels nouvinguts, que no disposaven de recursos, i la seva distribució pels estats italians. Ambdues qüestions havien de ser complementàries, ja que l'establiment dels exiliats s'havia de dur a terme en els mateixos territoris on se'ls adjudicaria una pensió, a compte del regne.

De les 388 persones —soles o amb les seves famílies— que consten a la llista, només 14 havien de residir a Viena. Totes elles pertanyien a la primera classe, formada per l'alta noblesa austriacista. Val la pena que les esmentem: el marquès del Carpio, el comte d'Althan, el comte d'Oropesa, el comte de Cifuentes, el comte de Galve, el comte de Savallà, el comte de Cervelló, el marquès de Villanueva de las Torres, el comte de Santa Cruz, el comte de Sástago, el comte de las Amayuelas, el marquès de Besora, Francisco de Erill i el marquès de Valparaíso. Les seves nodrides pensions, si bé havien de provenir de les rendes dels béns segrestats a Nàpols, havien de ser satisfetes a la mateixa cort.

La resta d'exiliats esmentats a la llista s'havien de repartir entre Nàpols i Milà. Al regne meridional d'Itàlia s'assignaven un total de 278 persones, entre les quals només una de primera classe, el duc d'Híjar. A l'estat llombard corresponien les altres 96 persones, cinc de les quals estaven compreses a la primera classe —el marquès de Coscojuela, la comtessa de Paredes, el marquès de la Laguna, el comte de Haro i el marquès de la Casta. Sardenya no entrava en el repartiment, probablement a causa de la migradesa de rendes dels béns confiscats als exiliats borbònics.

81. Document 4.

82. Document 7.

El projecte de distribuir els exiliats no funcionà. Ben al contrari, l'arribada de nous exiliats degué col·lapsar les possibilitats d'acollida de la cort vienesa. Per això, el 13 de maig de 1716, l'emperador publicà un decret obligant a abandonar la capital tothom que no hi exercís un ofici. A l'encapçalament es reconeixia el fracàs de les mesures anteriors:⁸³

Como el principal fin de las providencias generales acordadas en los alimentos de los españoles que han seguido mi real persona y causa, y el haberles consignado sus respectivas pensiones en Nápoles, Milán y otras partes fue el de evitarles la incomodidad de sus recursos a mi Corte, y en su asistencia en aquéllos mis dominios prevenir el daño de que a ellos podía resultar de la extracción de la moneda y alteración de los cambios si pasasen a vivir fuera de ellos. Avida experiencia de la confusión que producen las instancias de muchos que han venido a la Corte, o residen en ella sin preceder real permiso mío, con defraudar al primer impulso de las asignaciones en la residencia que debieran hazer en los propuestos estados.

L'expulsió de Viena de tots els que no hi residien per un motiu justificat no implicava, però, cap restricció de residència als antics estats de la monarquia hispànica. Així, els exiliats podrien triar lliurement el territori on voldrien viure, encara que no fos aquell on tenien assignada la pensió:

Tengo a bien mandar por punto preziso e indispensable que todos los ya providenziados y que no tuvieren actual servicio en esta Corte o en los exércitos de Ungría, o no presentaren mi real permiso para aver venido y detenerse en ella, deban inmediatamente conferirse en Nápoles, Milán, Flandes o Cerdeña, eligiendo a su arbitrio la residencia en uno u otro dominio, sin verse obligados a hazerla en el lugar de su situazi3n, por no saberse si este destino sería contra su salud.

El decret donava el termini d'un mes per sortir de la cort, i castigava el seu incompliment amb la pèrdua de les pensions i la inhabilitació per a la percepció de càrrecs i mercès.

Diverses informacions ens permeten dubtar, però, de l'eficàcia d'aquesta mesura, i sobretot de la seva prolongació en el temps. Una

83. Document 10.

vegada i una altra, passat el moment inicial de control, diverses onades d'exiliats retornaren a Viena. No es tractava, exactament, d'una qüestió de pura comoditat, o d'ambició. Ben al contrari, sovint era un afer de supervivència —cosa que denota també la ineficàcia de l'administració central per fer executar les seves mesures amb puntualitat, més enllà dels límits de l'Erblande o de la mateixa capital.

Així, l'octubre de 1717 van ser conferits a Buda 395 pensionistes. Un any després, el setembre de 1718, els estranyats van deixar de rebre la pensió. Davant aquesta situació, el febrer de 1719 van retornar a la capital, on el Consell d'Espanya els restituí les pagues.⁸⁴

L'exili vienès, més enllà de l'entorn cortesà, va tenir un accentuat to funcional i militar. El Consell Suprem d'Espanya i el Consell de Flandes generaven una setantena llarga d'oficis directes, tres quartes parts dels quals corresponien als exiliats. Al seu voltant s'organitzà una important xarxa clientelar i de representació.

També era habitual la presència d'oficials sense destinació. A començament de 1719, segons Castellví, el gran nombre d'oficials retornats de la guerra d'Hongria i d'Itàlia va obligar a crear una junta d'oficials majors, amb l'objectiu d'estudiar-ne l'historial i concretar-ne les pensions. La junta era formada pels generals Juan de Ahumada i Luis Arroyo i pel coronel Domingo Orbea.⁸⁵

La fundació de l'Hospital d'Epanyols (1717)⁸⁶ palesa la importància del col·lectiu d'exiliats resident a Viena. Més endavant ens estendrem sobre les seves característiques i funcionament. Però cal remarcar, des d'un punt de vista purament quantitatiu, que la seva actuació va ser molt important. Segons Castellví, que va poder consultar-ne la documentació, entre febrer de 1718 i octubre de 1732 l'hospital va atendre 2.427 pacients, tots ells originaris dels regnes de la monarquia hispànica. Com és sabut, els hospitals de l'època atenien aquells malalts que no disposaven de recursos propis per pagar-se una atenció mèdica a les seves llars. El patronatge de l'emperador sobre aquesta institució quedava reblat tots els anys el dia de la Mercè, a qui era dedicada l'església de l'hospital, amb la seva assistència als actes solemnes que s'hi realitzaven.⁸⁷

84. FRANCESC DE CASTELLVÍ: *Narraciones históricas...*, Ms. 6 w 344, vol. VI, 2.ª part, any 1717.

85. *Ibidem*.

86. Document 19.

87. *Ibidem*.

El emperador con toda su corte va todos los años a la iglesia del Hospital el día que se celebra la fiesta de la Virgen de la Merced, que está collocada en el altar mayor como en solio y tiene un capás y primoroso camarín.

Un recompte realitzat el 1725, poc després de la pau de Viena, ens informa de les persones que rebien una assistència mensual del Consell d'Espanya.⁸⁸ La llista es refereix tan sols a aquells que no disposaven d'un sou o d'una pensió,⁸⁹ però que podien justificar serveis passats a la monarquia. Les assistències se situaven entre els 45 florins mensuals (assimilada a la paga d'un coronel jubilat) i els 8,5 (equivalents a la d'un cadet) —per bé que també n'hi havia de menors, fins a tres florins i mig. Hi són esmentats 342 caps de família, 24 dels quals són dones. Un total de 256 (el 74,8%) vivien a Viena. No resulta forassenyat afirmar que els exiliats de l'estament popular que aleshores residien a la capital eren prop d'un miler. Si hi suméssim els qui treballaven en oficis de l'administració i de l'exèrcit i la noblesa cortesana —que disposava de feus, rendes o altres tipus de pensions, més quantioses— i llur servei domèstic, ens acostaríem a l'1% de la població de Viena que, aleshores, ja devia superar els 150.000 habitants. Un 1% és, certament, una xifra petita, però en tot cas significativa; més encara en la mesura que es concentrés en alguns suburbis o que mantingués —com ho féu— determinats àmbits de sociabilitat. La minoria hispànica s'afegia, d'altra banda, al mosaic de grups ètnics que caracteritzaven aleshores la capital d'una monarquia plurinacional. Tots els viatgers de l'època constaten la seva presència, com a grup específic.⁹⁰

D'altra banda, l'extensió d'aquests ajuts mensuals, des de 1719, confirma la incapacitat de les autoritats imperials per mantenir les prohibicions de residència a la capital. Tots els casos de desterrament que coneixem posteriorment a aquesta data obeeixen a motius fonamentats d'ordre públic. Molt probablement, no van ser més rigorosos que els aplicats a la població autòctona. Amb encert, Miquel Batllori⁹¹ ha glossat la «persistència nostàlgica d'Espanya a

88. Document 32.

89. «Esta mensual asistencia después de algún tiempo se extendió a toda clase de gentes, sexo y jerarquías. Y así como se señalaban sueldos o pensiones, se extinguía esta asistencia.» (FRANCESC DE CASTELLVÍ: *Narraciones históricas...*, Ms. 6 w 344, vol. VI, 2.ª part, any 1717).

90. FRANÇOISE KNOPPER: «Le cosmopolitisme...», especialment pp. 129-132.

91. MIQUEL BATLLORI: «Espanya a l'Europa...», p. 43.

la capital de l'Imperi, amb les llengües hispàniques presents i respectades tothora a la sempre políglota Viena».

HONGRIA I LA FRONTERA MILITAR. LA NOVA BARCELONA DEL BANAT DE TEMESVAR

Els tres regiments hispànics de cavalleria s'instal·laren a Hongria en una data molt precoç, el juny de 1714. Poc després arribaren també els dos regiments d'infanteria, que d'entrada havien estat destinats a Estíria i Caríntia, respectivament. Les condicions físiques del país són extremes, cosa que dificultà l'aclimatació de la tropa i, més endavant, de la població civil. Situada al centre de la plana Pannònica, amb nombroses zones pantanoses i àmplies àrees despoblades, Hongria es caracteritza per un clima continental. Les temperatures poden assolir els quaranta graus a l'agost, i se situen més avall dels trenta sota zero a l'hivern.

Els regiments de cavalleria van ser situats d'entrada a Zalma, prop de Buda. Era aleshores una zona pantanosa, de «situació malsana», com diu Castellví, cosa que provocà, en tan sols quatre mesos, la mort de dos-cents dels expedicionaris, «entre hombres, mujeres y niños».⁹²

Els regiments hispànics van ser utilitzats en la tercera guerra turca (1716-1718). Van jugar un paper important en totes les campanyes i van destacar en els fets bèl·lics més notables —en especial, la batalla de Peterwardein i els setges victoriosos de Temesvar i Belgrad. També hi va participar un cos de voluntaris, majoritàriament catalans, comandat per Manuel Desvalls, que havia estat el darrer governador de Cardona. D'altres oficials i soldats es van incorporar als regiments espanyols en qualitat d'agregats.⁹³ En un altre capítol ens estendrem sobre els principals esdeveniments d'aquella guerra protagonitzats pels exiliats.

Pel que fa a la població civil i als oficials jubilats, ja hem ressenyat l'estada efímera a Buda de 395 pensionistes (octubre de 1717-febrer de 1719). El confinament d'aquest col·lectiu a Hongria obeïa al desig d'allunyar-lo de la cort, però també als projectes imperials de repoblar Buda, que ja aleshores havia esdevingut el

92. FRANCESC DE CASTELLVÍ: *Narraciones históricas...*, Ms. 6 w 344, vol. VI, 2.ª part, any 1715.

93. Document 109. Vegeu també els documents 110, 111, 112 i 113.

centre neuràlgic de la plana hongaresa recentment conquerida. El fracàs d'aquesta iniciativa, amb el retorn massiu dels desterrats a Viena, confirma les mancances insalvables de la intendència imperial i les dificultats de l'acimatació.

Entre les 342 persones que cobraven una assistència mensual del Consell d'Espanya a Viena el 1725, tot just 26 residien a Buda o en altres parts d'Hongria (un 7,6% del total).⁹⁴ És probable que no tots s'hi haguessin desplaçat voluntàriament. Així, sovintegen els qui havien tingut dificultats per demostrar el seu historial militar. N'esmentem, entre d'altres, el capità Francesc Llanes, que «no tiene patente ni otro documento»; el tinent aragonès José Saló, el qual «no presenta papeles, y los informes que se tienen son contrarios»; el tinent català Esteve Maimà, que «no presenta más documento»; i el tinent aragonès Valero de la Guardia, que serví en la defensa de Barcelona i de Mallorca, però a qui el marquès de Rubí «no le expidió patente».

Les dificultats que afectaren els resistents de Barcelona i de Mallorca perquè l'administració imperial reconegués els seus mèrits van ser denunciades fins i tot per Juan Amor de Soria, una figura clau a la Secretaria del Despatx Universal del marquès de Rialp. Com recordà Amor de Soria,

La ciudad de Barcelona tenía privilegio para hacer oficiales y que los hizo en defensa de los derechos de S. M. C. C., y finalmente que el marqués de Rubí en Mallorca tenía plenipotencia para formar regimientos, crear generales y demás oficiales.⁹⁵

D'altres residents a Hongria havien seguit carreres militars més o menys irregulars o excèntriques, com el català Josep Corrons, que va ser sergent major de la plaça de Gibraltar des de 1709 fins a 1719, quan va ser cessat pels britànics; o el caporal furrier Diego Sanz, que va ser acomiadat del regiment Córdoba el 1718, segons es diu, «por no saber la lengua alemana» —cosa que ens sembla si més no sorprenent. D'alguna manera, també podríem incloure en aquest col·lectiu el coronel Pere Joan Barceló i alguns dels seus oficials, que havien arribat a Viena el 1721.

94. Document 32.

95. Citat per Ernest LLUCH: *L'alternativa...*, p. 28.

D'altres probablement havien estat estranyats de la capital per delictes greus, com el tinent aragonès Francisco Mateu, el qual, a més de «no presenta[r] patente», es veié complicat en uns assassinats a Gènova el 1715 («fue uno de los oficiales que mataron los esbirros»). O s'hi havien desplaçat en circumstàncies particularment dramàtiques, com Juana Párraga: «Doña Juana Párraga es castellana y viuda del theniente Párraga, al qual mató en esta corte [Viena] el theniente coronel de fusileros Joseph Masip. Y ella está en Ungría.»

D'altra banda, segons Zoltan Fallenbüchl, entre juliol de 1722 i juny de 1723, almenys deu exiliats van obtenir la nacionalitat hongaresa, juntament amb la intitolació de baró o de comte del regne. L'historiador esmenta, entre d'altres, el comte de Santa Cruz, el coronel Alfonso Díez de Aux, l'oficial del Consell d'Espanya Juan Tomàs de Peralta, Jaume Verdaguer i el marquès de Rialp, secretari de Despatx Universal. També rebé aquesta intitolació el seu cunyat Joan Francesc Verneda.⁹⁶ Tots ells residien a Viena. Com és obvi, la naturalització hongaresa no obeïa al desig de residir al país, sinó a la concessió de feus o rendes que estaven vedats als estrangers.

Sabem també que alguns exiliats van tenir un important protagonisme en la fundació de la reial fàbrica de tabac de Pressburg (Pozsony). Aquesta —i la seva homòloga austríaca, fundada el 1722— seguien el model de la fàbrica de Sevilla i van reportar importants ingressos a l'erari imperial.⁹⁷ El 1735 treballaven a la fàbrica de tabac de Pressburg l'aragonès José López y Aragón i el valencià Josep Grau.⁹⁸

Després de la pèrdua de Nàpols i Sicília, l'aglomeració d'exiliats a Viena va portar les autoritats imperials a concebre el projecte de colonització del Banat de Temesvar. Es pretenia, d'una banda, disminuir les despeses de la monarquia derivades de la pèrdua d'aquells regnes, on molts exiliats havien tingut assignades les pensions per espai de vint anys; i, d'altra banda, evitar els conflictes que la nova emigració generava a Viena. El projecte es realitzà entre 1735 i 1738, quan es fundà una ciutat anomenada Nova Barcelona,

96. H.H.S. - I.-S.R., B. Consejo de España, k. 11.

97. FRANCESC DE CASTELLVÍ: *Narraciones históricas...*, Ms. 6 w 344, vol. VI, 2.ª part, any 1722.

98. Document 62.

o Carlobagen, de vida efímera.⁹⁹ En un altre capítol ens estendrem sobre la gènesi intel·lectual d'aquella empresa. Ens pertoca ara, però, presentar alguns aspectes de la seva ubicació geogràfica, del seu desenvolupament i també de les característiques dels pobladors que hi participaren.

Com ja hem assenyalat, el Banat de Temesvar va ser conquerit en la tercera guerra turca (1716-1718), i tot seguit va ser posat sota el govern directe de l'administració central de Viena. Així, com la resta de territoris assimilats a la Frontera militar, el Hofkriegsrat, o Consell de Guerra, i la Hofkammer, o Cambra Imperial, van concentrar-hi totes les atribucions militars, polítiques i fiscals. Aquest fet afegia una particular característica de gran interès per a l'assentament dels exiliats: la inexistència de lleis o constitucions que contemplessin prohibicions d'estrangeria.

El Banat comprèn l'àrea delimitada pels rius Danubi, Tisza i Maros. La seva ciutat més important és Temesvar (Timisoara en romanès). En el moment de la conquesta hi vivien unes tres-centes mil persones, majoritàriament d'ètnia romana. Tanmateix, durant les dècades de 1720 i 1730 el Banat va viure un intens procés de repoblament, sota la direcció del general comte Claude Florimond Mercy-Argenteau. A diferència, doncs, del que s'havia esdevingut en altres zones de la Frontera militar, el Banat va ser considerat una àrea prioritària de desenvolupament econòmic i de colonització, probablement a causa de la riquesa del seu sòl.

A les ordres de Mercy, i mitjançant els esforços coordinats del Hofkriegsrat i de la Hofkammer, el Banat va rebre ben aviat desenes de milers de nous pobladors d'ètnies diverses, especialment alemanys provinents de la regió del Rin. La colonització del Banat, en aquell període, pot ser considerada també un experiment en la línia del corrent de pensament anomenat cameralisme, que aleshores predominava a la cort vienesa. Com ha assenyalat Charles W. Ingrao, el cameralisme combinava aspectes mercantilistes i preil·lustrats, com ara l'interès per la racionalització de l'administració i de les finances, la defensa d'un paper actiu de l'estat en el desenvolupament econòmic i una certa secularització.¹⁰⁰

99. Agustí ALCOBERRO: «L'exili austriacista i la Nova Barcelona del Banat de Temesvar: teoria i pràctica», *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, XLVIII (2001-2002), pp. 93-112.

100. Charles W. INGRAO: *The Habsburg Monarchy...*, pp. 178 i ss. Sobre la influència del cameralisme a l'Estat espanyol en el darrer terç del segle XVIII, vegeu: Ernest LLUCH:

En aquestes coordenades cal situar el projecte imperial d'ubicar-hi l'exili austriacista. Però el projecte de colonització obeïa també, pel que fa als refugiats hispànics, a una dinàmica pròpia i a una conjuntura ben precisa, derivada de la pèrdua de Nàpols i Sicília.

La proposta va sorgir en el mateix entorn del Consell d'Espanya. Ja és present en un document redactat l'estiu o la tardor de 1734. L'autor, després de repassar els càrrecs que quedaven vacants per la pèrdua de Nàpols i Sicília, i de proposar l'establiment de mitja paga per als funcionaris inactius i de rendes suficients per a la noblesa, afirmava:¹⁰¹

Los que son capaces de cultivar las tierras y hazer sus industrias en ganados y otras cosas, podrán establezarse en Ungría. [...] Podrán formarse dos poblaciones o colonias, cada una de ducientas familias, dando a cada cabeza de ellas un proporcionado terreno para su cultivo, y distribuyendo en ellas por una vez el capital, o ayuda, de mil florines a cada cabeza de familia. [...] Este método, executado por los romanos en su Imperio y por los españoles en las Indias, es de successiva utilidad, y más en el Reyno de Ungría, donde hay terrenos vacuos y tanta despoblación.

L'acord d'establiment d'una colònia espanyola al Banat es va prendre en una conferència imperial celebrada a Viena el 4 d'octubre de 1734. S'havia d'anomenar Nova Barcelona i, com a segon nom, Carlobagen. Cal dir que el marquès de Rialp i el president del Consell d'Espanya, comte de Montesanto, s'oposaren a l'acord —que preveia una caràcter molt més ampli, des del punt de vista social, quant a la composició dels colonitzadors.¹⁰²

Les llistes dels enviats al Banat van ser elaborades pel funcionari del Consell d'Espanya Miguel de Solá-Piloa. La primera d'elles incloïa setanta-quatre famílies —en total, 325 persones, entre les quals figuraven cent infants i un sacerdot. El primer contingent

«Cameralisme, Corona d'Aragó i "partit aragonès" o "militar"», *Recerques*, 26 (1992), pp. 125-166.

101. Document 61.

102. Rudolf TILL: «Die Ansiedlung spanischer pensionisten von Wien im Banat im Jahr 1736-1737», *Wiener Geschichtsblätter*, 2 (62) (1947), pp. 27-31.

d'exiliats arribà al Banat vers la tardor de 1735.¹⁰³ Havien sortit de Viena, en vaixell, tot recalant a Buda i Belgrad. Dos nous combois hi van arribar a la primavera i al juliol del 1736, el primer dels quals amb nou naus. A la fi d'aquell any, 157 famílies espanyoles ja es trobaven al Banat. Tot i que, segons les llistes de matrícula, havien d'arribar-hi 852 persones, la xifra real degué ser inferior a les vuit-centes.¹⁰⁴

La destinació del Banat no podia aixecar precisament passions entre els emigrants. És molt probable que el grup que s'hi aplegà respongués exclusivament a aquells que rebien assistències mensuals del Consell d'Espanya —un col·lectiu que ja hem vist que havia estat mobilitzat en una altra ocasió, i que amb la pèrdua de Nàpols i Sicília havia augmentat considerablement. Els qui havien trobat altres formes de sobreviure, segurament no es van sentir atrets per la nova destinació, ni degueren forçar-los a traslladar-s'hi. Al capdavall, com hem assenyalat, per a l'Imperi la colonització era, en primer lloc, un afer fiscal i, en última instància, d'ordre públic.

Un cens de data imprecisa facilita una primera llista, amb quaranta-quatre noms de caps de casa, ordenats segons el seu grau militar, com era habitual entre els dietaristes del Consell d'Espanya de Viena.¹⁰⁵ Hi són esmentats vint-i-tres homes, tretze dones vídues i vuit orfes (tres nens i cinc nenes). Entre d'altres oficials, esmentem el general comte d'Ulloa i els capitans Jaume Casamitjana, Josep Badia i Salvador Casanovas. Les comtesses d'Ibarra i de Colberg encapçalen les dones viudes.

Un altre cens, probablement de 1737, esmenta més de 250 caps de casa, gairebé vuitanta dels quals són dones, vídues o òrfenes.¹⁰⁶ A tall d'exemple, citem alguns personatges de cognoms ben sonors per a tots els qui coneixen els principals episodis de la guerra de Successió. Els reproduïm de la mateixa manera com apareixen al text original, que barreja l'italià i l'alemany: Theresia, Ignatio i Giacomo Abadal, grafin Ayala, marchese Boil, Paula, Rosalia i Franz

103. El 7 de novembre de 1735 el pare mercedari Vicenç Benaprès va ser nomenat per l'emperador «para asistir en lo espiritual a las familias españolas que embía a Ungría para que gozen allí la providencia que les ha dado» (H.H.S. - I.-S.R., B. Consejo de España, k. 21).

104. Zoltan FALLENBÜCHL: «Espagnols...», pp. 105-106. Felix MILLEKER: *Versuch einer Einsiedelung von Spaniern im Banat*. Wrschatz, 1937.

105. Document 63.

106. Document 64.

Bach de Roda, Josepha Barcelló, Francesco Castelví, tenente colonello Carrasquet, marchese de Velasco Liedena, Johan Baptist Moraguas, Vincenz Solá-Piló, Escolástica Sánchez della Cerda, Anton Verneda, capitaneo Villarroel, grafin Catharina Ybarra.

Una nou document, posterior al juny de 1737,¹⁰⁷ aporta noves llistes. La primera es refereix als caps de família arribats recentment al Banat, «che non sono in alcuna delle liste precedenti». Esmenta vint noms de caps de casa, entre els quals quatre dones, a més de dos orfes. Hi apareixen, entre d'altres, els joves germans Josep i Rafael Nebot, que servien de cadets, i la baronessa Maria Clara de Verdaguer, vídua del funcionari Jaume Verdaguer. En aquest cas, a més, de manera excepcional, s'anota el nombre de fills dels dinou funcionaris («politics») que apareixen a la llista. Cinc tenen cinc fills; sis en tenen quatre; set en tenen tres, i un en té dos.

La segona i la tercera llistes d'aquest document ens informen de les persones a qui ha estat concedit el cobrament d'ajuts encara que no resideixin al Banat de Temesvar. S'hi esmenta un total de quaranta-quatre caps de casa, dels quals onze són dones, a més de dos orfes i dues òrfenes. S'especifica que sis adults tenen fills: tres en tenen un; i els altres tres en tenen dos, quatre i sis, respectivament. Aquest darrer és Francesc Bach de Roda. Altres membres de nissagues força conegudes són Paula Bach de Roda, la vídua Felipa Albiach i l'òrfena Teresa Albiach i Vicente de Solá-Piló.

Finalment, la quarta llista anota les vídues i orfes recents, als quals es concedeixen ajudes per compensar la pèrdua dels ingressos que cobrava el marit o pare difunt. Cal suposar que en tots els casos l'home ha mort al Banat. S'hi esmenten dotze noms, corresponents a deu dones (vídues o òrfenes) i dos homes (orfes). Entre les primeres cal citar Elisabet Ferran, vídua del tinent Joan Baltasar Ferran, i Maria Gutiérrez, que té sis fills al seu càrrec.

Zoltan Fallenbüchl ha ressenyat algunes de les característiques del col·lectiu que va arribar al Banat. Hi predominaven els catalans, seguits pels originaris dels altres estats de la Corona d'Aragó. La presència de napolitans i sicilians se situava al voltant del 10 o el 15%. L'edat mitjana dels colons era elevada, ja que la majoria eren supervivents de la guerra de Successió. D'infants n'hi havia al voltant de 250, majoritàriament nascuts en terres de l'Imperi. Eren força

107. Document 65.

nombroses les famílies formades exclusivament per dos membres, i les persones soles —vidus o vídues.¹⁰⁸

Les característiques socials dels colons del Banat apareixen clarament dibuixades en una llista d'aspirants, que en concreta sovint origen, edat, salut i aptituds laborals. El títol del document resulta particularment revelador:¹⁰⁹

Lista de sogetti spagnoli ed italiani d'ogni sorte, li quali doppo l'espedizione di quelli che sono stati trasportati in Temeswar chiedono, e posono essere spediti colà, nell'estesa maniera. E veramente sono quasi tutti di quelli che sempre sono andati, e vanno, a domandarse la lemosina da S.M.C.C., e devono mendicare per non morire di fame.

El text esmenta 122 caps de casa, tots ells homes, i n'especifica el lloc d'origen de 105. D'aquests, seixanta-tres provenen de la Corona d'Aragó (60%): trenta-tres són catalans, setze valencians, dotze aragonesos, un mallorquí i un sard. S'esmenten també deu castellans, tres andalusos, un lleonès, un biscaí, un navarrès i un canari. Els provinents d'Itàlia són divuit: onze napolitans, quatre milanesos, un sicilià, un mantuà i un savoia. També apareixen tres portuguesos i un alemany, que «fù caporale e sargente nel Regimento Gabes [Galve] [...], doppo passò a Napoli con Carrasquet, dove fu fatto prigionero di guerra».

Pel que fa a les edats, s'especifiquen en noranta-set casos. El col·lectiu més nombrós, aplicant talls decennals, és el situat entre quaranta i quaranta-nou anys, i inclou trenta-dos homes. El segueixen el de cinquanta a cinquanta-nou anys —vint-i-set—, i el format pels majors de seixanta anys —quinze. Catorze se situen entre trenta i trenta-nou anys, sis es troben a la vintena, i tres tenen edats inferiors als vint anys. L'estructura d'edats respon, doncs, majoritàriament a un perfil de persones que, en el moment de la pèrdua de Barcelona, havien assolit com a mínim els vint anys.

Pel que fa als qui especifiquen el seu estat civil, destaca el gran nombre d'homes, vidus o solters, que viuen sols (trenta-dos). La xifra havia de ser, però, fins i tot més alta, ja que molt probablement es trobaven en aquesta condició tots aquells que no expliciten

108. Zoltan FALLENBÜCHL: «Espagnols...», pp. 108-109.

109. Document 62.

familiars. D'altra banda, vuit declaren que la seva família era a Itàlia o a la península Ibèrica. Quaranta-nou estan casats, dels quals trenta-tres tenen fills. En molts casos, les esposes són naturals dels territoris germànics o d'Hongria.

Pel que fa a l'estat de salut dels censats, només en nou casos s'especifica la seva condició de robustos, hàbils o aptes per al servei. Contràriament, un total de trenta-cinc homes són qualificats de malalts, impeditos, inhàbils, indisposats, ferits, accidentats, mancs, sords o de poca salut. La majoria provenen de l'exèrcit, d'on han estat llicenciats per algun d'aquests motius.

D'altra banda, molts han gaudit del Socors Diari de Viena o de les diverses modalitats assistencials d'Itàlia —fins a la caiguda d'aquells regnes. En el moment de l'elaboració de la llista, gairebé tots eren a Viena. El retrat-robot d'aquestes persones es pot arrodonir mitjançant alguns casos, que ens semblen particularment emblemàtics. Tot i que cada un constitueix, per ell mateix, una història interessant, n'hem escollit només uns quants, per tal de no cansar el lector. Responen, com es veurà, a condicions diverses:

Pietro Sagur e Vidal, cattalano, di età 55. anni: Trovavasi studiando in tempo dell'assedio di Barcellona, e lasciò lo studio per assistere alla difesa di detta piazza. Venne qui nel 1728. colla sua moglie, e si è mantenuto col diario di 8. fiori, 30 kr. il mese.

Giuseppe Duran, aragonese, di età 61. anni: Serví in tutta la guerra di Spagna da sargente nel regimento Morrás, e doppo di Vásquez sin'all anno 1718., nel quale lasciò il serviggio per li molti suoi acciachi. È accasato con allemana, e tiene 3. figli, ciò è due maschi ed una femina. Godeva fiori 8., 30 kr. al mese nel diario, ed è di poca salute.

Don Giuseppe López e Aragón, aragonese, di età 37. anni: Dice aver servito in Spagna da tenente de Volontari. Si ritrova in Ungheria nella fabrica del Tabacco. È accasato, e tiene moglie e figli in Spagna.

Pietro Torrent, catalano, di età 66. anni: Serví da soldato volontario nella guerra di Spagna. Passò poi in Italia doppo l'assedio di Barcellona, ed ha servito d'artigliere in una delle navi di Napoli sin dall'anno 1714. insino al 1721., che dize fu licenziato senza motivo. Godeva nella Marina di Napoli ducatti 8. al mese. È solo.

Giacomo Porta, cattalano, di età 40. anni: Fù soldato in Spagna nel regimento Nabet, e nell'ultimo assedio di Barcellona fù fatto prigionero di guerra con altri 70. compagni e posto in galera per affetto a S.M.C.C. E ne fù liberato doppo sett'anni ad intercessione del signore generale Mercy (secondo egli dice) in Sicilia. È solo e desidera servire.

Bernardo Belarde, castigliano, di età 62. anni: Dice aver servito da sargente nel regimento Ibarra, e che in Ungheria fù fatto schiavo de Turchi. Hà moglie e due figli, il maggiore d'anni 9., e godeva nel diario 8. Fiori, 30 kr.

Salvatore Ros, cattalano, di età 40. anni, di professione panatiero, il quale ha servito per molto tempo nella Munizione di Spagna. È venuto qui per affetto a S.M.C.C. e desidera di andare in Ungheria per travagliare nella munizione [123v] o in suo ufficio.

L'àmbit de colonització va ser concretat per l'administració local, amb l'aprovació de les autoritats de la Cambra Imperial. El primer comboi d'emigrants (desembre de 1735) va ser ubicat provisionalment a Pancevo (Pancsova en hongarès). El segon es va dividir en tres grups, que s'allotjaren, respectivament, a Versec (Vrsac), Temesvar i Weisskirchen (Bela Crkva). El tercer havia d'ubicar-se a Becskerek (avui Zrenjanin), l'àmbit triat per a la colonització definitiva; tanmateix, la manca d'allotjaments va obligar a distribuir el col·lectiu entre les localitats d'Ujpalánka, Versec, Csákova i d'altres.

L'aglomeració d'exiliats accelerà els treballs de construcció de la Nova Barcelona. Vers l'agost de 1737 ja s'havien elaborat els plànols de la nova ciutat. En la comissió hi participaren representants dels exiliats. En sabem alguns detalls, com la distància entre les cases (dinou metres) i el nombre d'habitacions de les cases (dues cambres i cuina).¹¹⁰

Com és sabut, el projecte fracassà. A mitjan 1737 s'inicià la reemigració dels colons del Banat, delmats per una greu mortaldat. Un any després, el juny de 1738, els retornats a Hongria o a la mateixa Viena eren ja, si més no, 263 caps de família. Fallenbüchl apunta

110. Felix MILLEKER: *Geschichte der Stadt Veliki Beckerek, 1333-1918*. Wrschatz, 1933, p. 28.

que els colons aptes per a les armes van ser reintegrats a l'exèrcit imperial.¹¹¹ Castellví, però, en precisa molt més la destinació, en una nota afegida per ell mateix al seu manuscrit després de 1743:¹¹²

Muerto el emperador Carlos 6º movióse guerra [la guerra de Successió austríaca], y en setiembre de 1741 penetraron bávaros y franceses la Austria. Formóse de los nacionales que eran en Buda, *reliquia de los que su mala suerte condenó al Banato de Themisbar*,¹¹³ una compañía franca de 64 hombres, y la reyna de Ungría María Theresa de Austria confirió el comando al coronel Pedro Barceló, nombrado Carrasquet.

El darrer transport de refugiats del Banat del qual tenim constància es realitzà a mitjan juny de 1738. Era conduït pel pare trinitari Alonso de Brihuega, «capellán y curador de los españoles pensionistas que bajaron al Banato de Temesvar».¹¹⁴ Ell mateix redactà una «Nota de las pobres familias que fueron conducidas desde Temisvar asta Pest francas de carros y hospedajes», acompanyada de la llista de despeses del viatge.¹¹⁵ El comboi era format per trenta-tres persones, entre les quals hi havia sis orfes, vuit òrfenes, dues vídues amb fills i dues vídues més soles —d'una de les quals s'especifica que és cega.

Pel que fa a la Nova Barcelona, segons Milorad Arsenijevic, que cita l'historiador local Samu Borovszky,¹¹⁶

111. Zoltan FALLENBÜCHL: «Espagnols...», pp. 109-113.

112. FRANCESC DE CASTELLVÍ: *Narraciones históricas...*, Ms. 6 w 344, vol. VI, 2.ª part, any 1720. Aquesta interpolació no apareix en la còpia manuscrita de Salvador Sanpere i Miquel avui custodiada a la Biblioteca de Catalunya (Ms. 421). És l'única ocasió en què el cronista es refereix a la colonització efímera del Banat de Temesvar, i la seva valoració d'aquest episodi és ben precisa. Probablement per aquest motiu no l'esmentà en cap altre passatge de les *Narraciones históricas...*, que, tot i la concreció temporal del seu títol (1700-1725), estan farcides de referències a fets posteriors a aquesta data. Per aquesta causa tampoc no esmenten l'episodi del Banat de Temesvar altres historiadors que utilitzaren el manuscrit de Sanpere i Miquel com a font bàsica, com Fèlix DURAN I CANYAMERAS: *Els exiliats...*

113. La cursiva és nostra. Com hem vist, Castellví va ser també confinat al Banat (document 64) i, com tots els exiliats, en tenia un record molt desagradable.

114. Aquesta precisió es produeix en un document posterior, en què sol·licita una pensió per retirar-se a un convent (24 de febrer de 1742): Hofkammerarchiv (H.K.A.). Banaten Acten. Fasz. 8. Augresiedette Spanische Pensionisten 1735-1745, f. 1684.

115. Documents 66 i 67.

116. SAMU BOROVSKY: *Torontal Varmegye*. Budapest, 1991 (citat per Milorad ARSENIJEVIC: «Congnomi spagnoli di Vojvodina. Riflessi odierni di una prova di colonizzazione», dins Ramon LORENZO (ed.): *Actas do XIX Congreso Internacional de Lingüística e Filoloxia Románicas. Universidade de Santiago de Compostela*, 1989. A Coruña, 1993, vol. IV, pp. 637-644).

Nelle case spagnole entrarono gli esuli tedeschi di Belgrado dopo la spinta del Turchi e dal 1744 l'amministrazione dette le case ai contadini. Tuttavia il nome di la Nueva Barcelona è rimasto fino alla fine dell'Ottocento.

Les causes del fracàs de la Nova Barcelona semblen prou evidents. El col·lectiu no responia de cap manera a les característiques pròpies d'una nova colonització: envellit, format per veterans de l'exèrcit i de l'administració, fins i tot amb un alt percentatge de gent inhàbil, la majoria dels seus membres desconeixien els oficis civils més elementals, o no els havien practicat durant els darrers decennis. Com assenyala Fallenbüchl:¹¹⁷

Il est caractéristique que nous ayons à peine de données concernant la participation des espagnols dans la construction de leur propre ville. Le matériau de construction devait être transporté de loin, parfois même de l'Autriche. Les provisions manquaient aussi sur place.

D'altra banda, les previsions econòmiques de futur de la Nova Barcelona s'havien bastit sobre un malentès. En projectar la ubicació de la ciutat, els funcionaris de la cort vienesa van creure que el Banat es caracteritzava per un clima mediterrani. Pensaven, doncs, que la ciutat podria mantenir-se mitjançant la plantació de moreres i la sericultura, una activitat menys enutjosa que altres tipus de conreu, i, doncs, més apta per a les característiques del col·lectiu humà que havia de residir-hi. Però, en realitat, el clima del Banat és de tipus continental. Aquest fet no només va afectar la viabilitat econòmica del projecte. També va indisposar la majoria dels emigrants davant un territori i un clima que consideraven extrem.

El fracàs previsible del projecte el va precipitar la guerra i la pesta. La quarta guerra turca de 1737-1739 va situar de nou el Banat en primera línia de foc. El risc d'una invasió otomana era elevat, cosa que havia de forçar les autoritats a frenar les inversions i a retornar a terres més segures tot el personal no apte per a la guerra. La pau de Belgrad (setembre de 1739) va suposar la pèrdua dels territoris serbis i de la Petita Valàquia, i va convertir de nou el Banat en zona de frontera directa.

117. Zoltan FALLENBÜCHL: «Espagnols...», p. 107.

D'altra banda, des de 1738 es va estendre la pesta, que el maig d'aquell any ja era present a Pancevo (Voivodina).¹¹⁸ Alguns exiliats s'hi referiran en anys posteriors, en al·legar mèrits per sol·licitar pensions o altres beneficis. El pare Alonso de Brihuela, a qui ja ens hem referit, des de febrer de 1736 «capellán y curador espiritual de los españoles pensionistas que bajaron al Banato de Temisvar», recorda en una sol·licitud el «continuado contagio» que va perseguir el nou establiment.¹¹⁹ La pesta degué esmicolar definitivament, doncs, la colònia.

En els anys següents, la majoria d'exiliats reapareixen en els censos de pensionistes o en les llistes d'almonies de les ciutats de la Casa d'Àustria —especialment, Buda i Pest, a Hongria, i Viena. Fallenbüchl ha detectat un total de 409 exiliats a les dues ciutats hongareses a la fi de 1738; tanmateix, seixanta-dos provenien directament de Viena.¹²⁰ La xifra de retornats del Banat era, doncs, d'uns 347, cosa que evidenciaria la gran mortaldat amb què es va saldar l'experiència colonitzadora —fins i tot si hi descomptem els qui aleshores es trobaven en altres localitats d'Hongria. Recordem, en aquest sentit, que el total de colonitzadors ha estat computat en prop de 800.

Durant el decenni de 1740, la majoria d'exiliats eren de nou a Viena. Les llistes de refugiats que cobren una almoina de l'Hospital d'Espanyols els situen, tots els anys, en prop de 400.¹²¹ La mort de Carles VI i l'inici de la guerra de Successió d'Àustria (1740-1748) no van afavorir gens la seva situació. Vers 1742, l'arxiduchessa Maria Teresa va oferir l'avançament de dos anys de pensió a tots els exiliats d'Hongria que optessin per retornar a la península; en alguns casos, si més no, aquesta mesura es va estendre també als altres territoris dels Habsburg.

Tot i que alguns s'hi acolliren, molts van restar a l'Imperi fins a la mort. Entre els primers, podem esmentar Joan Francesc Pallarès, natural de Lleida i resident a Hongria «e desiroso di ristituirse nella sudta. sua patria Catalogna, per tutto il mese Iuglio del corrente anno 1742»,

118. Milorad ARSENIJEVIC: «Congnomi...». Plàcid GARCÍA-PLANAS: «Una bandera turca arrasó la Barcelona del Danubio», *La Vanguardia*, 18 d'octubre de 1992, «Revista», p. 2. L'autor esmenta un estudi de l'historiador local Dragoljub Colic.

119. Vegeu la nota 114 d'aquest capítol.

120. Zoltan FALLENBÜCHL: «Espagnols...», p. 114.

121. Documents 69, 71 i 72.

que demanà els dos anys de paga

per dover assistere colla sua assistenza personale a certi interessi proprii tiene nella città di Buda.

També Isabella (o Elisabet) M. de Bellver, vídua de Josep de Bellver, amb quatre fills menors, resident a Pest;¹²² i José Francisco Ferrer de Gonzaga, «nobile spagnolo», que el maig de 1743 sol·licità¹²³

un aggiunto di costa per potersi portare in Spagna, sua patria, a dove spera che la sdta. famiglia sua non patirá la strema miseria in che si trova ridotta stante spera qualche alivio da suoi parenti.

També van optar pel retorn, entre d'altres, Catalina Alarcón, Andreu Rovira i Elisabet Serrano. El pare Alonso de Brihuega sol·licità retirar-se a un convent,¹²⁴ tot i que finalment marxà a Viena.

Entre els qui van restar a Hongria, esmentem Eulàlia Serra, que demanà poder restar a Buda.

y habiéndole participado el pagador, don Estevan Cros, la real orden vuestra de si quería renunciar a su pensión, humildemente responde que está pronta en renunciarla para siempre, prometiendo nunca más pedir ni cansar a V. Mag. ni a ningún tribunal, pero que suplica a V. Mag. con el mayor rendimiento que puede le haga la gracia de poderse quedar en esta ciudad de Buda [...] por hallarse quasi siega y impedida de los pies, sin poder salir de casa ni ponerse en viaje ninguno.¹²⁵

El fracàs de la Nova Barcelona s'ha de situar, però, en el seu context més ampli. Com ha assenyalat l'historiador Karl A. Roider Jr., l'empenta colonitzadora iniciada vers 1720 va representar, en tots els casos, un autèntic fracàs. La reducció de les inversions en el decenni de 1730, i sobretot la guerra turca i la pesta ja esmentades, van liquidar tots els assentaments:

122. H.K.A. Banaten Acten. Fasz. 8. Augresiedette Spanische Pensionisten 1735-1745, ff. 1696 i 1700, respectivament.

123. *Ibidem*, f. 1709.

124. *Ibidem*, ff. 1672, 1673, 1683, 1712 i 1684, respectivament.

125. *Ibidem*, f. 1668.

By 1740 the effort expended in the 1720s appeared wasted, and the central government by then had on its mind problems other than reform in the Banat.¹²⁶

Posats a dir, la nova onada repobladora de 1760 —en la qual els exiliats austriacistes hispànics ja no van participar massivament per raons demogràfiques evidents—, també va ser un fracàs en termes econòmics. De fet, el Banat no va reportar beneficis econòmics a l'Imperi en tot el segle XVIII.¹²⁷

Si bé l'exili austriacista no va tenir un paper col·lectiu al Banat des d'aquella primera i fracassada experiència, cal remarcar que un fill d'exiliat va esdevenir governador de Temesvar, amb jurisdicció a tot el Banat, durant els anys 1753-1769. Ens referim a Francesc Vilana-Perles, fill primogènit del marquès de Rialp, que va heretar d'aquest el títol de comte del Sacre Romà Imperi concedit per Carles VI.¹²⁸ També el general de divisió Antonio de Puebla es va fer càrrec del govern militar del Banat, per poc temps, l'any 1758,¹²⁹ i el general de batalla aragonès comte Juan Escoto va ser segon comandant de Temesvar durant set anys (1740-1747).¹³⁰

Fallenbüchl ha espigolat, d'altra banda, alguns casos isolats de colons, especialment a partir de 1760. Destaquen Carles Díez de Aux i la seva esposa Elisabet Soldevila. Carles va néixer a Eszék el 1749; era nét del general aragonès Alfonso Díez de Aux, que morí a l'Hospital d'Espanyols de Viena el 1736.¹³¹ Estudià en una escola de Pest, i entrà al servei del govern austríac el 1766. El 1770 es dedicava a la sericultura. Vuit anys després, quan el Banat va ser incorporat al regne d'Hongria, Carles va ser nomenat director de manufactures. Des d'aquest càrrec, va impulsar una nova manufactura de tabac i una altra de producció de colorants. Va morir a Versec el 1795. Els Díez de Aux i Soldevila mai no van ser rics. El 1808,

126. Karl A. ROIDER Jr.: «Reform and Diplomacy in the Eighteenth-Century Habsburg Monarchy», dins Charles W. INGRAO (ed.): *State and Society in Early Modern Austria*. West Lafayette, Indiana, 1994, p. 316.

127. *Ibidem*, pp. 316-321.

128. Zoltan FALLENBÜCHL: «Espagnols...», pp. 138-139; Colin THOMAS: «The Anatomy...», pp. 9-10. Segons aquest darrer autor, el cognom Perles va donar lloc al topònim de la localitat de Perlez. Ernest LLUCH: *L'alternativa...*, p. 83, esmenta que també un nét de Ramon Vilana-Perles, anomenat Johannes, va residir al Banat.

129. Document 114.

130. *Ibidem*.

131. *Ibidem*.

quan Elisabet va fer testament, disposava tot just de tretze florins. Els germans de Carles i Elisabet van ser també funcionaris de l'administració cameral.¹³²

A diferència d'Hongria, el regne de Bohèmia no registra una presència mínimament significativa d'exiliats. En tot cas, coneixem algunes exiliades casades amb oficials bohemis. Esmentem el cas d'Elisabet Dalmau, filla del general Sebastià Dalmau i de la seva primera esposa, Eulàlia Papiol; la parella s'exilià a Viena després de la pau de 1725. Elisabet nasqué a la capital imperial el 1733. El juliol de 1764, dos anys després de la mort del seu pare, es casà amb el major Ernst von Götzen, comte de Götzen. El 1771 ja era vídua i sol·licitava una pensió al Consell de Guerra pels mèrits del seu pare i del seu marit. Uns anys més tard, el 1788, s'instal·là a la localitat friülesa de Hradish (Gradisca); l'acompanyà la seva germana Emmanuela, nascuda a Viena d'un segon matrimoni de Sebastià Dalmau amb la filla del marquès de Montanaro.

Elisabet morí el 1799 i deixà hereva la seva germana. L'òbit d'Emmanuela es produí el 1804, també a Gradisca. Pel seu testament, els béns dels Dalmau van ser heretats per la branca familiar que havia restat a Catalunya. En canvi, el marquesat de Montanaro, a Múrcia, va ser heretat, a parts iguals, per la parròquia de Gradisca i per diverses dones, que devien constituir el servei domèstic de les Dalmau. Pels seus cognoms, hem de suposar que algunes eren italianes i d'altres espanyoles o descendents d'exiliats —s'anomenaven Pepa Barelli, Nanetta Comelli, Emmanuela Canuzio, Claruza Salamanca i Anna Ferna.¹³³

132. Zoltan FALLENBÜCHL: «Espagnols...», pp. 139-140.

133. Josep Rafael CARRERAS I BULBENA: *Villarroel, Casanova, Dalmau. Defensors heroics de Barcelona en el setge de 1713-1714*. Barcelona, 1912 (reed.: Barcelona, 1995), p. 116, n. 72. A.N.C. Fons Carreras i Bulbena. Documents relatius a Sebastià Dalmau.

V
L'EMPERADOR I ELS EXILIATS

UN AFER DE PRESTIGI

La problemàtica de l'exili es plantejà dins les coordenades pròpies d'una monarquia d'Antic Règim. Per al monarca, l'assistència a aquell col·lectiu que havia hagut d'abandonar-ho tot a causa de la fidelitat a la seva persona i a la seva dinastia era, en primer lloc, un deure moral. En última instància, era també un afer de prestigi i de decòrum, perquè el tractament als exiliats havia de mesurar la generositat del rei i la seva voluntat per premiar els sacrificis. L'assistència a l'exili era, doncs, un examen que el monarca havia de superar amb escreix, amb la vista posada en dos horitzons ben diferents: d'una banda, els vassalls de les terres que governava, però també la resta de corts del moment, en especial les rivals; i de l'altra, la memòria històrica, que hauria de jutjar-lo. En ambdós sentits, qualsevol tracte desafortunat podia atiar una campanya de denúncia, que tindria una àmplia acollida a les potències enemigues.

La problemàtica esmentada ja és precisa en els primers memorials, quan es descriu la situació de «los españoles y demás vasallos de la monarquía que se hallan a los pies de V. M. sin otra providencia que la que su cesárea piedad les dispensare».¹

En un informe escrit poc després de la caiguda de Barcelona, s'insistia en aquesta idea; es parla així de «los continuados clamores de las familias que por su extrema urgencia recurren a la fuente soberana de su connatural piedad».²

1. Document 1.
2. Document 3.

Però s'assenyalava ja l'argument del decòrum i de l'oportunitat política:

La dificultad de suplir del erario real los medios para la subsistencia de los españoles y demás vasallos que por el amor a V. M., por su fidelidad y por la injuria de la guerra perdieron sus bienes y la esperanza de mantenerse, precisa a solicitar todos los arbitrios posibles que faciliten en lo inexcusable su alimento, principalmente oy, que la cesárea clemencia de V. M. se mira por término correspondiente de su aceptación y compasión, inclinada a demostrarles los más benignos efectos de ella.

D'altra banda, s'afirmava que l'establiment dels exiliats en aquells regnes poc proclius a la dominació austríaca, podia tenir efectes molt benèfics per a la monarquia, ja que en garantiria la seguretat: «De esta forma se contendrá la libertad de los enemigos en sus violenzias».

Un text posterior, escrit en els anys de les converses de pau de Cambrai (1721-1724), insistia altra vegada en els mateixos arguments:³

Viene como natural la consideración de que, movido por el benigno ánimo de Su Magestad, por piadoso y por justificado, dará toda la mano para procurar a las familias de unos vassallos tan honrados el consuelo de una segura perpetua subsistencia por premio de su mérito, sin dexarlas sugetas o expuestas a mendigar el natural alimento, ni permitir una memoria tan funesta entre las que asegurarán las heroicas virtudes de Su Magestad y publica la historia de sus piadosísimos gloriosos predecesores.

La situació de l'exili esdevingué particularment dramàtica després de la caiguda de Sicília i Nàpols, cosa que suposà, com hem vist, la pèrdua d'un gran nombre de pensions, rendes i oficis. En aquell context el Consell d'Espanya redactà un informe secret, intítulat *Consideraciones reservadas para el más fácil acomodamiento de los ministros españoles y oficiales que servían en Viena, en Nápoles y en Sicilia, y modo de dar alimentos a los demás de esta nación que han seguido y servido al emperador nuestro señor*.⁴

3. Document 26.

4. Document 61.

De nou el document presenta el cas dels exiliats com un afer que afectava «la conciencia real y su pública reputación, sin permitir que en las Historias quede la menor nota contra su justizia, su equidad y su clemenzia».

Però introdueix també una matisació, que sempre va estar present en la concepció imperial de l'assistència als exiliats: la seva estratificació segons uns criteris precisos de jerarquia social.

Si el mantenimiento es debido a todos los ministros y beneméritos, también es debido, y con mayor reflexión, a las familias grandes y conspicuas, que dexaron más y sacrificaron más.

Després de desgranar alguns exemples de liberalitat imperial, el text remarca:

Y si éste es exemplo a la liberalidad de los príncipes por el sostenimiento de las casas illustres, es también argumento de obligación por el alimento y decenzia de las familias illustres que se perdieron y sacrificaron en la guerra civil por la causa y servicio de S.M.C.C.

Pel que fa a les famílies pobres, el document en proposava l'establiment a Hongria. També, altra vegada, es destacaven els efectes positius que aquesta mesura podria tenir per a la monarquia: el col·lectiu exiliat podia esdevenir un ferm baluard no només en la defensa de la casa d'Àustria, sinó també de la religió catòlica, minoritària a Hongria:

Añadiéndose que estas gentes, llenas oy de misseria y conozidas entre sí por ser de una misma nazió y religión cathólica, ofrezan estabilidad, unión y permanenzia, y, lo que es más, una firme fidelidad y constanzia por la religión y por el estado.

La relació de la monarquia amb els exiliats s'establí, doncs, sobre aquests dos principis: la generositat del senyor natural amb uns vassalls que ho havien perdut tot al seu servei; i la fidelitat, constància i utilitat d'aquests envers el monarca i la seva casa. Evidentment, les relacions no van ser idíl·liques; fins i tot sovint grinyolaren. D'altra banda, l'assistència als exiliats va haver de superar problemes tècnics, de vegades gairebé irresolubles. Però podem afirmar que els fonaments d'aquesta col·laboració recíproca van funcionar, a grans trets, si més no fins el 1734 —i d'alguna manera encara en la dècada de 1740, quan el col·lectiu exiliat

s'acostava ja a la seva dissolució. Francesc de Castellví, que en va ser testimoni de primera mà, en va fer un balanç similar:⁵

La inclinación [de l'emperador] para los españoles era la más tierna, y sólo padecían aquéllos cuyos clamores no llegaban a su noticia, porque la omisión en hazérselos presentes era muy grande y lo impedía. Verdaderamente, los juicios de Dios son incomprendibles. Muchos no sólo logravan subsidios para la más regular decencia, pero les sobraba para el fausto de la mayor vanidad, quando a otros les faltava el más preciso alimento, sustentándose sólo de las menudencias que a muchos sobran. Era varia la fortuna, o vulgar pensión en lo humano.

En un altre apartat d'aquest mateix capítol estudiem les formes concretes en què es va materialitzar l'assistència als exiliats. Però abans volem fer un repàs de les seves aportacions a la monarquia, tant en el pla polític com en el militar.

LA PRÀCTICA DEL GOVERN: ELS CONSELLS D'ESPANYA, DE FLANDES I D'ITÀLIA

La problemàtica de l'exili se superposava a una altra de gran importància política i estratègica: el govern dels territoris incorporats a la monarquia dels Habsburg pels tractats d'Utrecht i de Rastatt. Per aquest motiu es van constituir a Viena els consells d'Espanya (1713) i de Flandes (1717). Parlem de superposició, però no d'assimilació, ja que en essència eren dos afers del tot diferents, malgrat que la seva solució els va fer complementaris. Però les coses podien haver anat d'una manera ben diferent. Si, com es preveia a Viena en el moment de l'evacuació de Catalunya, l'exili hagués afectat només alguns pocs milers de persones, d'extracció exclusivament cortesana —noblesa i jerarquia eclesiàstica— i funcional —civil i militar—, l'elit hispànica hauria estat també cridada a organitzar aquells consells; però la problemàtica de l'emigració hauria estat molt menys punyent.

Fóra un error, doncs, creure que la primera funció dels consells d'Espanya i de Flandes era l'assistència als exiliats. Aquesta problemàtica també va ser abordada, òbviament, però no constituïa la seva raó de ser ni la seva funció bàsica. Contràriament, com hem vist, ambdós consells governaven amplis territoris i una població que,

5. Document 19.

en conjunt, s'acostava als set milions d'habitants (gairebé el 30% de la població total de la monarquia). La sola població dels dominis italians superava amb escreix la de Bohèmia o Hongria i gairebé triplicava la de l'Erblande. En termes econòmics, el seu pes devia ser fins i tot força superior.

A tot plegat s'hi afegia el valor estratègic dels antics regnes hispànics, que constituïen frontera —per terra o per mar— amb els estats borbònics, Espanya i França, amb els quals la monarquia dels Habsburg estigué en guerra durant alguns decennis.

A Viena, doncs, els homes que van ser posats al capdavant dels consells d'Espanya i de Flandes no van ser percebuts de cap manera com una mena de govern a l'exili. Ben a la inversa, exercien un govern efectiu sobre dues porcions de la monarquia particularment importants i sensibles. La seva assistència als organismes comuns de la monarquia —com la Conferència General d'Estat—⁶ es va fer sempre en igualtat de condicions amb la dels representants d'altres consells territorials. La seva influència en la fixació de la política exterior de la monarquia va ser decisiva, en especial pel que fa a les qüestions referents a Itàlia, com, per exemple, les relacions amb els Estats Pontificis. En aquests temes, la veu del secretari d'Estat i de Despatx Universal del Consell d'Espanya, marquès de Rialp, va ser quantitativament i qualitativament molt important.⁷

El Consell Suprem d'Espanya es formà mitjançant un decret de 29 de novembre de 1713; es constituí el 4 de gener de l'any següent.⁸ El decret de formació especificava ben clarament quines eren les seves funcions:

un Consejo Supremo de España inmediato a su real persona, y donde se tratassen los expedientes, y por cuyo conducto llegassen a su noticia bien examinados todos los negocios dependientes y incidentes, políticos, de gobierno, hacienda y en sus casos de justicia de todos los dichos dominios, a la

6. Vegeu document 81.

7. M. VERGA: «Il 'sogno spagnolo'...», p. 237.

8. Documents 73 i 75; en el primer, però, Castellví dóna com a data del decret el 29 de desembre de 1713. Al llarg del text, contrastem les dades aportades per Castellví al document 75 amb les quals hem localitzat al Haus-, Hof- und Staatsarchiv de Viena. Sobre el Consell d'Espanya són de gran utilitat els estudis de Virginia LEÓN: «Origen del Consejo Supremo de España en Viena», *Hispania*, LII/180 (1992), pp. 107-142; «Los funcionarios del Consejo de España», *Congreso Internacional de la Burguesía en la Edad Moderna*. Valladolid, 1996, II, pp. 893-904.

reserva de los meramente militares, de los quales era su voluntad ser informado del Consejo de Guerra, establecido en su Corte.

A excepció, doncs, de les qüestions militars, competència del Hofkriegsrat, el Consell era l'última instància de govern, immediata al monarca. El Consell d'Espanya recollia, així, la tradició polisinodial de la monarquia dels Habsburg hispànics, però també era ben proper al sistema de govern de la monarquia austríaca.

La seva formació reflecteix les prioritats polítiques de la conjuntura de la tardor de 1713 i l'hivern de 1714. Com recordarem, tot i que l'emperador no havia signat el tractat d'Utrecht, les tropes austríaques havien estat evacuades de Catalunya el juliol de 1713. Tanmateix, la resistència del Principat, confirmada per les notícies que Verneda enviava des de Barcelona al seu cunyat marquès de Rialp —i per les gestions reiterades del marquès de Montnegre, ambaixador dels Comuns a Viena—, no aconsellava tancar encara aquest front. D'altra banda, les negociacions que havien de dur a la signatura del tractat de Rastatt (6 de març de 1714) continuaven obertes; l'entorn imperial no descartava en aquells moments —almenys no ho descartava del tot— la possibilitat de mantenir Catalunya, Mallorca i Eivissa —i, amb elles, una certa incidència en terres peninsulars. Això permet explicar per què el marquès de Rialp fou cridat a Viena (20 de juliol de 1713), i per què finalment s'imposà a Juan Antonio Romeo i als homes de la fins aleshores Secretaria d'Estat per als afers d'Itàlia.⁹

L'estructura del Consell d'Espanya seguia el model del Consell d'Itàlia dels Habsburg hispànics.¹⁰ La tria del mot «Espanya» pot ser interpretada com una vindicació dels regnes peninsulars, als quals Carles VI no renuncià de fet fins el 1725. També pot tractar-se d'una estricta denominació de tipus geogràfic, d'altra banda molt comuna a l'època. El terme era emprat aleshores, en medis polítics i diplo-

9. Castellví reproduïx una carta d'autor anònim, escrita a Viena el gener de 1714, que es fa ressò d'aquesta opinió. Segons el seu autor, la resistència catalana havia estat proverbial per al marquès de Rialp «porque sus contrarios hacian con arte se detuviese en Italia, en tanto que daba[n] asiento al modo de gobierno por lo que toca a los dominios de España; y sin duda hubiera sido preferido Romeo a él.» (Francesc DE CASTELLVÍ: *Narraciones históricas...*, vol. III, p. 608).

10. Virginia LEÓN: «La oposición a los Borbones españoles: los austriacistas en el exilio», dins Antonio MESTRE, Enrique GIMÉNEZ (coords.): *Disidencias y exilios en la España moderna*. Alacant, 1997, p. 478.

màtics, per referir-se al conjunt de territoris vinculats a la monarquia hispànica des de la seva mateixa fundació. Flandes o Milà —i no cal dir Sardenya, Sicília i Nàpols— eren, doncs, part essencial de la monarquia hispànica, o Espanya. El corònim va ser utilitzat també en altres institucions creades a Viena, com l'Hospital de la monarquia espanyola, o Hospital d'espanyols,¹¹ al qual tenien accés tots el súbdits dels estats italians i de Flandes. La renúncia de l'emperador al govern dels regnes peninsulars, formalitzada a la pau de Viena (1725), no va suposar un canvi en la denominació del Consell. Només després de la pèrdua de Nàpols i Sicília, amb la dissolució del Consell d'Espanya, es constituí el Consell d'Itàlia (1736). Però cal remarcar que el nou Consell només exercia responsabilitats de govern sobre la Llombardia, un territori comprès també dins l'Imperi germànic.

El Consell estava compost pel president; el tresorer general; dos consellers de capa i espasa i dos regents (també anomenats consellers togats) pel regne de Nàpols; un conseller i dos regents pel regne de Sardenya; també un conseller i dos regents per l'estat de Milà; i un fiscal i un protofiscal regis. A més, també hi havia els oficis d'escrivà de cambra, agent fiscal, capellà del consell i porters.

El president percebia un sou anual de 24.000 florins; el tresorer general, 14.000; els consellers de capa i espasa, 8.000, que s'augmentaren més tard a 9.000; els fiscals, 6.000; el capellà, 365, un florí diari; i els porters, 400, als quals s'afegiren 150 florins aportats pels regnes.

Al voltant del Consell Suprem s'organitzaren la Secretaria d'Estat i del Despatx Universal, que acabà concentrant el poder efectiu del Consell; les secretaries per a la negociació de Sardenya, Nàpols, Milà i Flandes; la Tresoreria i Receptoria del Consell; i la Secretaria del Reial Segell, encarregada de registrar tota la documentació.

L'organigrama que hem descrit sofrí algunes modificacions amb el pas del temps. Així, amb la formació del Consell de Flandes, la secretaria per a la negociació amb aquest territori va ser separada del Consell d'Espanya. També la pèrdua de Sardenya i l'obtenció de l'illa de Sicília (1720) van significar, respectivament, el tancament

11. Document 19.

i l'obertura de les seves secretaries territorials.¹² D'altra banda, el 1715 es formà la Secretaria de la Presidència.

El secretari d'Estat cobrava 8.000 florins; els de les secretaries territorials, 7.000; el del Reial Segell, 5.000; el de Tresoreria i Receptoria, 4.000; i el de la Presidència, 3.800. Quant als oficials, el sou es dividia per categories i oscil·lava entre els 6.000 florins de l'oficial primer de la Secretaria d'Estat i els 400 de l'oficial segon de la de Presidència. Cal tenir en compte, però, que aquests sous i els esmentats anteriorment s'arrodoniren —i, de fet, en alguns casos es multiplicaren, com hem vist— amb les rendes fixades als diversos dominis italians.

L'excessiu nombre de consellers, juntament amb la confidencialitat necessària en determinats afers de govern, van fer que molts expedients fossin estudiats en una junta reservada, formada pel president del Consell i tres consellers.¹³

Les tasques de la Secretaria d'Estat i del Despatx Universal van ser definides en el decret de formació. L'organisme es caracteritzà per la seva vinculació directa al monarca i esdevingué una mena de filtre entre els consells d'Espanya i de Flandes i el mateix emperador:¹⁴

Por la qual descien den los órdenes, decretos y disposiciones a los tribunales respectivos, dirigiéndose por el mismo conducto a mis reales manos las consultas y representaciones sobre la misma forma que siempre se ha practicado en España.

En un informe secret adreçat al monarca el 1718 pel marquès de Rialp, que n'ostentà la secretaria fins a la dissolució de la institució, es precisaven alguns actes de govern que competien a la Secretaria d'Estat:¹⁵

La correspondencia con los príncipes vecinos a dichos estados [els antics dominis hispànics en mans de Carles VI], los oficios que se pasan con los ministros extranjeros, la expedición de plenipotencias o comisiones para tratar cualquier negocio

12. Document 84.

13. «Representación del marqués de Rialp al emperador nuestro señor en el año 1718 sobre la expedición de los negocios de Estado», reproduït a Ernest LLUCH: *L'alternativa catalana...*, pp. 153-164; vegeu p. 155.

14. Document 76.

15. *Ibidem*, p. 158.

con los príncipes o sus ministros, el despacho de pasaportes a favor de súbditos de los dominios ya sea por razón de tránsito o de comercio con los de potencia extranjera, los temperamentos secretos de providencia contra ocultas máximas de los mismos súbditos, las prevenciones reservadas, sobre la conducta de un grande, de ministros o de personas constituidas en dignidad, los órdenes por los procedimientos particulares contra ellas, pertenecen sin dificultad a la Secretaría de Estado y a la vía reservada.

Juntament amb aquestes tasques, el marquès de Rialp també considerava competència exclusiva de la seva secretaria «la comunicació continua con los embajadores, ministros públicos de V. M. en todas las cortes extranjeras, para aquellos avisos que miran a Nápoles, Milán y Flandes»; cal tenir en compte que, en aquella data, Sicília no s'havia incorporat encara a la monarquia austríaca; d'altra banda, el Consell de Flandes ja havia estat format l'any anterior. A més, el marquès reclamava que alguns expedients consultats al Consell d'Espanya, així com les consultes per al nomenament de virreis i oficials dels tribunals de cada regne, fossin objecte d'un informe paral·lel per part de la secretaria. Estem convençuts que aquesta pràctica sovintejà —tot i que probablement no arribà a ser sistemàtica—, entre d'altres motius, per les raons de secret i confidencialitat adduïdes pel marquès de Rialp, i per la seva proximitat al monarca.

La presidència del Consell Suprem d'Espanya va recaure en l'arquebisbe de València, el franciscà Antoni Folch de Cardona, que es mantingué en el càrrec fins a la seva mort, esdevinguda el 4 d'agost de 1724. Fill natural del marquès de Castelnuovo i germanastre del comte de Cardona —que a l'exili vienès obtingué el títol de príncep del Sacre Romà Imperi—, l'arquebisbe passà al bàndol austriacista durant l'efímera ocupació de Madrid de 1710. La valoració que en fa Castellví no és gens positiva. El cronista l'acusa d'haver malbaratat una gran quantitat de diners i joies:¹⁶

Al llegar el arzobispo a Viena tenía en dos baulicos llamados tigres 18 mil doblones, joyas, servicio de plata de valor. Y de este dinero cuando murió no se supo la disposición; sólo se hallaron 80 mil florines de dinero del Consejo.

16. FRANCESC DE CASTELLVÍ: *Narraciones históricas...*, Ms. 6 w 344, vol. VI, 2.ª part, any 1724.

També explica la seva relació amb un criat, anomenat Jerónimo Sanz, que «en poco tiempo se hizo árbitro de la voluntad del arzobispo» i tingué un comportament incorrecte amb molts exiliats. Del text sembla deduir-se que no es tractava d'una relació de pura amistat. Així, quan finalment l'emperador envià Sanz a Milà, «sentía mucho el arzobispo esta separación, y fue opinión común que le procuró la muerte».

Per la seva banda, l'autor de *Via fora els adormits...* en fa un elogi encès, i remarca la campanya negativa de què va ser objecte per part de Vilana-Perles i el seu entorn:¹⁷

contra qui [l'arquebisbe de València] los architectes y manobres d'esta torre de vent tinguéran la vanitat de competir. La audàcia de aquestos, ab la insolència de objectar-li, com un vulgar impropri, un hàbit venerable entre catòlics, cregué que la mofa de dir-ne «frare» disminuís son caràcter, y que ab altres dicteris ofuscaria son gran esperit.

Persona dotada d'una gran cultura, l'arquebisbe de València aplegà a Viena una important biblioteca, de la qual va ser bibliotecari l'exiliat Joan Castells, que havia arribat a Viena el 1717 (document 60). En morir l'arquebisbe, el 1724, els seus volums van ser incorporats a la Biblioteca de la Cort (Hofbibliothek, avui Österreichischen Nationalbibliothek, o Biblioteca Nacional austríaca), l'imponent edifici de la qual es construí, per ordre de Carles VI, entre 1723 i 1726 a l'ara anomenada Josephplatz de Viena. Altres fons fundacionals de la biblioteca van ser els de Georg von Hohendorf (1720), els del príncep Eugeni de Savoia (1737) i els de l'antiga biblioteca universitària de Viena (1756).

Després de la mort de l'arquebisbe de València, va ser nomenat president del consell el malagueny José Silva y Meneses, comte de Montesanto i marquès de Villazor, que ja abans havia estat conseller de capa i espasa pel regne de Sardenya; el nomenament definitiu no es produí, però, fins el 1726.

17. *Via fora els adormits y resposta del sr. Brock, secretari que fou del sieur Mitford Crow al sr. Vallès, son corresponent de Barcelona, sobre las materias políticas presents.* Seguim l'edició original mitjançant l'exemplar de la Biblioteca de Catalunya, Fullets Bonsoms, 874; les pàgines no estan numerades.

La Tesoreria general va ser encarregada al duc d'Uceda, Juan Francisco Pacheco.^{17bis} Altres membres destacats del Consell eren l'asturià José Bolaños, que fou premiat amb el títol de comte; el catedràtic de lleis a l'Estudi General de Barcelona Domènec Aguirre, que edità a Viena i a Venècia diverses obres sobre història del dret català¹⁸ i també obtingué aquella distinció; i Juan Antonio Romeo, que va ser nomenat conseller per Milà. Amb l'annexió de Sicília (1720), va ser nomenat conseller per aquest regne Joan Basili de Castellví i Coloma, marquès de Vilatorques i per matrimoni comte de Cervelló. La capellania del Consell va correspondre al valencià Francesc Vidal,¹⁹ i més tard (1723) al també valencià Pere Arnau.²⁰ Entre els consellers de capa i espasa que hi accediren en els anys següents, esmentem alguns membres de la segona generació de destacades famílies austriacistes: Joaquín Morrás, Francesc Vilana-Perles i Joan Boixadors i Sureda. Entraren com a regents Domingo de Almansa²¹ (1723), Fernando Manuel Álvarez²² (1728) i Francesc Solanes i Josep Rifòs (1731); en les dates de nomenament, Almansa, Solanes i Rifòs tenien títol de comtes; Álvarez l'assolí poc després.

Amb força encert, Fèlix Duran i Canyameras ha definit la Secretaria d'Estat i del Despatx Universal com «una 'vinya' de la família Vilana Perles-Verneda».²³ A banda del càrrec de secretari, a mans de Ramon Vilana-Perles, marquès de Rialp, cal esmentar Joan Francesc Verneda, cunyat seu, que va ser nomenat oficial major el 20 de gener de 1715, un cop retornat de la missió a Barcelona; l'oficial quart, Ramon Llaurador i Vilana-Perles; i el cinquè, Antoni Verneda i Vilana-Perles.²⁴ La xarxa clientelar també s'estengué a la secretaria per a la negociació de Milà, a la qual va ser ascendit Joan Francesc Verneda (1723) —després d'una breu estada a la secretaria de Sardenya—;²⁵ un any després en va ser nomenat oficial Bonaventura

17bis. Juan Francisco Pacheco, comte de la Puebla de Montalbán, estava casat amb la quarta duquessa d'Uceda, Isabel Téllez y Girón Gómez de Sandoval y Rojas.

18. Vegeu capítol 7.

19. Va ser proposat pel Consell el 22 d'octubre de 1714 (document 5).

20. H.H.S. - I.-S.R. B. Consejo de España, k. 10 i k. 11.

21. *Ibidem*, k. 10.

22. *Ibidem*.

23. Fèlix DURAN I CANYAMERAS: *Els exiliats...*, p. 22.

24. Posteriorment esdevingué oficial tercer, amb un sou de 3.000 florins anuals. (H.H.S. - I.-S.R. B. Consejo de España, k. 11).

25. El nomenament com a secretari per a la negociació de Sardenya es produí el 8 de juliol de 1716; li fou concedida la negociació de Milà, amb un sou de 7.000 florins, el 9 de gener de 1723. En aquella data era presentat com a «barón libre de mi reino de Hungría y caballero noble del Principado de Cataluña» (*Ibidem*).

Verneda i Vilana-Perles.²⁶ D'altres membres significats de la Secretaria d'Estat van ser el navarroaragonès Juan Amor de Soria, que sempre actuà com «la mà dreta» de Vilana-Perles, en expressió d'Ernest Lluch;²⁷ i el català Agustí Pedrosa.²⁸

Juan Amor de Soria és l'autor d'una obra de gran transcendència, sobre la qual ens estendrem més endavant (capítol 7): la *Enfermedad crónica y peligrosa de los reynos de España y de Indias: sus causas naturales y sus remedios*. Aquest text, redactat a Viena el 1741, ha estat considerat per Ernest Lluch un dels millors documents de reflexió política d'allò que ell anomenà l'austriacisme purificat.²⁹ Ramon Vilana-Perles va seguir una carrera meteòrica a Viena, fonamentada en la seva proximitat al monarca. Així, va ser conseller íntim d'Estat i va obtenir el títol de comte del Sacre Romà Imperi (1725) i nombroses possessions territorials a Sicília, Hongria i els arxiducats de l'Alta i la Baixa Àustria,³⁰ a més de diverses rendes al regne de Nàpols.³¹

Convé esmentar també les persones que es van fer càrrec de les altres secretaries. Així, la de Presidència, formada el 1715, va ser encarregada a l'aragonès José Boneta. La Tresoreria i Receptoría va recaure en el biscaí Manuel Tomás de Legazpi. La Secretaria del Reial Segell va tenir més canvis a causa de la promoció d'Andrés de Molina, el primer que l'ocupà, a la Secretaria de Sicília (1720), en va ser nomenat secretari el castellà Antonio Ibáñez de Bustamante; quan aquest morí, la plaça passà al valencià Josep Vicent Torres i Eiximeno, que havia estat empresonat fins el 1725 per la seva participació en la defensa de Barcelona com a coronel del regiment dels Desemparats (en va ser nomenat el 3 de maig de 1727);³² finalment, a la mort d'aquest, la secretaria correspongué a l'aragonès

26. El 5 d'abril de 1724 en va ser nomenat oficial escrivent; posteriorment, el 10 de setembre de 1726 va esdevenir oficial tercer (*Ibidem*).

27. Ernest LLUCH: *L'alternativa...*, p. 38.

28. Sobre la secretaria d'Estat, vegeu: Virginia LEÓN: «La Secretaría de Estado...», pp. 237-255.

29. Ernest LLUCH: *L'alternativa...* Sobre el mateix text, vegeu: José Antonio MARAVALL: «Las tendencias de reforma política en el siglo XVIII español», *Revista de Occidente*, 52 (1967), pp. 53-82; Virginia LEÓN: «Una concepción austriacista del Estado a mediados del siglo XVIII», dins *Coloquio Internacional Carlos III y su siglo*. Madrid, 1990, II, pp. 213-224.

30. Ernest LLUCH: *L'alternativa...*, pp. 43 i 170-189.

31. Documents 21, 22 i 47.

32. H.H.S. - I.-S.R. B. Consejo de España, k. 3 i k. 11.

José Pérez de las Aguas (10 de juny de 1733).³³ Pel que fa a les secretaries territorials, Sardenya va correspondre a l'aragonès Francisco Ibáñez Daoíz i, després, breument, a Joan Francesc Verneda; Nàpols, a Juan Antonio Alvarado y Colomo, i des de 1721 a l'andalús Pablo Bermúdez de la Torre; Milà a aquest mateix, i des de la data esmentada a Verneda; finalment, Sicília correspongué, com ja hem assenyalat, a Andrés de Molina.

Juntament amb tots ells, cal destacar la figura dels oficials de les secretaries, que constituïen una peça essencial en la maquinària administrativa. Tot i que no van faltar les friccions,³⁴ la majoria van anar promocionant, sota el patronatge dels seus superiors, a mesura que es van crear vacants per defunció o per promocions a d'altres oficis.

El gran nombre de demandes i recursos presentats davant el Consell d'Espanya, i també la dispersió geogràfica dels territoris que en depenien, van obligar a crear la figura de l'agent del Consell, que actuava com a procurador dels demandants i en cobrava una minuta. L'extensió d'aquesta figura, sense cap tipus de control oficial, va donar lloc a a alguns abusos. Per això una ordre aprovada el 27 d'agost de 1727 va constituir el càrrec d'agent patentat.³⁵ Des d'aleshores, els qui volien representar els demandants davant el consell havien de complir diversos requisits: no exercir ocupacions al consell, no dependre de la jurisdicció eclesiàstica (excepte aquells sacerdots que representessin exclusivament les seves esglésies) i cobrar dels seus clients uns emoluments ajustats. En un text posterior, de gener de 1728, es precisa que el nomenament d'agents era privatiu del president del Consell, s'hi reproduïx la fórmula de jurament que havien de realitzar davant el president i es concreten diversos aspectes pràctics dels tràmits que havien de seguir en les seves representacions —així com els pagaments que havien d'efectuar a l'administració.³⁶ A més, els agents estaven obligats a realitzar gratis les diligències dels demandants pobres.

Els agents podien exercir les seves competències sobre tots els particulars i institucions dels regnes dependents del Consell. La seva funció no es va limitar, doncs, a la representació dels exiliats. Ben

33. H.H.S. - I.-S.R. B. Consejo de España, k. 4.

34. Vegeu, a tall d'exemple, el document 80.

35. Document 97.

36. Document 98.

a la inversa, la majoria de les demandes i litigis es van fer en nom de municipis, corporacions i persones d'Itàlia. Per això molts dels agents eren italians.

Els estats de comptes que publiquem per al període 1719-1721³⁷ mostren que el Consell d'Espanya disposava d'uns ingressos totals d'aproximadament 250.000 florins anuals, provinents bàsicament dels estats italians. També assenyalen un balanç lleugerament positiu, matisat, però, per un cert endeutament —que el març de 1721 era de més de 9.000 florins. El pressupost de 1722³⁸ és força similar, ja que els ingressos obtinguts en els seus tres primers trimestres eren de 181.157 florins. A la fi del decenni, el pressupost era lleugerament superior; així, durant el darrer semestre de 1729 la caixa del Consell va ingressar 149.760 florins.

Les quantitats apuntades corresponen exclusivament a les despeses internes del Consell, ja que les despeses assignades al pagament de tropes i dels funcionaris civils dels regnes no hi són consignades. Cal tenir en compte que els salaris sols del Consell d'Espanya importaven el 1729 una xifra superior als 261.000 florins. I això,³⁹

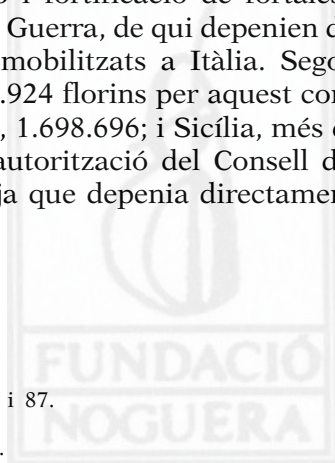
no considerándose los de los particulares, que van notados separadamente, ni los gastos del Consejo y demás oficinas.

Les principals partides pressupostàries, doncs, tot i que havien de ser aprovades formalment pel Consell d'Espanya, les gestionaven les institucions dels regnes i el Hofkriegsrat. Així, la destinació més important dels ingressos obtinguts a Nàpols, Milà i Sardenya era el pagament de les tropes imperials que s'hi allotjaven i de les despeses de construcció i fortificació de fortaleses. Aquesta suma es lliurava al Consell de Guerra, de qui depenien directament els 40.000 homes teòricament mobilitzats a Itàlia. Segons Castellví, el 1724 Nàpols pagava 1.092.924 florins per aquest concepte; la Llombardia i el ducat de Màntua, 1.698.696; i Sicília, més d'1.700.000. La recaptació es feia amb l'autorització del Consell d'Espanya, però sense la seva intervenció, ja que depenia directament dels comissaris del

37. Documents 86 i 87.

38. Document 91.

39. Document 102.

Consell de Guerra.⁴⁰ D'altra banda, les despeses militars dels regnes augmentaren en diverses conjuntures bèl·liques.⁴¹

Com veiem, doncs, el marge de maniobra fiscal del Consell d'Espanya era escàs, o gairebé inexistent.

El Consell de Flandes exercia als antics Països Baixos hispànics un paper similar al Consell d'Espanya. La seva segregació, aprovada en un decret d'1 d'abril de 1717,⁴² obeïa al desig de separar aquest territori del govern dels estats italians. Tot i que encara no en sabem gaires coses, cal destacar que des dels seus mateixos orígens va tenir la porta oberta als «sujetos alemanes, por la toga y por finanzas», com afirmava el marquès de Rialp en un informe secret de 1718.⁴³ Així, la institució mantingué un caràcter fortament paritari en tots els seus nivells jeràrquics. Tanmateix, el Consell de Flandes continuà vinculat a la Secretaria d'Estat i de Despatx Universal. A més, el seu pressupost es gestionava des de la tresoreria del Consell d'Espanya.

El Consell de Flandes tenia una estructura similar a aquest, però una composició molt més reduïda, cosa que el feia més àgil. Estava format pel president, dos consellers i dos regents. A més, disposava d'un secretari i quatre oficials, la majoria dels quals provenien de l'antiga secretaria per a la negociació de Flandes del Consell d'Espanya, i d'un oficial de Tresoreria. També tenia un porter del Consell i un de la Secretaria. A aquests oficis s'hi va afegir ben aviat el de capellà del Consell. D'altra banda, el febrer de 1719 es creà la Secretaria de Presidència.⁴⁴

El primer president del Consell de Flandes va ser el comte de Cardona, Josep Folch de Cardona i Erill, a qui havia estat concedida la dignitat de príncep del Sacre Romà Imperi; d'aquesta manera els germanastres de la branca valenciana dels Cardona esdevenien presidents dels dos consells fundats per al govern dels antics territoris hispànics. A la seva mort el substituï el comte de Savallà,

40. «entrando todos los fondos para la paga de los soldados en las casas de los comisarios cesáreos sin intervención ninguna del Consejo de España más que para haver destinado los fondos» (FRANCESC DE CASTELLVÍ: *Narraciones históricas...*, Ms. 6 w 344, vol. VI, 2.ª part, any 1721).

41. Documents 51 i 52. Mesures similars es prengueren en aquella mateixa data (8 de febrer de 1730) a Nàpols i Sicília (H.H.S. - I.-S.R. B. Consejo de España, k. 3, fasz. 5: 1728-1730).

42. Document 78.

43. «Representación del marqués de Rialp...», p. 156.

44. Document 82.

Joan Antoni Boixadors (juny de 1729). Quan el comte de Savallà es jubilà (1740), el càrrec passà a mans del portuguès Manuel Téllez de Silva, de la família dels comtes de Tarouca; Téllez era conseller de capa i espasa des de 1730 i havia rebut el títol de duc.

Entre els consellers i regents que van constituir el Consell, només un era exiliat. Ens referim al castellà comte d'Oropesa, que va ser nomenat conseller de capa i espasa; Oropesa era també el conseller degà, per la qual cosa havia de presidir les reunions en absència del president; Oropesa retornà a la península el 1725. Abans, però, havia estat nomenat conseller de capa i espasa el comte de Savallà (1723). També va ser conseller de capa i espasa el portuguès Manuel Téllez de Silva, a qui ja ens hem referit, i van obtenir plaça supernumerària el fill dels ducs d'Uceda, Manuel Pacheco (1733), i Manuel Desvalls i de Solanell, tercer marquès del Poal (1740). Fou conseller togat Joan Alfons de Coloma (1725) i regent el baró de Fonseca (1731).

Els càrrecs administratius es van repartir també entre súbdits imperials i exiliats hispànics. Com a l'antiga secretaria per a la negociació de Flandes, l'alemany Andreu Francesc de Kurz va ser nomenat secretari, i el castellà Francisco Pérez Segura i el gallec Marcos Bernardo de Quirós, oficials primer i segon, respectivament. S'hi incorporaren els alemanys Guillem de Nentwich i Gaspar Hillebrand, amb plaça d'oficials de número. També es mantingué en el càrrec l'oficial escriptor Bernat Hasenklever, al qual s'afegí aleshores Joan Benkgroff. L'oficialia de Tresoreria va ser encarregada a Nicolau Castanyola. La porteria del Consell era a mans de Nicolás del Rey, i la de la Secretaria correspongué a Josep Conca. En els anys següents obtingueren oficis al Consell Leonard Porter, que n'esdevingué porter segon (1722) i l'oficial escriptor Bartomeu d'Aguilar (1732). D'altra banda, la capellania del Consell va recaure, des de la seva formació, en el valencià Josep Soler.

La Secretaria de la Presidència correspongué al castellà Alejandro de Morales. A la seva mort va ser substituït per l'aragonès Francisco Delgado (1736).

Així, doncs, el 1740, la presència d'exiliats al Consell de Flandes era encara molt important. La reforma de 1741, empresa per l'arxiduchessa Maria Teresa, va mantenir els exiliats en els càrrecs de més importància, però va reservar els càrrecs d'oficials i escriptors a súbdits italians i imperials, cosa que posa de manifest la pràctica desaparició de la llengua castellana en els usos administratius.

Els qui es mantingueren en el càrrec foren el president Manuel Téllez de Silva, amb un sou anual de 14.000 florins; el conseller de capa i espasa Manuel Pacheco, amb 7.000 florins; i el conseller supernumerari de capa i espasa Manuel Desvalls, amb 4.000 florins. Francisco Pérez Segura havia esdevingut secretari del Consell, també amb 4.000 florins; es jubilà el setembre de 1742 i obtingué per al seu fill José, que ja devia conèixer bé la llengua alemanya, un càrrec d'escrivà l'any següent. D'altra banda, Nicolás del Rey continuava essent porter del Consell, amb 400 florins.

Si bé el Consell de Flandes va prolongar la seva existència en les dècades següents, el Consell d'Espanya no va poder superar el cop que suposà la pèrdua de Nàpols i Sicília, i va ser suprimit el 1736.

Tanmateix, ja molt abans, el 1718, un any després de la constitució del Consell de Flandes, el marquès de Rialp n'havia proposat la supressió. La proposta del marquès consistia a⁴⁵

separar este tribunal [el Consell d'Espanya] y erigir dos Consejos, uno para lo perteneciente a Nápoles, y otro por Milán, a imitación del que V. M. mandó erigir para el régimen y recursos de los Países Bajos Católicos.

La mesura, que s'havia d'estendre també a Sicília quan fos incorporada al domini de la monarquia —ho fou el 1720—, es justificava, segons Vilana-Perles, per raons d'eficàcia, secret i economia:

no sólo se facilitará la breve expedición; se verá facilitado el secreto, acorde la aplicación, notorio el ahorro y cierta la economía; si no es que apartará V. M. del ministerio común aquella ociosidad que supo concebirse, con la aprensión de ver erigido un tribunal en esta Corte de autoridad sobresaliente, de gasto muy ponderado y de una independiente absoluta dirección.⁴⁶

Vilana-Perles considerava, a més, que els nous consells haurien de servir perquè «se abra la puerta a emplear en Nápoles, en Milán, en Sicilia, los sujetos alemanes por la toga y por finanzas», des d'una

45. «Representación del marqués de Rialp...», p. 155.

46. *Ibidem*, p. 156. Esmenem la puntuació per fer-la més comprensible.

reflexió absolutament precoç sobre el futur de l'exili i la incorporació definitiva dels nous territoris a la monarquia d'Àustria: «Mañana faltarán los españoles actuales, sus hijos serán italianos o alemanes según la región de su nacimiento y su educación, y será preciso recurrir a todos indistintamente».

Malgrat tot, la divisió del Consell no havia de significar de manera immediata un canvi de denominació. El secretari d'Estat ho justificava per raons d'alta política:

Si llegare un día el caso del acomodamiento entre V. M. y el duque de Anjou [Felip V d'Espanya] cual se haya proyectado, es natural que o se insista por los enemigos o se persuada a V. M. que mude el nombre de Consejo de España, que entonces tendría más notorio el desaire por la pacífica posesión del duque de Anjou en aquel continente; no sería acto preventivo del ánimo y de la prudencia cambiar hoy de propio impulso, con el método propuesto en la división de los consejos, el nombre o denominación que hoy conserva, y que el revocarle después de la Paz ha de tener visos de ley y de precisión.⁴⁷

Així, la divisió del Consell d'Espanya en dos o tres consells de dimensions més reduïdes —als quals s'hauria d'afegir el Consell de Flandes— s'havia de completar, segons Vilana-Perles, amb la formació d'una Junta d'Estat, de periodicitat setmanal, a la qual assistirien els presidents dels consells, el napolità comte Stella i el mateix marquès de Rialp.

En la proposta del marquès, es fa difícil destriar —ho és sempre en tot polític fi i poderós— el que hi ha de voluntat sincera d'eficàcia i el que correspon al desig d'augmentar la quota personal de poder. En tot cas, la iniciativa no prosperà aleshores, probablement per la resistència dels homes del Consell d'Espanya i per les múltiples reticències que hauria generat. Tampoc la pau de Viena (1725) no suposà, com ja hem esmentat, un canvi en la denominació o en l'estructura del Consell.

Amb la pèrdua de Nàpols i Sicília, però, el Consell d'Espanya restà amb pocs territoris i, òbviament, amb unes rendes pobres i poca feina. Els seus consellers, secretaris i oficials van deixar de cobrar els salaris el 8 de gener de 1734. Més endavant, el 30 de

47. *Ibidem*, p.157.

novembre de 1736, poc abans de constituir-se el Consell d'Itàlia, se'ls va expedir certificació d'allò que se'ls devia.⁴⁸ Aquestes disposicions poden ser considerades l'últim acte administratiu del Consell i la seva data de dissolució, de fet. L'import total de les certificacions era de 661.166 florins i 23 cràizers. El pagament, a càrrec del Consell d'Itàlia, es degué realitzar en els mesos següents.⁴⁹

El nou Consell Suprem d'Itàlia va néixer mitjançant un decret publicat el 4 de desembre de 1736. Disposava de «las mismas prerrogativas que gozava el Consejo Supremo de España, que este día se extinguió»; és a dir, va ser formalment suprimit.⁵⁰ Les seves competències quedaren reduïdes als ducats de Milà, Parma i Màntua. El nou Consell es constituí el 18 de gener de 1737. Des del seu mateix naixement, la llengua oficial va ser l'italià.

La seva estructura no diferia molt de la del Consell d'Espanya, però el nombre de membres era força més limitat. Quedà reduït, així, al president, un conseller de capa i espasa i cinc regents —tres dels quals en representació de Milà, Màntua i Parma, respectivament. A més, hi havia un secretari de cambra, un racional, un capellà i tres porters. El sou del president era de 22.000 florins, i els de conseller i regents, de 8.000.

L'organigrama es completava amb les secretaries per a la negociació de Milà, de Parma i de Màntua i la secretaria de la Presidència. Totes elles eren a càrrec d'un secretari i disposaven d'oficials (cinc la de Milà, quatre la de Parma, tres la de Màntua i dos la de la Presidència) i d'un porter. Els salaris del Consell i de les secretaries importaven la xifra total de 114.750 florins.

La presència italiana va ser important al nou Consell. Tanmateix, la proximitat de les llengües i la necessitat d'ocupar els funcionaris que s'havien quedat sense feina van fer que el nombre d'exiliats fos prou important —força més que al Consell de Flandes, especialment en les categories inferiors. Aquesta situació, però, es modificà amb els anys.

Entre les persones que van ser recuperades del Consell d'Espanya cal esmentar especialment: el president, marquès de Villazor, que va continuar exercint aquest càrrec; el conseller de capa i espasa

48. Document 19.

49. Document 107.

50. Document 108. Vegeu també el document 61.

per Sicília, comte de Cervelló, que va obtenir la mateixa dignitat en la nova institució; i el regent marquès Fernando Manuel Álvarez, que va esdevenir l'únic regent no italià del nou Consell. L'escrivà de cambra Ramon de Pedraza va ser promocionat a secretari de cambra, mentre Juan Francisco Linares va ser nomenat racional i el sacerdot Pere Arnau va exercir la capellania del Consell. Les secretaries van ser encarregades també a funcionaris del Consell d'Espanya: Pablo Bermúdez (Milà), Juan Amor (Parma), Ricard Grünen (Màntua) i José Boneta (presidència). Així mateix, els càrrecs d'oficials i de porters van recaure íntegrament en funcionaris del Consell extingit.

L'extinció del Consell d'Espanya va suposar la dissolució de la Secretaria d'Estat i de Despatx Universal. Tampoc cap membre del clan Vilana-Perles-Verneda va ser recol·locat en la nova institució. El marquès de Rialp va ser jubilat, com els altres funcionaris que restaren sense feina, però va obtenir una pensió excepcional de 20.000 florins; als altres van concedir-los la meitat de la paga, com era costum a la cort vienesa. 1734 i, de manera definitiva 1736, assenyalen la fi de la seva carrera fulgurant.⁵¹ Més sort va tenir Juan Amor de Soria, que va col·locar dos fills a la secretaria per a la negociació de Parma (el secretari, Juan, ja esmentat, i l'oficial tercer, Narciso). La jubilació li provà, si més no en el terreny de la reflexió política. En els anys següents, el qui havia estat la mà dreta del marquès de Rialp va escriure algunes de les seves obres més ambiciosos i originals.

LA GUERRA: ELS REGIMENTS HISPÀNICS I LES REFORMES

La reforma de les tropes de cavalleria espanyola evacuades de Catalunya es produí a Codogno (Milà) el 13 de novembre de 1713.

51. En el seu segon testament, Ramon Vilana-Perles es fa ressò dels canvis produïts en el seu entorn familiar d'ençà de la redacció del primer (1733): «ya que desde entonces hasta hoy, a causa de la gravísima guerra que estalló en Italia, han sucedido grandes mudanzas; por lo cual no sólo han desaparecido los emolumentos asignados a mi cargo por la real clemencia del emperador, junto con los que habían sido atribuidos a mi hijo primogénito; sino que también me he visto forzado a mantener a las dos enteras familias de mis hijas Gertrudis, condesa de Figuerola, y María Antonia, condesa de Luzán, con sus maridos e hijos, con gravísimo dispendio, como a todos resultará evidente, y por tal causa me ha sido necesario endeudarme grandemente.» (Reproduït a Ernest LLUCH: *L'alternativa...*, pp. 186-189).

Com hem vist, es constituïren tres regiments al peu espanyol, és a dir, formats per cinc-cents cavalls.⁵²

El regiment del comte de Galve es formà sobre la base de l'antic regiment de Dragons Reials. Era comandat pel general de batalla Manuel Silva y Mendoza, comte de Galve. La majoria dels seus oficials eren estrangers, com el coronel governador Colbert, el tinent governador marquès Guadagna —que era florentí—, el sergent major comte Capitani —milanès— i els capitans irlandesos Leran i Maquelicot. Entre els exiliats hispànics, Castellví només esmenta el capità castellà José Parada i vuit tinents i alferes.

Contràriament, als altres regiments l'oficialitat era gairebé exclusivament hispànica. El regiment de Morrás, comandat pel general navarrès Pedro Morrás, comptava amb el coronel governador Luis Arroyo, el tinent coronel Felip Vilana i Millàs, el sergent major Juan Orobio i els capitans José Morrás, Manuel González Cosío, Diego Martínez, Josep Minguell i Fernando Ravizza. També s'hi afegiren alguns oficials que havien participat en la darrera resistència del Principat, com els capitans Joan Porta, Josep Minguet i Ermengol Amill.⁵³ El 1715, Pedro Morrás es retirà al convent de Santa Maria dels Àngels d'Assís⁵⁴ i va ser substituït pel general Juan Jacinto Vázquez y Vargas; des d'aleshores, el regiment adoptà el seu nom. D'altra banda, d'ençà de 1719, el comte Guicciardi comptà amb una companyia pròpia.

Finalment, l'oficialitat del regiment de Còrdoba la componien el coronel Gaspar de Córdoba, general de batalla; el coronel governador Fernando Pignatelli, fill del duc de Monteleone; el tinent coronel Gaspar Portolà; els sergents majors Pedro Porta i Lluís

52. Francesc DE CASTELLVÍ: *Narraciones históricas...*, vol. III, pp. 575-581 i 683-686. Una nòmina exhaustiva d'oficials que participaren a la tercera guerra turca apareix al document 109, amb el qual hem contrastat les dades anteriors. Hem recollit també la informació del major Alphons FREIHERRN VON WREDE: *Geschichte der K. un K. Wermacht...*, II i III. El Kriegsarchiv (Arxiu de l'Exèrcit) de Viena no conserva avui la documentació referent a la primera meitat del segle XVIII, llevat dels registres (Protocoll Register), que també hem consultat; alguns expedients sol·licitats per l'historiador Josep Rafel Carreras i Bulbena a començament del segle XX es troben avui a l'Arxiu Nacional de Catalunya (Fons Carreras i Bulbena).

53. Ermengol Amill «se halló en el sitio de Zvornik en Bosnia; fue prisionero, fue después hecho coronel y murió gobernador de Cotrona, en el reino de Nápoles» (Francesc DE CASTELLVÍ: *Narraciones históricas...*, III, p. 457). Ja era coronel el 1725 (document 32).

54. Document 20.

Ciurana, i els capitans Antoni Martínez, Joan Micó, Diego de Portugal, fill del comte de la Puebla, Antonio Luzán i Jaume Porta. Des de 1716 el coronel Pedro Afán de Rivera, marquès de Villanueva de las Torres, hi comptà amb una companyia pròpia.

D'altra banda, les tropes d'infanteria van ser reformades a Gènova i a Milà el 1713. Aleshores es constituïren dos regiments, al peu espanyol. El regiment del general comte d'Ahumada, Juan de Ahumada y Cárdenas, comptava amb el coronel governador Bartolomé de Andía, marquès de Valparaíso, el tinent coronel Magí Vidal, el sergent major Juan Simón Ayoldi i els capitans Joan Cabrera i de Perellòs, Josep Copons i de Boixadors, Josep Vilanova, amb grau de tinent coronel, Juan Santa Coloma i José Sorojo. Des de 1716, el tinent coronel Josep Vilanova comptà amb una companyia pròpia.

El regiment d'Alcaudete, comandat per Antonio de Córdoba, comte d'Alcaudete, fill del comte d'Oropesa, comptava amb el tinent coronel Juan Escoto, el sergent major Miquel Pera d'Ayerbe i els capitans Antonio Martínez, Gaspar Luzán, Francesc Serra, Josep Espelt, Juan de Paz, Marcos Monroy, José Peña, Ramon Copons i de Boixadors i Manuel Torres. El 1716, l'alabès Domingo Orbea n'esdevingué coronel governador, amb companyia pròpia. També el vescomte de Torres va disposar de companyia pròpia des de 1720.

Com ja hem assenyalat, els cinc regiments hispànics van ser destinats a Hongria des de 1714. Aquesta va ser la seva destinació preferent al llarg de les dècades següents. El fet no deixa de ser significatiu, ja que, com hem vist, la defensa d'Itàlia es va encarregar bàsicament a regiments alemanys. És molt probable que la decisió de confinar els soldats espanyols a Hongria, amb un enemic immediat de religió islàmica, obeís a la duresa de les condicions del país —que devien convertir-lo en una destinació força impopular entre els soldats alemanys—, però també, i potser sobretot, a la por a les desercions. No ens pot sorprendre que moltes d'aquelles famílies enyoressin les terres que havien abandonat, i que, en un context en què hagués estat possible, algunes haguessin optat per passar-se a un enemic que els podia prometre el retorn. En tot cas, mai les tropes regulars evacuades no van combatre directament amb els exèrcits de Felip V, malgrat les continuades campanyes bèl·liques d'Itàlia.

A Hongria, d'altra banda, la guerra es va fer present de manera immediata, i les tropes espanyoles van combatre amb gran valor i eficàcia. La tercera guerra turca (1716-1718) va permetre obtenir

importants guanys territorials. Com ja hem assenyalat, la pau de Passarowitz va garantir el domini de l'Eslovàquia Oriental, la meitat nord de Sèrbia, la Petita Valàquia o Oltènia i el Banat de Temesvar. La seva signatura assenyalava el moment de màxima expansió del conglomerat austríac durant el regnat de Carles VI.

La guerra s'inicià el desembre de 1714. Enfrontà d'entrada l'imperi otomà i la República de Venècia. Els continuats fracassos dels venecians, que van perdre els seus dominis al Peloponès i a Dalmàcia, van forçar l'actuació de les tropes austríaques. Carles VI va mobilitzar uns 125.000 homes, mentre que les tropes turques degueren assolir els 200.000. El príncep Eugeni de Savoia dirigia l'exèrcit imperial.

La participació dels exiliats austriacistes no es limità als soldats i oficials reglats dels cinc regiments. S'hi afegiren un bon nombre d'homes incorporats en qualitat d'agregats. D'altra banda, també es formà una companyia de voluntaris.

Castellví dóna una nòmina completa de tots ells.⁵⁵ Esmentem, entre els qui s'adheriren per agregació als regiments d'espanyols, el sergent major Francesc Desvall i de Solanell, fill del marquès del Poal; el tinent coronel Juan Quesada; els capitans Matías Miravete, Jaume Llinàs, Josep Andrade, Josep Vidal i Antoni Llorach i de Moixó; i els tinents Josep Falguera i Nicolau Valenciano.

De la companyia de voluntaris van formar-ne part els coronels Manuel Desvall, que la comandava, Pablo Thoar, Pedro Afán de Rivera, Pere Brichfeus, Antoni Prats i Joan Francesc Ferrer; els tinents coronels Ramon Rialp i Safont, Joan Jansà i Martí Subiria; i d'altres oficials. Com hem assenyalat, la presència catalana era majoritària.

A més, altres exiliats van ser incorporats als regiments alemanys, com els alferes Juan Manuel Luzán, Lluís de Peguera i Aimerich i Oleguer Sabastida i Font.

D'altra banda, també participaren a la guerra els regiments napolitans d'infanteria de Marulli i Faber, que, com els provinents de la península ibèrica, continuaven tenint el qualificatiu d'hispanics (*Spanisch-habsburgisches (neapolitanisches) National-Regiment zu Fuss*). Hi van ser presents, així mateix, en qualitat de voluntaris,

55. Document 109. Vegeu també les precisions de la nota 52 d'aquest capítol.

molts soldats i oficials del regiment de cavalleria italiana, encapçalats pel seu comandant, el comte Ludwig Andreas Khevenhüller.

Les campanyes més importants es realitzaren els estius de 1716 i 1717.⁵⁶ En el primer any, la victòria de les tropes del príncep Eugeni a la batalla de Peterwardein (5 d'agost) suposà la mort d'uns 30.000 turcs i l'ocupació del Banat; l'assalt de Temesvar va anar precedit, però, d'un setge molt dur. A la segona campanya, l'exèrcit imperial comptà amb sis vaixells, armats cadascun amb una seixantena de canons, que navegaren pel Danubi fins a Belgrad i assetjaren la plaça.⁵⁷ La batalla de Belgrad (16 d'agost) suposà la destrucció de l'exèrcit otomà i l'ocupació de la ciutat. En aquestes condicions, els turcs hagueren de signar la pau de Passarowitz el 21 de juliol de l'any següent. Com ha assenyalat l'historiador Charles W. Ingrao, la tercera guerra turca va ser l'única gran victòria obtinguda per la monarquia austríaca entre 1526 i 1849 sense pràcticament ajut estranger.⁵⁸

La participació dels regiments hispànics va ser molt important: tots van participar en la batalla de Peterwardein. Els regiments d'infanteria d'Ahumada i d'Alcaudete van ser presents també en l'ocupació de la fortalesa de Temesvar, coneguda com la Palanca. Aquest darrer va ser el que n'inicià l'assalt.⁵⁹ Contràriament, a la batalla de Belgrad, el protagonisme correspongué als regiments de cavalleria.⁶⁰ Castellví en dona també algunes altres dades d'interès:⁶¹

Y en la acción de ocupar en Themesvar la Palanca, la dirigió el general de infantería Juan Ahumada, que quedó herido. Y en defender este año el puente que los cathólicos habían formado sobre el Danubio, al capitular Themesvar y Belgrado,

56. Es pot trobar una descripció exhaustiva dels esdeveniments i dels seus participants a la crònica coetània d'autor anònim: *Histoire de la guerre de Hongrie pendant les campagnes de 1716, 1717 et 1718. Ornée du Plan de Belgrade assiegée en 1717. Avec un précis historique et politique de ce qui a donné lieu à la rupture du Traité de Passarowitz & à la guerre de 1737* (n'hem consultat l'edició de Viena, 1788, conservada al Kriegsarchiv.)

57. Durant el setge moriren, entre d'altres, el vescomte de Torres, «espanyol d'une naissance illustre», el lloctinent coronel Visconti (*Histoire de la guerre...*, pp. 142-143) i el tinent Elies (document 18). També moriren a Hongria els capitans Espasa i Vendrell (document 32).

58. Charles W. INGRAO: *The Habsburg Monarchy...*, cap. 4.

59. Major Alphons FREIHERRN VON WREDE: *Geschichte der K. un K. Wermacht...*, II, p. 191. Va ser ferit en l'acció el soldat castellà Agustín Ripaldo (document 62).

60. *Ibidem*, III, pp. 561 i 562.

61. FRANCESC DE CASTELLVÍ: *Narraciones históricas...*, Ms. 6 w 344, vol. VI, 2.ª part, any 1717.

se hallaron de vanguardia en los ataques los regimientos españoles. Y por esta razón logró el coronel conde de Alcaudete las llaves de una y otra fortalezas. En eterna memoria mandó trabajar de primoroso arte 2 figuras de plata, representando 2 ángeles, y en sus manos las llaves, que remitió a España, al santuario de la Virgen de Guadalupe.

D'altra banda, també segons Castellví,⁶² les banderes dels regiments dissolts el 1713 van ser dipositades en diversos temples d'Hongria i dels nous territoris de frontera. A la catedral de Buda van anar-hi a parar les dels regiments de Reials Guàrdies Catalanes, de Saragossa, de Marulli i de Laborda. A la catedral de Belgrad, les dels regiments d'Ahumada, de la ciutat de València, del regne de València, de Ferrer i de Granada. Finalment, a la seu d'Essek van ser dipositades les de Cartagena, de la Reina, de Ricardi i de Shower.

De la duresa de la guerra en donen compte les llistes de soldats que abandonaren el front, amb autorització o sense, i que foren confegides o arribaren al Consell d'Espanya. Destaca una llista d'oficials d'infanteria agregats

que con licencia de los coroneles vinieron a la corte, para solicitar los sueldos en Nápoles, en atención a estar impedidos y con crecida familia, a cuyo reyno se fueron (dicen que en virtud de licencia verbal que se les dio).⁶³

Hi són ressenyats cinc capitans, cinc tinents i alferes i un caporal. N'hi ha d'avançada edat, com el capità Juan Ruiz de Velasco, que afirma tenir seixanta anys; i d'altres amb un llarg historial de serveis, com el capità Antonio Grande, que havia servit quaranta-quatre anys, o el també capità Francisco Matías López, que ho havia fet durant quaranta anys. D'ells, només cinc obtingueren la pensió de jubilats al regne de Nàpols: el tinent Pablo del Barco i els alferes Juan Ventura Gómez, Mateo Imperio, Erico Ferrari —que «presenta la lizencia que obtuvo de su coronel Faber»— i Antoni Josep Sanna —que «está calificado por el Consejo de Guerra». D'altra banda, el capità Juan Villarroel, que «por enfermo y viejo renunció a la compañía que tenía en el regimiento Borda quando partió para

62. FRANCESC DE CASTELLVÍ: *Narraciones históricas...*, vol. III, pp. 575-581.

63. Document 110.

Ungría», va ser objecte de noves indagacions (el Consell respon: «dirá el secretario»). Quant als altres, la decisió del consell és contundent: «Todos están ya en Nápoles y son reprobados [mot subratllat]; ni se ha de hablar más de ellos».

Una altra llista ressenya un total de cinquanta oficials i sub-oficials agregats als regiments espanyols i italians a Hongria «que en diferentes tiempos se fueron a Italia, y han dexado huecos que hasta ahora no se han llenado».⁶⁴ És probable que aquest tipus de llistes fossin trameses pel Consell de Guerra al Consell d'Espanya, amb l'objectiu que aquest s'encarregués de localitzar i castigar els desertors, ja que tots ells residien als dominis italians.

En un sentit ben diferent, disposem també d'una *Lista de los oficiales de guerra que han echo cambio con otros y se han agregado a los regimientos de Ungría*,⁶⁵ que registra un total de divuit permutes i cinc incorporacions netes.

Després de la tercera guerra turca, els regiments espanyols van ser objecte d'una important reforma. A Daroc (Hongria), el 19 de novembre de 1721 els tres regiments de cavalleria es fusionaren en un de sol de cuirasses, constituït al peu alemany (de 1.094 homes).⁶⁶ El seu comandament va ser encarregat al comte de Galve. Tanmateix, quan aquest retornà a la península l'any següent, com a conseqüència de la signatura de la pau de Viena, el regiment va ser concedit a Gaspar de Córdoba, que encara el comandava a començament de la dècada de 1740. A començament del segle xx, el regiment continuava actiu, amb el nom de regiment de Dragons número 5.⁶⁷

També el 1721, a Belgrad, els dos regiments d'infanteria es van fusionar en un de sol, al peu imperial, sota el comandament del comte d'Alcaudete. Quan aquest morí, el 1735 a Praga, el regiment va passar a mans de Juan Jacinto Vázquez y Vargas,⁶⁸ que apareix també en els documents com a comte Vázquez o comte de Pinos. N'era coronel governador Joan Jansà, que uns anys abans havia

64. Document 111.

65. Document 112.

66. FRANCESC DE CASTELLVÍ: *Narraciones históricas...*, Ms. 6 w 344, vol. VI, 2.ª part, any 1721.

67. Major Alphons FREIHERRN VON WREDE: *Geschichte der K. un K. Wermacht...*, vol. III, pp. 190-561.

68. FRANCESC DE CASTELLVÍ: *Narraciones históricas...*, Ms. 6 w 344, vol. VI, 2.ª part, any 1724.

assolit també la intitolació de comte i que morí a Viena el setembre de 1741.⁶⁹ El general Vázquez aleshores era vidu de Maria Ignàsia Vilana-Perles i Verneda, filla del marquès de Rialp. D'aquella unió en sobrevivia un únic fill, Antoni, que és esmentat als dos testaments del marquès reproduïts per Ernest Lluch; en ambdós s'encarrega a Vázquez la tasca de marmessor testamentari.⁷⁰ A la mort de Vázquez, el regiment va passar a Juan Manuel Luzán.⁷¹ El 1749 n'era coronel governador Antonio Velasco de Liedena.⁷² El 1796 va ser absorbit per un regiment alemany.⁷³ Tanmateix, és lògic suposar que ja molt anteriorment havia seguit un procés de germanització.⁷⁴

No podem aportar notícies sobre la intervenció d'aquests dos regiments a la quarta guerra turca (1737-1739), però sembla prou evident que hi van participar. El Consell d'Espanya ja havia estat dissolt, i el cronista Francesc de Castellví no es mostra gaire loquaç en la descripció d'esdeveniments posteriors a la pèrdua de Nàpols i de Sicília (1734-1735). Aquests fets ens impedeixen poder-hi aprofundir suficientment. Esmentem tot just que la guerra acabà amb un resultat del tot negatiu per a la monarquia austríaca. La pau de Belgrad (setembre de 1739) suposà la pèrdua del nord de Sèrbia, l'Eslavònia oriental i la Petita Valàquia. De retruc, com ja hem vist, esbandí del tot el projecte de crear una Nova Barcelona al Banat de Temesvar. Entre els oficials que moriren al voltant d'aquelles dates en terres frontereres amb l'imperi otomà podem esmentar el capità Antoni Llorach i de Moixò, mort a Belgrad el 1728; el sergent major

69. Document 114. Jansà ja s'intitulava comte el setembre de 1734 (Jacint BERENGUER: *Un estudi sobre l'austriacista Francesc Busquets i Mitjans, Valldoreix 1672-Viena 1734*. Barcelona, 2002).

70. Ernest LLUCH: *L'alternativa...*, pp. 180-189.

71. Juan Manuel Luzán és citat per Castellví com a participant en la tercera guerra d'Hongria, en qualitat d'alferes d'un regiment alemany (document 109). La seva carrera meteòrica potser podria ser explicada si es confirmés algun vincle de parentiu amb Antonio Luzán, comte de Luzán, casat amb Maria Antònia Vilana-Perles i Verneda. En termes estrictament cronològics, en podria ser fill. Antonio Luzán, que havia estat governador d'Aragó, era governador del Castell Nou de Nàpols el 1729.

72. Francesc DE CASTELLVÍ: *Narraciones históricas...*, III, pp. 688-689.

73. Major Alphons FREIHERRN VON WREDE: *Geschichte der K. un K. Wermacht...*, vol. II, pp. 190-191.

74. L'octubre de 1716 el sacerdot castrense Tomás de Aza y Peralta abandonà el regiment de Còrdova, segons afirmava, a causa del reclutament de gent d'altres nacions i el seu poc domini de llengües. (H.H.S. - I.-S.R. B. Consejo de España, k.10). La majoria de testimonis, però, vénen a confirmar que la presència espanyola va ser molt majoritària en aquests regiments, si més no fins ben entrada la dècada de 1730. D'altra banda, fins aleshores, els buits van ser omplerts amb soldats dels dominis italians.

Josep Reard i de Copons, l'òbit del qual es produí a Mattersdorff, prop de Bisgritz (Transsilvània) el 1740; i el general de batalla aragonès Juan Escoto, comte Escoto, que va ser segon comandant de Temesvar des de 1740, on morí el 1747.⁷⁵

A un nivell més modest, cal ressenyar l'existència d'un regiment format per exiliats als Països Baixos hispànics. La informació prové una altra vegada del voluminós inventari del major Alphons Freiherrn von Wrede.⁷⁶ El regiment, amb seu a Anvers, va ser comandant successivament pels coronels Dávila (1714), Vilalta (1718) i Saar (1719) i pel general Francisco Gutiérrez, marquès de los Ríos (1720); en aquesta data, també José Haro y Cardona n'esdevingué coronel governador, amb companyia pròpia. El 1725 el regiment s'incorporà al regiment flamenc del duc de Bournonville. D'altra banda, no ens consta que hagués participat en fets d'armes.

Encara que breument, voldríem fer un esment a la participació dels exiliats a les guerres d'Itàlia, un àmbit que, com hem vist, era competència de l'exèrcit imperial. Els dos principals episodis bèl·lics van ser provocats pel desig de Felip V de restablir l'*statu quo* anterior al tractat d'Utrecht. En ambdues ocasions, a més, la monarquia espanyola va aprofitar una conjuntura internacional força compromesa per a Carles VI. Així, l'ocupació de Sardenya (1717) i Sicília (1718) —territoris que Espanya hagué de retornar el 1720— coincidí amb la tercera guerra turca. I la guerra de 1733-1735, que suposà la pèrdua de Sicília, Nàpols i els presidis de la Toscana, es produí en el context més ampli de la guerra de Successió de Polònia (1733-1739), que enfrontà novament França i Àustria.

El primer episodi tingué com a protagonistes directes el marquès de Rubí, Antoni de Rubí i de Boixadors, que havia desembarcat a Càller com a virrei de Sardenya el 20 de maig de 1717, i els coronels Vicent Estupinyà i Jaume Carreras. El 25 de maig havien abandonat l'illa la major part de les forces imperials i les principals autoritats militars —encapçalades pel comte d'Atalaya, el marquès d'Almenara (governador militar de l'illa), el general Shower i el coronel Emmanuele Borbon. L'excusa oficial era la paraula donada pel cardenal Alberoni, primer ministre de Felip V, de no

75. Document 114.

76. Major Alphons FREIHERRN VON WREDE: *Geschichte der K. un K. Wermacht...*, II, p. 197.

atacar els dominis de Carles VI mentre aquest estigués en guerra amb els turcs. Però la raó autèntica era la inviabilitat de la defensa de Sardenya, i el desig de mantenir intactes el major nombre d'efectius possibles, amb l'objectiu de defensar el regne de Nàpols, el pes demogràfic i econòmic del qual era molt superior, com hem vist.

En aquestes circumstàncies, el valencià Vicent Estupinyà restà al capdavant de quatre-cents cavalls del regiment imperial de Sardenya. El coronel Carreras, per la seva banda, comandava uns cinc-cents infants del regiment Borbon. Aquestes eren les úniques forces que defensaren l'illa. Com és obvi, l'ocupació borbònica (agost-novembre de 1717) va adquirir unes característiques de passejada militar. Carreras obtingué, però, la capitulació honrosa de Càller, tot aplicant una hàbil estratagema d'engany que aconseguí fer creure a les tropes assetjants que disposava d'un personal de guerra nombrós. El 6 d'octubre, la guarnició (286 homes) abandonà la ciutat, rumb a Gènova.

L'empresa de Sicília, iniciada el juny de 1718, resultà força més costosa, a causa de l'oposició de la Quàdruple Aliança a la política agressiva d'Alberoni. L'exèrcit imperial, comandat pel comte de Mercy, va arribar a mobilitzar-hi 18.500 homes, tot i que es negà l'autorització al comte d'Alcaudete per passar a Sicília amb el seu regiment, com havia sol·licitat després de la pau de Passarowitz.⁷⁷ Tampoc no participaren a la guerra els regiments napolitans de Faber i Marulli —que eren a Hongria—, però sí el milanès de Luccini i també el de cavalleria italiana, que aleshores comandava l'alemany Johann Gottfried Reisinger. Com és sabut, la pau (1720) suposà la permuta de Sardenya per Sicília amb la casa de Savoia. El 12 d'octubre de 1719 desembarcà a Mesina el duc de Monteleone, amb els coronels Fernando Pignatelli —fill seu— i Vicente Tacón.

La permuta de Sardenya fou oficiada pel coronel Jaume Carreras, que rebé l'ordre de passar de Palerm a Gènova per acompanyar el príncep Octavià de Mèdici fins a Càller. Allí el virrei de Sardenya, José Chacón, i el governador comte de Santa Cruz li lliuraren la ciutat i el regne.

77. FRANCESC DE CASTELLVÍ: *Narraciones históricas...*, Ms. 6 w 344, vol. VI, 2.ª part, any 1719. Sobre els contingents destinats a la guerra de Sicília i les despeses que comportaren, vegeu el document 81.

D'altra banda, com ja hem esmentat, el 1717 es formà, amb soldats provinents de Sardenya, el regiment d'infanteria de la marina de Nàpols, que fou comandat pel coronel Vicent Estupiñà. La seva missió consistí a servir als vaixells de l'armada napolitana —que, d'altra banda, mai no assolí una dimensió mínimament significativa.

Després de la incorporació de Sicília, els regiments d'infanteria napolitans de Faber i Marulli i el milanès de Luccini es van fusionar en un de sol, al peu alemany (1721). El nou regiment, anomenat de Marulli, va ser dissolt el 1751.

Des del punt de vista militar, la presència austríaca als estats italians va ser sempre feble. Els regiments mai no van estar complets, i de vegades oferien buits escandalosos. Així, segons Castellví, els ducats de Milà i Màntua pagaven l'any 1733 pel manteniment de 18.000 homes, mentre que els efectius reals no depassaven els 8.000.⁷⁸ Les causes d'aquesta situació es troben en la debilitat de la Caixa de Guerra d'Itàlia i en el mateix afebliment fiscal de la monarquia, a banda de la feblesa de l'organització i de la intenció de l'exèrcit imperial. D'altra banda, la llunyania dels estats italians i el seu caràcter aïllat dificultaven i encarien l'accés de tropes de reforç en cas de necessitat. Aquest fet es veia agreujat per un fenomen de caràcter estructural: la manca crònica d'una marina de guerra imperial mínimament ajustada a les noves necessitats.

Tots aquests elements poden explicar l'èxit fulminant de la invasió de 1733-1735, quan en pocs mesos les tropes espanyoles, franceses i savoianes van ocupar sense gaires dificultats la totalitat dels estats italians dels Habsburg —la Llombardia, els presidis de la Toscana, Nàpols i Sicília. En tot moment, les autoritats militars imperials —i les situades als regnes— van actuar a remolc dels fets, i les seves decisions van arribar gairebé sempre amb retard.

Així, el 30 de novembre de 1733, quan la invasió ja era un fet, es van formar dos nous regiments d'infanteria napolitana, sota comandament de Diego Pignatelli, duc de Monteleone, i de Giuseppe Spinelli, duc de Laurino. Juntament amb els regiments d'infanteria de Marulli i de la marina de Nàpols i el de cavalleria comandat des

78. FRANCESC DE CASTELLVÍ: *Narraciones históricas...*, Ms. 6 w 344, vol. VI, 2.ª part, any 1721. Una proporció similar suggereix l'autor de *Via fora els adormits...* Segons aquest, Nàpols, Sicília i Milà es trobaven «sense una plaça capaç de defensa, y ab prou feynas ab un terç de les tropes per las quals contribuían los dits Estats». (*Via fora els adormits...*, les pàgines no estan numerades).

de 1729 per José Pignatelli-Belmonte, van ser les úniques forces formades per personal del regne, i és probable que els exiliats hi tinguessin una certa presència. Tanmateix, la seva eficàcia —com la de la resta de tropes imperials— va ser molt escassa.

Al desembre va ser nomenat governador i capità general de l'estat de Milà el comte de Mercy, que ja no va disposar de temps per preparar la defensa.⁷⁹ Menys sort va tenir encara el marquès de Rubí, que va ser nomenat virrei i capità general de Sicília el juny de 1734;⁸⁰ l'ocupació de l'illa ja estava tan avançada que el virrei ni tan sols va poder desembarcar-hi i va haver de retirar-se a Malta. També el juny de 1734 es proveí a corre-cuita la plaça de governador de l'illa de Lipari; en va ser nomenat, d'una manera evidentment efímera, el tinent coronel comte Lluís Cantó.⁸¹

La gravetat de l'amenaça i la feblesa de l'exèrcit regular va empènyer una altra vegada a una mobilització de voluntaris, en especial a partir de març de 1734, que probablement va ser encoratjada des del Consell d'Espanya. Sabem, per exemple, que hi participaren Ermengol Galceran i Tomàs,⁸² l'artesà de Barcelona Josep Perera, que havia estat sergent de la Coronela,⁸³ i el capità asturià Melchor Fernández de Carvajal.⁸⁴ Però el cas que ens és més conegut, gràcies a la crònica de Francesc de Castellví,⁸⁵ és el de Pere Joan Barceló, *Carrasquet*. Segons explica el cronista,

En 1734 le llamó a la Corte sujeto de carácter y formósele una compañía, los más catalanes, vestidos y armados, y se les mandó pasar a Nápoles. Embarcóse en Trieste, desde allí navegó hasta llegar a la playa del reino de Nápoles en 23 de abril, poco antes de la batalla de Bitonto, contraria a los imperiales y favorable a los españoles. Carrasquet se embarcó en Bitonto la noche inmediata con el capitán de cavallos don Francisco Llorens y Morgades y los capitanes de voluntarios y fusileros agregados a su compañía, esto es, Valentín Alsina,

79. H.H.S. - I.-S.R., B. Consejo de España, k. 4, fasz. 6, f. 315.

80. *Ibidem*, f. 330.

81. *Ibidem*, f. s. n. Vegeu també document 114.

82. *Ibidem*, f. 320.

83. Document 62.

84. H.H.S. - I.-S.R., B. Consejo de España, k. 21.

85. FRANCESC DE CASTELLVÍ: *Narraciones históricas...*, Ms. 6 w 344, vol. VI, 2.ª part, any 1719.

Jayme Mestres, Juan Figueres, Folch y Montaner. Navegando para passar a Trieste fueron aprisionados en la misma costa, y transportados prisioneros a Nápoles.

Carrasquet va ser confinat a la presó de Cadis, i hi va restar fins el 14 de gener de 1740; el juny d'aquell any retornà a Viena.⁸⁶ A la batalla de Bitonto van ser empresonats els sergents Juan Alegría i Jaume Casanova, el caporal Antoni Camps i el voluntari Josep Perera; tots ells eren a Viena el 1735.⁸⁷

D'altra banda, sabem que a la batalla de Guastalla (setembre de 1734) va morir el coronel Oleguer Sabastida i Font. Uns dies després moria a Màntua Bartolomé de Andía, marquès de Valparaíso, com a conseqüència de les ferides rebudes en aquell combat.⁸⁸

Alguns exiliats van destacar en la defensa de Pescara, una de les poques places napolitanes que resistí per un temps el setge. Com comentava l'autor del coetani *Via fora els adormits...*⁸⁹

¿Qui no ha reparat novament en què la defensa de Pescara haja estat singular entre les demés plaças de Milà y Nàpols, perquè sos comandants se han recordat de la última gloriosa defensa de Barcelona en la qual se trobaren?

Pel que fa a les places sicilianes governades per oficials exiliats, coneixem el cas de Trapani, que governava el coronel Jaume Carreras. La ciutat va ser assetjada per les tropes espanyoles el novembre de 1734; el 14 de juliol de 1735 la guarnició capitulà, i Carreras i els seus homes pogueren marxar, amb honors militars, en direcció a Fiume i Trieste.⁹⁰

Amb aquest fet es clogué la presència austríaca als regnes meridionals d'Itàlia. La pau de Viena (30 d'octubre de 1735) i sobretot el tractat de Viena (1738), confirmaren la pèrdua de Nàpols i Sicília, a més dels presidis de la Toscana, però assenyalaren la recuperació de la Llombardia i l'annexió del ducat de Parma.

86. El «tenente colonello Carrasquet» apareix, però, a les llistes de pensionistes del Banat (document 64). Tanmateix, podria tractar-se de l'assistència a la seva família, que hi fou confinada.

87. Document 62. La batalla de Bitonto va tenir lloc el 25 de maig de 1734.

88. Document 114.

89. *Via fora els adormits...*, full no numerat.

90. A.N.C. Fons Josep Rafel Carreras i Bulbena. Historial militar de Joan Madrenas i Jaume Carreras.

El regiment d'infanteria de la marina de Nàpols va ser dissolt el 1734; un any després morí a Viena el seu comandant, el tinent coronel Vicent Estupinyà.⁹¹ També el 1734 es dissolgué el regiment de cuirasses de Pignatelli-Belmonte. L'any següent foren dissolts els regiments d'infanteria de Monteleone i de Laurino. D'aquesta manera, l'únic regiment italià que va continuar en peu —fins el 1751, com ja hem assenyalat— va ser el d'infanteria de Marulli.

Com hem vist, Carraslet capitanejà encara la darrera empresa duta a terme per voluntaris exiliats durant la guerra de Successió d'Àustria (1740-1748). La companyia franca que comandà va ser formada a Buda en els últims mesos de 1741. Era composta per seixanta-quatre homes, dels quals només la meitat disposaven d'experiència militar. Trenta-un eren catalans, valencians i aragonesos, i almenys setze eren italians. La companyia va actuar a Estíria, i després es desplaçà a Linz, on va ser dissolta el 13 de juny de 1742. Carraslet, per la seva banda, es reenganxà en un regiment alemany, del qual comandà una companyia, el juny de l'any següent. Com ja hem assenyalat, morí prop de Brisach el desembre de 1743.⁹²

L'ASSISTÈNCIA ALS EXILIATS

Els exiliats que no estaven ocupats a l'exèrcit o a l'administració van requerir una assistència directa per part de la monarquia. Les famílies que no disposaven de cap ingrés salarial regular devien formar un col·lectiu entre 15.000 i 20.000 persones en els moments de major presència d'exiliats. La magnitud d'aquesta xifra, juntament amb la condició social elevada de molts, va constituir un seriós problema per a les autoritats vieneses. Això no obstant, per diverses vies —organitzades en funció de la destinació territorial dels exiliats, però també des d'una jerarquia social força rígida— l'administració va donar una resposta prou satisfactòria a les seves necessitats. Aquesta situació varià, però, des de 1734, com ja hem assenyalat.

En un informe elaborat per l'arquebisbe de València i el comte de la Corzana el gener de 1714 —quan encara no era previsible l'èxode barceloní— es valorà l'ajut als exiliats en 233.700 ducats

91. Document 114.

92. FRANCESC DE CASTELLVÍ: *Narraciones históricas...*, Ms. 6 w 344, vol. VI, 2.ª part, any 1719.

anuals. Els autors de l'informe alertaven de la importància d'aquesta quantitat i dels efectes negatius que podia tenir en els regnes que se n'haurien de fer càrrec i entre les persones que n'haguessin estat excloses.⁹³

Es tan exorbitante [ratllat «exorbitante» i substituït per «quantiosa»] la summa que, si bien en la clemencia de V. M. consideramos como más natural atributo su demostración, no podremos excusar el representar a V. M. cuántos inconvenientes podrían deduzirse de dar al público en una vez este repartimiento, donde por la fázil comparación y por la natural queixa de otros vasallos que no fuesen comprendidos, resultaría de la misma providenzia el concepto contrario y la resistencia a su más plausible aceptación.

Tot plegat es produïa, a més, en un moment de fort endeutament per part de la monarquia, a causa de les despeses concretes durant la guerra de Successió. Per aquest motiu, Carles VI havia hagut de vendre a la República de Gènova el marquesat de Finale (Finale Ligure) el 20 d'agost de 1713.⁹⁴

Abans de l'arribada dels refugiats de Barcelona, l'erari públic ja destinava 220.000 ducats només a l'assistència dels exiliats de primera classe, és a dir, a les famílies de l'alta noblesa i a l'alt clergat. Els fons provenien de les rendes dels béns segrestats als exiliats borbònics de Nàpols i Milà.⁹⁵ Fins el 1725, aquesta va ser una de les vies bàsiques de finançament dels ajuts als exiliats.

L'increment exponencial de l'exili que es produí en els mesos següents exigí l'aplicació d'altres mesures. Cap al setembre de 1714 el Consell d'Espanya reflexionà sobre la possibilitat de naturalitzar alguns dels refugiats en els diversos regnes de la monarquia. La naturalització era una condició indispensable per a l'exercici de la majoria de càrrecs civils i eclesiàstics, i també per a l'obtenció de feus i rendes. La consulta apuntava especialment cap al regne de Nàpols, que podia al·legar en sentit contrari el privilegi concedit pel monarca el 26 d'agost de 1713,⁹⁶ pel qual només les institucions del regne podien naturalitzar forasters:

93. Document 1.

94. FRANCESC DE CASTELLVÍ: *Narraciones históricas...*, Ms. 6 w 344, vol. VI, 2.ª part, any 1715.

95. Document 3.

96. Vegeu el document 15.

Siendo indisputable que V. M. no se abdicó ni pudo abdicarse la regalía de conceder en Nápoles naturalezas, como la tiene en Milán (pues sólo se debe entender concedida al reyno y ciudad la facultad de ejecutarlo también), parece preciso que V. M. desde luego se sirva declarar naturales y hábiles a aquéllos que, por ser ministros, letrados, políticos de genio apto a gobierno y eclesiásticos, pueden ser entretenidos y acomodados, escusando al erario un renglón de suma entidad.

La consulta apel·lava fins i tot al principi d'autoritat, i deixava entreveure la possibilitat de prendre mesures de força, «pues de la sobrada tolerancia pueden resultar daños que se hagan irreparables azia el decoro y autoridad de V. M.».

Les pressions de les institucions napolitanes, i també probablement els escrúpols del monarca, dilataren la qüestió per espai de més de dos anys. Finalment, el 10 de febrer de 1717, el monarca dictà una ordre que pretenia aconseguir tothom. El text donava llum verda a les naturalitzacions, però només concedia als novament nacionalitzats napolitans l'accés als càrrecs que tradicionalment havien estat oberts als estrangers. D'aquesta manera es retornava a la situació prèvia a la guerra de Successió:⁹⁷

Porque mi real mente y voluntad ha sido y es que los ss. españoles en quienes debe caer la naturalización (de que se embiarán listas adjuntas) queden en virtud de ella y de las respectivas certificadorias habilitados a obtener, exercer y ser colocados sólo en aquellos empleos y dignidades en que los forasteros podían ser provistos por lo pasado, y desde el tiempo de el emperador Carlos Quinto.

Com hem pogut veure en les pàgines precedents, aquest principi es complí durant els anys d'ocupació austríaca del regne. D'altra banda, també hem donat exemples de naturalitzacions en altres territoris, entre les quals una de les més sorprenents, per precoç, va ser la d'un selecte grup de nobles i funcionaris a Hongria (1722-1723).

La liberalitat reial es podia manifestar també, de manera extraordinària, mitjançant les mercès concedides en les celebracions assenyalades de la seva Casa. Així, en ocasió del naixement de

97. Document 15.

l'arxiduc Leopold (14 d'abril de 1716, l'infant morí el 4 de novembre del mateix any, l'emperador concedí pensions extraordinàries o augments substancials a 44 persones. La llista, recollida per Castellví, esmenta l'elit de la noblesa, l'Església i l'administració civil austriacistes.⁹⁸

D'altra banda, van ser força freqüents les mercès atorgades al personal del seu entorn en l'escaiença de matrimonis, ampliació de família o, simplement, en pagament dels serveis prestats o en reconeixement de la qualitat de les persones i famílies. Castellví en fa una llista prou sistemàtica per als anys 1714-1722.⁹⁹ També nosaltres n'hem esmentat algunes, en especial pel que fa als regnes d'Itàlia.

Des dels primers anys, es van anar configurant tres vies regulars de pagament de pensions i assistències: les pensions aprovades pel Consell d'Espanya i situades a les delegacions d'espanyols dels estats italians; les assistències del Socors Diari, que pagava el Consell a Viena; i els fons reservats, o «Bolsillo Secreto», que administrava discrecionalment el marquès de Rialp. A més, cal referir-se també als pagaments realitzats pel regne de Nàpols i l'estat de Milà als oficials útils per servir i jubilats —«listón» i «montón» de Nàpols i «montón» de Milà— i als ajuts en concepte d'almoïna organitzats en aquests dos territoris.

El jurista Josep Plantí en féu un repàs sistemàtic vers 1725:¹⁰⁰

Los dichos estados ya mantienen los reformados, puestos en los regimientos o constituidos en plassas, los detenidos en Nápoles, Milán, Flandes y Sicilia, assí como los socorridos en Viena por el diario y bolsillo.

Els criteris d'establiment de les pensions de les delegacions d'espanyols van ser acordats per una junta formada dins el Consell en els mesos de setembre i octubre de 1714.¹⁰¹ Obeïen a les condicions de necessitat dels demandants —no podien tenir la mateixa pensió les persones soles que les que havien de mantenir una família—, i sobretot a la seva condició social. De manera ben

98. FRANCESC DE CASTELLVÍ: *Narraciones históricas...*, Ms. 6 w 344, vol. VI, 2.ª part, any 1715.

99. *Ibidem.*

100. Document 33.

101. Documents 3, 4 i 5.

explícita, es considerava que els agraciats havien de ser tan sols «los que no tienen empleo o pensión para vivir». Aquesta condició es moderà amb el pas dels anys, a mesura que les delegacions van disposar d'uns ingressos regulars, que es produïren baixes a les llistes —per decés o retorn— i que la burocràcia espanyola a Viena es consolidà i sol·licità millores salarials per via de pensions.¹⁰²

La llista de 1715 que publiquem (*Lista primera*) obeeix als treballs realitzats per la junta.¹⁰³ Les 388 persones que hi apareixen són assignades a les delegacions de Nàpols i de Milà —per bé que, com ja hem assenyalat anteriorment, catorze de les qualificades de primera classe tenien assignades les pensions de Nàpols a la cort. La majoria de les persones qualificades com de primera classe havien de cobrar una pensió entre 6.000 i 8.000 florins, segons les possibilitats finals de les caixes de les delegacions. A tall de comparació, val la pena recordar que 8.000 florins era el sou assignat aleshores als consellers de capa i espasa del Consell d'Espanya o al mateix secretari d'Estat i del Despatx Universal. En canvi, les persones de les altres classes se situaven molt majoritàriament per sota dels 500 florins —en molts casos, entre els 100 i els 150, tot i que n'hi havia alguns que tenien assignats tan sols 50 florins.

No ens ha estat possible localitzar les llistes de pensionistes de les delegacions de Nàpols i Milà, però sembla prou evident que aquesta va ser la principal via d'assistència als exiliats fins el 1734. Ho corroboren molts dels casos que hem adduït en capítols anteriors. És molt probable que aquells que assoliren censos o propietats feudals fossin retirats de la llista. D'aquesta manera, les delegacions d'espanyols de Nàpols i Milà van ser d'especial ajuda per als més necessitats —tot i que també s'hi establiren, com hem vist, censos a favor de les persones més pròximes al monarca i dels alts funcionaris.

La delegació de Nàpols també es va fer càrrec del pagament de sous i pensions als oficials que havien abandonat el servei. Tot i que d'entrada hi hagué una certa rivalitat entre els consells de Guerra i d'Espanya per fixar quin dels dos organismes havia de

102. La incompatibilitat de pensions i sous o altres rendes va ser novament publicada al reglament de 9 de novembre de 1725; amb tot, l'emperador va acordar un gran nombre d'excepcions, que van fer que el reglament esdevingués inútil a la pràctica (vegeu document 37).

103. Document 7.

pagar-los,¹⁰⁴ la partida va ser assignada finalment a aquest darrer, mitjançant les rendes del regne meridional d'Itàlia. En aquest sentit, l'administració austríaca rescatà una tradició que ja venia dels anys de dominació hispànica. D'una banda, els oficials considerats hàbils formaven el cens anomenat «listón» i disposaven de la seva paga íntegra. D'altra banda, els qui per edat o per malaltia eren considerats impedits constituïen el «montón» i cobraven mitja paga:¹⁰⁵

Las asignaciones del reyno de Nápoles de tiempo de Carlos 2º se distinguían en lo que llamavan listón (se incluían los oficiales que tenían asignado el sueldo en las provincias que se consideraban hábiles para servir), y percibían medio sueldo la que llamavan montón (se incluían los oficiales que se consideravan impedidos).

Com hem vist, però, el pagament d'aquests oficials va patir èpoques d'incompliment generalitzat. D'altra banda, el sou va tendir a disminuir amb el pas dels anys. Tot plegat va provocar un ambient de desànim força ampli, amb episodis puntuals de conflictivitat i un degoteig constant d'emigrants cap a Viena.

Finalment, la Cambra de Nàpols disposava d'un fons d'almoines, al qual van recórrer molts exiliats pobres. Les seves aportacions consistien en quantitats molt petites (entre tres carlins diaris i fraccions d'un). La seva recepció correspongué, en molts casos, a vídues i orfes. Esmentem alguns dels exiliats que van cobrar un carlí o quantitats menors (indiquem entre parèntesi l'any de concessió de l'almoina o de la seva ratificació):¹⁰⁶ Ana Bermudo i els seus fills Ana M. i Luis Francisco, María de Murcia, les tres filles del capità Francesc Martí (1715), Antonio Gallego, Beatriz de Acevedo, Anna Eloi, Santiago Vázquez, Rosa Sana, Josefa García —vídua de l'alferes Bautista Calvo (1716), Juan Jorge de León (1717), Joan Josep Montar (1721), Anna Merola (1722), Margarita López, les germanes Palma, Teresa i Graciana Carrizo (1729), Clara María Cariñena i els seus sis fills (1730) i les germanes Francesca, Antònia i Teresa d'Elies (1732).

104. FRANCESC DE CASTELLVÍ: *Narraciones históricas...*, Ms. 6 w 344, vol. VI, 2.ª part, any 1715.

105. *Ibidem*, any 1720.

106. La informació prové dels diversos volums de H.H.S. - I-S.R. L. Neapel.

També a Milà funcionà el «montón» i es concediren assistències en concepte d'almoïna, per valor de dos rals diaris.¹⁰⁷

La presència d'un gran nombre d'exiliats pobres a Viena va obligar a la creació d'un altre tipus d'assistència, anomenat Socors Diari, o simplement de diari, que es rebia mensualment. Els seus receptors eren anomenats comunament dietaristes. Aquesta assistència va néixer el 1717 i es va generalitzar a partir de febrer de 1719, quan els dietaristes enviats a Buda l'octubre de 1717 van retornar a la capital. S'encarregava d'aquest fons l'oficial de la Secretaria per a la negociació de Nàpols Juan Tomás de Peralta, cosa que ens permet suposar que els fons provenien d'aquell regne; n'era pagador l'aragonès Antonio Badia.¹⁰⁸ L'assistència de diari es reservava a aquells que no disposaven de sous ni de pensions a les delegacions d'espanyols:¹⁰⁹

Esta mensual asistencia después de algún tiempo se extendió a toda clase de gentes, sexo y jerarquías. Y assí como se señalaban sueldos o pensiones, se extinguía esta asistencia.

Un document redactat poc després de la pau de Viena (1725), al qual ja ens hem referit per altres motius, ens dóna compte de les 342 persones que cobraven l'assistència del socors diari en aquell moment. El text ens proporciona informacions detallades de cadascun, n'inclouen l'historial, el lloc de residència i, molt sovint, dades sobre l'estat de salut, l'ocupació i la conducta. La quantitat i la qualitat de les dades —que resulta de gran interès per a l'historiador— no admeten dubte sobre el caire estrictament assistencial, o de caritat, d'aquesta modalitat de pagament.

Els dietaristes estan dividits en diverses categories o nivells, que no s'han de confondre amb les classes de la llista de 1715, adreçada a les delegacions d'espanyols dels regnes d'Itàlia. En la de 1725, el primer grup és assimilat a les pensions corresponents als coronels jubilats i rep la quantitat de 45 florins mensuals (540 florins anuals). Res a veure, doncs, amb els 6.000 o 8.000 florins anuals que cobraven els pensionistes de l'alta noblesa de Nàpols o Milà. El segon grup, assimilat al grau de tinent coronel, percep 30 florins

107. Vegeu el cas de Margarita Yus (document 32).

108. Document 32.

109. FRANCESC DE CASTELLVÍ: *Narraciones históricas...*, Ms. 6 w 344, vol. VI, 2.ª part, any 1717.

al mes. Les quantitats continuen disminuint en els grups següents: 22 florins i mig per als equivalents a sergents majors; 15 per als capitans; 12 per als tinents; i 8 i mig (102 florins anuals) per als alferes, sergents, caporals i cadets. En alguns casos, els pagaments són fins i tot menors. Els més baixos se situen en 3 florins i mig mensuals (42 florins anuals).

Els dietaristes de Viena —als quals s'afegiren els novament exiliats de Nàpols i de Sicília per la pèrdua d'aquests regnes els anys 1734 i 1735— van ser els principals protagonistes del malaguanyat projecte de colonització de la Nova Barcelona al Banat de Temesvar. Ja hem donat algunes dades ben significatives de la seva caracterització social.

Amb la paralització del Consell d'Espanya el 1734 i la seva definitiva extinció el 1736, l'assistència al col·lectiu d'exiliats pobres va passar a mans de la Cambra Imperial, o Hofkammer, de la qual vingueren els fons destinats a la colonització del Banat i també l'assistència als seus supervivents, residents a Buda i a Viena durant la dècada de 1740. Les llistes que publiquem de persones que rebien assistència en aquesta ciutat els anys 1740, 1744, 1745 i 1747¹¹⁰ ens informen d'un col·lectiu d'unes quatre-centes persones o famílies, on predominen les dones vídues i els orfes.

La primera descriu les característiques socials dels seus components, amb comentaris precisos i punyents, com ara «vedova d'un capitan catalano», «vedova catalana», «con mogle e sei figli», «catalano povero», «povera napolitana, molto vechia», «aragonese, vive nel Hospidale delli Spagnoli», «moglie del capitano venuto prigionero de Spagna con tre figli», etc. Els sous mensuals més elevats són de 8 florins (96 anuals), però també n'hi ha força de 2 florins i 30 cràizers (30 florins anuals). Les llistes següents permeten constatar un gran nombre de continuïtats i una major diversitat en les pensions, que se situen entre els 12 i, excepcionalment, els 600 i els 1.500 florins anuals —xifres corresponents a Eulàlia Bellver i a la comtessa Ferran.

La tercera via d'assistència als exiliats va ser el «Bolsillo Secreto».¹¹¹ Aquest fons era administrat pel marquès de Rialp.

110. Documents 69, 71 i 72.

111. Virginia LEÓN SANZ: «Patronazgo político en la Corte de Viena: los españoles y el Real Bolsillo Secreto de Carlos VI», *Pedralbes. Revista d'Història Moderna*, 18 - II (1998), pp. 577-598.

S'encarregava dels pagaments el valencià Lluís de Samper, que des de 1717 va ser oficial segon de la Tresoreria i Receptoría del Consell d'Espanya, i consta, a més, com a «contador de los caudales del Real Bolsillo Secreto».¹¹² Les seves característiques principals eren el secret i la discrecionalitat, a més de la puntualitat en els pagaments. El cronista Castellví en parla en els termes següents:¹¹³

Establecido el Consejo de España, el emperador destinó fondos (cuya suma se ignora) con el título de Bolsillo Secreto a la discreción de don Ramon Vilana y Perlas, secretario de Estado; de este fondo se daban mesadas pagadas por oficial de la thesorería con sólo papel de orden del marqués de Rialp. [...] Estas mesadas eran puntualmente pagadas, y lo fueron hasta enero de 1734, que se extinguió esta providencia.

Cal dir que Castellví escriu amb coneixement de causa, ja que, com ell mateix reconeix, el cronista va cobrar una pensió mensual d'aquest fons de 46 florins des de juliol de 1728 fins a gener de 1734.

Com altres institucions creades a Viena, el Bolsillo Secreto recollia una tradició instaurada pels Habsburg hispànics (l'anomenat «Bolsillo del Rey»), però va tenir un caràcter més marcadament assistencial.¹¹⁴ Tanmateix, els seus receptors pertanyien gairebé exclusivament a l'alta noblesa i a l'alta administració. Virginia León ha publicat les llistes de perceptors de les mesades durant els anys 1719 i 1720.¹¹⁵ Els pagaments totals d'aquest darrer any assoliren la quantitat de 43.021 florins i 17 cràizers (poc més del doble, 90.725 florins i 59 cràizers, per al conjunt del bienni).

Hi apareixen un total de 26 beneficiats, entre els quals destaquen alguns dels homes situats al capdavant de les institucions polítiques, com el príncep de Cardona, president del Consell de Flandes, que cobrava 275 florins al mes; o el mateix marquès de Rialp, que s'autoassignà la quantitat de 1.250 florins anuals. Pel que fa a la noblesa, podem esmentar, entre d'altres, el comte de Fuencalada (amb 2.400 florins anuals), la marquesa del Carpio (amb 2.117,24 florins), el comte de las Amayuelas (2.000 florins), el comte de Sás-

112. Document 75. Sobre la carrera administrativa del valencià Lluís de Samper, vegeu els documents 79, 85, 94 i 96.

113. FRANCESC DE CASTELLVÍ: *Narraciones históricas...*, Ms. 6 w 344, vol. VI, 2.ª part, any 1715.

114. VIRGINIA LEÓN SANZ: «Patronazgo político...», pp. 580-581.

115. *Ibidem*, pp. 587 i 588.

tago (2.000), el marquès de la Guardia (1.800) i el comte de Savallà (1.400 florins). Per a tots ells, els fons del Bolsillo Secreto constituïen un complement dels ingressos derivats dels seus oficis, rendes o pensions a les delegacions d'espanyols. D'altres degueren ser admesos al Bolsillo Secreto de manera transitòria, mentre gestionaven la seva incorporació a les delegacions, com el canonge Jaume Nicolau, que l'abril de 1720 obtingué una mesada de 25 florins, o Josefa Istigui Loyola, que des d'octubre d'aquell any percebé una mensualitat de 20 florins.

Altres receptors treballaven a la Secretaria d'Estat, però no disposaven d'un sou reglat a càrrec del pressupost del Consell. És el cas de José de Castro que «con decreto de 20 de Abril obtuvo la merced de oficial supernumerario de la Secretaría de Estado con el sueldo de 1.200 florines», o de Tobies Schrop, escombriaire de la secretaria, que hi cobrava un sou de 180 florins anuals.

Però el Bolsillo Secreto es va fer càrrec també d'una part del pressupost de l'Hospital d'Espanyols de Viena. L'hospital rebia 600 florins anuals, en concepte del rèdit d'un capital de 10.000 florins, al 6% d'interessos. El capital havia estat lliurat per l'emperador el 10 de maig de 1718.¹¹⁶

D'altra banda, una part del pressupost del «bolsillo» es destinava als ajuts de costa, és a dir, als pagaments puntuals a causa de despeses diverses, com viatges, correus, despeses impagades per altres àmbits de l'administració, serveis secrets i contingències familiars —com ara enterraments. En el període febrer de 1719-gener de 1720, les despeses dels ajuts de costa van importar una quantitat total de 47.929 florins i 33 cràizers, és a dir, tot just uns 6.000 florins més que les despeses fixes.¹¹⁷ A tall d'exemple, el «bolsillo» va pagar, en concepte de despeses realitzades pel viatge de la cort a Praga durant els mesos de desembre de 1723-gener de 1724, 4.000 florins al príncep de Cardona; i 2.000 al Conestable de Castella, als comtes de Savallà, Oropesa, Vilafranquesa, Cifuentes i Montesanto i a Francisco de Erill i Melchor Pacheco.

També els oficials empresonats a Espanya després de la caiguda de Barcelona van rebre ajuts de costa regulars, si bé en quantitats

116. *Ibidem*, p. 591.

117. *Ibidem*, pp. 585-588. Vegeu també les pp. 594-598, on es dona compte dels ajuts de costa pagats entre 1723 i 1731.

variables. Les sumes eren distribuïdes a través de Lisboa. El 1719 se'ls va destinar un ajut de 500 florins.¹¹⁸

Les grans despeses realitzades van conduir el «bolsillo» a una situació d'endeutament crònic amb diverses companyies bancàries, que ha estudiat Virginia León.¹¹⁹ El «bolsillo» va absorbir, a més, les quantitats corresponents als buits deixats per les delegacions d'espanyols.¹²⁰

El caràcter discrecional del Bolsillo Secreto va contribuir a enfortir el prestigi i l'autoritat de l'emperador —i, de manera més directa, del marquès de Rialp— entre l'elit de l'exili, però també entre alguns col·lectius molt perjudicats, com els qui van anar a raure a l'Hospital de Viena.

Si bé els ajuts a l'aristocràcia exiliada van tenir un caràcter excepcional, convé no oblidar que aquests s'emmarcaven en un context caracteritzat pel valor del patronatge reial i per la creació d'extenses xarxes clientelars. Com ha escrit Charles W. Ingrao, referint-se a la cort vienesa en l'època de Carles VI:¹²¹

Les connexions a la Cort i un convenient títol nobiliari o oficial van esdevenir més importants que l'ocupació o la riquesa, ja que només aquells determinaven en última instància aquestes. [...] L'atractiu dels valors aristocràtics pot haver produït una més gran homogeneïtat social i autoacceptació, però va fer poc per ajudar a la formació d'una burgesia urbana més productiva.

LA NOSTÀLGIA DE CARLES VI PER BARCELONA. EL «PARTIT ESPANYOL» A VIENA

Carles VI i la seva esposa Elisabet Cristina van manifestar tot al llarg de la seva vida una gran nostàlgia per Barcelona. En aquest sentit, pròpiament empàtic, compartien, si més no, un ingredient psicològic comú a tots els exiliats i emigrants: allò que els gallecs anomenen *morriña* o *saudade*. Cal tenir en compte que l'emperador

118. *Ibidem*, pp. 585 i 591. Vegeu també Virginia LEÓN: «Los españoles austriacistas...», p. 175.

119. *Ibidem*.

120. El 24 de desembre de 1727, el Consell d'Espanya acordà que la pensió de 4.000 ducats de Milà que rebia el marquès de Coscojuela es repartís de la manera següent, a causa de la seva marxa temporal a Espanya: 2.200 per al Bolsillo Secreto, 1.000 per al comte de Plasencia —en qualitat d'augment pel seu pròxim matrimoni— i 800 per a la seva germana, la comtessa Ferran (H.H.S. - I.-S.R., B. Consejo de España, k. 3).

121. Charles W. INGRAO: *The Habsburg Monarchy...*, p. 126.

havia entrat a Barcelona amb vint anys i que hi va viure un dels períodes més decisius de la seva formació, tant en el pla personal com de govern. L'emperadriu hi arribà l'1 d'agost de 1708; tot just tres mesos abans s'havia casat per poders a Viena. La jove parella inicià les seves relacions a Catalunya. Com hem vist, la cort reial de Barcelona s'obrí des del primer moment a l'aristocràcia austriacista peninsular. Carles parlava amb fluïdesa, indistintament, català i castellà —a més d'alemany, hongarès, italià, llatí i francès.

Les proves de la nostàlgia de la parella són constants, i abasten alguns episodis importants de la seva vida i fins i tot de la seva mort. Ja ens hem referit anteriorment a la vinculació de l'emperador amb l'església de la Mercè de l'Hospital d'Espanyols de Viena. Més endavant ens estendrem sobre la seva relació amb el monestir de Montserrat de la capital austríaca. Carles recordà especialment el setge borbònic de Barcelona de 1706, que acabà amb la derrota de les tropes de Felip V. El 12 de maig de 1736 va anotar al seu diari personal: «Barcelona heut 30 jahr» («Barcelona, avui 30 anys»), en record de la data en què es trencà el setge.¹²² De fet, la diada del 12 de maig era objecte cada any de celebració a Viena, «ab gala y solemníssima festa», com recordà l'autor de *Via fora els adormits...*¹²³

La seva mort va tenir unes connotacions encara més catalanes. Com explica l'historiador nord-americà Charles W. Ingrao,¹²⁴ Carles, que havia agafat un sever refredat en una cacera,

al primer símptoma de recuperació, es va afartar d'una olla de bolets guisats amb el seu oli català favorit. Els bolets eren o bé fets malbé o bé excessius. Malgrat que els seus servidors es van afanyar a retornar-lo a Viena, va morir al palau suburbà de la Favorita el 29 d'octubre de 1740. Prou dignament, l'últim mot que va sortir dels seus llavis fou: «Barcelona».

La nostàlgia apareix també en les trobades que tingué Francesc de Castellví amb l'emperadriu, ja vídua, a Gratz els anys 1741 i 1742,

122. Friedrich EDELMAYER: «La guerra de Successió i la casa d'Àustria», *L'Avenç*, (desembre 2001), p. 44.

123. «¿Barcelona no és aquella ciutat que ha defensat en un siti a l'emperador en persona? ¿No sab en la esclavitud que plora eixa ciutat que en Viena se celebra un aniversari de sa llibertat a 12 de maig ab gala y solemníssima festa?», *Via fora els adormits...* (text no numerat).

124. Charles W. INGRAO: *The Habsburg Monarchy...*, p. 149.

on el cronista, que probablement buscava el mecenatge de la mare de l'arxiduchessa Maria Teresa per a l'edició de la seva obra, va fer¹²⁵ «presente a V. M. de palabra y por escrito las *Narraciones Istóricas* que tengo escritas en más de treinta años de trabajo».

En una carta redactada poc després, Castellví li envià els plecs referits a 1708. La tria, certament, no era gens equivocada, perquè s'hi descriu

el viage de V. M. desde Germania hasta Cataluña y circunstancias que sucedieron al real casamiento de V. M., su real arrivo a Cataluña, la pública y real entrada en Barcelona, las solemnidades y fiestas que se celebraron.

La descripció d'aquests fets¹²⁶ té un to inusualment festiu, que sembla redactat expressament perquè l'emperadriu ho llegeixi. Així, a tall d'exemple, Castellví relata una curiosa anècdota que esdevingué a Elisabet Cristina la primera nit que va sojornar a Mataró. El príncep Antoni de Liechtenstein es va descuidar de posar una mosquitera a la seva cambra,

de modo que la reina pasó una muy inquieta noche, martirizada de los mosquitos de que abunda aquel sitio por sus jardines y cercanía al mar, y amaneció con el rostro todo taladrado como quien tiene sarampión y viruelas en tanto grado que fue común voz que el rey tardó tres días en ir a verla.

L'historiador austríac Friedrich Edelmayer ha descrit la presència constant de Barcelona i d'altres escenaris de la guerra de Successió en la iconografia generada durant el regnat de Carles VI.¹²⁷ Com assenyala Edelmayer, el record d'aquells fets és present també en edificis i peces escultòriques. Així, al sarcòfag que l'emperador va fer construir per al seu germà Josep I a la cripta dels caputxins de Viena apareixen diversos episodis de la guerra de Successió. S'hi recorda també el trencament del setge de Barcelona de 1706 amb la inscripció: «Victrix causa Barcelonam liberavit MDCCVI».

125. Document 70.

126. Francesc DE CASTELLVÍ: *Narraciones históricas...*, vol. II.

127. Friedrich EDELMAYER: «La guerra de Successió...». L'article ocupa les pàgines 39-45. Vegeu també els treballs de M. HAWLIK-VAN DE WATER i FRANZ MATSCHE esmentats a la bibliografia.

També al seu propi sarcòfag, que féu construir l'arxiduchessa Maria Teresa, hi apareixen escenes de la guerra de Successió; a la part anterior, la més visible per al visitant, s'hi descriu la batalla de Saragossa de 1710. D'altra banda, al sarcòfag de la seva esposa Elisabet Cristina hi apareix de manera destacada el viatge a Barcelona de 1708, el mateix que rememorà amb Castellví.

En l'edifici religiós més important del regnat, la Karlskirche, són diverses les referències als regnes hispànics. Els seus escuts apareixen, per exemple, en un lloc destacat, al costat de l'orgue; també són ben visibles les referències a les corones d'Aragó i de Castella en dues columnes de la façana.

Calibrar la incidència política d'aquesta nostàlgia requeriria un coneixement més aprofundit del regnat de Carles VI i de la mecànica de la monarquia austríaca, que no posseïm. Tanmateix, hi ha alguns indicis que permeten suposar que aquesta no fou menor. D'una banda, és important destacar que Carles es considerà sempre rei dels territoris hispànics i ostentà els diversos títols propis d'aquesta condició. La signatura de la pau de Viena (1725) suposà la renúncia als drets successoris, però no al dret de continuar-se'n proclamant rei. Així, l'article X del tractat confirmava que tant l'emperador com Felip V

podrán conservarse durante su vida los títulos que han tomado, pero sus herederos y sucesores tomarán solamente los títulos de los reinos y dignidades que las partes contratantes poseen, absteniéndose de todos los otros

D'altra banda, ha estat remarcada l'actitud de respecte que Carles VI mantingué envers les constitucions i institucions dels diversos estats de la monarquia austríaca. Aquest comportament trencà amb les tendències centralitzadores iniciades arran de la guerra dels Trenta Anys, i que la seva filla Maria Teresa i sobretot el seu nét Josep II reemprengueren amb més força, però amb poc èxit, en el cas d'aquest. No ens sembla desencertat relacionar, en aquest punt, el comportament polític de Carles VI amb els seus anys de formació a Barcelona i amb la influència ideològica que l'austriacisme exercí sobre ell. Al capdavall, l'experiència de Catalunya provava que els lligams entre el sobirà i el país fonamentats en el pacte eren la millor garantia de fidelitat i de sacrifici. Una lliçó molt similar s'emportà l'arxiduchessa Maria Teresa del regne d'Hongria en els moments més dramàtics de la guerra de Successió d'Àustria,

quan, gairebé perduda l'Erblande, aquell territori mobilitzà 100.000 homes i capgirà el curs del conflicte a l'Europa central (1741).¹²⁸

També ha estat remarcat l'interès de Carles VI pel desenvolupament del comerç i de la marina, que es plasmà en diverses iniciatives. Recordem, tot just, la constitució de les companyies comercials d'Ostende i d'Orient, la millora de les comunicacions entre Viena i Trieste, l'estatus de port franc concedit a aquesta localitat i encara, malgrat la pèssima experiència dels nostres exiliats, l'intens procés repoblador del Banat de Temesvar sota la direcció del general Mercy. Algunes d'aquestes iniciatives ens fan vincular inevitablement el govern de Carles VI als seus anys barcelonins. A la llarga, les idees reformadores germàniques —el cameralisme— retornarien als regnes hispànics, en part a través d'alguns exiliats.¹²⁹

Una altra qüestió és la de l'anomenat «clan» o «partit espanyol», esbombada —i denostada— tradicionalment per la historiografia alemanya.¹³⁰ Aquestes denominacions són, de fet, estrictament coetànies i manifestaven el malestar de les grans nissagues germàniques davant la proximitat d'alguns exiliats a l'emperador.¹³¹ Amb l'etiqueta de «partit espanyol» hom es referia a algunes de les figures que formaren el cercle íntim de l'emperador, i que tenien en comú haver compartit des de Barcelona el projecte austriacista en els anys de la guerra de Successió. Aquest col·lectiu incloïa personatges com el comte d'Althan, el napolità comte Stella i el secretari d'Estat, marquès de Rialp. Aquests dos darrers eren membres de la Conferència General d'Estat. Ja ha estat remarcada, en el cas de Vilana-Perles, la seva forta vinculació política i personal amb el monarca, especialment a través de la Secretaria d'Estat. En aquest sentit, és constatable un enfrontament polític continuat entre el «partit espanyol» i el «partit alemany», que liderà el príncep Eugeni de Savoia i en el qual jugà un paper substancial el comte Johann Wenzel Wratisslaw, canceller de Bohèmia.¹³²

128. Charles W. INGRAO: *The Habsburg Monarchy...*, capítol 5.

129. Ernest LLUCH: «Cameralisme, Corona d'Aragó...».

130. Sobre la influència de l'anomenat partit espanyol, vegeu Charles W. INGRAO: *The Habsburg Monarchy...*, pp. 130 i ss.; Jean BERENGUER: *El Imperio...*, pp. 353 i ss.; János KÁLMAR: «Autour de l'Empereur Charles VI...».

131. «En feuilletant la correspondance des plus hauts fonctionnaires impériaux, on tombe souvent sur des plaintes contre les Espagnols de la cour» (János KÁLMAR: «Autour de l'Empereur...», p. 260).

132. *Ibidem*, p. 260.

Del comte d'Althan ja hem esmentat el seu matrimoni amb la catalana Marianna Pignatelli i d'Aimerich. La parella brillà amb intensitat a la cort vienesa, a causa de la importància política del comte, fonamentada en la seva proximitat a Carles VI, del qual a Barcelona va ser cavallerís major. L'afecció de l'emperador pel comte —nebot del príncep Antoin Florian Liechtenstein, que li va ser preceptor— s'inicià en els seus anys d'adolescència i es va mantenir al llarg de la seva vida. Castellví escriu que el comte d'Althan era «muy favorecido» de l'emperador, i afegeix:¹³³ «Tenía el mayor afecto a los españoles, y el desvelo con que procurava ayudarlos lo calificava, de modo que le llamavan el Althann español».

A la mort del comte, el 16 de març de 1722, «fue tanta la pesadumbre del emperador en este caso que su exceso puso en cuidado a toda la Corte».

També l'autor anònim de *Via fora els adormits...* en destaca el «ver amor, del qual may ohí l'emperador altres veus que honrades a favor de Catalunya y zelosas contra tota renúncia a Espanya», tot afirmant que el comte d'Althan mai no hauria acceptat la pau de Viena de 1725.¹³⁴

János Kalmar ha destacat, però, la «influència determinant en el sobirà» de Rocco Stella, comte Stella. Nascut a Bari, d'extracció humil, Stella va ser introduït també a la cort pel príncep de Liechtenstein. Com en el cas d'Althan, va resultar decisiu per a la seva vinculació amb el monarca el fet d'acompanyar-lo en la seva experiència ibèrica, des de 1704 fins a 1711. A la cort vienesa,¹³⁵

il rendait visite à l'empereur dans la nuit, selon la tradition espagnole, et ils discutaient ensemble. Avant la réunion de la conférence du cabinet des «ministres», Charles VI parlait avec Stella sur les sujets mis à l'ordre du jour [...]. Toujours est-il que, quand la conférence se réunit en l'absence de l'empereur, Charles leur envoya sa décision, déjà prise antérieurement par l'intermédiaire de Stella.

El 1783, l'il·lustrat alemany Johann Kaspar Riesbeck identificà el «partit espanyol» amb l'obscurantisme i els jesuïtes, per contra-

133. FRANCESC DE CASTELLVÍ: *Narraciones históricas...*, Ms. 6 w 344, vol. VI, 2.ª part, any 1722.

134. *Via fora els adormits...*, addició IV (fulls no numerats).

135. JÁNOS KALMAR: «Autour de l'Empereur...», pp. 257-258.

posició al «partit de les reformes» que governà durant els anys de Josep I. Els seus membres foren responsables d'haver frenat¹³⁶

la diffusion des écrits français et maintenu l'obscurantisme, alors que le prince [Eugeni de Savoia], qui avait des relations avec les plus grans savants et artistes, aurait pu apporter aux sciences et aux lettres ce qu'il avait apporté à l'armée.

Ferdinand Wolf, que publicà el 1854 a Viena la correspondència entre el marquès de Rialp i l'emperadriu Elisabet Cristina corresponent als anys 1713 i 1714, ens ha deixat un retrat de Vilana-Perles que resumeix prou bé l'actitud de la historiografia germànica tradicional davant l'anomenat «partit espanyol». Wolf el descriu com «el cap de l'anomenat partit espanyol a Àustria i en vàries ocasions va ser el guia dels destins de tota la monarquia», i afegeix:¹³⁷

S'havia guanyat confiança i ascensos mitjançant una adhesió lleial a l'emperador i a l'emperadriu i així mateix un gran zel per la Casa d'Àustria [tot i que] mai va perdre de vista els seus propis interessos i va procurar fomentar-los no sempre utilitzant mètodes honrats, astut com un català, àvid d'or com un espanyol i ben experimentat en les arts i les relacions de la Cort.

Del comentari de Wolf no ens interessa tant el retrat personal —que podrien haver subscrit també molts austriacistes sincers, tant a l'època de Barcelona com a la de l'exili de Viena—¹³⁸ com les generalitzacions que fa sobre els caràcters català i espanyol. L'historiador austríac esmenta també els mètodes utilitzats pel marquès de Rialp, que tenien com a objectiu¹³⁹ «enriquir-se ell i els seus compatriotes mitjançant xantatges de tota mena, aventurades especulacions i xerrameques».

La historiografia catalana tampoc no s'ha mostrat, en general, gaire favorable a la figura de Vilana-Perles, i ha emès uns judicis

136. Johann KASPAR RIESBECK: *Briefe eines Reisenden Franzosen* (1783), vol. II (citat per Françoise KNOPPER: «Le cosmopolitisme...», pp. 145-146).

137. Citat per Ernest LLUCH: *L'alternativa...*, pp. 71 i 74.

138. Sobre l'oposició a la política de Vilana-Perles durant la guerra de Successió, vegeu Josep M. TORRAS I RIBÉ: *La guerra de Successió...*, especialment pp. 252-256. Les crítiques a Vilana-Perles sovintegen també en la conjuntura de l'exili austriacista. A l'opuscle *Via fora els adormits...*, editat el 1734, el marquès de Rialp és tractat, entre altres termes, de «sangonera», «víbora matricida» i «antipatrici» (vegeu el capítol 7).

139. Ernest LLUCH: *L'alternativa...*, p. 74.

no gaire diferents sobre els seus mètodes. L'opuscle *Via fora els adormits...* (que analitzem al capítol 7) presentà una crítica sistemàtica i mordaç contra el ministre. L'historiador Josep Rafael Carreras i Bulbena el qualificava així en una obra publicada el 1902:¹⁴⁰

Aquest home era un bon xic saberós, gens mancat d'adulació y de fort simpàtich tracte, tot lo qual feya tingués guanyada la voluntat de l'emperador. Era gat vell en tota faysó de bretoleries de fina lley, havent-se ja distingit a Catalunya, anys enrera, en una mala treta, en son temps punida, explotant lo bon cor de Carlos; però may ningú s'hauria cregut pogués arribar, sempre treballant per son profit personal, a no curar gota dels interessos de sa pàtria.

Contràriament, Ernest Lluch ens ha deixat un retrat en què prevalen els aspectes positius d'aquest personatge. Per a Lluch, Vilana-Perles encarna el possibilisme polític imprescindible en tot governant, però també unes profundes conviccions austriacistes. Una cosa i l'altra el feren igualment impopular entre els austriacistes no involucrats en el poder i també el «partit alemany». Així, tot referint-se al grup encapçalat per Vilana-Perles, Lluch escriu:¹⁴¹

Políticament va ser en conjunt un grup molt proper al futur Emperador i, per un excés d'identificació amb ell, van ser criticats, primer a Espanya, pels seus correligionaris i, després, a Àustria, per aquells que pensaven que eren més austriacistes i, fins i tot, més austríacs que espanyols. Els del «partit alemany» pensaven el contrari.

I, encara amb més contundència, forja en les últimes planes del llibre aquest balanç del personatge:¹⁴²

Diguem per acabar que amb Vilana-Perles hem volgut estudiar un dels pocs catalans que des del segle xv ha manat o el que més ha manat i ha viscut el poder amb totes les seves plenituds i dificultats. Molt possiblement, Vilana-Perles no hauria estat estudiat fins ara per una major proclivitat autòctona, basada en experiències històriques, en estudiar catalans vençuts o

140. Josep Rafael CARRERAS I BULBENA: *Carles d'Àustria...*, p. 365.

141. Ernest LLUCH: *L'alternativa...*, p. 39.

142. *Ibidem*, p. 112.

resistents més que catalans governants. [...] Vilana-Perles havia de ser entremig de la seva pàtria i del monarca que detentava l'exclusiva possibilitat del fet que pogués sobreviure com a tal amb les seves Constitucions. [...] Vilana-Perles havia de mantenir aquest lligam i forçar-lo amb la seva influència. [...] Amb aquesta posició intermèdia significà per a alguns catalans una figura tèbia al mateix temps que per molts de l'Imperi era criticat per portar a l'Emperador Carles VI vers posicions massa prohibicionàries.

Creiem que Lluch tendí a idealitzar Vilana-Perles —potser des d'un cert emmirallament biogràfic. Fins i tot prescindint de les crítiques purament morals als seus mètodes de govern —és a dir, assumint que tot poder implica una quota de corrupció—, restaria pendent comprovar si aquestes «posicions massa prohibicionàries» van existir realment. Si per tals posicions entenem ja no el desig utòpic de recuperar Espanya per a Carles VI, sinó el probablement menys forassenyat de condicionar la pau amb Felip V al restabliment de les constitucions de Catalunya o de tots els regnes de la Corona d'Aragó, els fets que avui coneixem no ens ho permeten corroborar, més aviat al contrari.

Esmentem, en aquest sentit, dos episodis d'especial significació política, que són tractats des d'altres perspectives en altres capítols. El primer abasta els mesos que passaren des de l'evacuació de les tropes imperials de Catalunya (juliol-agost de 1713) fins a la caiguda de Barcelona i Cardona (setembre de 1714).¹⁴³ En aquell període, com hem vist, Vilana-Perles aprofità la resistència catalana per fer-se amb el poder en el Consell d'Espanya. L'ambaixada de Francesc Verneda a Barcelona, per iniciativa seva, el convertí en l'home més ben informat a Viena d'allò que realment s'esdevenia a Catalunya. És cert que la carta que Vilana-Perles envià a Barcelona, en nom de l'emperador, després de la signatura del tractat de Rastatt (març de 1714) generà moltes esperances entre els catalans i atjà la darrera resistència. Però convé no oblidar que s'hi feia una interpretació totalment esbiaixada del text del tractat, segons aquesta carta Carles VI havia obtingut el reconeixement dels drets com a rei

143. Resulta de gran interès per a aquest període el treball de Joaquim ALBAREDA: «El 'cas dels catalans': del pacte de Gènova a l'equilibri europeu de 1713», *Pedralbes. Revista d'Història Moderna*, 18 (1998), II, pp. 303-314.

d'Espanya per part de Lluís XIV.¹⁴⁴ Per tot plegat, els motius de la seva elaboració resulten de difícil interpretació política. En tot cas, no sembla que l'actitud de Vilana-Perles diferís gaire de la de la resta de l'entorn imperial en aquella conjuntura; més aviat hem d'entendre que el marquès de Rialp es limità a mantenir-se a l'expectativa. La naixent burocràcia espanyola a Viena s'encarregà, d'altra banda, d'aïllar políticament el marquès de Montnegre, ambaixador dels catalans, tot impeding-li l'accés a l'emperador i diferint-ne la correspondència amb Barcelona.¹⁴⁵

El segon episodi es refereix al congrés de Cambrai (iniciat el 1721) i al conjunt de negociacions que van donar lloc a la pau de Viena (1725). En aquest cas, tampoc no hem documentat una voluntat política per part de Vilana-Perles o de l'entorn immediat de la Secretaria d'Estat per condicionar la pau al restabliment de les constitucions de Catalunya i dels altres regnes de la Corona d'Aragó.¹⁴⁶ Una altra vegada va ser un ambaixador de Catalunya en la conjuntura crítica de 1713-1714, el comte Felip Ferran, l'únic que recordà «la esclavitud que padecen» els catalans i sol·licità passar a Cambrai¹⁴⁷

con el patrocinio de la cesárea clemencia para que no queden infelices unos vassallos, de cuyos paÑses ha salido V. M.

144. Salvador SANPERE I MIQUEL: *Fin de la Nación...*, pp. 352-355; Joaquim ALBAREDA: «El 'cas dels catalans'...», pp. 311-312.

145. Salvador SANPERE I MIQUEL: *Fin de la Nación...*, pp. 388-389; Joaquim ALBAREDA: «El 'cas dels catalans'...», p. 305. Castellví es fa un ampli ressò de la marginació del marquès de Montnegre. Explica, per exemple, que l'ambaixador dels catalans decidí deixar en custòdia tots els documents de la seva ambaixada al patge Lluís de Peguera i Aimerich «para que el sagrado del palacio les librra del riesgo». D'altra banda, reproduïx una carta d'autor anònim escrita el gener de 1714 que, entre altres comentaris, afirma: «Berardo y otros no han sido comprendidos en la nueva formación [el Consell d'Espanya]. Hay muchos mal contentos, y con razón. [...] Berardo disimula, pero parece que no corre muy bien con Rialb. De socorros y alivios para Barcelona no se habla; sólo veo que cada uno mira por sí. Dios quiera que Perles se acuerde de lo que debe a su patria, pues es de los que pueden más, por estar más cercano al rey». (Francesc DE CASTELLVÍ: *Narraciones históricas...*, vol. III, pp. 604-608). L'arraconament de Montnegre és denunciat també per l'autor anònim de l'opuscle *Via fora els adormits...*: «¿Se ha buscat fins ara qui hagués fet entretenir al marquès de Montnegre en Viena fins a estar ajustada en Utrecht la venda de Cataluña?» (pàgina no numerada).

146. L'historiador Josep M. Torras i Ribé ens informa que ha localitzat a l'Archiu General de Simancas una petició de retorn, amb el manteniment dels seus títols i honors, realitzada pel marquès de Rialp en el període de la negociació del tractat de Viena. Sembla clar, doncs, que Vilana-Perles jugà en aquell moment amb dues baralles.

147. Document 23.

emperador con gran parte de los dominios de España, además de los servicios hechos a V. M. y a la Grande Alianza, razón que les promete más dicha que la desgracia les amenaza. Y quando nada se conjugue, vendrá el alivio de saber que hasta la fin no les ha V. M. desamparado, y el suplicante de haver cumplido con Dios, con V. M. y con la patria solicitándolo.

Per acabar de delimitar l'actitud del Vilana-Perles de Viena davant el «cas dels catalans», convé que ens referim també a dos textos dels quals és autor, que han estat publicats per Ernest Lluch. El primer, que ja hem esmentat,¹⁴⁸ és de 1718. En aquella data tan precoç, el marquès de Rialp considerava ja un fet irreversible la pèrdua dels regnes peninsulars; proposava la divisió de la unitat dels altres regnes originaris de la monarquia hispànica i advocava per la germanització dels nous consells que haurien de formar-se a Nàpols, Milà i Sicília. Aquesta no ens sembla, certament, una posició gaire prohispanica.

L'altre text és el segon testament de Vilana-Perles, redactat després de 1736,¹⁴⁹ on s'especifica que si algun dels hereus

fueren engendrados o alguno de ellos traspasaren las fronteras del dominio Austríaco y se asentaren en otro suelo y bajo dominación extranjera, en tal caso no sean tenidos por llamados a la sucesión, y sólo sean incluidos en la substitución aquéllos o aquéllas que vivan bajo el imperio de la Augustísima Casa de Austria, puesto que es de su singular munificencia de donde me han venido todos los vienes que he podido testar.

1718 —data de la primera renúncia explícita de l'emperador en un tractat internacional al domini dels regnes hispànics—¹⁵⁰ assenyala, doncs, un punt públic de no-retorn per al marquès de Rialp. No només en el seu sentit literal (el retorn dels exiliats, o el retorn dels regnes hispànics al domini de Carles VI), sinó fins i tot en el seu sentit juridicopolític més ampli (el retorn de les consti-

148. «Representación del marqués de Rialp...».

149. Reproduït per Ernest LLUCH: *L'alternativa...*, pp. 186-189.

150. Segons l'autor de *Via fora els adormits...*, el document va ser firmat pel marquès de Rialp i altres persones del seu entorn: «En dit instrument públic he llegit solemnitzar-lo vergonyosament subscrits alguns espanyols elevats per lo emperador a empleos supremos de sos presidents».

tucions de Catalunya). Des d'aquesta perspectiva, tot el que s'havia esdevingut abans de la derrota de 1714 —o, més exactament, abans de l'evacuació de 1713— pertanyia exclusivament al passat. Per contra, l'Imperi constituïa el present i l'únic futur previsible i fins i tot desitjat.¹⁵¹

A parer nostre, el concepte «partit espanyol» —que no s'ha de confondre amb la totalitat de l'exili austriacista— no reflecteix una actitud política gaire diferenciada de la resta de col·lectius de l'entorn imperial. Es refereix a un bàndol o camarilla cortesana que tenia en comú uns mateixos orígens geogràfics.

Convé remarcar que les formulacions teòriques de Juan Amor de Soria, que estudiem en un altre capítol, sobre les quals basa Ernest Lluch els fonaments ideològics del «partit», van ser redactades a partir de 1736, quan Amor abandonà tota responsabilitat de govern i, per tant, la seva supeditació jeràrquica al marquès de Rialp.

Des d'un plantejament no gaire allunyat, János Kalmar considera que la proximitat de personatges com el comte d'Althan i el comte Stella a Carles VI es fonamentà en la seva vinculació personal al monarca i en la malfiança d'aquest envers l'alta burocràcia germànica, sorgida dels enfrontaments entre la cort barcelonina i la cort vienesa en època del seu germà Josep I.¹⁵²

il est logique que le souverain se soit appuyé une fois de plus sur les mêmes favoris qui s'attachèrent uniquement a sa personne, qui lui devaient en fin du compte tout, même s'il y en avait certainement d'autres qui étaient plus qualifiés par leurs capacités et leurs mérites.

Des d'aquesta perspectiva, doncs, l'existència de l'anomenat «partit espanyol» s'acostaria al mite:¹⁵³ «Il faut donc considérer, à mon avis, comme un peu légendaire l'affirmation de l'influence des Espagnols sur Charles VI, si répandue dans l'historiographie.»

151. No ens podem estar de recordar al lector, ara en nota, una cita de l'informe de 1718: «Mañana faltarán los españoles actuales, sus hijos serán italianos o alemanes según la región de su nacimiento y su educación, y será preciso recurrir a todos indistintamente.»

152. János KALMAR: «Autour de l'Empereur...», p. 261.

153. *Ibidem*, p. 259.

VI
SOCIOLOGIA DE L'EXILI VIENÈS

De tots els destins de l'exili, Viena és el que ens ofereix una imatge més global i diversa. A Viena hi trobem representats totes les classes i grups socials que configuraren l'exili. La seva pervivència, fins a la fi de la dècada de 1740 si més no, la diferencia també dels estats italians, llevat de Milà. La diversitat d'àmbits de sociabilitat ens permet apuntar, a més, algunes de les característiques comunes d'aquell col·lectiu, divers des del prisma social, però amb múltiples lligams, forjats des de l'origen geogràfic, la proximitat cultural i lingüística i els vincles clientelars.

En una societat en què les relacions a la cort determinaven en última instància la consideració social i la riquesa de les persones,¹ l'estratificació social del col·lectiu exiliat vingué marcada per la qualitat i la intensitat dels vincles amb l'emperador. No oblidem que els exiliats, en arribar a terres de la monarquia austríaca, havien deixat enrere tots els seus béns i oficis. La reconstrucció de les seves diverses categories —i, per tant, de la seva jerarquia social— va ser obra exclusiva de la liberalitat de l'emperador i de l'entorn imperial. Aquest procés es dugué a terme des d'uns criteris conservadors, tot i que algunes famílies van protagonitzar una indubtable promoció social.

Per això, l'anàlisi social del col·lectiu exiliat ens obliga a dibuixar diversos cercles concèntrics, que tenen com a centre de gravetat les figures de l'emperador i de la seva esposa, Elisabet Cristina.

1. Charles W. INGRAO: *The Habsburg Monarchy...*, p. 126.

CORTESANS I ALTS MINISTRES: EL CERCLE IMMEDIAT AL PODER

Aquest col·lectiu el formaven una vintena llarga de famílies. La seva proximitat a l'emperador els va permetre disposar de càrrecs, pensions generoses i, a mig termini, feus territorials. La voluntat decidida del monarca d'igualar-los amb la noblesa dels seus dominis efectius —alemanya, hongaresa, txeca i italiana— els reservà sempre un lloc preeminent a la cort en igualtat de condicions amb aquesta. De fet, sovint suposà un tracte de favor, sense el qual cap dels grans exiliats no hauria pogut seguir el ritme de vida de la minoria aristocràtica hostatjada a Viena. Com hem vist, l'actitud de Carles despertà enveges i recels, probablement per allò tan conegut que resumeix l'adagi «hostes vingueren que de casa ens tragueren». No va ser mai exactament així, certament. Molts dels components de les famílies privilegiades hispàniques van casar-se amb els plançons de les aristocràcies alemanya i italiana —d'altres, però, ho van fer dins els rengles del mateix col·lectiu exiliat, sense abandonar mai els límits estrictes del seu estrat social. La segona generació de l'exili va realitzar el seu particular itinerari a l'ombra immediata de l'emperador. Aquest podia consistir en el nomenament de patge; l'ensinistrament en la carrera militar o administrativa; l'elevació a càrrecs i dignitats superiors en aquests àmbits; i, finalment, l'establiment en els cercles íntims de la cort.

L'entorn immediat del monarca ens obliga a retornar sobre algunes de les persones que han estat considerades dirigents del «partit espanyol». Remarquem, en primer lloc, la figura de la comtessa d'Althan, la catalana Marianna Pignatelli i d'Aimerich.² El seu palau a Viena va ser un punt de trobada habitual de l'elit exiliada. Des de 1722, data en què enviudà, va romandre sota la protecció de l'emperador. Com hem vist, Althan va ser cavallerís major del monarca, tant a Barcelona com a Viena, i va ser nomenat gentilhome de l'emperador amb motiu de la seva proclamació a Frankfurt. El 1725, la comtessa d'Althan encapçalava la «Lista de Grandes / Gentiles hombres de Cámara de S. M. C. C. y otros a los cuales remite la Delegación de Nápoles sus respectivas asistencias mensualmente a esta Corte».³ La comtessa morí a Viena el 1755. Un

2. Un retrat del personatge a Josep Rafael CARRERAS I BULBENA: «Maria de Pignatelli i Aymerich», *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona* (1921), p. 195.

3. Publicada per Virginia LEÓN: *Entre Austrias...*, pp. 185-187.

altre personatge de rang similar va ser Josepa de Copons, casada amb el comte Stella; la seva germana, Anna de Copons, va contraure matrimoni amb el també napolità marquès de San Telmo.

Una altra figura de primeríssima posició va ser el comte de Cardona, Josep Folch de Cardona i Erill. A Barcelona va ser nomenat majordom major de la reina, i en aquesta condició acompanyà Elisabet Cristina quan abandonà la península. Anteriorment, havia estat nomenat lloctinent de València, gran d'Espanya (1707) i almirall i conestable d'Aragó. Amb motiu del naixement de l'arxiduc Leopold (14 d'abril de 1716), va ser nomenat príncep del Sacre Romà Imperi i se li atorgaren diversos feus. Va obtenir també a l'exili les distincions de general de cavalleria i gentilhome de cambra. En formar-se el Consell de Flandes (1717) en va ser nomenat president. El príncep morí a Viena el 1729. Els seus béns i títols passaren al seu nebot Francisco de Silva Folch de Cardona.⁴

La figura del seu germanastre, l'arquebisbe de València Antoni Folch de Cardona, ja ha estat glossada anteriorment. Remarquem, però, que malgrat la importància del seu càrrec, l'arquebisbe va ser poc considerat per Carles VI,⁵ probablement a causa de la seva rivalitat amb el marquès de Rialp. Aquest fet pot explicar la marginació progressiva del Consell d'Espanya en benefici de la Secretaria d'Estat, si més no en les qüestions d'alta política.

També ens hem estès suficientment sobre el marquès de Rialp. Afegim tot just que morí a Viena el 5 de juny 1741, malalt de tuberculosi. El títol de comte del Sacre Romà Imperi, que havia obtingut el 1725, i les extenses propietats a Hongria i a Àustria van passar al seu fill primogènit, Francesc, que, com hem vist, va ser governador del Banat de Temesvar entre 1753 i 1769. El seu nét, Johannes, també va residir al Banat. Com a mínim la seva propietat a Paasdorf (Baixa Àustria) pertanyia encara al seu renét, Johannes Perlas, el 1810.⁶ La biografia dels seus descendents confirma l'allunyament de la cort vienesa després de la pèrdua d'influència política del primer marquès de Rialp.

4. FRANCESC DE CASTELLVÍ: *Narraciones históricas...*, Ms. 6 w 344, vol. VI, 2.ª part, any 1716.

5. JÁNOS KALMAR: «Autour de l'Empereur...», pp. 260.

6. ERNEST LLUCH: *L'alternativa...*, pp. 43, 75 i 83. AGUSTÍ ALCOBERRO: «L'exili austriacista...», p. 111. SEGONS COLIN THOMAS, «The Anatomy...», pp. 9-10, el cognom Perles va donar lloc al topònim de la localitat de Perlez, al Banat de Temesvar.

Entre els nobles que van assolir la grandesa d'Espanya a Viena de mans de Carles VI cal esmentar els comtes Ferran, d'Atalaya, de Cifuentes, de Cervelló, de Sástago, d'Erill⁷ i d'Alcaudete (fill del comte d'Oropesa) i els marquesos de Montnegre, de Coscojuela i de Valparaíso. Tots van obtenir també la dignitat de gentilhomes de cort; aquesta intitolació va ser concedida, a més, al fill del duc de Monteleone, Fernando Pignatelli, que va obtenir també el títol de príncep del S. R. I.; al fill del duc d'Uceda, Melchor Pacheco; al comte d'Oropesa, que ja disposava de la dignitat de gran en el moment de l'evacuació; als comtes de Savallà, de Vilafranquesa i de Haro; als marquesos de Rubí, d'Almenara, de Besora, de Boil, de la Vega i de Rafal; i als nobles Francesc de Lanuza i Gilabert, Lluís de Peguera i Aimerich, Oleguer Sabastida i Font i Josep Reard i de Copons, que el 1717 obtingué el títol de marquès.⁸ Els comtes d'Oropesa, Cifuentes i Savallà van ser elevats també a la dignitat de cavallers del Toisó d'Or.⁹ Savallà fou, a més, director de la Capella Imperial de Música.

El cercle de major nivell aplegava també els homes de més alta consideració als consells d'Espanya i de Flandes. A banda del comte d'Oropesa —conseller d'aquest Consell fins el 1725, quan retornà a la península—, i del de Savallà —que en fou conseller des de 1723 i president de 1729 a 1740—, cal destacar el duc d'Uceda, el seu fill Manuel Pacheco i el marquès de Villasor i comte de Montesanto, que, com hem vist, va assolir la presidència del primer Consell el 1726.

Altres nobles de primer rang eren els comtes de la Corzana —gran d'Espanya des de 1707 i comte del S. R. I. des de 1714—,¹⁰ de Galve, de las Amayuelas, de Santa Cruz de los Manueles, de Fuencalada i de Villanueva de las Torres i el marquès de la Laguna. També hem d'esmentar en aquest col·lectiu Caterina Folch de Cardona i Erill, germana del príncep de Cardona i vídua del comte Carafa; la comtessa gaudí de les possessions territorials del seu marit

7. La intitolació de gran va ser concedida a Antonio d'Erill y Vicentelo el 1707; en morir aquest, a Viena el 1715, va passar al seu fill José, que va morir també a Viena el 1732, i després al nét Francisco.

8. Document 16.

9. Vegeu la nota 3 d'aquest capítol i els documents 2 i 7. Recollim també diverses informacions esparses de Francesc de Castellví: *Narraciones históricas...*

10. Sobre aquest personatge, vegeu Antonio RODRÍGUEZ VILLA: *Don Diego Hurtado de Mendoza...*

i de diverses rendes al regne de Nàpols; a més, va ser nomenada cambrera major de l'emperadriu vídua Guillemina Amàlia de Brunsvic, que havia estat casada amb Josep I, germà primogènit de Carles.

Entre les il·lustres vídues que van marxar de Catalunya amb l'evacuació de 1713, o que enviudaren els primers mesos d'exili, cal esmentar la comtessa Paredes i les marqueses del Carpio i de la Casta.

Finalment, en aquest cercle selecte cal esmentar també el bisbe d'Albarrassí i el cardenal Cienfuegos que, juntament amb l'arquebisbe de València —i el bisbe de Barcelona i cardenal Benet de Sala i Caramany, que es dirigí directament a Roma, on morí el 1715—, constitueixen les primeres dignitats eclesiàstiques de l'exili austriacista. L'entorn imperial també forní oficis eclesiàstics. Així, el 1716 van ser nomenats capellans d'honor pel banc de Castella Pedro Miguel de Espoz i Tomás de Aza y Peralta.¹¹ El juny de 1712, el presbíter del Pilar de Saragossa, Juan Francisco Bullón, va ser nomenat predicador del rei;¹² el desembre de 1714 ostentava també aquesta dignitat fra Domingo Pérez.¹³ En diversos moments van rebre la dignitat de teòlegs del rei («mi actual theólogo en todo lo que respecta a mis dominios de la Monarchía de España») el jesuïta Juan Bautista Azcaína, el mercedari José Orcal y Peralta i l'escolapi Glicenio Avellones, entre d'altres.¹⁴ El 1726 el pare Sebastià Paulí ostentava els títols de predicador i teòleg reials.¹⁵

Els lligams dins el petit nucli aristocràtic van ser molts estrets. Així, Maria Teresa de Moncayo y Palafox, dama d'honor de l'emperadriu, es casà amb Francisco d'Erill, òlim Vicentello, més endavant comte d'Erill, el novembre de 1716. La filla segona del marquès de Montnegre, Serafina Berardo —que n'heretà la grandesa d'Espanya a la seva mort el desembre de 1714— estava casada amb el marquès de Villanueva de las Torres, Pedro Afán de Rivera. El comte Ferran es casà a Viena amb Gertrudis de Lanuza i Gilabert, dama d'honor de l'emperadriu.¹⁶ D'altres, es van casar amb membres de l'aristocràcia

11. H.H.S. - I.-S.R., B. Consejo de España, k. 10.

12. *Ibidem*.

13. Document 6.

14. Document 9. H.H.S. - I.-S.R., B. Consejo de España, k. 4, fasz. 6.

15. Document 35.

16. Gertrudis de Lanuza rebé diverses terres, en concepte de dot, del regne de Nàpols (H.H.S. - S.-I.R. L. Neapel. Collectanea 25 (I), f. 106).

germànica i italiana, com el comte de Savallà, que maridà en segones noces amb la dama austríaca Francesca de Berg i d'Arrendorf; o com la dama de l'emperadriu Maria Francesca de Ribera i de Berardo —filla del marquès de Villanueva de las Torres i de la marquesa de Montnegre—, que es casà el 1729 amb el príncep italià Ambrosio Carracciolo.¹⁷ El 1731 el príncep de Cardona, Francisco de Silva Folch de Cardona, nebot del qui fou president del Consell de Flandes, maridà la comtessa Czovor.¹⁸

La majoria de les persones que hem esmentat residien a Viena amb les seves famílies i acompanyaven la cort en els seus desplaçaments. El seu estil de vida no devia diferir gaire del de l'aristocràcia dels altres regnes austríacs. Com hem vist, les delegacions d'espanyols de Nàpols i de Milà i el Bolsillo Secreto els atorgaven generoses pensions i es feien càrrec de les seves despeses extraordinàries. Tots disposaven d'un servei domèstic adequat a la seva posició social. Així, el general Pedro Morrás, marquès d'Onrubia —oncle de Joaquín Morrás, que va ser conseller de capa i espasa del Consell d'Espanya des de 1723— esmenta un total de cinc servidors en retirar-se al monestir d'Assís el 1719.¹⁹ L'un havia estat secretari personal del seu germà Joaquín —que va ser ambaixador a Torí—, mentre que els altres són qualificats simplement de domèstics. Cal tenir en compte, però, que Joaquín Morrás, germà del general, estava considerat exiliat de tercera classe i el 1714, si més no, vivia sol.²⁰ Hem de suposar, doncs, que els exiliats de primera classe devien tenir força més personal domèstic. El marquès de Rialp, en el seu primer testament (1733), distingeix entre servidors alts i baixos i concedeix a uns i altres²¹

un traje de luto correspondiente a la categoría de cada cual, y además a los domésticos del primer grado, que vulgarmente son denominados servidumbre alta, el sueldo de un año, y a los servidores y servidoras comprendidos en la que llaman servidumbre baja, el sueldo de tres meses.

D'altra banda, algunes famílies disposaven de capellà privat, com els comtes de Cervelló, al servei dels quals hi havia el sacerdot

17. H.H.S. - I.-S.R., B. Consejo de España, k. 3, fasz. 4.

18. Document 58.

19. Document 20.

20. Document 2.

21. Ernest LLUCH: *L'alternativa...*, p. 180

aragonès Melchor de los Reyes, que havia estat racioner de l'església del Pilar.²²

L'entorn imperial forní també altres ocupacions, com les de pintor de cambra, músic o actor. Sabem, per exemple, que el 1714 el Consell d'Espanya recomanà el pintor José Callejo, que havia treballat a Madrid:²³

cuia particular insigne habilidad en retratos y hechuras de zera es bien notoria a V. M., pues de su cesáreo real orden se le mandó venir aquí desde Milán, [...] pareciéndole será conforme a la soberana benigníssima mente de V. M. servirse de él dentro de su profesión, mandando que con efecto se le establezca y asista muy puntualmente con la competente mesada o pensión anual que V. M. fuere servido concederle, para que pueda trabajar y mantenerse; pues no tiene duda que una habilidad tan singular merece estar con exercicio en el cesáreo, real servicio de V. M.

D'altra banda, diversos músics, sobretot d'origen italià, van ser pagats amb els fons del Bolsillo Secreto.²⁴

La família que va viure a Viena un procés més evident de promoció social va ser la dels Desvalls, que havien obtingut durant la guerra de Successió el marquesat del Poal.²⁵ Per això ens hi estendrem amb més detall.

Antoni Desvalls i de Vergós, marquès del Poal, va ser comprès entre els exiliats de segona classe a la «lista primera» de pensionistes,

22. Document 32.

23. Document 5.

24. Esmentem el violinista Joaquín Sardo, que el 1728 tenia assignat un salari de 300 florins anuals, i el mestre de la Capella de Música Imperial Antonio Caldara, substituït en aquest càrrec del comte de Savallà, que el setembre de 1730 rebé una ajut de costa de 500 florins (Virginia LEÓN: «Patronazgo político...», pp. 593, 597 i 598). En paralitzar-se els pagaments del Consell, el gener de 1734, es devia al músic Rayola la quantitat de 2.866 florins i mig (document 107). El compositor venecià Antonio Caldara estrenà el 1708 a Barcelona una obra composta amb motiu de les noces de Carles i Elisabet Cristina, que constitueix la primera òpera representada a Barcelona. Posteriorment residí a Viena, on morí el 28 d'agost de 1763; hi compongué, entre d'altres obres, sis misses dedicades a l'emperador Carles VI (Josep Rafel CARRERAS I BULBENA: *Carlos d'Àustria...*, pp. 113-127). Sobre aquest tema vegeu Andrea SOMMER-MATHIS: «Entre Nápoles, Barcelona y Viena. Nuevos documentos sobre la circulación de músicos a principios del siglo XVIII», *Antigrama* 1996-1997, pp. 45-77.

25. Sobre l'actuació dels Desvalls durant la guerra, vegeu Lluís PUJAL: *Antoni Desvalls i de Vergós, marquès de Poal*. Barcelona, 1988. Sobre la seva actuació a l'exili, vegeu els documents 36, 57, 109 i 114. Vegeu també les informacions precises de Josep Rafael CARRERAS I BULBENA: *Carlos d'Àustria...*, p. 409.

elaborada el 1715. Aleshores residia a Nàpols i obtingué 500 florins de pensió anual.²⁶ Tant ell com el seu germà Manuel van certificar els serveis prestats per molts oficials i suboficials que es trobaren sota les seves ordres a Catalunya; els certificats els eren del tot necessaris perquè se'ls reconegués el grau i se'ls atorgués la pensió corresponent, ja que la majoria no disposaven de cap altre document.²⁷ El 1719, en ocasió de la guerra de la Quàdruple Aliança, un ministre de la cort de Viena li va proposar que retornés a Catalunya, «con otro sujeto de su elección», amb l'objectiu de sublevar el país. Desvalls s'hi negà, en considerar que l'acció no tenia per objectiu la recuperació del Principat, i que només provocaria una major repressió a Catalunya per part de les autoritats borbòniques. L'actitud del marquès del Poal reflectia el desencís de l'exili austriacista davant els acords signats recentment pels ambaixadors de l'emperador (agost de 1718), que van suposar la incorporació de la monarquia austríaca a la Triple Aliança, des d'aleshores Quàdruple Aliança. Per aquests acords, Carles VI renuncià de manera explícita al domini sobre els regnes hispànics, a canvi de la col·laboració de Gran Bretanya, els Països Baixos i França en la recuperació de Sardenya i la seva posterior permuta per Sicília amb la casa de Savoia. Segons Castellví,

Desvalls, aunque muy distinguido en el servicio del emperador, le respondió con resolución que esta proposición no podía venir de parte del emperador porque se oponía a su grandeza y equidad. En el tratado que acababa de firmar [l'agost de 1718] havia cedido todos los derechos que pretendía sobre la España y renunciado solemnemente. Que no era posible que su magestad cesárea permitiera que los pueblos que habían sufrido tantas ruinas, el derramamiento de tanta sangre y consumido los caudales en su servicio quedassen expuestos a mayor desolación. [...] Él de su parte asegurava que no cometería acción tan fea contra el honor de su amo y exterminio de su patria.

Tot i així, Castellví afirma que la notícia del viatge del marquès del Poal causà a Catalunya «muchos disgustos y prisiones». D'altra banda, la negativa de Desvalls va suposar la seva marginació a l'exili:

26. Document 7.

27. Al document 32 s'hi citen diversos casos.

«padeció hasta su muerte una suma escasez porque le faltó protección a su mérito».

Castellví no revela la identitat del ministre. Avui podem afirmar, però, que va ser el marquès de Rialp, ja que el 20 de maig de 1719 apareix consignat al Bolsillo Secreto un ajut de costa per al marquès del Poal de 300 florins.²⁸ El marquès del Poal morí el 1724 a Viena.

Manuel Desvalls i de Vergós, germà del marquès, va ser governador d'Eivissa i després de Gaeta; com ja hem vist, comandà una companyia de voluntaris durant la tercera guerra turca. En època de Maria Teresa va ser nomenat gran camarlenc, probablement a causa de l'ascens del seu nebot Manuel. De vida extremament longeva, morí als cent anys, el 1774, ja feia temps que s'havia quedat cec. Sense descendència, deixà els seus béns al seu nebot.

El primer fill d'Antoni, Francesc Desvalls i de Solanell, va participar a la tercera guerra turca en qualitat de sergent major agregat al regiment de cavalleria del general Vázquez. Va heretar el marquesat a la mort del seu pare. El 1725 apareix ja en una «lista de grandes / gentiles hombres y diferentes sugetos que tienen la asistencia en Delegaciones y otros efectos».²⁹ Sabem que un any després cobrava 6.000 florins del regne de Sicília en concepte de pensió. Morí el 1732.

En canvi, el fill segon, Manuel, va seguir una carrera fulgurant. S'inicià en esdevenir patge de l'arxiduquessa Magdalena, que havia estat nomenada governadora de Flandes. Per realitzar el viatge, Manuel rebé 250 florins del Bolsillo Secreto (setembre de 1725). També el gener de 1727 rebé 70 hongaresos (poc més de 290 florins), cosa que ens permet suposar que realitzà alguna gestió a Hongria.³⁰ El 1731 estudiava dret a la Universitat de Leyden, i obtingué de l'emperador el compromís de fer-lo conseller del Consell d'Espanya o del de Flandes en acabar els estudis. Esdevingut tercer marquès del Poal a la mort del seu germà, va ser nomenat conseller supernumerari de capa i espasa del Consell de Flandes el 4 de gener de 1740, amb un sou de 4.000 florins. Però la seva carrera tot just acabava de començar. L'arxiduquessa Maria Teresa el va nomenar preceptor del seu fill primogènit, el futur Josep II. També aleshores va esdevenir conseller íntim d'estat, majordom major de l'arxiduquessa

28. Llista publicada per Virginia LEÓN: «Patronazgo político...», p. 585.

29. Publicada per Virginia LEÓN: *Entre Austrias...*, pp. 187-189.

30. *Ibidem*, p. 596.

Maria Amàlia i comte de Flandes. Manuel es casà amb la comtessa Fanny Flenchel Donnersmarch, dama de l'emperadriu. Morí l'11 d'octubre de 1760. Carreras i Bulbena explica que un any abans, quan ja estava malalt, van visitar-lo al llit l'arxiduchessa Maria Teresa i el seu fill Josep; la visita va durar tres hores, tot un privilegi reservat a ben pocs.

L'ENTORN PRÒXIM: NOBLESA MENOR, FUNCIONARIS, MILITARS I ECLESIASTICS

Amb una consideració social privilegiada, però evidentment inferior al grup que acabem de descriure, hi havia diversos col·lectius protegits pel monarca. Ens referim al que podríem anomenar la baixa noblesa, la burocràcia de Viena —encapçalada pels secretaris i oficials de les secretaries— i dels estats italians —on obtingué les places de forasters— i l'oficialitat de l'exèrcit. També podem assimilar a aquest grup els eclesiàstics que ocupaven places diverses a l'administració i els que s'encarregaven de l'assistència als diversos col·lectius d'exiliats, a més dels que pertanyien a ordes regulars.

En les llistes destinades a establir les pensions dels exiliats a les delegacions, es troben situats en les classes segona, tercera, quarta i cinquena —clarament diferenciats, doncs, de l'elit austriacista, però també dels exiliats de l'estament popular.³¹ En tractar-se de llistes de pensionistes, els funcionaris civils i militars que hi apareixen no tenien cap ocupació, o bé per edat o malaltia, o bé per la impossibilitat de col·locar tots els qui havien abandonat la cort de Barcelona.

En la segona classe, totes les persones esmentades pertanyen a la noblesa. Citem, entre d'altres, la comtessa del Casal, el comte de Vilafranesca i els marquesos de Miraflores, de Callús i de la Vega. En canvi, la resta de classes que conformen aquest grup estan formades majoritàriament per funcionaris i oficials de l'exèrcit.

En alguns casos, les pensions van resultar clarament insuficients. A tall d'exemple, publiquem una petició de Juan Corzán Avendaño, que el 1727 es presenta com a «secretario de Vuestra Magestad Cesárea Católica».³² El document, imprès, recull el seu currículum personal i el de la família de la seva esposa. Degué servir, doncs, per sol·licitar diversos oficis. En el document que ens ocupa, en un text final afegit a mà, Corzán sol·licita «una de las plazas que

31. Documents 2 i 7.

32. Document 39.

V. M. ha ordenado se destinen de stipentes en el Supremo Consejo de España» i al·lega que «se halla práctico en las lenguas latina, italiana y francesa». Juan Corzán havia treballat a la Secretaria del governador d'Aragó, Antonio Luzán, i des de 1712 va ser secretari del marquès de Montnegre, ambaixador de Catalunya a Viena; després treballà a les ordres del bisbe de Salern, Pau Vilana-Perles, i, finalment, com a secretari del regent del Consell d'Espanya Domènec Aguirre, durant els anys 1715-1726. El seu sogre, Antoni Vergós, havia estat sotsveguer de la ciutat de Lleida i governador del marquesat d'Aitona i morí el 1707. El 1727 Corzán cobrava una pensió de cent ducats anuals de la Delegació de Nàpols. Segons explica, però, la seva situació personal i familiar era dramàtica:

Que se halla el suplicante [...] quinze años ha hecho ya en esta corte, con el peso de muger (gravemente preñada), cinco hijas Teresa, Juana, Sinsorosa, Francisca, Marianna y demás familia, sin otra asistencia, consuelo ni emolumento que la de cien ducados annuos de pensión en la Delegación de Nápoles. Y en virtud de tan corta asistencia, y la desgracia de no haver poder ser encabido por su carrera y otra qualquiera (en las muchas ocasiones que se han ofrecido y ha solicitado en tan dilatadíssimo tiempo), con las crecidas deudas, empeños, trabajos imponderables y extremas necessidades que V. Mag. puede considerar, obligado forçosamente por las dichas razones a pedir públicamente limosna.

Ja hem descrit en altres capítols la composició de la burocràcia —vienesa i perifèrica— i de l'oficialitat de l'exèrcit en actiu. No es tracta ara de retornar-hi, doncs. Tan sols voldríem destacar-ne un tret, del qual hem donat múltiples exemples: el seu procés d'ennobliment. Així, en el moment de dissolució del Consell d'Espanya, després de la caiguda de Nàpols i Sicília, alguns dels seus alts funcionaris havien esdevingut comtes o marquesos. El mateix s'esdevenia en les diverses administracions territorials dissoltes o reformades.³³

Si alguns fills de nobles i d'alts funcionaris van estudiar a Itàlia o als Països Baixos, alguns fills d'oficials seguiren els seus estudis a Viena. Esmentem el cas de Llorenç Amill:

33. Documents 61 i 107.

Don Lorenzo Amill es catalán e hijo del coronel don Armengol Amill, que tanto sirvió en España y en Ungría. Hállase estudiando en esta corte, estudiando la mathemática.³⁴

D'altra banda, el testament del general Jaume Carreras ens pot donar indicis interessants del nivell de vida dels alts oficials.³⁵ Després de la caiguda de Sicília, Carreras, que havia assolit la dignitat de comte el 1725, va ser governador de Trieste (1735) i de Milà (des de 1738) i obtingué la graduació de tinent mariscal. Morí en aquesta ciutat el gener de 1743. El testament va ser redactat poc abans del decés. Hi declarava hereva universal la seva filla Maria Teresa. Li donava, a més, «a títol de llegat i de dot» la quantitat de 25.000 lires imperials. L'usdefruit dels seus béns restava, però, en mans de la seva esposa, la comtessa Micaela Tredos. D'altra banda, Carreras declarava que havia satisfet les pretensions de les filles del primer matrimoni, que es trobaven a Espanya i «che il patrimonio che si ritrovará dopo mia morte é stato tutto da me acquistato ne serviggi militari». També disposà que fos enterrat a l'església del Castell Reial de Milà «con la solita pompa che si practica con persone del mio rango».

Disposem de més dades sobre el coronel Francesc Busquets i Mitjans, gràcies a la documentació familiar que ha estat publicada per Jacint Berenguer.³⁶ Busquets, que morí a Viena el 18 d'agost de 1734, residia en aquella ciutat des de 1715 i cobrà una assistència del Socors Diari de 45 florins al mes fins al gener d'aquell any (1734), quan van ser abolides totes les pensions com a conseqüència de la pèrdua dels regnes de Nàpols i Sicília.³⁷ Des del 10 de febrer de 1734 fins a la seva mort, Busquets s'hostatjà com a rellogat a l'habitatge vienès de Francesc Gironès, cuiner de la cort, on pagava 15 florins mensuals «entre gasto de menjar, xocolate y quarto».

En l'inventari dels seus béns, realitzat el 6 de setembre de 1734, destaquen com a possessions més preuades «36 camises entre usadas y vellas», amb un valor de 45 florins i 13 cràizers, «15 corbatas de mussolina usada», que foren valuades en 11 florins i 40 cràizers,

34. Document 32.

35. ANC. Fons Carreras i Bulbena. Còpia autenticada del testament de Jaume Carreras realitzada al Kriegsarchiv de Viena el 15 de juny de 1909.

36. JACINT BERENGUER: *Un estudi sobre l'austriacista...*, especialment pp. 63-93.

37. Document 32.

«un espadí de plata» (24 florins), «un vastit de paño ordinari, forrat de vayeta» (14 florins), «un catre o llit, ab cortinatge de concert, usat» (10 florins) i «un matalàs de llana y dos de ploma y una colcha de indiana, tot usat» (10 florins). D'altra banda, «un quadro de la Mare de Déu de Montserrat», valorat en tan sols 13 cràizers, i «un sant Christo de fusta, ab peana» deixen constància de la seva religiositat i del manteniment dels seus costums identitaris.

L'enterrament de Busquets fou propi del seu rang social. Les despeses de parròquia a l'església de Sant Esteve (la catedral vienesa) i el consum de sis atxes van suposar una quantitat global de 22 florins i 24 cràizers. Hom pagà també vint-i-quatre misses per l'ànima del difunt, per un valor de 12 florins, tot i que en un primer testament, realitzat a Kanjiza (Banat de Temesvar) abans de febrer de 1734, Busquets havia establert la realització de cent misses. Una calessa que anà a buscar al santuari de Mariazell (Estíria) el tinent coronel Joan Jansà, un dels marmessors testamentaris del difunt, suposà una despesa de 2 florins i 24 cràizers. Les despulles de Francesc Busquets van ser enterrades al monestir de Montserrat de Viena.

En morir, Busquets no era ni pobre ni ric. Diversos exiliats li devien la suma de 695 florins i 18 cràizers, una quantitat que s'endevinava de difícil cobrament en un moment en què tots havien deixat de percebre les pensions. Entre ells destacava Pere Joan Barceló, Carrasclat, que havia reconegut un deute de 260 florins, i Francesc Rovira, que n'hi devia 222. Tots els altres eren també catalans: Francesc Sisa, Leopold Oveller, Andreu Golbes conegut com *Mostela*, Francesc Carbó i Salvador Lleonart. Busquets tenia també alguns diners invertits en una loteria en què participava Felip Gallart, que era oficial tercer de la Secretaria d'Estat des de 1731.³⁸ Com assenyala el marmessor testamentari Joan Jansà,

lo qual [Busquets] té un crèdit en la lotteria de un mitg setè de una acció ab un company [...]. Esta lotteria està suspesa y diuen correrà, ab què havent fet lo diffunt la compra de dit mig setè a don Phelip Gallart, en cuyas mans han de passar los diners resultants de la loteria, o de dit mig setè que tenían don Francisco y son company, se ha previngut a Gallart perquè, venint lo cas, no entregue lo resultant a persona que no porti a procura dels fills y hereus.

38. Documents 104 i 105.

El difunt, per la seva banda, devia 585 florins i 22 cràizers. El seu principal creditor era el propietari de l'habitatge on morí, Francesc Gironès, a qui devia la suma de 301 florins i 52 cràizers; tots els altres eren també exiliats catalans: Josep Aguilar i de Solà, Antoni Batllia, Salvador Païssa i «Francisco de casa», a qui devia 5 florins i 30 cràizers «per tan de chaculata».

És probable, doncs, que els fills de Busquets, que eren a Catalunya, no rebessin cap ingrés en concepte d'herència.

La documentació prova, d'altra banda, l'extrema mobilitat per terres dels Àustria del segment superior de l'exili. El mateix Francesc Busquets emmalaltí a Kanjiza, des d'on es desplaçà a Viena, on ja residia el febrer de 1734. Dels tres marmessors testamentaris (Joan Jansà, Francesc Bequería —oficial segon de la Secretaria per a la negociació de Sicília— i Francesc Gironès), el primer es trobava en el moment de la mort de Busquets al santuari de Mariazell (Estúria) per tal de «cumplir más devocions» i el 10 de setembre d'aquell any ja era «de partença per Belgrad», probablement per reincorporar-se al seu regiment. També un dels deutors, Salvador Lleonart, residí durant un temps a Kanjiza.

El col·lectiu eclesiàstic va ser també important.³⁹ Ja ens hem referit anteriorment a alguns dels seus membres més destacats, que no pertanyien pròpiament al cercle pròxim a la cort, com els canonges de Barcelona, Francesc Josa i Josep Rifòs. A Viena, aquest darrer va ser comissari del tribunal de Croada, amb un sou de 10.000 florins. Cal tenir en compte que Carles VI havia obtingut una butlla de Croada el 1710, amb les mateixes condicions que n'havien disposat els anteriors reis d'Espanya. La butlla —efectiva a Sardenya i a Sicília, però no a Nàpols ni a Milà— va ser prorrogada per la Santa Seu el 1716 i el 1722. A Viena, el 1718 es constituí una junta provisional encarregada de publicar la butlla de Croada al regne de Sicília en el moment en què Carles VI en tingués la dominació efectiva, cosa que es produí el 1720. El setembre de 1725 es constituí el tribunal. Com altres institucions, el tribunal de Croada va ser dissolt el 1734. Un nebot del canonge Rifòs, anomenat també Josep Rifòs, va ser regent del Consell d'Espanya i, des de desembre de 1736, intendent general de l'Hospital d'Espanyols.

39. Els documents 2, 7 i 8 ens informen de molts dels eclesiàstics exiliats.

Entre els eclesiàstics presents a Viena que disposaren de plaça pròpia hem d'esmentar —a banda dels capellans dels consells d'Espanya i Flandes— el vicari Esteve Mascaró i el catedràtic de teologia de l'estudi general de Barcelona Maurici Andreu; ambdós van ser, des de la seva fundació, administradors i procuradors de l'Hospital d'Epanyols. El priorat de l'hospital correspongué a Andreu; posteriorment passà a l'aragonès Miguel Sánchez, que ja n'era prior el 1725.⁴⁰ Més tard se'n féu càrrec interinament Pau Coromines, i, ja en propietat, el llombard Bartolomé Bertoli, que el 1737 va ser nomenat canonge de l'Scala de Milà.⁴¹ D'altra banda, l'aragonès Mateo Oliver, que arribà a Viena procedent de Nàpols el 1718, es féu càrrec del Tercer Orde Seràfic, al qual ens referirem posteriorment. El 1729 va ser substituït pel pare Joan Ballart, que acabava d'arribar de Catalunya.⁴²

D'altres eclesiàstics van tenir més dificultats per accedir a un ofici regular. És, entre d'altres, el cas del mercedari Josep Vilatersana, que el 1723, després de set anys «careciendo de toda asistencia», sol·licità una pensió per retirar-se a un convent de l'orde —tot i que el redescobrirem alguns anys després a Hongria.⁴³ També el mercedari sard Joan Lluís Ferdinando de Lano sol·licità a Viena el 1734, després de la pèrdua del regne de Nàpols, una «prístina licencia de celebrar para poder vivir».⁴⁴

A la fi de la dècada de 1730, tenien cura espiritual del col·lectiu d'exiliats residents a Pest els pares Josep Vilatersana, Alonso de Brihuega i Antonio Cutie.⁴⁵ La seva diversitat d'origens geogràfics ens permet suposar que atenien, respectivament, als exiliats de parla catalana, castellana i italiana. El 1742, Brihuega sol·licità a la Hofkammer l'avançament de dos anys de paga per retirar-se a un convent.⁴⁶ Durant la dècada de 1740, però, el retrobem a Viena.⁴⁷

40. Document 32.

41. Document 19.

42. FRANCESC DE CASTELLVÍ: *Narraciones históricas...*, Ms. 6 w 344, vol. VI, 2.ª part, any 1718.

43. Document 25.

44. Document 60. El pare Ferdinando de Lano havia estat empresonat a Pamplona durant els anys 1711-1719, i després fou desterrat a Ceuta fins el 1723. Posteriorment residí a Nàpols, on exercí de sacerdot en un important santuari fins a l'ocupació borbònica del regne.

45. Document 68.

46. H.K.A. Banaten Akten, fasz. 8, f. 1684.

47. Documents 71 i 72.

L'exili va afectar tots els ordes religiosos.⁴⁸ El més conegut és el de la Companyia de Jesús, gràcies a les recerques de Guillem Aulet i Miquel Batllori, que permeten trencar amb el mite que «convertí tots els jesuïtes catalans i catalanoaragonesos en botiflers entusiastes».⁴⁹ Aulet publicà una llista de disset jesuïtes de la corona d'Aragó exiliats per Felip V. La documentació vienesa confirma les dades. Així, al document 8 són esmentats Francisco Ubarri, que és presentat com a «exprovincial en Cataluña», i Jeroni Cabanilles, germà del comte del Casal, a més de «doze padres jesuïtas españoles residentes en Milán». Podríem afegir-hi encara el cardenal Álvaro Cienfuegos, el germà llec Ignacio Picalqués i el teòleg del rei Juan Bautista Azcaína, als quals ja ens hem referit.

Batllori destaca la importància del col·lectiu aragonès. Pràcticament tots els membres del col·legi de Saragossa es van haver d'exiliar. El seu rector, Francisco Ubarri, va ser en realitat viceprovincial d'Aragó durant la guerra, i després s'exilià a Milà; l'acompanyà el seu ministre o ajudant Íñigo Gasca. Tanmateix, la majoria de jesuïtes aragonesos exiliats eren germans llecs, cosa que, segons Batllori, confirma que «tant a Aragó com a Catalunya la causa del rei-arxiduc havia estat essencialment popular».⁵⁰ També s'exiliaren el viceprovincial de Catalunya Guerau Marcillo i el germà coadjutor mallorquí Simó Lull. El valencià Jeroni Cabanilles va ser capellà dels dos últims virreis de Sicília nomenats per Carles VI. Després de la caiguda del regne, ell i l'aragonès Alfonso Ardanuy residiren a Viena, «dedicats a la cura espiritual dels espanyols de llengua catalana i castellana».⁵¹

D'altra banda, algunes dames exiliades van optar per la vida conventual, com Teresa Rosillo, filla del tinent coronel jubilat Francisco Rosillo, que a la fi de 1715 va ingressar al reial convent de la Concezione del Santissimo degli Spagnoli de Nàpols gràcies a un ajut proporcionat per la Delegació d'Espanyols d'aquell regne.⁵²

48. Vegeu, en aquest sentit, el document 8.

49. Guillem AULET: «Jesuïtas de la provincia de Aragón exiliados por desafectos al régimen borbónico», *Saitabi*, 4 (València, 1946), p. 176; Miquel BATLLORI: «Artels napolitanes i austriacistes del jurisdiccionalisme antiromà», dins *La Il·lustració*, pp. 138-146. La cita correspon a aquest darrer treball, p. 138.

50. *Ibidem*, p. 146.

51. *Ibidem*, p. 139.

52. H.H.S. - I.-S.R. L. Neapel. Collectanea 21 (II), ff. 194 i 261. El 1717, però, sol·licità una pensió (document 18).

EL COL·LECTIU POPULAR

Sota aquest epígraf ens referim a aquells exiliats que les llistes de pensionistes de les delegacions qualificaven com a sisena classe o «hombres de estado general».⁵³ També a la major part dels que s'acolliren a les diverses modalitats de caritat, en especial els dietaristes. A la llista de començament de 1714, tot just en són esmentats vint sobre un total de 322, cosa que representa un 6,2%. La seva importància quantitativa i la seva diversitat va créixer enormement després de la caiguda de Barcelona. Un altre factor que n'incrementà el nombre va ser el llicenciament de soldats i suboficials, per motius d'edat o malaltia.

D'entrada, cal destacar que molts van aconseguir refer la seva vida, amb més o menys dificultats, tot dedicant-se a oficis que tenien en el mateix col·lectiu d'exiliats els seus primers consumidors o usuaris. Així, Francesc Llevant, que havia estat notari públic a Catalunya i que després va ser secretari del comte Ferran, ambaixador dels Comuns, a la mort d'aquest s'establí de nou com a notari a Viena i sol·licità l'ofici d'agent del Consell d'Espanya.⁵⁴ Llevant va ser també notari militar del mariscalat suprem de l'emperador («*aulae caesarae mareschallatus supremi notarius*») i com a tal va elaborar, entre d'altres, diversos documents públics per al coronel Francesc Busquets i Mitjans els anys 1727 i 1730.⁵⁵

La llista dels dietaristes de 1725 ens dona altres exemples de gran interès.⁵⁶ Esmentem, entre d'altres, el valencià Llorenç Dalmau, que va ser cirurgià en diversos regiments durant la guerra de Successió i «llegó a esta corte el año 1717 y exerce su profesión». En la mateixa situació es trobava Francesc Carbonell, que havia arribat a Viena el 1724. També podem esmentar el mallorquí Jaume Andreu, que va ser sergent de cavalleria en la defensa de Barcelona, i arribà a Viena el 1718 on «hace de médico». D'altres provenien de la Coronela de Barcelona i a la capital austríaca van poder dedicar-se altre cop als seus oficis. Aquest va ser el cas dels sastres Marià Toll i Pere Oliva. Vicenç Vives, que serví a la companyia d'Estudiants amb el grau de sergent, «actualmente sirve de gentilhomme al nuncio

53. Document 2.

54. Document 24.

55. JACINT BERENGUER: *Un estudi sobre l'austriacista...*, pp. 64, 75 i 83-85.

56. Document 32.

Grimaldi». El portuguès Antonio Ferrera, que va ser tinent en la defensa de Barcelona, «haora está en Nápoles y sirve de mayordomo al general Ahumada». També alguns joves exiliats dels sectors populars estudiaren a Viena. És el cas del valencià Josep Gadea, que serví des de 1705 com a alferes i va arribar a Viena el 1716, «donde studia la facultad de ingenieros». O del fill del català Josep Oller, que el 1735 tenia dinou anys i estudiava a la capital.⁵⁷

Tanmateix, moltes biografies ens presenten personatges desfets per la guerra. Esmentem, així, el genovès Joan Baptista Furrio, «famoso corsario», que «está baldado de medio cuerpo»; o el català Esteve Maimà, tinent d'artilleria en la defensa de Barcelona, i que «hállase estropeado del brazo derecho de las heridas que recibió». A d'altres, la duresa de la vida els havia afectat psíquicament, com el capità extremeny Isidro Antonio de Sandoval, que «al presente se halla loco en el Ospital de Españoles»; l'aragonès Agustín Esteban y Saporta, que va ser porter de secretaria a Barcelona i alferes de nau en la seva defensa «y está ya hace tres años loco en el Hospital de Españoles»; o, encara, Juan de Morales, que «está loco en el Hospital», per a la manutenció del qual s'havia concedit una assistència mensual de tres florins i mig al mes.

Tot i així, altres manifesten una longevitat sorprenent, com Diego Luis de Esquineda, que el 1725 havia complert els 99 anys:

Don Diego Luis de Esquineda es andaluz. Ha servido 66 años en las armadas de mar y en las de tierra, en África, España, Italia y Ungría, siempre de soldado. Y por sus achaques y edad de 94 años obtuvo licencia del regimiento Alcaudete el año 1720. Y al presente está aquí.

Troblem casos de famílies que han sobreviscut per sota del límit de la misèria, com la de Margarita Yus, vídua d'un capità d'infanteria que en morir «dexó la muger con 4 hijos mendingando», ja que només se li havia concedit una paga de dos rals al dia per almoïna. Un cas diferent és el del corsari genovès Giacome Perfumo, que va estar captiu a Constantinoble «y está en Nápoles, que recoge limosnas para el rescate de dos hijos que aún están cautivos porque no tienen patente de S. M.».

En un altre sentit, també n'hi ha que es troben al llindar de la marginalitat, com Bernardo Belardo, de qui es diu que «es un

57. Document 62.

famoso enredador y tramposo, y en esto se exercita». O el tinent aragonès José Pinedo, que

por su mala conducta no ha podido subsistir en ningún empleo, y en esta Corte vive indignamente; y entre otras picardías ha hecho la de haver contraído en Buda desponsales de futuro en presencia del párroco, siendo assí que es casado en Pavía, donde vive su muger.

En aquest context no van ser infreqüents les baralles i els actes d'indisciplina; d'alguns ja n'hem donat compte. També hi va haver protestes contra els membres del Consell d'Espanya, a qui es recriminava la migradesa dels ajuts i la lentitud en la seva aprovació, fets que contrastaven amb l'opulència de l'entorn cortesà. Coneixem el cas del caporal aragonès José Durán, que «se desmandó tanto con el Arzobispo Presidente, amenasándole»; tanmateix, l'arquebisbe de València «le dio el diario por junio 1723, lo recogió en su casa y freqüentava mucho su oreja».

Aquests comportaments, però, no van ser de cap manera generalitzats. Més aviat ens inclinem a afirmar, amb Juan Amor de Soria, que⁵⁸

no se oyó un lamento, una queja o una murmuración de que algunos de ellos se precipitase al robo ratero o a otro exceso que el de pedir la limosna con civilidad y modestia, sin que de este acto humilde se desdeñasen coroneles, capitanes, caballeros y gente noble.

En el col·lectiu pobre de l'exili vienès cal incloure també Antoni Grases, últim diputat del braç reial de la Generalitat de Catalunya, que morí a l'hospital.⁵⁹ Aquest fet confirma l'estat de marginació en què es trobaren a Viena els representants de les institucions catalanes, si més no en contrast amb els funcionaris de l'antiga administració reial de Barcelona.

Tanmateix, el repàs de les diverses llistes que publiquem ens permet parlar, en general, d'una comunitat prou cohesionada, i amb una certa capacitat per organitzar uns serveis bàsics i per articular xarxes de caritat, si més no fins a mitjan de la dècada de 1730. La pobresa hi és una constant, però els casos de misèria absoluta són

58. Citat per Ernest LLUCH: *L'alternativa...*, p. 28.

59. Document 19.

abordats, en general, des de l'administració reial i també dins de la pròpia comunitat. En tenim exemples fins i tot en la conjuntura dramàtica de 1735, quan ja havien deixat de pagar-se les pensions i els sous dels funcionaris i s'iniciava la mobilització massiva vers el Banat de Temesvar. En aquella data, Joan Castells, que havia estat bibliotecari de l'arquebisbe de València, afirmava que «si mantiene colla lemosina che gli somministrano li suoi amici». I Lluç Alòs sobrevivia «colla lemosina che li somministra il comte di Villafranzeza», mentre l'andalús Jaime Álvarez «vive col suo servire a vari particolare» i el castellà Miguel de Arce, que havia estat cambrer del comte de Savallà, «hà moglie ed una figlia, e vive de la lemosina che le somministrano tanto il suo padrone come altri benefattori». D'altres, però, havien de demanar almoïna al carrer com l'aragonès Agustín Puértolas, de 55 anys, que estava impedit.⁶⁰ Sabem que alguns nobles, com Marianna Pignatelli i d'Aimeric, van ajudar els més necessitats.⁶¹

Encara el 1738, una comunitat relativament petita i envellida com la de l'exili a Pest disposava d'un cirurgià i un metge: Pedro Rivera i Francesc de Marco, respectivament.⁶² El document on són esmentats recull l'inventari dels béns i de les despeses per la malaltia i enterrament d'Anna de Castellarnau. El retrat que n'apareix és el d'una dona que vivia sola, en una habitació rellogada, amb una pensió mensual de 10 florins. Els seus béns més valuosos eren un «manto y guardapié hondo con tafetán doble, con dos brasas a parte del mismo género», pel qual se'n van pagar 8 florins; una «cotilla de graditu colorada punteada de plata usada» (4 florins i 20 cràizers); «dos baúles viejos» (4 florins); i «seis platos i dos platos de Pelitz» (3 florins i 8 cràizers). Els béns mobles manifesten èpoques millors; molts són qualificats de «usados» o «muy usados». Tanmateix, Anna de Castellarnau va comptar amb l'assistència d'un metge i d'un cirurgià, com hem vist, i també d'una dona que l'assistí durant la malaltia, a la qual se li va donar en pagament

un gergón y las tablas de la cama, un saco de tafetán ganduix muy viejo, unos sapatos y un florín por el trabajo que avía tenido en gobernar a la defunta y una sartén y dos hierros de fuego o cosina.

60. Document 62.

61. Miquel BATLLORI: «Espanya a l'Europa...», p. 41.

62. Document 68.

A més, els diners obtinguts amb la venda dels seus béns van permetre encarregar quinze misses, pagar els qui vetllaren el cos i organitzar un enterrament senzill però prou digne. Tot plegat pot ser llegit com un exemple del que acabem d'assenyalar: pobresa, però no misèria, característiques força comunes al col·lectiu popular d'exiliats.

D'altra banda, l'existència entre els seus béns d'una «crus de Monserrate guarnesida en oro» i d'un «pomito de plata por agua de la Regina de Ungría» permet copsar el manteniment de les tradicions catalanes, però també l'assumpció com a pròpies d'algunes d'hongareses.

ELS ÀMBITS DE SOCIABILITAT

La comunitat d'exiliats, a Viena i en altres dominis, va mantenir els seus trets d'identitat mitjançant la creació de diversos espais de sociabilitat. Alguns van tenir un fort contingut de classe, mentre d'altres van estendre's al conjunt de l'emigració. Entre els primers, cal destacar les vetllades realitzades a la residència dels comtes d'Althan —i després de la comtessa vídua— i a les cases dels comtes de Sástago i de Savallà. Aquestes reunions aplegaven bàsicament el col·lectiu d'exiliats de primera classe. Com ha remarcat Fèlix Duran i Canyameras,⁶³

Els exiliats a Viena es reunien per a fer «política» en el palau de Maria Josefa de Pignatelli i del seu marit comte Altham i, per a fer música, en els palaus dels comtes de Savallà i de Sástago.

Alguns exiliats també s'aplegaren en altres vetllades i salons, com el de lady Montagu, esposa del que fou ambaixador britànic a Viena fins el 1717. Com assenyala Françoise Knopper, l'ambaixadora⁶⁴

s'est entourée d'un cercle d'amis composés de Catalans et de Portugais, et où figurent aussi le tranfuge Bonneval, le poète J.-B. Rousseau, protégé du prince Eugène, et le prince Eugène lui-même; elle apprécie tant les Espagnols et les Espagnoles

63. Fèlix DURAN I CANYAMERAS: *Els exiliats...*, p. 35.

64. Françoise KNOPPER: «Le cosmopolitisme...», p. 138.

dont elle fait la connaissance à Vienne qu'elle aimerait finir ses jours dans leur pays.

Contràriament, les activitats de caràcter social més ampli van tenir un fort contingut religiós. Un dels punts que concentrà l'interès dels exiliats va ser el monestir de Montserrat de Viena. Sabem, per exemple, que el comte de Savallà hi celebrà el seu segon matrimoni i que pagà algunes de les obres destinades al seu embelliment.⁶⁵ Entre d'altres, hi va ser enterrat el coronel Joan Jansà.⁶⁶ Un dels actes més significatius realitzats en aquella abadia va ser el tedèum celebrat l'abril de 1725, amb motiu de la pau de Viena, que certificà la fi de les hostilitats entre Carles VI i Felip V. Per als exiliats que optaren pel retorn —força minoritaris, com veurem— va ser també un acte de comiat amb la comunitat amb qui havien compartit més d'una dècada.⁶⁷ D'altra banda, el 8 de setembre de 1739 s'hi celebrà una festa solemne amb motiu del seu centenari, que comptà amb la presència de Carles VI i de la seva esposa, Elisabet Cristina. La pietat montserratina de molts exiliats austriacistes pot tenir una relació directa amb l'increment dels pelegrinatges al monestir de Montserrat de Bezdez (Bohèmia). Segons les llistes publicades pel cardenal Anselm M. Albareda, aquests passaren dels 26.022 de 1714 als 34.261 de 1723.⁶⁸

El 1785, durant el regnat de Josep II, el monestir de Montserrat de Viena va ser secularitzat. La comunitat s'incorporà a l'Schottenstift, el primer monestir benedictí de la ciutat. Entre els hostes dels apartaments en què es dividí l'edifici cal destacar el compositor Ludwig van Beethoven —que, com és sabut, tingué nombroses residències a la capital imperial. Avui, el carrer on s'hostatjava el monestir manté, però, el nom tradicional de Schwartzspanier strasse, o carrer dels Espanyols negres. Com al començament del segle xx, quan el pare Anselm Albareda en deixà constància a la seva obra *La congregació benedictina de Montserrat a l'Àustria i a la Bohèmia* (Montserrat, 1924), l'església de Montserrat continua hostatjant

65. Fèlix DURAN I CANYAMERAS: *Els exiliats...*, pp. 27-28.

66. Document 114.

67. Anselm M. ALBAREDA: *La congregació benedictina...* Publicà la portada d'un opuscle editat amb aquell motiu a Viena, que es conserva a la biblioteca de Montserrat. Cregué erròniament que el motiu de l'acció de gràcies va ser el guariment d'una greu malaltia de l'emperador Josep I.

68. *Ibidem*, p. 78.

l'Albert-Shweizer Haus, de confessió evangelista. També el santuari de Bezdez va ser abandonat durant l'últim terç del segle XVIII.

El convent dels trinitaris descalços, o Espanyols blancs, també va exercir un fort atractiu sobre els exiliats. L'edifici, iniciat el 1685, va ser conclòs el 1727 i mostra un aspecte imponent, molt característic del barroc vienès; com hem assenyalat, es troba a l'Alser strasse. Hi van ser enterrats, entre d'altres, el comte de la Corzana, Diego Hurtado de Mendoza; els comtes d'Erill, Antonio i José d'Erill i Vicentelo, i el cavaller Luis d'Erill; el comte de Santa Cruz, Lorenzo Manuel Fernández de Córdoba; el marquès de Villa de Ebro, Francisco González de Santa Cruz; el marquès de Peñafloreda, Francisco Justiniani; el tinent general Miquel Ramon i de Tord; el sergent major Joan Timor; els coronels Lorenzo Quirós, Domingo de Orbea i Gaspar Portolà; i el cavallerís de l'Almirall de Castella Gabriel Balú i el seu germà Joaquín, «último de su familia».⁶⁹

També molts exiliats van ser enterrats a la catedral de Sant Esteve. Esmentem el coronel Eudald Mas i Duran; els generals Joan Francesc Ferrer i Luis Arroyo; el coronel Lluís Cantó; el sergent major Josep Bellver; i el capità Jaume Llinàs. D'altra banda, els germans Nebot van ser enterrats a l'església del convent dels escolapis de Viena —on encara és ben visible la tomba de Francesc Nebot, que morí el 1727.⁷⁰

Entre els que triaren l'església dels franciscans menors, o Minoritenkirche, cal esmentar Fernando Pignatelli, fill del duc de Monteleone; el marquès del Poal, Antoni Desvalls i de Vergós, i el seu fill Manuel.⁷¹ A la Minoritenplatz, enfront d'aquesta església, s'hostatja avui el Haus-, Hof- und Staatsarchiv, on hi ha una bona part dels documents de l'exili austriacista.

La Minoritenkirche acollí també el Tercer Orde Seràfic dels espanyols, organitzat el 1718 sota els auspicis del pare aragonès Mateo Oliver.⁷² La devoció va comptar amb el suport econòmic i moral del príncep de Cardona i de Juan Antonio Alvarado, que va ser secretari per a la negociació de Nàpols del Consell d'Espanya.

69. Document 114.

70. *Ibidem*. Vegeu també: J. R. CORTS, J. M. TODA: «La nissaga riudonenca antiborbònica dels Nebot Font, herois catalans destacats de la guerra de Successió», *L'Om*, 354 (octubre de 1999), pp. 12-16.

71. *Ibidem*.

72. FRANCESC DE CASTELLVÍ: *Narraciones históricas...*, Ms. 6 w 344, vol. VI, 2.ª part, any 1718.

El 1729 n'eren o n'havien estat membres quaranta-sis homes i vint-i-una dones. Des d'aleshores, sota el nou impuls donat pel pare català Joan Ballart, l'orde visqué un període d'expansió. Entre aquella data i 1739 hi entraren 339 homes i 261 dones. També hi contribuï el pare valencià Pasqual del Peso.

Amb l'arribada del pare Joan Ballart, els exercicis van passar d'una periodicitat mensual a ser realitzats dos cops per setmana, «lunes y viernes, exponiendo el Santísimo Sacramento, y se rezava la corona y letanías, y finía el ejercicio con una plática».

A la fi de 1729, la periodicitat esdevingué setmanal, només els divendres. També es realitzaven, de manera mensual, la processó del Via Crucis i la conferència destinada a «dar hábitos y profesar».

Algunes dames rivalitzaren en el guarniment de la capella que l'orde tenia a la Minoritenkirche. Així, la comtessa de Santa Cruz va donar-hi «un terno de oro y plata»; la comtessa d'Erill va lliurar-hi «un primoroso tabernáculo»; la comtessa de Paredes, «otro de tela de oro y plata en campo rojo»; la duquesa d'Híjar, Isabel de Silva, «una custodia primorosamente labrada con diferentes diamantes, esmeraldas y rubíes, estimada en 20.000 pesos»; i la comtessa Ferran, «un encensario de plata». També el fill dels ducs d'Uceda, Melchor Pacheco, hi donà «dos relicarios con diferentes reliquias» i el general Juan Jacinto Vázquez, comte de Pinos, «una imagen de un Santo Christo de escultura de grande edificación, que se lleva en la procesión del Via Crucis».

L'orde seràfic i els altres àmbits de religiositat —en especial el monestir de Montserrat i el convent dels trinitaris descalços— van ser també elements de cohesió de la comunitat d'exiliats que vivia a Viena. Van contribuir, doncs, a mantenir viu el sentiment d'identitat de la minoria hispànica en una ciutat cosmopolita.

L'HOSPITAL D'ESpanyOLS

Entre tots els àmbits de sociabilitat, l'Hospital de la Nació Espanyola, o Hospital d'Espanyols, va ser el que va tenir un caràcter més clarament assistencial i el que afavorí de manera més directa el col·lectiu popular.⁷³ La institució manifestà també la voluntat de l'emperador d'ajudar els exiliats, especialment els soldats i oficials que l'havien servit.

73. Seguim el document 17.

Les causes de la seva creació són explicades per Castellví. Destaquen la impossibilitat econòmica de molts dels que havien servit Carles VI, però també les diferències culturals i lingüístiques, que feien extremament difícil la comunicació entre metges i pacients:

Los que no estaban socorridos y enfermavan padecían de las mayores incomodidades. A más de que la diferencia de climas y de complexiones precisa la medicina a proporcionar métodos para la curación y al gobierno del enfermo, muchos españoles morían en los quartos que tenían alquilados, con poco consuelo, ocasionándolo la falta de inteligencia del idioma. La diferencia de alimentos y la escasez de medios unía un doloroso desconsuelo. Otros, que con mayor suerte podían ir al Hospital de la ciudad pagando 3 pesos, que es la taxa que se paga al ingreso, padecían el desconsuelo de no ser entendidos por la diferencia del lenguaje. Y los médicos españoles tenían la misma dificultad en hacerse entender de los asistentes.

La idea de crear un hospital per als exiliats va sorgir el 1716 en un nucli força reduït. El formaven el catedràtic de teologia de l'Estudi General de Barcelona Maurici Andreu, el cirurgià de Vic Ramon Vinyes —que estava ocupat a l'hospital de la ciutat— i el vicari Esteve Mascaró. Aviat van aconseguir el suport dels doctors Nicolau Cerdanya i Josep Pujol, metges de la cort, i del també doctor Gabriel Joli, metge de cambra de l'emperador. Cerdanya i Joli van fer diverses gestions davant el marquès de Rialp i, amb la seva aquiescència, davant el mateix emperador. Segons Castellví, Carles VI,

que ya en el año de 1716 había mandado dar seis cientos florines para socorrer los enfermos, respondió entonces que deseaba consolar a los españoles, y que premeditassen y discurriessen lo que se podría executar para el mayor consuelo.

Després d'unes primeres gestions fracassades per comprar una finca a l'Alser strasse, a causa de l'oposició dels veïns, el municipi va fixar la localització definitiva de l'hospital al raval de Währing. La compra es realitzà el 30 de setembre de 1717. La finca damunt la qual es bastí l'hospital la formaven una casa i un hort. L'equip directiu que fundà la institució el componien els administradors i procuradors Maurici Andreu, Esteve Mascaró i Nicolau Cerdanya; el majordom receptor doctor Josep Jansà; el comprador Marc Cardó; els infermers Cosme Camps i Miquel Darder; els apotecaris Pere Matoses i Jaume Andreu; el cirurgià Domènec de Vall; la infermera

Elisabet Ferran; i la cuinera Maria dels Àngels de Vall. «Todos catalanes», com comenta Castellví, llevat de l'apotecari valencià Pere Matoses i el mallorquí Jaume Andreu, que també ho eren per llengua. D'altra banda, el doctor Sebastià Païssa s'encarregà de l'economia de l'hospital. El desembre de 1718 n'era majordom Josep Pascàs i Tafallés.⁷⁴

La seva construcció s'inicià tot seguit. Mentre va funcionar es dividí «en apartamentos separados para hombres, mujeres y locos». Les obres van avançar a un ritme molt ràpid, ja que els primers pacients van entrar a l'hospital el 15 i el 20 de febrer de 1718; van ser, respectivament, el soldat aragonès José Alabia i el sergent Miquel Prats.

El funcionament de l'hospital es va regular amb els decrets imperials de 15 de febrer de 1717 i de 19 de febrer de 1719. La institució la governaven mancomunadament els consells d'Espanya i de Flandes, cadascun hi nomenà un superintendent. Van ocupar aquest càrrec pel Consell d'Espanya, de manera successiva, el sard marquès Joan Baptista Cugia, el comte José de Bolaños, el comte Francesc Solanes, el marquès Fernando Manuel Álvarez i Manuel Téllez de Silva, portuguès. Després de la dissolució del Consell d'Espanya, el nou Consell d'Itàlia en va heretar les competències; com ja hem assenyalat, des de 1736 en va ser intendent general Josep Rifòs.

L'emperador va fer aportacions econòmiques substancials a l'hospital i li concedí diverses rendes fixes. Esmement, entre d'altres, els 500 ducats napolitans que pagava fins aleshores la ciutat de Nàpols a l'Hospital de Montserrat de Roma; la suma de 1.600 ducats napolitans sobre tractes d'aquest regne; o els rèdits, al 6% anual, del fons de 10.000 florins que diposità amb aquest objectiu al Bolsillo Secreto el maig de 1719.⁷⁵ A més, li concedí

3 meses de sueldo de todas las pensiones vitalicias que en adelante se concederían en los reinos de Nápoles, Cerdeña, Milán y estados de Flandes después de fallecidos los que las gozavan [i també] 3 meses de los sueldos que en todos otros regnos gozavan o gozarían todos los que obtendrían empleos militares o políticos en dichos estados y señoríos pertenecientes a la corona de España.

74. Virginia LEÓN: «Patronazgo político...», p. 591.

75. *Ibidem*.

Castellví, que consultà els dietaris de l'hospital, afirma que el 1732 disposava d'uns ingressos de 5.426 florins i 30 cràizers.

Les normes de funcionament de l'hospital es basaven en «las constituciones y reglas de los hospitales generales de Barcelona, Zaragoza y Valencia». Els pacients que hi van ser assistits provenien dels territoris governats pels consells d'Espanya i de Flandes.

Annexa a l'hospital, es construí una església que va ser posada sota l'advocació de la Mare de Déu de la Mercè; el temple va ser consagrat per l'arquebisbe de Viena el febrer de 1724. Segons Castellví, «por particular devoción del emperador, fue dedicado el templo a la Virgen de la Merced, y por tutelares San Jaime y Santa Eulalia barcelonesa».

Una imatge de la Mare de Déu de la Mercè presidia l'altar major. Les quatre capelles laterals van ser dedicades respectivament a sant Genís, San Genaro, de forta devoció a Nàpols, sant Carles Borromeo, d'especial culte a Milà, santa Rosolea, de la mateixa condició a Sicília, i sant Pere, que aplegà la comunitat flamenca. A més, a l'entrada de l'església, José de Bolaños hi va fer construir un altar dedicat a sant Josep que dotà amb una missa perpètua i una capellania.

Segons Castellví,

toda clase de gentes, de empleos y distinciones de ellos y sus familias murieron en este Hospital. Sólo se eximieron de este piadoso refugio los ministros, secretarios y oficiales de los consejos, secretarías y oficialías formadas en Viena, porque desde su primera institución hasta la extinción siempre lograron los sueldos que les fueron asignados, y jamás padecieron valimientos ni atrasos, a los que estaban frecuentemente expuestos los sueldos y pensiones que gozaban españoles.

Tampoc no van fer cap a l'hospital els exiliats que disposaven de majors pensions i rendes, en especial els de l'anomenada primera classe. Com ja hem assenyalat, entre febrer de 1718 i octubre de 1732 l'hospital atengué 2.427 pacients. El 1736 hi van morir els coronels Blas Ferrer i Alfonso Díez de Aux i el capità Dídac Pallarès, que va ser sergent major de la Coronela de Lleida.⁷⁶

76. Document 114.

L'edifici de l'Hospital d'Espanyols va ser enderrocat posteriorment. Avui sobreviu, però, l'església de la Mercè, amb el nom de «Santa Maria de Mercede». El carrer ha substituït el seu nom tradicional —«Am spanischen Spitalberg», o pujada de l'Hospital d'Espanyols—, pel de Boltzmannngasse. L'església manté la mateixa estructura amb què fou dissenyada pel gran arquitecte Anton Ospel (1677-1756) i alguns dels elements decoratius amb què va ser ornada pels exiliats, al davant hi ha l'actual ambaixada dels EUA.

VII
L'APORTACIÓ CULTURAL

A l'exili austríac es van produir obres de gran qualitat, tot i que, com és obvi, no van disposar en el seu moment de gaire difusió. Les barreres polítiques van impedir-ne el coneixement entre el públic peninsular, i les barreres lingüístiques van fer que, en els territoris de la monarquia austríaca, la seva difusió es limités a alguns cercles restringits d'exiliats. Algunes obres, les més afortunades, van arribar a la impremta a Viena o a Venècia. D'altres van dormir durant un segle i mig o dos segles en arxius i biblioteques, fins que algun historiador les va rescatar de l'oblit. Finalment, d'algunes només en coneixem el títol i és molt probable que d'altres s'hagin perdut per sempre.

La producció cultural de l'exili prova l'alta qualificació intel·lectual i política d'una part important dels qui van marxar. Constitueix també una reflexió sobre el passat, el present i el futur desitjat, que enllaça amb el pensament pactista que va caracteritzar l'austriacisme peninsular.

LA HISTORIOGRAFIA. FRANCESC DE CASTELLVÍ

El col·lectiu exiliat —o, si més no, alguns dels seus cercles més capaços— manifestà clarament un doble motiu de consciència històrica. D'una banda, existí la convicció que els fets que havien protagonitzat tenien una gran importància històrica —tingueren, de fet, una gran repercussió en l'opinió pública, o polititzada, de totes les corts europees. Aquesta convicció menà alguns dels seus exponents més capaços —encapçalats per Castellví— a redactar-ne una crònica precisa, on constessin tots els fets i personatges d'interès.

La utilitat d'aquestes cròniques era també política i justificativa, ja que, acabat el combat militar, la guerra de Successió, es lliurava un nou combat d'aquell signe en què els historiadors borbònics partien d'una condició infinitament més favorable, la de vencedors. La publicació d'algunes cròniques de clar contingut filipista —en especial, els *Comentarios de la guerra de España, e historia de su rey Felipe V el Animoso* del marquès de San Felipe—¹ degué operar sobre l'exili austriacista com un autèntic esperó, ja que confirmà la necessitat d'exposar la pròpia versió dels fets.

Però la consciència històrica de l'exili tenia també una altra dimensió, amb més profunditat temporal, que afectava especialment els catalans i els altres súbdits de l'antiga corona d'Aragó. Ens referim a la constatació de l'enfonsament d'un entramat social i polític que havia estat construït al llarg de gairebé deu segles. Era la «fi de la nació catalana», de què parlà Castellví i, més tard, Sanpere i Miquel. Des d'aquesta consciència, es volia preservar la memòria del passat, probablement per retornar-la a les generacions futures, si es donaven unes condicions favorables. Calia, doncs, un exercici «pro memoria rerum patriae», per dir-ho amb una expressió manllevada de Domènec Aguirre.

És per aquest motiu que Castellví inicià la seva crònica amb un resum sumari de la història de Catalunya que els editors contemporanis han considerat prescindible. Castellví no és, tanmateix, l'únic exemple.

A Viena, en una data tan allunyada com 1745, algú encara copiava diligentment l'*Építome de las historias catalanas* de Fabrici Ponç i de Castellví (mort el 1672).²

A Milà, Josep Plantí compilà diverses obres de temàtica històrica com una *Gothorum Hystoria in Spania* i una descripció de Catalunya intitulada *De Cathaloniae Principatus*. A més, Plantí redactà, també en llatí, una crònica del seu temps que anomenà *De morte Caroli Secundi Hyspaniarum Rex. De excidio Cathaloniae necnon Destructione Barcinonis quasi segura*.³ En aquell context, la

1. Va ser editada a Gènova, probablement el 1725. N'hi ha una edició contemporània: Vicente BACALLAR (marquès de San Felipe): *Comentarios de la guerra de España, e historia de su rey Felipe V el Animoso*. Madrid, 1957.

2. Alguns plecs d'aquesta obra, copiats entre 1742 i 1745, es conserven avui al fons Spanien Varia del H.H.S.

3. El manuscrit ha estat descrit per MariaPosa SCARAMUZZA VIDONI: «'Nueva Colonia Española'. Un manuscrito sobre una ciudad ideal proyectada para los exiliados de la

tria lingüística no sembla gens innocent; Plantí optà aleshores per la llengua més universal amb la intenció que pogués ser llegida i entesa per persones de nacionalitats diverses.

Des d'unes coordenades no gaire allunyades, hem d'esmentar també el canonge de Girona Antoni de Bastero i Lledó. Nascut a Barcelona, de pare genovès i mare catalana, Bastero va residir a Roma des de 1709. A la fi de 1715 sol·licità el retorn a Catalunya, que li fou negat per les autoritats borbòniques.⁴ El 1724 —l'any del seu retorn al Principat— el canonge publicà a Roma el primer volum —l'únic conegut— de *La Crusca Provenzale*, que conté un catàleg de poetes en llengua occitana, una ortografia comparada d'aquesta llengua amb l'italià i una llista de paraules provençals utilitzades més tard pels poetes toscans. La vindicació dels trobadors —en un moment en què hom assimilava el català i l'occità medievals sota l'etiqueta, confusa però persistent, de «llengua llemosina»— fou un dels elements més destacats de l'anomenada «reacció davant d'Itàlia» dels autors catalans moderns.⁵ Tampoc en aquest cas, doncs, la temàtica triada no era gens innocent. Es tractava de provar —i de fer-ho davant d'un públic italià— que els catalans (o, més exactament, els occitanocatalans) eren els pares de la literatura en llengua vulgar. Bastero escriví també, entre d'altres obres, una gramàtica catalana, una *Controvèrsia sobre la perfecció de l'idioma català* i una *Història de la llengua catalana*.⁶

Un cas similar, pel que fa a la llengua castellana, és el de l'aragonès Diego Vicencio de Vidania, que va ser nomenat regent del Consell d'Aragó el 1711. Vidania s'exilià a Nàpols i morí a l'edat de 108 anys. «Hombre muy sabio y erudito», segons Castellví,⁷ «sus copiosos manuscritos y entre otros un diccionario general de la lengua española, aún no concluido, mandó el emperador Carlos ser

guerra de Sucesión», *Quaderni di letterature iberiche e iberoamericane*, 24 (1995), pp. 37-64.

4. Fèlix DURAN I CANYAMERAS: *Els exiliats...*, p. 18.

5. Eulàlia DURAN: «Defensa de la pròpia tradició davant d'Itàlia al segle XVI», dins *Miscel·lània Joan Fuster. Estudis de Llengua i Literatura*, III. Montserrat, 1991, pp. 241-265. Vegeu també el nostre estudi: «La influència de la cultura italiana a la Corona d'Aragó (segle XVI): entre l'emulació i el rebuig patriòtic», dins *Filippo II e il Mediterraneo*. Roma, en premsa.

6. La personalitat intel·lectual d'Antoni Bastero va ser vindicada ja per Joaquim RUBIÓ I ORS: *Bastero, provenzalista catalán*, Barcelona, 1894. Vegeu també Antoni BASTERO: *Història de la llengua catalana...*, edició a cura de Francesc Feliu; Rosa Maria POSTIGO: «Contribució a l'estudi...».

7. FRANCESC DE CASTELLVÍ: *Narraciones históricas...*, III, p. 308.

transportados a Viena de Austria y puestos en su numerosa biblioteca».

Esmentem encara el jurista Domènec Aguirre, que com hem vist va ser regent del Consell d'Espanya i president del Col·lateral de Nàpols. Aguirre publicà a Viena el 1725 una obra de títol ben significatiu: *Tratado histórico-legal del Real Palacio Antiguo y su cuarto nuevo de Barcelona y de los oficios de sus alcaldes o conserges, en que a más de sus derechos y prerrogativas se trata de la ciudad de Barcelona y de sus príncipes*; segons el seu autor, l'obra havia estat redactada a Barcelona el 1700.

En clau de crònica coetània, cal esmentar la redacció per part de Juan Amor de Soria d'unes *Addiciones y notas históricas*, de les quals només coneixem el volum segon, que abasta el període 1715-1736.⁸ D'altra banda, l'historiador Carreras i Bulbena esmenta una obra de Carles de Casamitjana intitulada *Empresas y sucesos gloriosos que consiguieron las armas de Carlos VI en Alemania*.⁹ Sabem també que altres personatges van elaborar memòries. És el cas de Joan Francesc Verneda, que redactà una *Relación del origen y de lo que don Juan Francisco Verneda ha observado desde el año 1680, que pasó a la ciudad de Barcelona, hasta el presente*. Verneda lliurà una còpia del manuscrit a Francesc de Castellví el 1731. Aquest en féu un ús considerable en la seva obra. El cronista també dóna notícia d'unes memòries de Juan Tomás de Peralta, que era secretari d'Starhemberg en el moment de l'evacuació i va ser oficial a la secretaria de Nàpols del Consell d'Espanya. Segons diu, n'esperava la impressió; no ens consta, però, que fossin publicades.

Però sens dubte la font narrativa bàsica de l'exili austriacista són les *Narraciones históricas desde el año 1700 al 1725* de Francesc de Castellví i Ovando. Castellví, que tingué un paper destacat en la resistència de Catalunya i conegué després en pròpia pell els efectes de la repressió borbònica, va arribar a la capital austríaca el novembre de 1726, tot aprofitant el nou clima creat després de la signatura de la pau de Viena. El projecte d'elaborar la seva crònica va ser, però, molt anterior. En un text de 1742, que ja hem citat,¹⁰

8. Ernest LLUCH: *L'alternativa...*, pp. 27-30. El manuscrit es conserva a la Real Academia de la Historia, 9-5603, 1549.

9. Josep Rafel CARRERAS I BULBENA: *Villarroel, Casanova, Dalmau...*, p. 49.

10. Document 70.

afirmava que feia més de trenta anys que hi treballava. Això ens situa no gaire lluny de la data d'edició dels *Anales de Catalunya* de Narcís Feliu de la Peña (1709), que contenen un gran nombre d'informacions sobre els primers anys de la guerra de Successió.

L'obra degué iniciar-se, doncs, a Catalunya.¹¹ De fet, és probable que la marxa de Castellví a Viena obeís al seu desig de completar-la. Només allí podia entrar en contacte amb alguns dels qui havien estat testimonis de primera mà dels fets i accedir a la documentació que hi havia estat traslladada. D'altra banda, a Viena podia trobar un medi favorable per al seu treball, unes majors garanties de seguretat per a la custòdia dels manuscrits i, previsiblement, els fons necessaris per editar-los. El fet que el marquès de Rialp l'inclougués entre els pensionistes del Bolsillo Secreto el juliol de 1728 prova que el secretari d'Estat es prengué seriosament la seva recerca i que no dubtà que acabaria essent publicada.

El pla de l'obra és, d'altra banda, ben consistent. Com ell mateix explicava,¹² el text s'inicia amb «un breve comentario político y militar desde la población de España hasta el año 1700». Tot seguit se centra en els fets produïts en el primer quart del segle XVIII, amb una anàlisi organitzada en quatre àmbits, estudiats amb una intensitat decreixent: Catalunya, la resta de la Corona d'Aragó, els altres regnes peninsulars i les corts europees:

en las Narraciones extensamente se refieren todos los echos políticos y militares y otros dignos de memoria que sucedieron en España, en particular en los reynos de Aragón y Valencia, y singularmente en Cataluña, que fue centro de aquella guerra y corte de V. M., y generalmente refiere en compendio todo lo que en aquel tiempo sucedió en Europa.

Aquest passatge és important, perquè assenyala clarament la jerarquia d'objectius de les *Narraciones históricas*... L'obra degué ser

11. No ens sembla versemblant l'opinió de Josep Rafel Carreras i Bulbena (*Villarroel, Casanova, Dalmau...*, p. 49), que dedueix que l'obra va ser iniciada per Carles de Casamitjana, el qual la deixà escrita fins a la data de 1706. Una altra cosa és que Castellví pogués utilitzar algunes de les informacions que aquell recollí a les *Empresas y sucesos gloriosos...*, que el montblanquí conegué. Carreras extreu aquesta hipòtesi de la lectura d'una correspondència entre els dos autors, que, segons afirma, posseïa. En tot cas, avui no es troba al Fons Carreras i Bulbena de l'ANC, on estan dipositats els seus documents i la seva biblioteca.

12. Document 70.

enllestida poc després de 1742.¹³ Les circumstàncies polítiques havien canviat enormement ja aleshores. El mateix Castellví havia deixat de cobrar del Bolsillo Secreto vuit anys enrere, i s'havia vist forçat a participar en la colonització de la Nova Barcelona al Banat de Temesvar, una experiència ben amarga, com hem vist. A més, en aquell moment ja s'havia iniciat la guerra de Successió d'Àustria (1740-1748), que debilità enormement el país i les arquees reials. Tot plegat pot explicar les gestions que el cronista realitzà davant l'emperadriu vídua.

És més que probable que aquestes tinguessin resultats positius.¹⁴ El llibre va ser aprovat pel secretari jubilat del Consell de Flandes Francisco Pérez Segura, que es jubilà el setembre de 1742.¹⁵ En els anys següents, Castellví va veure considerablement augmentada la seva paga, que va passar dels 90 florins anuals de 1745, als 345 de 1747. La xifra es trobava molt per damunt de la que cobraven aleshores la immensa majoria de pensionistes a Viena, però encara força lluny dels 1.500 florins que percebia la comtessa Ferran. A més, aquest darrer any Castellví obtingué un ajut extraordinari de 510 florins.¹⁶ Durant aquest període, la preparació del manuscrit degué avançar a bon ritme. El 1749 el copiaven tres escriptors amb l'objectiu de dur-lo a la impremta. Aleshores encara mancaven per copiar més de cinc-cents plects.¹⁷

Els diversos manuscrits que se'n conserven —descrits pels editors contemporanis de l'obra, Josep M. Mundet i José M. Alsina— reflecteixen l'acurat procés de revisió, actualització i còpia per a la impremta de l'obra, que es realitzà a partir de 1742.¹⁸ El llibre,

13. En aquella data Castellví afirmava, referint-se al seu treball, que «estoy ya sobre la conclusión de todo» (Document 70).

14. Segons Carreras i Bulbena, el 1749 Castellví «creia que tal vegada sortiria de la seva angoixant situació per virtut del favor que recentment li havia dispensat la reina, informada per un ministre alemany de la seva gran misèria i de com havia estat de desatès d'ençà de la mort de l'emperador» (Josep Rafael CARRERAS I BULBENA: *Villarroel, Casanova, Dalmau...*, p. 49).

15. Document 78. Carreras i Bulbena (*Villarroel, Casanova, Dalmau...*, p. 49) diu que va ser «corregida» per Segura, hipòtesi que no ens sembla versemblant. En canvi Duran i Canyameras (*Els exiliats...*, p. 55) escriu, tot citant l'historiador Antoni Palau i Dulcet: «Tenia Castellví en el seu poder una llicència molt honrosa del conseller imperial de Viena, Francesc Pérez de Sagarra». La confusió de cognoms dona lloc al comentari següent: «el qual, pels seus cognoms, podria ésser català emigrat.»

16. Document 72.

17. Josep Rafael CARRERAS I BULBENA: *Villarroel, Casanova, Dalmau...*, p. 49.

18. FRANCESC DE CASTELLVÍ: *Narraciones históricas...*, I. Introducció de Josep M. Mundet. Les tres versions completes de l'obra corresponen a: la primera redacció de

tanmateix, no es publicà.¹⁹ Castellví morí a Viena el 15 de setembre de 1757.

Una valoració historiogràfica de les *Narraciones históricas...* ha de tenir en compte, juntament amb la correcció i l'ambició del projecte, el punt de vista de l'autor i la seva metodologia. Castellví escriu des d'un austriacisme explícit. Dóna una visió positiva de l'exili i calla, en alguns passatges, els noms de les persones que ell considera que van actuar negativament o desencertadament. Això no obstant, és obert a la crítica i no s'està de descriure fets i situacions clarament desfavorables als seus. També són freqüents les crítiques a l'entorn imperial —a la desorganització de l'exèrcit a Itàlia, per exemple, que ell considera la primera causa de la caiguda de Nàpols i de Sicília. Es refereix, a més, en diversos passatges, a la feblesa de l'emperador davant els alts funcionaris palatins.²⁰ En conjunt, Castellví és un historiador que pren partit, però que cerca alhora l'objectivitat i l'equanimitat —dues actituds que no són contraposades, sinó sovint complementàries.

L'aparat documental és ingent, inclou un gran nombre de testimonis orals, sense els quals no hauria estat possible reconstruir molts dels fets que descriu i, en especial, moltes de les llistes de persones que confegeix. Així, entre els exiliats, cal esmentar figures com el marquès de Savallà, el marquès de Rubí, Sebastià Dalmau, Manuel Desvalls, Ermengol Amill i Pere Joan Barceló, sense la participació activa dels quals no s'haurien pogut redactar alguns dels passatges de l'obra. D'altres van aportar-hi memòries personals, com Francesc Verneda, que ja hem esmentat.

Una lectura acurada del text permet constatar que Castellví va accedir, de manera total o restringida, a la immensa majoria d'arxius de l'exili que podien proporcionar-li informacions per a l'elaboració de la seva obra. Així, l'autor descriu amb detall el procés d'evacua-

Castellví (manuscrit W1100); la còpia realitzada per diversos escrivans i revisada amb afegitons de Castellví (W344); i la versió destinada a la impremta (W937). Hi ha també dos manuscrits parcials, un sobre el regnat de Carles II (W345) i un altre, dedicat a Elisabet Cristina, amb la descripció dels fets de 1708, l'origen i la intencionalitat del qual ja han estat explicats (W345).

19. Sobre la difusió posterior de les *Narraciones históricas...*, vegeu la nostra introducció al segon volum d'aquesta obra.

20. Escriu, per exemple, tot explicant la caiguda en desgràcia del marquès de Cabanilles: «ésta es una de las pocas vezes en que no pudieron sus ministros acusar su docilidad [de Carles VI]» (FRANCESC DE CASTELLVÍ: *Narraciones históricas...*, Ms. 6 w 344, vol. VI, 2.ª part, any 1722).

ció de la documentació dels consells residents a Barcelona, i dóna dades precises sobre la seva ubicació coetània a Viena;²¹ extreu dades de la Hofkammer;²² dóna dades detallades sobre despeses de la Caixa Militar d'Itàlia; accedeix a documentació dels consells d'Espanya i de Flandes; i escorcolla els arxius d'institucions políticament menors, però de gran importància per a la seva obra, com el Tribunal de Croada de Viena, l'Hospital d'Epanyols o el Tercer Orde Seràfic.

El mateix s'esdevé amb els arxius personals. Castellví accedí, per exemple, a la documentació del marquès de Montnegre, que copià a bastament.²³ No obtingué, però, la documentació del comte Ferran —que des de 1715 custodiava també la paperassa de Pau Ignasi Dalmasas; ho intentà, però, reiteradament:²⁴

Los documentos están entre los papeles de las negociaciones del conde don Felipe Ferran, y todos quedan en poder de la condesa de Ferran, hija del conde de Plasencia, esposa del difunto conde Ferran y hasta hoy, día 22 de febrero de 1738, aunque esta dama me honra, ha habido motivos que impiden el registrarlos.

Remarquem, a més, que l'historiador no es limità a utilitzar la documentació per a la redacció del seu treball, sinó que l'edità de manera generosa. En aquest punt, Castellví fou plenament conscient que, sense el seu esforç, molts fets haurien restat oblidats per sempre. Tot plegat converteix la seva obra en un treball de consulta i de cita obligada per estudiar la guerra de Successió a Catalunya i els avatars de l'exili austriacista.

LA CIUTAT IDEAL. JOSEP PLANTÍ

A començament de la dècada de 1720 es produí un important canvi d'actitud en l'exili austriacista. L'ocupació de Sardenya per part de les tropes borbòniques (1717) havia estat una simple passejada militar. Palesà de nou —com abans a Barcelona i a Mallorca— la incapacitat de maniobra de les tropes austríaques a la Mediterrània,

21. FRANCESC DE CASTELLVÍ: *Narraciones históricas...*, III, pp. 573-574.

22. Esmementem-ne una de ben significativa: «Consta que el emperador por la Cámara de Finanzas de Viena ha pagado a los catalanes hasta el año 1732 2.430.000 florines por razón de dichas deudas [de guerra]» (*Ibidem*, p. 611).

23. *Ibidem*, p. 608 i documents de 1713.

24. *Ibidem*, pp. 532-533.

a causa de la manca d'una armada suficient. La incorporació de l'Imperi a la, des d'aleshores, Quàdruple Aliança (setembre de 1718) fou la constatació d'aquest fracàs. Però l'entrada a la coalició suposà un peatge molt dolorós per a l'exili. Com hem esmentat, aquest fou el primer tractat internacional en què Carles VI renuncià de manera explícita al domini dels regnes hispànics.

Després de la pau de Londres (1720), que suposà l'ocupació efectiva de Sicília, en l'entorn de l'exili es va fer evident que les úniques opcions de futur eren el retorn a una Espanya governada per Felip V, un retorn incondicional, en termes polítics, o bé la ubicació en algun espai de la monarquia austríaca. El 1721 s'inicià el Congrés de Cambrai i, amb ell, l'intens joc diplomàtic que havia de dur finalment a la signatura de la pau de Viena (1725) entre l'emperador i Felip V. Qualsevol acord de pau havia de significar, com finalment s'esdevingué, l'amnistia en els dos bàndols anteriorment enfrontats i el retorn dels béns segrestats. Això havia de suposar també nous problemes financers per a la corona —i, de retop, per als exiliats—, ja que fins aleshores l'assistència a l'exili s'havia cobert bàsicament amb les propietats dels filipistes d'Itàlia.

Entre ambdues dates, doncs, 1721 i 1725, l'entorn del Consell d'Espanya va rescatar una idea que ja havia sorgit el 1714: la d'ubicar el col·lectiu d'exiliats en un espai de nova creació. Hongria i la Frontera Militar oferien, en aquest sentit, àmplies zones gairebé despoblades, on podia ser possible construir una nova pàtria.

La idea és present en un document redactat en el si del Consell que reflexionava sobre la situació que s'havia de crear «después de concluida la inminente Paz que se está tratando en Cambray».²⁵ S'hi proposava la formació d'una nova colònia. L'autor la situava a la Frontera Militar, tot i que dubtà a l'hora de precisar-la: al text apareix repetidament el mot Croàcia, ratllat, i, al damunt, escrit, però, de la mateixa mà, el topònim Eslavònia. Els motius de la tria són evidents: en aquell àmbit, governat directament pel Hofkriegsrat, no existien constitucions pròpies ni, per tant, prohibicions d'estrangeria, cosa que el diferenciava del regne d'Hongria. Així, es proposava

el destino de un territorio en el Reyno de Eslavonia [ratllat: Croàcia] donde, dignándose Su Magestad de conceder y distribuir en calidad de feudales aquellas porciones que se

25. Document 26.

expressarán, deviessen los interessados, ayudados de las assistencias que oy poseen, conferirse en el lugar para asegurar con su industria lo que tal vez no podrán conseguir del erario de Su Magestad. [...] Dícesse en la Eslavonia [ratllat: Croàcia] porque [...] no se mira en dicho reyno aquel impedimento que en el de Ungría, donde para gozar del fuero es necesaria la connaturalización, que no se alcanza sin mucho dispendio, pues quando no mediase este reparo, o la authoridad de Su Magestad se sirviesse venzerlo, la misma idea podría practicarse en Ungría.

La colònia s'obriria als exiliats que no provinguessin dels estaments inferiors o que, si més no, haguessin assolit el grau de suboficial a l'exèrcit. Als altres, és a dir, als «soldados dimitidos de los regimientos y otros que en España exercieron oficios mecánicos», se'ls concediria un ajut de costa i l'exempció d'impostos i tindrien la condició d'«habitador en la ciudad o en los burgos, convención muy ordinaria en el Reyno de Ungría».

Exceptuat aquest col·lectiu, doncs, el document proposa per a la resta de colons la concessió de la condició de feudals o nobles. Distingeix, però, tres classes que havien de gaudir de tractaments diferenciats i que qualifica d'«inferior, mediana y superior». Per a la primera, que incloïa alts funcionaris civils i també «soldados y pequeños oficiales que son de casas nobles, o que gozan de privilegio militar, como también a los alférezes y thenientes que no lo eran», es proposa un ajut de mil florins i el tractament de «noble del reyno». A la segona, que, pel que fa a l'àmbit militar, havia de ser formada per «alférezes y thenientes de casas nobles, y capitanes que no lo son por sus casas», correspondrien dos mil florins i el títol de «pernoble». L'estament superior, que havia d'incloure «los capitanes que fueron nobles y los de superior grado», havia de disposar de quatre mil florins, i els seus membres havien de ser reconeguts com a «magnates». La diferenciació social també s'havia de concretar en l'extensió de les parcel·les concedides. A més, calia lliurar «a la ciudad que haya de fundarse el privilegio de real y libre, [...] para llamar a la concurrencia de esta fundación las gentes y artífices que sea menester».

Com hem vist, el projecte no prosperà aleshores —ho féu, forçat per les circumstàncies, després de la caiguda de Nàpols i Sicília. Hem volgut presentar aquest document per fer més comprensibles les coordenades ideològiques —o, més exactament, estratègiques—

en què cal situar el text «Nueva colonia española», que va ser redactat poc després de la pau de Viena.²⁶ Molt probablement, el seu autor va ser el català Josep Plantí, doctor en drets i professor a l'Estudi General de Barcelona, austriacista de primera hora, auditor dels exèrcits reials a Sardenya des de 1709 i, més endavant, governador de l'Alguer; el 1725 Plantí era a Viena, on gaudia d'una pensió mensual de trenta florins i de la consideració de tinent coronel.²⁷

El document proposa donar als exiliats una «nueva patria y construirles una nueva provincia o colonia». Amb aquest objectiu, reflexiona, amb un grau de detallisme de vegades sorprenent, sobre les principals matèries que havien d'afectar-ne la constitució:

Pareciendo preciso por facilitar la formación y establecimiento de dicha nueva provincia, o colonia, el atender, discurrir, superar dificultades y finalmente disponer sobre tres partes o puntos principales. Esto es: primo, en quanto a lo que mira al territorio; secundo, respeto a los pobladores y modo para establecerse; tercio, de las leyes y disposiciones, no sólo por el establecimiento, sino también para la más justa y razional administración y gobierno en adelante.

El text arrenca amb una cita de l'*Eneida*, en què els llatins són reemplaçats pels «iberi», i el somiat Laci dóna pas a Hongria. Tot seguit, apareix una dedicatòria a l'emperador. Les cites clàssiques reapareixen en diversos passatges.

Es proposa per a la nova colònia el nom d'Austrihispanica o Transhispanica, i per a la seva capital el de Carolonoble o Carolina. El repartiment del territori havia d'atendre a l'existència de quatre nacions constitutives, «castellanos, valencianos, aragoneses y catalanes». La colònia havia de ser també oberta a mallorquins i sards, i als soldats alemanys casats amb exiliades. A banda del poblament dispers, format per granges o cases de camp, caldria crear una ciutat que fes de capital del territori.

L'emperador cediria «su dominio e superioridad territorial, con los demás derechos anexos y conexos» als nous pobladors, que restarien, a més, lliures d'impostos. El territori, «libre, sin obligación,

26. Document 33. Sobre el document, vegeu també Mariarosa SCARAMUZZA VIDONI: «Nueva colonia española'...»

27. *Ibidem*, pp. 61-62. Document 34.

cargo, pensión ni tributo, y como se dice franco, libre y allodial», havia de gaudir dels

mismos o símiles honores, gracias, prerogativas, preheminencias, concesiones, privilegios, franquicias, inmunidades y libertades [...] que actualmente gosan, tienen, usan y conservan las ciudades libres del Imperio, todas y qualquier en particular de ellas.

L'Imperi n'obtindria també uns innegables beneficis pràctics, ja que la colonització d'unes terres de frontera per part d'uns vassalls de fidelitat provada havia de generar un «antemural a los estados hereditarios de Austria, Hungría e Imperio» davant l'amenaça otomana. Aquest fet, i els mèrits provats dels exiliats, justificaven l'enorme despesa inicial del projecte, que l'autor descriu amb força detall.

La terra havia de ser repartida atenent a dos grans criteris: la capacitat de treball i la necessitat. Així, per exemple, els casats disposarien d'un lot superior al dels solters. Aquesta mesura facilitaria també «el mayor aumento de la colonia» ja que incitaria «a la juventud a tomar el estado de matrimonio» Sobre aquests criteris, es crearien quatre classes de propietaris. Els membres de cadascuna disposarien d'uns lots de terra de característiques similars, als quals accedirien per sorteig.

Es considerarien nobles tots els colons, independentment de la naixença, ja que, a banda d'aquesta, calia tenir en compte els mèrits de tothom: «aunque todos, o la mayor parte, de presente pobres, nobles de nacimiento o méritos, y todos igualmente honradísimos.»

D'altra banda, el text advoca per evitar la presència de monestirs amb rendes a la colònia. Contràriament, defensa la presència de frares caputxins, «para cuya manutención y sustento es cierto e infalible que, aunque fuesse privándose de ellos, la innata devoción de los españoles colonistas contribuirán con gusto».

La capital de la colònia hauria de respondre a uns criteris urbanístics racionals; si bé, d'entrada, els seus edificis haurien de ser modestos, haurien de disposar d'espai suficient:

En quanto, empero, a la formación y disposición de la ciudad, no obstante que en el principio no se podrá fabricar ni adornar con casas magníficas y magestuosas, lo que se confía lograr con el tiempo, asistiendo Dios, [...] procurará idear y for-

mar la ciudad según el parecer de peritos con la mayor simetría y disposición posible, asenyalando y determinando calles, plassas y lo demás, repartiendo y sorteando el terreno correspondiente a cada uno según su classe, para que aunque en el principio sólo se haga un abrigo o precisa habitación, en el venidero disponga de habitación no sólo cómoda sino con una buena disposición y concierto, decorosa y hermosa para toda la ciudad.

Pel que fa al sistema de govern, la colònia havia de recuperar els models representatius característics de la corona d'Aragó i també d'altres territoris imperials. Així, a la manera de Milà, el govern i la justícia havien de correspondre a un organisme col·lectiu, anomenat Magistrat o Senat. Les competències d'aquesta institució havien de ser molt àmplies i incloure àmbits tan diversos com l'encunyació de moneda pròpia, l'ensenyament en tots els seus graus o l'ordre públic, mitjançant la formació d'unes milícies populars anomenades «guardias del estado». El Senat el formarien dotze magistrats o senadors, i renovaria la meitat dels seus membres cada any mitjançant el sufragi de tots els ciutadans.

D'altra banda, cada tres anys es reuniria «un convento», «congresso» o «ajuntamiento de todos los matriculados provinciales», amb funcions molt similars a les antigues corts dels regnes de la corona d'Aragó:

para conocer o syndicar los magistrados passados, deliberar, corregir, disponer, haser institutos, leyes y cosas de la mayor entidad, con la condición expressa que para tener qualquier decreto o resolución fuerza de ley ha de preceder el consenso y expressa voluntad de la mayor parte del convento.

Aquests serien, doncs, els fonaments de l'«estat compost». D'altra banda, la colònia havia de disposar del dret d'enviar ambaixades a l'emperador, com el que gaudia la ciutat de Barcelona; havia de tenir, doncs,

la concessión y privilegio de enviar legados tan dentro como al Imperio y al mismo emperador y propio señor soberano con las particulares circunstancias tenían los embaxadores de la ciudad de Barcelona respeto a los reyes de España.

Des del punt de vista econòmic, la nova ciutat havia de facilitar el comerç, «que lleva utilidad a las repúblicas y reynos y principal

base de aumentar en conveniencies», per la qual cosa havia d'afavorir l'establiment de forasters. Tan sols es posarien restriccions als jueus, que haurien de residir fora de la ciutat:

Se señalará a los judíos o hebreos paraje fuera de la ciudad y fortificación para habitar, obligándoles a observar las condiciones a ellos puestas por leyes del Imperio, prohibiéndoles por ningún modo ni pretexto poder tener casa y dormir en ciudad, permitiéndoles, empero, el poder tener tienda o almacén para poder comprar y vender.

D'altra banda, la ciutat hauria de disposar del dret

de ferias, mundinas y mercados solemnes con los privilegios acostumbrados de que qualquier mercante en tiempo de las ferias sea inmune de tributos y vectigales, extendiéndose al tributo viático; assí como qualquier que vaya a dichas ferias la plena seguridad en persona y bienes por rasón de deuda privada.

També es proposen mesures a favor de l'agricultura, com la prohibició de vins estrangers i el foment del conreu dels cereals per tal que «no se necesite del incierto y extranjero trigo expuesto a mil fatalidades».

Així mateix, s'inclouen mesures per a la introducció de les «artes mecánicas» i d'assistència social, en especial a la infància i als més desafavorits, motiu pel qual es projecta la creació d'un mont de pietat.

D'altra banda, l'autor proposa diversos tipus d'impostos per finançar les institucions públiques, que, altra vegada, prenen com a model les contribucions dels municipis catalans anteriors a la Nova Planta. Sorpren, però, pel que suposa d'adaptació a uns nous hàbits dietètics, la creació d'un monopoli sobre la cervesa, que l'autor anomena «birra», a la italiana:

Pareciera muy arbitrable y de ningún perjuicio a los particulares que el común estancase o tomasse la empresa de la birra de toda la colonia o provincia, corriendo la fábrica, manipulación y venda a su cuenta con un moderado precio.

La valoració del manuscrit de Josep Plantí ha de considerar d'entrada quin era el seu objectiu. Com hem assenyalat, la idea de crear una ciutat, o pàtria, enterament nova per als exiliats no pertanyia al regne de la pura utopia. En les mateixes dates en què

Plantí redactà el document, l'entorn imperial ho debatia seriosament; finalment, una dècada més tard, el projecte va ser aprovat, tot i que va fracassar. En aquell context, Plantí es proposà realitzar una aportació seriosa i, probablement, no gaire forassenyada. El mateix autor dubta a l'hora de definir-la:

Se atreverán a proponerse y presentarse, como en idea, algunos mal fundados discursos facilitados como previstos en sueños, disculpables por ser movidos de amor a la pública y particular conveniencia, y que a primera vista atendidos, parece podrían facilitar la projectada formación de colonia.

Hem de creure que Plantí lliurà el document al Consell d'Espanya o a personalitats influents de la cort. És probable que aquestes còpies fossin arraconades —i finalment desapareguessin— tan bon punt la cort va desestimar el projecte. Tanmateix, Plantí conservà el seu manuscrit i el guardà, juntament amb altres de la seva propietat, en un volum que va anar a raure a la Biblioteca de Brera de Milà, la impressionant Biblioteca Nazionale Bridense, creada per l'arxiduchessa Maria Teresa el 1773.

L'objectiu de Plantí era, doncs, establir els principis que havien de garantir la convivència, la riquesa i el benestar de tots els habitants de la colònia, en definitiva, la seva felicitat: «queriendo ser feliz una república (suponiéndose que todos lo deberán querer)». El projecte palesa la seva formació com a jurista i també la seva ideologia austriacista. De la primera provenen algunes característiques formals del text, com l'erudició de les cites i la precisió terminològica; també l'abundància de detalls en temes molt específics, com els referents als procediments judicials, les herències dels intestats o el funcionament de l'arxiu públic, per esmentar-ne alguns. De la segona sorgeixen tots els aspectes centrals del document: en especial, la definició juridicopolítica de la nova entitat —caracteritzada per la sobirania interior i la fidelitat al monarca— i el seu sistema de govern, basat en un Senat electiu i un convent o assemblea de tots els ciutadans. El caràcter universal del sufragi és una conseqüència de la condició noble que hauria estat atorgada, o suposada, a tothom. En definitiva, la Transhispanica o Austrihispanica de Josep Plantí havia de reconstruir, en terres hongareses, el model de monarquia composta que havia caracteritzat durant segles el conglomerat hispànic.

Des del punt de vista econòmic, Plantí planejà una ciutat eminentment comercial, però que no havia de descurar l'activitat agrària.

A l'agricultura s'hi dedicarien, bàsicament, els «colonos inquilinos socios trabajadores», és a dir els nouvinguts d'altres nacionalitats. Contràriament, els colons fundadors esdevindrien fonamentalment rendistes i comerciants.

EL PENSAMENT POLÍTIC. DEL *VIA FORA ELS ADORMITS...* A JUAN AMOR DE SORIA

La important presència de juristes i polítics a l'exili va donar també els seus fruits en aquest camp. Domènec Aguirre, a qui ja ens hem referit en el vessant historiogràfic, va publicar a Viena el 1721 un *Tractatus de tacita onerum et conditionne repetitione*. L'obra degué tenir un cert èxit, ja que va ser reeditada a Venècia el 1723. En aquesta segona edició, Aguirre hi afegí un *Discursus super officiis venalibus Generalitatis Cathalauniae*.

D'altra banda, a hores d'ara no és possible concloure si l'exili va tenir una relació directa amb la redacció i la difusió dels dos grans textos polítics antiborbònics publicats en la dècada de 1730. Ens referim a *Via fora els adormits...*, editat a la fi de l'any 1734, i *Record de l'Aliança feta al Serm. Jordi, augusto rei de la Gran Bretanya*, imprès dos anys més tard.²⁸ No entrarem ara a detallar-ne el contingut, atès que ja ha estat objecte de diversos estudis.²⁹ Ens interessa tractar els aspectes relacionats amb l'exili i la cort vienesa. Ens inclinem a creure, en aquest sentit, que alguna personalitat o nucli organitzat de refugiats va jugar un paper important si més no en l'elaboració del primer text.

Via fora els adormits... és un opuscle molt extens i amb un abundant aparat documental. Segons el seu peu d'impremta, evidentment fals, va ser editat a Barcelona «a casa dels hereus de Rafel Figueró», empresa editora que aleshores es trobava radicada a la ciutat. El text hauria estat redactat per un anglès anomenat Mr. Broak i constitueix un al·legat historicopolític contra l'actuació de les potències de l'Aliança de l'Haia, especialment la Gran Bretanya,

28. Els dos textos van ser publicats per iniciativa de Norbert Font i Sagué, Barcelona, 1898. El segon ha estat reeditat, a cura de Josep M. Torras i Ribé: *Escrits polítics del segle XVIII*, II. Vic, 1996, pp. 61-83, edició que seguim. Pel que fa a *Via fora els adormits...* seguim l'edició original.

29. Josep M. TORRAS I RIBÉ: «Introducció», dins *Escrits polítics...*, pp. 5-35; Ernest LLUCH: *La Catalunya vençuda del segle XVIII. Foscors i clarors de la Il·lustració*. Barcelona, 1996; Rosa M. ALABRÚS: *Felip V i l'opinió dels catalans*. Lleida, 2001, pp. 392-411.

davant l'anomenat «cas dels catalans»; a manera d'epíleg, es publiquen deu addicions, que serien la resposta de Mr. Broak a una carta enviada posteriorment per un suposat corresposnal de Barcelona que anomena senyor Vallès.

El text es divideix en tres blocs, que l'autor anomena respectivament «la llibertat de aqueix Principat mal perduda», «la justícia ab què es pretén son recobro» i «com pot restituir-se ab utilitat comuna». L'objectiu era posar de nou en primer pla la problemàtica de Catalunya i de la corona d'Aragó en un context internacional caracteritzat, altra vegada, per la lluita contra els Borbó (guerra de Successió de Polònia, 1733-1739). En aquest sentit, l'autor del text conclou tot presentant tres alternatives polítiques possibles: el recobriment de la península per part de Carles VI, la formació d'una «república lliure del Principat de Catalunya» i la creació d'un estat (regne o república) que inclogués els territoris de la corona d'Aragó, Múrcia, Navarra, Biscaia, Guipúscoa i Àlaba.

En el document, hi apareixen diverses referències explícites a l'exili vienès, que l'autor coneixia molt bé. Des d'una suposada identitat anglesa s'afirma:

Sabem en Londres, y yo-n conec molts, lo numerós concurs de espanyols honrats en Viena, que sens lo caràcter o empleo que han merescut, viuhen de las esperanças de millor temps.

I, en termes de queixa, l'autor afegeix:

Si-s donava al públic un individual catàlogo de espanyols que seguiren a l'emperador, ab la condició, mèrits y empleo de cada un, molts que viuhen en lo error de distingir-los per los graus que obtenen farian més justícia a qui la mereix, y no medirian lo mèrit per la sort. Molts ho desitjan com yo per un comú desengaño.

D'altra banda, s'apel·la a la responsabilitat de Carles VI en la situació present de Catalunya, en uns termes que freguen la insubmissió i fins i tot la comicitat:

¿Vol, pues, vostra mercè, que l'emperador present permite un borro en la posteritat de sas històrias, de què una sobirania establerta en temps de *Carlos Magno*, després de *nou-cents años* se acabàs en altre Carlos, que-l motejassen de *Mínim*, del modo que després de 500 años de sa erecció se escriu de l'antic Imperi Romà occidental que *incepit in Augusto, desiit in Augustulo?*

Antes devem crèurer que sa honra restablirà son comtat per nou mil años, acreditant-se de *Carlos Maximo*. Pot fer-ho, o recobrant dita sobirania, o transigint-la a qui sàpia apreciar-la, o restituhint-la als mateixos catalans, en comú, que voluntàriament la donaren a Carlo Magno.³⁰

El document presenta un al·legat contra l'actuació passada i present de Vilana-Perles i del seu entorn. Se subratlla, en aquest sentit, la seva actitud durant el setge de Barcelona i també en les negociacions de 1715, 1718 i 1725:

Obriren-se luego conferèncias en París per tractar lo modo de cumplir los artículos de la evacuació de Utrecht, que-s pretenien mal satisfets. A estas envià lo emperador un conxorrent per sa part [Juan Amor de Soria]. No voldria fiscalitzar las obras, ni tal vegada las instruccions de aquest agent imperial; com ni de l'altre enviat de Viena a Barcelona clandestinament [Joan Francesc Verneda]. Eran españols, però (pobre Catalunya!), quant yo residí en Barcelona molts años, ni-ls coneguí ni-s parlava d'ells.

[...] ¿Se ha buscat fins ara qui hagués fet entretenir al marquès de Montnegre en Viena fins a estar ajustada en Utrecht la venda de Catalunya? ¿Ha vist que en altres tractats particulars hajan pensat en satisfer a Catalunya altrás corts més obligadas que la nostra [Gran Bretanya] als catalans? ¿No llitg vostra mercè contractant subscript a la cèlebre pau [de] 1725 en Viena al mateix plenipotenciari cesàreo (que apar lo únic de aquest sicle per Alemanya) [el comte de Sinzendorf], sens corregir per Catalunya la *amnestia* de Utrecht, que o firmà ell mateix, noticiós de com devia cumplir-se, o havia vist explicada a la francesa? Alguns catalans y españols que en Viena essent lo *factotum* en dependèncias de España, ocultaren per rubor la mà no subscriuint-se en la pau sobre dita, ¿creurà vostra mercè que al menos tancaren la boca per no aprobar-la?³¹

La crítica s'estén, de manera especial, al moment present. Així, s'acusa l'entorn de Vilana-Perles d'haver rebut diners dels agents de Felip V³² i de ser culpable directe de la pèrdua dels regnes italians:

30. Les cursives procedeixen del text original.

31. Les cursives procedeixen del text original.

32. Sobre les possibles relacions ocultes entre Vilana-Perles i els ambaixadors de Felip V, vegeu la nota 146 de la pàgina 168.

¿Apar a vostra mercè que és tan ocult lo garbo de Felip 5 ab altres ministres cesàreos y sa sol·licitud en què sos agents alaguen en son nom real als mateyxos que deya antes ser rebeldes y los majors enemichs? Amic meu: si vostra mercè acusa ministres anglesos, puc dir-li: «Callem, callem». No poden negar los catalans la honra (bé que sens profit) de tenir alguns nacionals consultors y ministres de l'emperador, que conserva lo títol de comte de Barcelona. En Londres se diu palesament haver arribat a Viena algun or de España. Seria un gran crèdit que-s justificàs aquell ministeri en lo passat per Catalunya, y de present per Itàlia, per manifestar que lo molt que se ly imputa és una falsa impostura.

El text denuncia també el projecte de casar l'infant Carles de Borbó (el nou rei de Nàpols, que més tard esdevindria Carles III d'Espanya) amb l'arxiduchessa Maria Teresa d'Àustria o alguna de les seves cosines. Aquesta idea, que hauria estat postulada per l'entorn de Vilana-Perles, és qualificada de «castells en l'ayre machinats per los architectos de la ingeniosa pau de 1725 en Viena».

Les deu addicions que completen el document no afegeixen arguments nous, però introdueixen dades complementàries, amb un estil fins i tot força més virulent. Vilana-Perles és acusat de «sango-nera», «vívora matricida» i «antipatricia». El mateix emperador és culpable d'estar totalment dominat pels seus ministres:

És la pràctica de les corts seguir les inclinacions dels reys. Sols en Viena se veu un miracle oposat, de què dictàmens particulars preferèscan sas opinions als justos y públichs desitgs de l'emperador.

També s'afirma que ni l'arquebisbe de València ni el comte d'Althan no haurien acceptat mai la pau de Viena de 1725. I s'identifica, amb un gir irònic, l'autoria del memorial que proposa el casament de l'infant Carles i l'arxiduchessa Maria Teresa, que correspondria a Juan Amor de Soria:

Com sia dit manuscrit en castellà, és capaç algun paraninfo crítich de llengües de dir que està *ben escrit* (y més si és escrit de algun secretari ben pagat), preferint-lo a son natiu idioma, per despreciar fins a la llengua de son Principat. Escriuen-me que dit paperot corra, molt en secret, però que l'autor té amichs

en cort. Prescindim ara de si és un escrit d'AMOR o de *Interès* (com lo matrimoni que es pretén).³³

El *Record de l'Aliança...* té peu d'impremta a Oxford. Es tracta d'un suposat missatge enviat a Jordi II d'Anglaterra i reprèn, des d'una perspectiva fonamentalment històrica, les crítiques a l'actuació de Gran Bretanya durant els anys anteriors i posteriors al tractat d'Utrecht. El document reproduïx, de manera íntegra, el pacte de Gènova de 1705. A diferència de *Via fora els adormits...*, no apareixen referències explícites a l'exili o a l'ambient de la cort de Viena.

L'autoria dels dos textos ha estat molt discutida.³⁴ Ens sembla pertinent, però, la reflexió de Josep M. Torras i Ribé,³⁵ que remarca la manca d'al·lusions a «la darrera resistència armada que, segons tots els indicis, s'estava produint en aquells moments a Catalunya, ni tampoc amb l'aixecament 'carraslet' ni amb la invasió aliada de 1719». Tot plegat permet suposar que «els escrits polítics havien estat concebuts i redactats per persones relativament allunyades de la realitat catalana del moment». Amb aquests arguments, Torras reprèn la idea que

els escrits havien estat redactats probablement per austriacistes exiliats a Viena, atenent la conjuntura internacional del moment, com la guerra de Successió de Polònia (1733-1735), amb la manifesta finalitat d'influir sobre l'Emperador —i de retop sobre Anglaterra— en la nova circumstància conflictiva en què estaven immerses les potències borbòniques d'Espanya i França.

La hipòtesi ens sembla força versemblant pel que fa a la ubicació dels autors del *Via fora els adormits...* —però no tant quant als seus objectius. Fora de l'exili, havia de ser molt difícil aplegar els nombrosos documents de primera mà que publiquen o esmenten els dos opuscles. D'altra banda, l'autor del primer escrit manifesta un coneixement força complet de l'exili austriacista i de l'ambient polític de Viena. Molts dels documents que al·lega eren custodiats a la capital imperial i van ser utilitzats per Francesc de Castellví, tot i que l'autor de l'opuscle pretén que n'ha llegit el text original a Londres. A tall d'exemple, l'autor de *Via fora els adormits...* afirma:

33. Les cursives i majúscules procedeixen del text original.

34. Vegeu-ne una síntesi a Rosa M. ALABRÚS: *Felip V...*, pp. 400-411.

35. Josep M. TORRAS: *Escrits polítics...*, pp. 16-17.

Així ho escrigué dit comte Ferran, en cartes que he vist originals, al marquès Dalmases a Londres, al marquès de Montnegre a Viena.

També, més endavant, publica una carta d'Adisson, secretari de la Regència britànica, datada el 6 de setembre de 1714 que, segons diu, «la transcripció de l'original que tinc entre molts altres escrits del marquès [de Dalmases]».

Com ja hem vist, Pau Ignasi Dalmases lliurà tota la seva documentació al comte Ferran el 1715, el qual la traslladà, juntament amb la seva pròpia, a Viena, on Castellví no havia pogut consultar-la encara el 1738. El cronista, però, ja havia utilitzat aleshores l'abundosa i interessant documentació del marquès de Montnegre, que inclou els dos documents esmentats. Ambdós van ser reproduïts a les *Narraciones históricas...*³⁶ Sembla provat, doncs, que l'exili vienès va ser present en la redacció del primer opuscle. Restaria, però, concretar-ne l'autoria. La hipòtesi que hi participés el mateix Castellví no ens sembla descartable, si més no en qualitat de fornidor d'arguments historicopolítics, tot i que, a hores d'ara, no pot ser confirmada.

Quant a la intenció dels dos opuscles —i especialment del *Via fora els adormits...*—, cal fer un repàs a la conjuntura política del moment. Un cop d'ull al que s'esdevenia aleshores a la monarquia austríaca ens confirma una primeríssima idea: la magnitud del desastre que suposà la pèrdua dels estats meridionals italians. El desembre de 1734, quan segons Rosa M. Alabrús es completà el primer document,³⁷ el regne de Nàpols ja havia estat totalment ocupat per les tropes borbòniques i la invasió de Sicília es trobava en una fase tan avançada que el virrei marquès de Rubí, nomenat al juny, ja no va poder desembarcar a l'illa. Les referències explícites a la caiguda d'ambdós regnes que apareixen a l'opuscle no admeten dubte sobre la data en què va ser elaborat. El segon document és posterior a la pau de Viena (30 d'octubre de 1735), que suposà el reconeixement d'aquesta pèrdua territorial. En aquelles circumstàncies, era impossible esperar que l'emperador liderés una coalició internacional amb objectius de canvi polític per a Catalunya.

36. FRANCESC DE CASTELLVÍ: *Narraciones históricas...*, Ms. 6 w 344, vol. VI, 1.ª part, any 1714 i 2.ª part, any 1716.

37. ROSA M. ALABRÚS: *Felip V...*, p. 392.

Si l'exili va influir en l'elaboració dels documents, caldria establir altres hipòtesis. N'endevinem dues de possibles i no necessàriament contradictòries. La primera fóra que un grup d'exiliats —potser dels fugitius de Nàpols o Sicília que es refugiaren en un primer moment a Gènova— hauria arribat a la conclusió que, després de la pèrdua d'aquells regnes, només la Gran Bretanya disposava de la força necessària per reobrir el «cas dels catalans». Això podria explicar el contingut dels dos textos, en què l'argumentació historico-política va adreçada bàsicament a denunciar l'actitud anglesa en el passat. L'objectiu fóra, doncs, més aviat influir en l'opinió pública britànica.

La segona hipòtesi es refereix als col·lectius d'exiliats oposats al marquès de Rialp. La publicació del primer opuscle, si més no, hauria de contribuir a la caiguda en desgràcia del secretari d'Estat, cosa que s'endevinava per primera vegada possible a causa de la pèrdua dels regnes italians meridionals. Des d'aquesta perspectiva, la tria d'una suposada identitat anglesa per part del seu autor —amb l'ús d'arguments falsos que podien fer versemblant el coneixement de la documentació al·legada— no fóra una mesura de seguretat davant la repressió borbònica, sinó més aviat davant els ressorts de poder que Vilana-Perles continuava controlant a la cort vienesa.

Que el text va ser força llegit i comentat a Viena ho prova la redacció d'una exculpatòria *Censura o juizio imparzial sobre el papel intitulado en catalán 'Via fora' traduzido en francés con el título 'Alarme aux endormis' en el asunto de materias políticas presentes*, signada amb el pseudònim Ramon Arias de Vaydon.³⁸ Com assenyala Rosa M. Alabrús,³⁹ el text

té tots els indicis de ser un encàrrec oficial amb la voluntat explícita d'exculpar Ramon Vilana i els seus. És possible que Ramon Arias de Vaydon —«profesor de Justizia»— fos el mateix Ramon Vilana Perlas o bé el seu secretari Juan Amor de Soria.

En tot cas, com hem vist, Vilana-Perles caigué en desgràcia amb la reforma de 1736.

38. Va ser editat per Ernest LLUCH: «El judici imperial sobre la *Via fora* als adormits», *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, X (1999), pp. 67-88. La versió francesa de l'opuscle també va ser editada per Ernest LLUCH: «*Alarme aux endormis* (1734). La difusió diplomàtica de l'austriacisme persistent», *Revista Jurídica de Catalunya*, 2 (1997).

39. Rosa M. ALABRÚS: *Felip V...*, pp. 405-406.

La nova conjuntura es revelà extremament dura per als exiliats. Molts funcionaris van quedar-se sense feina després de la pèrdua de Nàpols i de Sicília i de la reforma que s'acometé tot seguit a Viena. L'experiència de la Nova Barcelona es tancà amb un fracàs estrepitos. La mort de Carles VI (1740) va deslligar els vells exiliats dels vincles de fidelitat contrets amb la seva persona. Tot seguit, l'inici de la guerra de Successió d'Àustria féu trontollar els mateixos fonaments del poder imperial. En aquelles circumstàncies es produí un important viratge polític, que cristal·litzà a començament de la dècada de 1740. La seva expressió més aprofundida es troba en l'obra de Juan Amor de Soria *Enfermedad crónica y peligrosa de los reynos de España y de Indias*, redactada el 1741— un any després de la mort de Carles VI.⁴⁰

A parer nostre, la característica central d'aquell viratge va ser la de tornar a girar l'esguard vers la península, des de la consciència de la irreversibilitat del canvi dinàstic. No tots ho feren, certament; ja hem vist, per exemple, el segon testament de Vilana-Perles. Tot i així, de la mateixa manera que molts exiliats retornaren a Espanya durant la dècada de 1740, d'altres van adreçar la seva reflexió política a proposar reformes en el seu govern, però ja no una restauració dinàstica.

Aquest va ser el cas d'Amor de Soria. Jubilat des de 1736, apartat de la influència del cercle imperial i deslligat dels lligams jeràrquics amb Vilana-Perles, Amor de Soria va elaborar en aquells anys diverses obres que no es referien ja al bon govern de la monarquia austríaca, sinó que tenien en l'Estat espanyol el seu punt de reflexió fonamental. El canvi d'actitud pot obeir també a raons generacionals. L'exili s'anava fent vell i la nostàlgia devia pesar cada vegada més. Amor de Soria devia tenir 82 anys quan redactà aquest text. Pot semblar lògic, doncs, que dediqués al seu país d'origen el que podia considerar ja un testament polític.

El fet que els seus manuscrits anessin a parar a Espanya —probablement a la Biblioteca Reial de Madrid (avui pertanyen a la Reial Acadèmia de la Història)— no ens sembla gens anecdòtic. No podem creure, com s'ha afirmat alguna vegada, que els textos van ser-hi

40. Sobre aquesta obra, vegeu José Antonio MARAVALL: «Las tendencias de reforma...»; Virginia LEÓN: «Una concepción austriacista...»; Ernest LLUCH: *L'alternativa...* Els capítols dedicats específicament a Amor de Soria en aquest llibre es troben aplegats també a «La política de l'austriacisme: el comte del S. R. I. Juan Amor de Soria», *Pedralbes. Revista d'Història Moderna*, 18 (1998), II, pp. 601-623.

lliurats per Francesc de Castellví. Aquest tingué bona cura que les seves *Narraciones históricas...* restessin a Viena, entre altres coses perquè podia témer fonamentadament per la sort dels seus escrits si anaven a parar a mans borbòniques.

La *Enfermedad crónica* arrenca amb un diagnòstic històric de les causes de la malaltia d'Espanya. Es refereix, fonamentalment, a la desigualtat fundacional dels regnes peninsulars, de què culpa Ferran II; a les tendències absolutistes de la monarquia, que arrenca de la repressió contra les comunitats castellanques per part de Carles V; a la manca de fermesa davant França en el període àlgid de l'hegemonia hispànica, de què fa responsable Felip II; a la dispersió dels territoris, que feren l'imperi hispànic ingovernable; a la despoblació del país, a causa de les expulsions de jueus i moriscos i de la manca d'una actitud productivista; i, finalment, a la mateixa guerra de Successió. També denuncia l'abolició de les lleis «antiguas y fundamentales» i, amb elles, de les corts dels regnes.

En la segona part, Amor de Soria proposa els remeis per guarir la malaltia. Com a austriacista, destaca el «restablecimiento de las Cortes Generales en su autoridad y libertad antigua», és a dir, les corts de Castella, Aragó, Catalunya i València, que Amor estén també al regne de Mallorca. L'autor creu, a més, que la convocatòria de corts hauria de tenir una periodicitat regular, que fixa en set anys. També proposa l'establiment d'una Diputació dels Regnes, formada per representants de tots ells, i d'un Parlament de la monarquia, que es reuniria cada deu anys. L'organigrama polític es completa amb un Consell d'Estat i un Consell d'Hisenda, de composició també paritària. Amor fins i tot concreta les aportacions fiscals que hauria de fer cada regne.

En política econòmica, Amor parteix d'una actitud agrarista, però proposa també diverses mesures per al desenvolupament del comerç, com la creació de tres companyies autoritzades.

Com han assenyalat Virginia León i Ernest Lluch, la *Enfermedad crónica* reflecteix alguns aspectes centrals de la ideologia austriacista, com la defensa d'un sistema de govern fonamentat en les corts i d'un model d'estat de tipus confederal. Arraconada ja la vindicació dinàstica, l'austriacisme mostra de manera evident les diferències polítiques amb el projecte absolutista encapçalat per Felip V. És en aquest sentit que l'austriacisme d'Amor de Soria de 1742 havia estat «purificat», en expressió del mateix autor rescatada per Ernest Lluch.

VIII
UNA CRONOLOGIA DE L'EXILI

Tot i que l'exili austriacista ha de ser analitzat com un fet global, no resulta difícil establir-hi una periodització. Les condicions de vida dels exiliats van variar significativament en funció de l'evolució de la conjuntura internacional i de l'estat en què es trobà la monarquia austríaca. Així, les dates de 1713-1714 (evacuació i caiguda de Barcelona), 1725 (pau de Viena) i 1734-1735 (caiguda de Nàpols i Sicília) apareixen com els principals punts d'inflexió, cada un dels quals transformà decisivament la vida de l'exili.

En aquest capítol fem un repàs sumari dels principals esdeveniments dels tres períodes limitats per aquelles dates, alguns dels quals ja han estat àmpliament explicats, i exposem amb més detall alguns episodis que fins ara només havíem esmentat tangencialment.

L'ALLAU CONTINUADA (1713-1725). LA PAU DE VIENA

Tot i que el gruix de l'exili arribà a terres dels Habsburg a la fi de 1714 i començament de 1715, disposava ja d'importants precedents i va anar seguit de successives onades de refugiats. Entre els primers, destaca l'evacuació de militars i civils de l'estiu de 1713. Entre les segones, les sorgides dels desterraments de 1716-1717 i de la caiguda de Mallorca i de Sardenya. És per això que parlem d'una allau continuada.

Els primers anys de l'exili es caracteritzen per la disposició —i la lentitud— de l'administració dels Habsburg per atendre els nouvinguts, des d'uns criteris d'una clara jerarquia social. També pels esforços de les autoritats per apartar de Viena els exiliats —llevat de l'elit cortesana— i situar-los a Itàlia. Aquesta tendència es veié modificada per la força dels fets, en especial a partir de 1719.

En aquesta etapa, els fons per al manteniment de l'exili sortiren bàsicament dels béns dels exiliats borbònics de Nàpols i Milà. Tot i que d'entrada van aparèixer dificultats, sobretot a causa de la massivitat de l'exili de 1714-1715, les seves rendes van resultar suficients per mantenir els refugiats en unes condicions prou acceptables. Tot i així, es van registrar moments d'una certa conflictivitat, com la mobilització de 1720 cap a Viena d'oficials ubicats a Nàpols. D'altra banda, també en aquest període s'institucionalitzaren les diverses formes d'assistència —pensions de les delegacions italianes, «montón», Socors Diari i Bolsillo Secreto. L'erecció de l'Hospital d'Espanyols a Viena, a partir de 1717, va ser un clar exponent de la voluntat imperial d'ajudar els exiliats. La institució va jugar tothora una funció assistencial, de la qual es beneficiaren sobretot els exiliats més pobres.

En l'àmbit polític, van ser els anys de fundació dels consells d'Espanya i de Flandes i de la Secretaria d'Estat i del Despatx Universal. Des d'aquesta institució, el marquès de Rialp assolí un protagonisme creixent, tant pel que fa a la definició de la política interior d'Itàlia com al disseny de la política internacional de la monarquia. Els recels suscitats per l'anomenat «partit espanyol» entre els alts funcionaris que havien servit Josep I ho proven a bastament. El 1725, Vilana-Perles gaudia d'una confiança gairebé il·limitada per part del monarca i, amb ella, d'un immens poder.

Des del punt de vista militar, són anys en què els cinc regiments hispànics van funcionar a ple rendiment, amb una oficialitat i una tropa gairebé íntegrament peninsulars. La seva participació a la tercera guerra d'Hongria ha estat suficientment valorada per la mateixa historiografia alemanya i hongaresa.

Finalment, en aquells primers anys la major part de l'exili continuà creient possible una solució política per als regnes hispànics, que en suposés la reincorporació al domini de Carles VI o, si més no, la imposició a Felip V del restabliment de les constitucions de Catalunya i de la corona d'Aragó. Aquesta actitud contrastava, però, amb un comportament molt més pragmàtic per part dels alts funcionaris espanyols. Alguns —en especial, el marquès de Rialp— ja havien assumit que el seu futur es trobava indissoiblement lligat al de la monarquia austríaca.

Que una part important de l'exili va assumir molt malament els acords de la Quàdruple Aliança (1718) i l'establiment de les negociacions de Cambrai queda provat per les actituds respectives

del marquès del Poal i del comte Ferran. Com hem vist, el primer es negà a protagonitzar una expedició a Catalunya, el 1719, amb l'objectiu de sublevar novament el país. Al·legà, en aquest sentit, que «en el tratado que acabava de firmar [Carles VI] había cedido todos los derechos que pretendía sobre la España y renunciado solemnemente».¹

El comte Ferran, per la seva banda, sol·licità assistir a les sessions de Cambrai, que es reiniciaren el gener de 1724, com a representant dels interessos dels catalans. El to de l'escrit adreçat a l'emperador no manifestava, però, gaire esperances. Com ja hem assenyalat, Ferran el concloïa amb aquest comentari:²

Y quando nada se conjugue, vendrá el alivio de saber que hasta la fin les ha V. M. desamparado, y el suplicante de haver cumplido con Dios, con V. M. y con la patria solicitándolo.

En aquells moments, Ferran era l'únic ambaixador nomenat pels Comuns en la situació crítica de 1713-1714 que encara vivia. Mort el marquès de Montnegre a Viena el 1714, i també Pau Ignasi Dalmases a Barcelona el 1718, sota la sospita de traïció, dissoltes les institucions i represaliats tots els seus membres, Ferran encarnava la legitimitat institucional catalana. El document prova que n'era plenament conscient.

En el text també s'al·leguen els compromisos que havien pres davant d'ell, durant el temps del setge de Barcelona, el rei Jordi I d'Anglaterra i el parlament de les Províncies Unides:

Passó el suplicante, con permiso y cartas de la emperatriz y reyna nuestra señora y con el carácter que le dio su patria, a hazer las más efficaces instancias y mayores esfuerzos con los olandeses. Los oficiales le respondieron con el mayor vigor en todos tiempos y en qualquier parte patrosinarían los intereses de Cataluña.

El rey Jorge [I] de Inglaterra, en la Haya, quando pasó a tomar posesión de aquel reyno, a una representación que puso en sus manos, en que entre otras cosas le proponía erigir Catalunya

1. FRANCESC DE CASTELLVÍ: *Narraciones históricas...*, Ms. 6 w 344, vol. VI, 2.ª part, any 1719.

2. Document 23.

en República, lo aprobó y además dixo que si en aquel tiempo no se había perdido Barcelona, que no se perdería, por haver dado las órdenes necesarias para su libertad.³

El vell exiliat, tenia 67 anys, volia trobar-se de nou amb els representants de les diplomàcies britànica i holandesa per recordar-los aquelles paraules. No sabem, però, si l'entorn imperial li ho hauria permès. Des de l'inici de l'exili, tant ell com la família Berardo, ducs de Montnegre, havien estat reduïts a un pla políticament irrellevant; van ser, però, ben recompensats quant a pensions i dignitats. En tot cas, Ferran morí el 16 de setembre de 1723, quatre mesos abans que es reiniciessin les sessions del congrés.

L'acord entre Carles VI i Felip V no procedí d'aquelles converses. En va ser l'artífex un personatge aventurer i curiós: el baró Johan Willem de Ripperdá, que havia estat ambaixador de les Províncies Unides a Espanya i que el 1724 rebé l'encàrrec de Felip V de negociar la pau amb Viena. En les instruccions rebudes quedava clar que la pau només seria possible si l'emperador renunciava al restabliment de les constitucions i furs catalanoaragonesos, ja que Felip V «no podia permetre que un príncep estranger [...] s'interposés entre ell i els seus súbdits».⁴

Amb aquestes condicions, és lògic que l'exili austriacista —o, si més no, una part políticament significativa— es mobilitzés contra l'acord. Ripperdá en dona notícia en una carta datada a Viena el 9 de juny de 1724. Se'n dedueix també el canvi d'actitud de l'entorn imperial, l'obstinació dels exiliats en la seva reivindicació i el menyspreu que els professava l'aventurer holandès:⁵

Els espanyols [exiliats] ara comencen a venir-me a veure, després que l'emperador els va manifestar el seu disgust per la seva conducta; però ells són tan superbs i boigs com els que quedaren a Espanya. Beneït sigui Déu que ha disposat el cor de l'emperador perquè ja sigui enemic dels que ho són de V. M. [Felip V] i dels vostres regnes.

Les negociacions van avançar a un ritme molt ràpid. La Conferència General —de la qual era membre el marquès de Rialp—

3. Sobre aquesta qüestió, vegeu Joaquim ALBAREDA: «El 'cas dels catalans'...», especialment pp. 307-309.

4. Fèlix DURAN I CANYAMERAS: *Els exiliats...*, p. 42.

5. Reproduïda per *Ibidem*, p. 42.

va acordar per unanimitat donar-hi suport en una reunió celebrada el 9 de febrer de 1725. Quinze dies després s'iniciaren les converses directes entre Ripperdá i el comte Sinzendorf. La pau de Viena va ser signada el 30 d'abril de 1725; per la part imperial, signaren el príncep Eugeni de Savoia, el comte de Sinzendorf i el comte d'Starhemberg, el mateix que havia dirigit l'evacuació de Catalunya el 1713.⁶ En realitat, incloïa tres tractats: un de pau i amistat, una aliança defensiva, per la qual l'emperador es comprometia a fer gestions per al retorn a Felip V de Menorca i Gibraltar— i un tractat de comerç i navegació, que concedia diversos avantatges econòmics als súbdits de l'emperador.⁷

Des del punt de vista imperial, la signatura de la pau suposava un exercici de *realpolitik*. Es tractava d'aprofitar l'enemistat conjuntural entre Felip V i la França de Lluís XV —l'autèntica enemiga històrica de l'Imperi— per dur la monarquia espanyola al rengle dels aliats. Quant als plets pendents de la guerra —que són el que aquí ens interessa—, ja hem esmentat que Carles VI renuncià al fet que els seus hereus s'intitulesin sobirans dels regnes hispànics, però mantingué el dret d'ostentar en vida totes les titulacions, cosa que efectivament féu.

Per als exiliats d'ambdós bàndols, s'aprovà una àmplia amnistia que incloïa el dret de retorn i el restabliment de les propietats, rendes i dignitats de què disposaven en els seus països d'origen. Aquests drets quedaren reflectits en l'article IX del tractat de pau i amistat. Per la seva importància, ens permetem reproduir-lo íntegrament:

Habrà por una y otra parte perpetuo olvido, amnistía y abolición general de cuantas cosas desde el principio de la guerra ejecutaron o concertaron oculta o descubiertamente, directa o indirectamente, por palabras, escritos o hechos, los súbditos de una y otra parte. Y habrán de gozar de esta general amnistía y perdón todos y cada uno de los súbditos de una y otra Majestad, de cualquier estado, dignidad, grado condición

6. Sobre el tractat i les seves repercussions vegeu Virginia LEÓN: «Acuerdos de la Paz...».

7. El juliol de 1725, el Consell de Castella va enviar vint-i-sis còpies dels tractats de pau i de comerç a les diverses institucions de govern, entre elles la Reial Audiència de Catalunya (ACA. Audiència. Reg. 12. *Acordadas*, 1724-26, f. 29). També l'octubre de 1725 va remetre una còpia de l'article novè del tractat de pau (*Ibidem*, ff. 36v-38v).

o sexo que sean, tanto del estamento eclesiástico como del militar, político y civil, que durante la última guerra hubieren seguido al partido de la una o de la otra potencia. Por la cual amnistía será permitido y lícito a todas las dichas personas y a cualquiera de ellas de volver a la entera posesión y goce de todos sus bienes, derechos, privilegios, honores, dignidades e inmunidades para gozarlas libremente como las gozaban al principio de la última guerra o al tiempo que las dichas personas se adhirieron al uno u al otro partido, sin embargo de las confiscaciones, determinaciones o sentencias dadas, las cuales serán nulas y no sucedidas. Y en virtud de dichas amnistía y perpetuo olvido, todas y cada una de las dichas personas que hubiesen seguido los dichos partidos tendrán acción y libertad para volverse a su patria y gozar de sus bienes como si absolutamente no hubiese intervenido tal guerra, con entero derecho de administrar sus bienes personalmente, si presentes se hallaren, o por apoderados, si tuviesen por mejor mantenerse fuera de su patria, y poderlos vender, disponer de ellos según su voluntad en aquella forma en todo y por todo como podían hacerlo antes del principio de la guerra. Y las dignidades que durante el curso de ellas se hubieren conferido a los súbditos de uno y otro príncipe, les han de ser conservadas enteramente y en adelante, y mutuamente reconocidas.

Ja hem vist que aquest article suposà l'alliberament dels oficials que havien dirigit la defensa de Barcelona, i com alguns s'exiliaren a la capital imperial, on obtingueren pensions i càrrecs a l'administració. Però les seves repercussions van ser també importants, tant a Madrid com a Viena.

LES CONSEQÜÈNCIES DE LA PAU DE VIENA. ESTABILITZACIÓ I INTEGRACIÓ (1725-1734)

La pau de Viena va tenir unes conseqüències immediates sobre l'exili, però probablement força menys massives del que han suggerit alguns historiadors. El retorn dels exiliats que ho van desitjar es produí durant l'estiu i la tardor de 1725. L'11 d'agost d'aquell any, l'emperador ordenà al Consell d'Espanya que aportés la quantitat de 7.500 florins⁸

8. Document 27.

para satisfacer al presente y ayudas de costa a algunas personas que tienen mi real permiso para passar a España a gozar del reposo de sus casas en consecuencia del tratado de la paz.

El decret insistia en la urgència de la mesura «por no detener los interesados y facilitarles el consuelo de emprender su viage».

Davant de posteriors sol·licituds de retorn, l'emperador amplià aquella quantitat en un decret de 29 de setembre —«si no fuesse suficiente la suma de 7.500 florines librada en virtud de mi decreto».⁹ Finalment, el 6 de novembre, concedí 6.500 florins més, advertint la urgència del lliurament,¹⁰ «siendo el fin de esta disposición el que no se retarde su viage, ni se les cause el daño de hacerle en la fuerza del hybierno».

A hores d'ara no ens és possible quantificar els exiliats que marxaren. Però, pels diversos indicis que tenim, hem de concloure que aquesta opció va ser minoritària. Entre els exiliats més distingits sabem que retornaren a Espanya el comte d'Oropesa —a qui, segons Ripperdá, s'havia promès un ministeri a Madrid, del qual mai no gaudí—,¹¹ el comte de Galve —la seva dona restà durant un temps a Viena— i la marquesa del Carpio. També marxaren el marquès Benítez, la marquesa d'Erendazu i les seves dues filles,¹² juntament amb García Álvarez Gato, Antoni Rovira i José Zambrana. Així mateix, gaudí de l'amnistia aprovada al tractat el capità Diego de Flores Avarca, que el 1723 ja era a Lisboa i després de la pau retornà a Madrid, «exerciendo el empleo de contador mayor de Cruzada, que es propio de su casa».¹³

Cal concloure, doncs, que la major part de l'anomenada classe primera de l'exili —i, per descomptat, del personal de l'administració i de l'oficialitat de l'exèrcit— restaren en terres de la monarquia d'Àustria.¹⁴ Els retrobem, de fet, en les diverses llistes confegides posteriorment. No tenim cap motiu per creure que el comportament del col·lectiu popular diferís gaire d'aquest. Cal tenir en compte que,

9. Document 30.

10. Document 31.

11. Fèlix DURAN I CANYAMERAS: *Els exiliats...*, p. 43.

12. H.H.S. - I.-S.R., B. Consejo de España, k. 3.

13. Document 32.

14. El comte de Cifuentes i el marquès de Rafal, esmentats per Fèlix Duran i Canyameras (*Els exiliats...*, p. 50), apareixen en llistes posteriors com a residents a Viena i a Milà, respectivament. El seu retorn, en tot cas, no es produí de manera immediata.

si bé els ajuts de costa aprovats l'estiu i la tardor de 1725 eren quantiosos, aquests van ser destinats bàsicament als exiliats de la primera classe, en la mateixa línia que s'havien distribuït fins aleshores les pensions. Tan sols la marquesa d'Erendazu i les seves filles van rebre 4.438 florins l'agost de 1725, és a dir, gairebé una tercera part de la xifra total que hem expressat de 14.000 florins.¹⁵

L'amnistia aprovada a Viena obria un altre front, tant a Madrid com a la capital imperial: el retorn dels béns, càrrecs i dignitats segrestats durant la guerra. Aquest front interessava òbviament als exiliats, però també als seguidors d'un bàndol i de l'altre que havien restat als seus països i havien patit la pèrdua de béns.

Aquest fou un dels afers encarregats al comte Königsegg, nomenat ambaixador imperial a Madrid. Königsegg —que el 1713 havia signat el conveni de l'Hospitalet i que preparà l'evacuació de les tropes imperials— va rebre la quantitat de 6.000 pesos anuals, pagats pels regnes de Nàpols, Sicília i Milà.¹⁶ Virginia León ha evidenciat les traves i la lentitud amb què es van trobar alguns austriacistes quan van voler recuperar els béns a la península. Esmenta els casos del comte de Vilafranesca, la comtessa de Fuen-calada i el comte de Cervelló, el qual, en una carta adreçada al marquès de Rialp el 22 de gener de 1726, afirmava haver¹⁷

malogrado todas las diligencias y recursos que se han practicado para que restituyesen enteramente la hacienda de mi mujer y la mía, queriéndome defraudar molinos y una alquería [...] que se han adjudicado al marqués de Albaida. Y por ser esta infracción contra el artículo nono se pone a los pies del emperador para que dé las órdenes convenientes a su emba-jador en Madrid.

Tots tres continuaven residint en terres de la monarquia d'Àustria. D'altra banda, també van arribar al Consell d'Espanya diverses peticions de certificació de títols concedits per Carles durant la guerra de Successió. Esmentem, el novembre de 1725, la sol·licitud del marquès de Santó Lucido, que demanava còpia autoritzada de la concessió de la grandesa d'Espanya per a la seva família, atorgada l'any 1707, per a un recurs que havia iniciat a Espanya; i, també

15. *Ibidem*.

16. Document 28.

17. Virginia LEÓN: «Acuerdos de la Paz...», pp. 305-306.

en aquella data, la de Juan Vaíllo de Llanos, a qui el 1707 se li havia concedit el títol de comte.¹⁸

Les gestions del comte Königsegg van tenir alguns efectes. L'octubre de 1725, Felip V envià a la Reial Audiència de Catalunya alguns aclariments sobre l'aplicació de l'article novè del tractat de Pau. Els termes del text resulten expeditius:¹⁹

Se den y expidan las providencias correspondientes para que dentro del preciso expresado término [abans d'acabar l'any] se levanten qualesquiera seqüestros y embargos de bienes que por razón de la última guerra con el Emperador de los Romanos se hubieren confiscado, y se restituyan a sus dueños y propietarios, poniéndolos en possession, conforme a lo capitulado y estipulado, bien entendido que en esta restitución se han de comprender los frutos existentes solamente, sin hazeer mención de los ya percibidos.

El 26 de gener de 1726 el marquès de Risbourg va remetre a la Reial Audiència de Catalunya²⁰

una cédula comprensiva de los sugetos y plaças eclesiásticas del real patronato en que fueron provistas en el tiempo que ocupaba esta provincia el sr. Emperador y ha resuelto Su Magestad que se les reintegren la possession de ellas respectivamente con el entero goze de sus frutos y rentas caídas.

Quatre dies més tard, ordenava que els plets suscitats amb motiu de la reincorporació de béns als austriacistes represaliats fossin dirimits per la intendència, tot prohibint que se'n fessin càrrec els tribunals locals i baronials:²¹

Que las justicias ordinarias de el Principado se abstengan de discernir y proveher execución alguna y admitir recurso de los acrehedores contra los dueños restituhidos en el goze de los bienes hypothecados por dichos réditos de censos y otras cargas reales durante la confiscación; y que remitan los autos y las partes al tribunal de la Intendencia.

18. H.H.S. - I.-S.R. B. Consejo de España, k. 3.

19. ACA. Audiència. Reg. 12. *Acordadas*, 1724-26, ff. 36v-38v.

20. ACA. Audiència. Reg. 369. *Villetes*, 1724-1726, f. 156.

21. *Ibidem*, f. 250.

La manca de reclamacions posteriors ens permet creure que la majoria dels afers es resolgueren d'acord amb la filosofia d'allò estipulat al tractat. Coneixem, però, el cas del marquès de Coscojuela, que el desembre de 1727 marxà temporalment a Espanya, amb un permís imperial, amb l'objectiu de resoldre els plets pendents.²² Com aquest, n'hi degué haver d'altres que probablement s'arrossegaren per instàncies judicials durant anys. Tanmateix, molts exiliats van recuperar el gaudi dels seus béns, malgrat que continuaven residint a Viena o a Itàlia.

Cal afegir, però, que els béns dels exiliats van ser una altra vegada embargats per un decret de 27 de juny de 1734, en el moment en què les tropes de Felip V i Carles VI combatien de nou a la península transalpina. L'embargament va ser derogat el març de 1737.²³ La plena propietat dels béns hispànics ve confirmada per tots els testaments d'exiliats que coneixem de la dècada de 1740 i de les següents.

Pel que fa a la cort de Viena, també es poden ressenyar algunes friccions amb els exiliats borbònics de Nàpols. Però, com conclou Virginia León,²⁴

La Corte de Viena se mostró menos reticente a la hora de dar cumplimiento al artículo 9. Esto puede explicarse en parte porque la repercusión económica del artículo era menor para la Casa de Austria.

El retorn de les propietats confiscades generà nous problemes per a l'erari imperial, ja que, com hem vist, l'exili s'havia finançat bàsicament fins aleshores amb les seves rendes. En els anys següents es pot detectar una actitud molt més zelosa en la defensa del patrimoni reial i en la lluita per recuperar els béns alienats durant la guerra de Successió.²⁵

Els sous de funcionaris i militars i les pensions van continuar essent satisfetes en els anys següents, amb tantes irregularitats com en el període anterior. En aquest sentit, la voluntat de l'emperador era clara, i es manifestà amb contundència el setembre de 1725:²⁶

22. H.H.S. - I.-S.R. B. Consejo de España, k. 3.

23. Josep Rafael CARRERAS I BULBENA: *Villarroel, Casanova, Dalmau...*, p. 112.

24. Virginia LEÓN: «Acuerdos de la Paz...», p. 308. Vegeu el document 34.

25. Vegeu document 41.

26. Document 29.

Considerada la proximidad de la restitución de haciendas y efectos seqüestrados a mi real hazienda en el tiempo de la guerra con España, y la inevitable debilidad y falta de fondos suficientes que de aquélla resultará a las Delegaciones de Españoles establezidas en Nápoles y Milán y dotadas, en todo o en parte, de dichas haziendas y efectos, al paso que no cesan los motivos de equidad y justificación para continuar la precisa subsistencia de los fieles vassallos que por mi causa abandonaron y sacrificaron la patria y conveniencias.

Es realitzaren, això sí, nous censos d'exiliats i, probablement, es corregiren alguns abusos.²⁷ Però les pensions no van ser modificades. Les normes que s'adoptaren per impedir la compatibilitat de sous i pensions —com al reglament de 9 de novembre de 1725— van ser sistemàticament incomplertes pel mateix Carles VI, fins al punt que es pot dir que van tenir una eficàcia nul·la.²⁸ És més: durant els anys que seguiren a la pau de Viena va ser especialment notòria la voluntat de l'emperador de donar títols de noblesa als seus funcionaris.²⁹

Des del punt de vista polític, la pau de Viena assenyalà la definitiva consciència, en el conjunt de l'exili, de la impossibilitat de modificar el sistema borbònic espanyol. Des d'aquell moment, les úniques solucions viables eren el retorn sense condicions o bé la integració en els nous països de residència. Aquesta, d'altra banda, avançava, en un procés relativament espontani, a mesura que molts exiliats —i especialment molts membres de la segona generació de l'exili— es casaren amb gent originària dels països on residien.

Ja n'hem donat alguns exemples pel que fa a l'alta noblesa. Un fenomen similar, probablement fins i tot de dimensions superiors, es donà en l'exili popular. En un document de 1725, Josep Plantí es referia als oficials i soldats³⁰

de diferentes naciones, especialmente alemanes, que siguieron y sirvieron a Vuestra Magestad en España y están casados con mugeres originarias de dichos reynos, logrando actualmente

27. A aquests objectius correspon la llista de dietaristes de Viena de 1725 (document 32). Virginia León ha publicat la llista de grans i gentilhomes de cambra realitzada aleshores (Virginia LEÓN: *Entre Austrias...*, pp. 184-189). Les delegacions d'espanyols dels regnes italians degueren confegir també llistes exhaustives.

28. Vegeu document 37.

29. Aspecte ja notat per Virginia LEÓN: «Acuerdos de la Paz...», p. 301.

30. Document 33.

estar en el real servicio, o no, teniendo muchos la asistencia regia como españoles.

El fenomen invers degué ser encara més important, ja que força exiliats marxaren solters. En una llista de 1735,³¹ on consten quaranta-nou homes casats, deu ho estan amb alemanyes (poc més del 20%) i tres amb hongareses (un 6,1%). La llista no especifica ja les napolitanes i sicilianes, que en aquella data havien hagut d'exiliar-se a Viena amb els seus marits, per la qual cosa el percentatge total de matrimonis mixtos devia ser fins i tot superior.

Un procés similar es degué viure en els regiments espanyols, reformats el 1721. En aquest àmbit es produí, a més, un accés gradual d'oficials i tropa d'altres regnes, especialment italians.

D'altra banda, el període 1725-1734 es caracteritzà per la definitiva estabilització de l'exili, després dels moviments humans que seguiren a la pau de Viena. Són els anys a què correspon, bàsicament, el nostre retrat de l'exili vienès (capítol 6). De manera gradual, però indubtable, molts alts exiliats es feren en aquells anys amb propietats i feus en els diversos territoris de la monarquia austríaca, sobretot a Itàlia.

LA DIFÍCIL SUPERVIVÈNCIA (1734-1747)

Com hem vist, la pèrdua de Nàpols i Sicília suposà un cop duríssim per a l'exili. Itàlia —i especialment Nàpols— era el lloc on es concentraven més exiliats. També depenien de Nàpols un bon nombre de salaris, pensions i rendes cobrats a Viena o en altres àmbits de la monarquia.

La caiguda dels regnes meridionals d'Itàlia suposà de manera immediata (8 de gener de 1734) la suspensió de totes les pensions i sous. Aquest fet, sobre el qual ja hem presentat diversos testimonis, ve corroborat en una carta que Joan Jansà —aleshores tinent coronel del regiment d'Alcaudete i amb intitulació de comte— envià al Principat el 10 de setembre de 1734:³²

31. Document 62.

32. La carta era adreçada al prior de Terrassa, Joan Busquets, a causa de la mort del seu germà, Francesc Busquets i Mitjans, esdevinguda a Viena el 18 d'agost d'aquell any (Jacint BERENGUER: *Un estudi sobre l'austriacista...*, pp. 86-87). Jansà, que en fou marmessor testamentari, va esdevenir més endavant coronel governador del regiment d'infanteria de Vázquez; morí a Viena el setembre de 1741 i va ser enterrat al cementiri del monestir de Montserrat d'aquesta ciutat (document 114).

Avuy en dia ningun espanyol dels que no-s tròban en actual servey dins del regiment no tenen ninguna assistència, com gosàvan antes, respecte de haver-se finidas las finetas per la pèrdua del regne y províncias.

La pèrdua de Nàpols i Sicília també assenyala el tancament del Consell d'Espanya i de totes les seves secretaries —inclosa la d'Estat i del Despatx Universal—, punt que vingué confirmat per la creació del Consell d'Itàlia a la fi de 1736. En l'àmbit de l'alta política, suposà l'arraconament definitiu del marquès de Rialp. La publicació aleshores de l'opuscle *Via fora els adormits...* —amb referències freqüents a l'exili austriacista i l'ús de documentació custodiada a Viena— mostra el malestar d'una bona part de l'exili després de la pèrdua dels regnes italians meridionals. Des del punt de vista polític, el *Via fora els adormits...* constitueix la crítica més demolidora i sistemàtica a Ramon Vilana-Perles i el seu entorn. Separa també, per primera vegada de manera evident i pública, la llibertat de Catalunya de la figura de Carles VI. No oblidem, en aquest sentit, que l'opuscle proposa la creació d'una «república lliure del Principat de Catalunya» o, alternativament, d'un estat format pels regnes de la corona d'Aragó, Múrcia i els territoris basconavarresos. Aquest text, com també el *Record de l'Aliança...* suposen, d'altra banda, un nou enfocament internacional de la problemàtica de Catalunya, que desplaça el protagonisme de la seva possible solució de la cort vienesa vers Londres.

Encara en aquell context, un informe secret elaborat en l'entorn del Consell d'Espanya intentà salvar alguns mobles per a l'elit austriacista.³³ El document, que ja hem esmentat en la seva qualitat de primera proposta de colonització del Banat de Temesvar, sospesava solucions ben diferents per als alts funcionaris i la noblesa. El seu títol complet és *Consideraciones reservadas para el más fácil acomodamiento de los ministros españoles y oficiales que servían en Viena, en Nápoles y en Sicilia, y modo de dar alimentos a los demás de esta nación que han seguido y servido al emperador nuestro señor*.

El document dividia el col·lectiu en tres segments: d'una banda, els funcionaris reials que restaven sense feina; de l'altra, les grans famílies nobiliàries; i, finalment, la resta d'exiliats.

33. Document 61.

Pel que fa al primer sector, el text es mostra particularment precís, cita els funcionaris que podien mantenir el seu lloc, els que podien ser recol·locats en altres places i els que havien de romandre desocupats. Per a aquests darrers —un total de 54— es proposava que fossin considerats jubilats *ex merito* i que

se les asignen sus sueldos por mitad en la Bancalidad Imperial (ya que en Italia no hay cavimiento) [...], pero que puedan vivir en qualquiera parte, como sea la dominación de Su Majestad Cesárea Católica.

Pel que fa al manteniment de les famílies nobles, el document proposava destinar a cadascuna una quantitat mensual per a «su decencia». La xifra, però, hauria de sortir del Bolsillo Secreto, la dotació del qual caldria augmentar

sin que sea necesario que los particulares penetren su pago, ni que las cámaras o erarios de los estados sepan para qual fin aumenta S. M. C. C. el fondo quantitativo de su Bolsillo Secreto.

L'autor del text era conscient, doncs, que les elevades despeses que podien comportar aquestes famílies havien de resultar molt impopulars en els regnes que haurien de suportar-les. La gestió directa i secreta d'aquestes rendes per part de l'entorn imperial havia d'esdevenir així una garantia de discreció i una mesura d'alta política.

Restava, finalment, el cas dels exiliats d'origen més humil. També aquest col·lectiu era objecte d'una triple divisió. D'una banda, «los verdaderos militares, jóvenes y capaces de servir» podien ser destinats als regiments de l'exèrcit i a les fortaleses o presidis d'Itàlia. De l'altra, les famílies de militars que no podien servir, per causa de l'edat o per altres motius, haurien de ser distribuïdes pels diversos regnes de la monarquia «con una asignación mensual correspondiente a sus alimentos sobre las contribuciones respectivas». Finalment, la resta del col·lectiu havia de ser destinada a la colonització d'algunes regions d'Hongria.

Algunes d'aquestes mesures s'aplicaren, com la concessió d'una jubilació amb la meitat del sou als funcionaris.³⁴ D'altres, però, van ser considerablement modificades. El Bolsillo Secreto va desaparèixer

34. Document 108.

amb la dissolució de la Secretaria d'Estat. Un grup reduït de famílies nobles degué restar sota la protecció directa de l'emperador, a través de la Hofkammer o de la concessió de mercès; alguns potser van veure reduïdes les seves rendes a les que provenien, paradoxalment, de la península, que havien abandonat trenta anys enrere. En canvi, la colonització del Banat va tenir un caire molt més ampli del proposat a l'informe.

Els anys 1735-1738 vénen caracteritzats, efectivament, pel projecte de construir la Nova Barcelona. D'aquest episodi ja n'hem donat una descripció suficient.

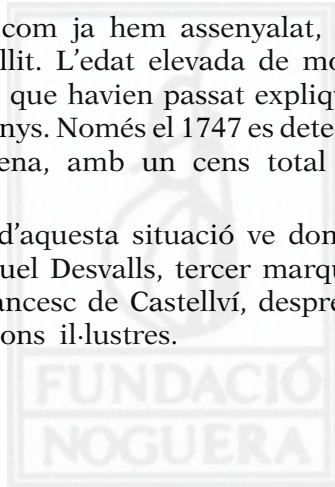
A la dècada de 1740, el nou context —mort de Carles VI, inici de la guerra de Successió d'Àustria— va empènyer a buscar solucions més dràstiques. Ja hem esmentat que la Hofkammer va oferir als exiliats d'Hongria l'avançament de dos anys d'assistències a canvi del compromís de retornar a Espanya. A Viena hem detectat també l'aplicació d'aquesta mesura en alguns casos. Així, el 1745 van acollir-s'hi Úrsula López i Bárbara Grau. L'any 1747 ho van fer els germans Magdalena, Felip i Dominica Espanyol, Nicolau Font, Jacinta Ferrer i Garnica, Marianna Garcia i Barón, Josep Molinari i Pagès, Salvador Rubí, Climent Ribes i Francisca Sana Iglesias.³⁵

Pel que fa a l'alta noblesa, el retorn a Castella de la comtessa de la Corzana (1738) exemplifica també una tendència que va ser força més general des de la pèrdua de Nàpols i Sicília. A un altre nivell, en aquells anys Juan Amor de Soria elaborà els seus millors tractats polítics amb la vista posada en la reforma de la monarquia borbònica d'Espanya.

D'altra banda, com ja hem assenyalat, la primera generació d'exiliats havia envellit. L'edat elevada de molts pensionistes i les tribulacions diverses que havien passat expliquen les altes xifres de mortalitat d'aquells anys. Només el 1747 es detecten dinou defuncions en les llistes de Viena, amb un cens total d'unes quatre-centes persones.

El contrapunt d'aquesta situació ve donat per l'ascens social de figures com Manuel Desvalls, tercer marquès del Poal, o per la revalorització de Francesc de Castellví, després de 1742. Es tracta, tanmateix, d'excepcions il·lustres.

35. Document 72.

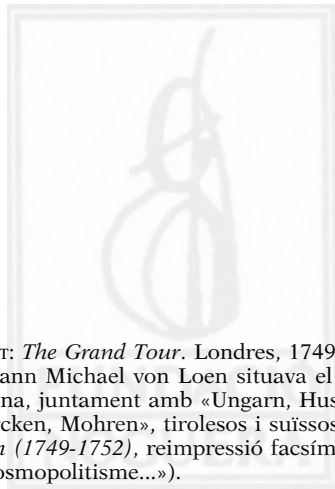

En aquells anys, el col·lectiu exiliat es debatia de manera definitiva entre la desaparició geogràfica, per retorn, o la simple desaparició com a grup, per mort o dissolució social dels seus membres en les diverses classes i estaments d'Àustria, la Llombardia i Hongria. Ambdós fenòmens van ser, en gran part, protagonitzats per la segona generació de l'exili, nascuda i formada als estats dels Habsburg.

Vers 1747, els exiliats hispànics constituïen encara un col·lectiu prou nítid a Viena com per fer-se notar pels viatgers més curiosos. Així, l'irlandès Thomas Nugent, que aleshores visità la capital imperial, anotà amb precisió la diversitat de grups ètnics que poblaven Viena, i hi inclogué el col·lectiu hispànic:³⁶

And among the inhabitants of the town, it is common to see Greeks, Transilvanians, Sclavonians, Turks, Tartars, Hungarians, Croats, Germans, Poles, Spanians, French and Italians, in their respective habits.

1747 és la data de l'última llista d'exiliats que hem detectat a la Hofkammer. També és l'any de l'últim decés consignat en la llista d'oficials morts als dominis dels Habsburg —que constitueix el darrer text del nostre aplec documental. Ens ha semblat, doncs, que podia ser una fita per datar un fet tan inconcret i fugisser —però precís— com ho és la dissolució d'un col·lectiu humà.

36. THOMAS NUGENT: *The Grand Tour*. Londres, 1749, vol. II, p. 203. Per aquelles dates, també el jurista Johann Michael von Loen situava el col·lectiu hispànic entre els grups ètnics presents a Viena, juntament amb «Ungarn, Husaren, Heyducken, Polacken, Moscoviten, Persianer, Türcken, Mohren», tirolesos i suïssos (JOHANN MICHAEL VON LOEN: *Gesammelte kleine Schriften (1749-1752)*, reimpressió facsímil: Frankfurt, 1972, citat per FRANÇOISE KNOPPER: «Le cosmopolitisme...»).

IX
LA PETJA DE L'EXILI

MEMÒRIA I HISTÒRIA

La memòria de l'exili austriacista ha tingut una fortuna desigual. Tanmateix, és possible resseguir-la a través de les restes materials, el mite i la història.

Quan el 1800 Gontier de Paifal reedità el *Nouveau Guide de Vienne pour les étrangers et les nationaux*, el català i el castellà ja havien desaparegut de la llista de les quinze «lengües indígenes» que es parlaven a Viena.¹ Això no obstant, alguns dels seus vocables s'havien introduït en el dialecte vienès i s'hi han mantingut amb més o menys fortuna fins als nostres dies.

Avui, el viatger de Viena —fins i tot el nostrat— difícilment identifica la presència de l'exili hispànic i de la nostàlgia de Carles VI per Barcelona —malgrat els monuments notables que, com hem vist, ens ha deixat. Al Museu d'Història Militar, algunes peces donen també testimoni de la presència imperial a la guerra de Successió. El nomenclàtor de carrers manté encara la Schwarzschanerstrasse. Resulta més discutible, però, la relació de l'exili amb l'Escola d'Equitació Espanyola, o SpanischeReitschule. La institució va ser creada al segle XVI, però el seu magnífic edifici va ser construït per ordre de Carles VI entre 1729 i 1735. Un retrat del monarca presideix la llotja reial; cada vegada que un genet entra a la pista ha de saludar-

1. Esmenta «allemand, latin, [probablement, les diverses modalitats de reto-romanx], français, italien, grec, hongrois, bohémien, polonais, flamand, wallach [romanes], turc, illyrique, croatique, windique, ruthénique» (citada per Françoise KNOPPER: «Le cosmopolitisme...»).

lo de manera respectuosa. En una ciutat històricament cosmopolita com Viena, la memòria oral de l'exili hispànic s'ha esvaït del tot.

En terres hongareses, però, la petjada hispànica va restar viva mitjançant la llegenda i el mite. Va ser l'il·lustrat venecià Francesco Grisellini el qui, en viatges realitzats el 1774 i el 1776 al Banat de Temesvar, va recuperar —i potser ampliar— una llegenda que ja aleshores corria per la regió. Com afirmà a les *Cartes itinerants*, al Banat era encara viu el record d'un grup de biscaïns, o bascos, establerts a Nagybecskerek el 1722, sota els auspicis del general Mercy. Aquest col·lectiu s'hauria extingit posteriorment a causa de les epidèmies. L'obra va ser traduïda a l'alemany el 1780, i la idea d'una primigènia colònia basca va tenir una certa continuïtat en la historiografia, tot i que avui sembla definitivament rebutjada.² També es va mantenir a través de la historiografia local. Encara el 1993 un professor de la universitat de Novi Sad —avui capital de la Voivodina, antany límit de frontera del Banat— manifestava la seva perplexitat pel fet que la colònia hispànica de Beckserek s'anomenés Nova Barcelona, «fatto che ci dà a pensare, perche la maggior parte dei coloni era del golfo di Biscaglia».

En canvi, a l'Estat espanyol, alguns historiadors han copsat la influència de les segones generacions d'exiliats en el pensament polític reformista de l'últim terç del segle XVIII. Ernest Lluch ho ha mostrat pel que fa al pensament econòmic de l'anomenat «partit aragonès».³ Per la seva banda, Miquel Batllori ha demostrat les arrels napolitanes i vieneses del jurisdiccionalisme antiromà aplicat per Carles III de Borbó a Espanya —que va tenir en l'expulsió dels jesuïtes l'episodi més significatiu— en aquest sentit, Batllori destaca el fort influx del pensament de Pietro Giannone en l'elit napolitana que envoltà el monarca; de primer com a rei de Nàpols (1734-1759) i després, a partir d'aquesta darrera data, com a rei d'Espanya.⁴

Remarquem, però, que el primer estudi històric sobre l'exili austriacista es publicà tot just el 1964 —ens referim a *Els exiliats de la guerra de Successió* de Fèlix Duran i Canyameras. Des d'aleshores diverses aportacions —en especial les dels autors ja esmentats, de Giorgio Stiffoni i de Virginia León— han contribuït a redimensionar el tema.

2. Claudio MAGRIS: *El Danubi*. Barcelona, 2002. Zoltan FALLENBÜCHL: «Espagnols...», pp. 98-99.

3. Ernest LLUCH: «Camerarisme, Corona d'Aragó...».

4. Miquel BATLLORI: «Artels napolitanes...».

Bibliografia

- ALABRÚS, Rosa M.: *Felip V i l'opinió dels catalans*. Lleida, 2001.
- ALBAREDA, Anselm: *La congregació benedictina de Montserrat a l'Àustria i a la Bohèmia*. Montserrat, 1924.
- ALBAREDA, Joaquim: *Catalunya en un conflicte europeu. Felip V i la pèrdua de les llibertats catalanes*. Barcelona, 2001.
- (dir.): *Desfeta política i embranzida econòmica. Segle XVIII*, vol. 5, *Història. Política, societat i cultura dels Països Catalans*. Barcelona, 1995.
- «El “cas dels catalans”: del pacte de Gènova a l’“equilibri europeu” de 1713», *Pedralbes. Revista d'Història Moderna*, 18 (1998), II.
- *Els catalans i Felip V. De la conspiració a la revolta (1700-1705)*. Barcelona, 1993.
- *Escrits polítics del segle XVIII*, vol. I: *Despertador de Catalunya i altres textos*. Vic, 1996.
- «L'actitud dels eclesiàstics catalans durant la Guerra de Successió (1705-1714)», *Anuari de la Societat d'Estudis d'Història Eclesiàstica Moderna i Contemporània de Catalunya*. Tarragona, 1990.
- *La Guerra de Successió i l'Onze de Setembre*. Barcelona, 2000.
- «Represión y disidencia en la Cataluña borbónica (1714-1725)», dins Antonio MESTRE, Enrique GIMÉNEZ (coord.): *Disidencias y exilios en la España moderna*. Alacant, 1997.
- ALBERTÍ, Santiago: *L'Onze de Setembre*. Barcelona, 1964.
- ALCOBERRO, Agustí: «Al servei de Carles VI d'Àustria: un document sobre els militars exiliats austriacistes morts a l'imperi (1715-1747)», *Pedralbes. Revista d'Història Moderna*, 18 (1998).
- «Entre Segadors i Vigatans: l'ocupació francesa de 1694-98», *L'Avenç*, 109 (novembre de 1987).
- «L'exili austriacista i la Nova Barcelona del Banat de Temesvar: teoria i pràctica», *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, XLVIII (2001-2002).
- ÁLVAREZ-OSSORIO, Antonio: «Restablecer el sistema: Carlos VI y el Estado de Milán (1716-1720)», *Archivo Storico Lombardo*, CXXI (1995).

- ARRIETA, Joan: «Austriacistas y borbónicos entre los altos magistrados de la Corona de Aragón (1700-1707)», *Pedralbes. Revista d'Història Moderna*, 18 (1998), II.
- *El Consejo Supremo de la Corona de Aragón (1494-1707)*. Saragossa, 1994.
- ARSENJEVIC, Milorad: «Congnomi spagnoli di Vojvodina. Riflessi odierni di una prova di colonizzazione», dins Ramon LORENZO (ed.): *Actas do XIX Congreso Internacional de Lingüística e Filoloxia Románicas. Universidade de Santiago de Compostela*, 1989. A Coruña, 1993, vol. IV.
- AULET, Guillem: «Jesuitas de la provincia de Aragón exiliados por desafectos al régimen borbónico», *Saitabi*, 4 (València, 1946).
- BACALLAR, Vicente (marqués de San Felipe): *Comentarios de la guerra de España, e historia de su rey Felipe V el Animoso*. Madrid, 1957.
- BAKER, James: *The Deplorable History of the Catalans, from their first engaging in the War, to the Time of their Reduction*. Londres, 1714 (reimpressió facsímil: Barcelona, 1991).
- BASTERO, Antoni de: *Historia de la llengua catalana*, edició a cura de Francesc Feliu. Girona, 1997.
- BATLLORI, Miquel: *La Il·lustració*, vol. IX de l'obra completa de Miquel Batllori. València, 2000.
- BELENGUER, Ernest: *La Corona de Aragón en la monarquía hispánica. Del apogeo del siglo xv a la crisis del xvii*. Barcelona, 2001.
- BERENGUER, Jacint: *Un estudi sobre l'austriacista Francesc Busquets i Mitjans, Valldoreix 1672-Viena 1734*. Barcelona, 2002.
- BERENGUER, Jean: *El Imperio de los Habsburgo, 1273-1918*. Barcelona, 1993.
- BOROVSKY, Samu: *Torontal Varmegye*. Budapest, 1991.
- BRUGUERA, Mateu: *Historia del memorable sitio y bloqueo de Barcelona y heroica defensa de los fueros y privilegios de Cataluña de 1713 y 1714*. Barcelona, 1871-1872, 2 vols.
- CANTILLO, Alejandro del: *Tratados, convenios y declaraciones de paz y de comercio que han hecho con las potencias extranjeras los monarcas españoles de la Casa de Borbón desde el año 1700 hasta el día*. Madrid, 1843.
- CARRERAS I BULBENA, Josep Rafel: *Carlos d'Àustria y Elisabeth de Brunswick Wolfenbüttel a Barcelona y Girona*. Barcelona, 1902 (reimpressió facsímil: Barcelona, 1993).
- *Villarroel, Casanova, Dalmau. Defensors heroics de Barcelona en el setge de 1713-1714*. Barcelona, 1912 (reedició: Barcelona, 1995).
- CASTELLVÍ, Francesc de: *Narraciones históricas*, vols. I-III. Madrid, 1997-1999.
- DANTÍ, Jaume: *Aixecaments populars als Països Catalans (1687-1693)*. Barcelona, 1990.
- DICKINSON, Calvin W. i HITCHCOCK, E. (comps.): *The War of the Spanish Succession, 1702-1713. A selected Bibliography*. Westport, Conn., 1996.
- DOMÍNGUEZ ORTIZ, Antonio: *La sociedad española del siglo xviii*. Madrid, 1955.
- *Sociedad y estado en el siglo xviii español*. Barcelona, 1976.
- DURAN I CANYAMERAS, Fèlix: *Els exiliats de la guerra de Successió*. Barcelona, 1964.
- DURAN, Eulàlia: «Narcís Feliu de la Penya, historiador i polític», *Afers*, 20 (1995).
- EDELMAYER, Friedrich: «Etnias, religiones y fronteras en los Balcanes (siglos xvi-xx)», dins MITRE, E. et al. (eds.): *Fronteras y fronterizos en la historia*. Valladolid, 1997.

- EDELMAYER, Friedrich: «L'ascesa di una grande potenza. La monarchia asburgica da Leopoldo I a Carlo VI (1657-1740)», dins *Gorizia Barocca. Una città italiana nell'Impero degli Asburgo*. Mariano del Friuli, 1999.
- «La guerra de Successió i la Casa d'Àustria», *L'Avenç*, 264 (desembre 2001).
- EGIDO, Tomás: *La opinión pública y la oposición al poder en la España del siglo XVIII*. Valladolid, 1971.
- EVANS, R. J. W.: *La Monarquía de los Habsburgos (1550-1700)*. Barcelona, 1989.
- ELLIOTT, John H.: «A Europe of composite monarchies», *Past and Present*, 137 (1992).
- FALLENBÜCHL, Zoltan: «Espagnols en Hongrie au XVIIIe siècle», *Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos*, LXXXII (1979).
- FELIU DE LA PENYA, Narcís: *Anales de Catalunya*, vol. III. Barcelona, 1709 (reimpressió facsímil: Barcelona, 1999).
- FERNÁNDEZ ALBALADEJO, Pablo: *Fragmentos de Monarquía*. Madrid, 1992.
- FERRER I GIRONÈS, Francesc: *La persecució política de la llengua catalana*. Barcelona, 1993 (6.ª ed.).
- FERRO, Víctor: *El Dret Públic Català. Les Institucions a Catalunya fins al Decret de Nova Planta*. Vic, 1987.
- FONT I SAGUÉ, Norbert (ed.): *Via fora els adormits*. Barcelona, 1898.
- FRADERA, Josep M.: *Passat i identitat: la Guerra de Successió en la política i la literatura del segle XIX català*. Barcelona, 1993.
- FREIHERRN VON WREDE, Major Alphons: *Geschichte der K. und K. Wermacht. Die Regimente, Corps, Branchen und Anstalten von 1618 bis Ende des XIX Jahrhunderts*, vols. II i III. Viena, 1898 i 1901.
- FREY, Linda i FREY, Marsha: *A question of Empire: Leopold II and the Spanish Succession, 1701-1705*. Nova York, 1983.
- (eds.): *The Treaties of the War of the Spanish Succession. An Historical and Critical Dictionary*. Westport, Conn., 1995.
- GALASSO, Giuseppe: *En la periferia del imperio. La monarquía hispánica y el Reino de Nápoles*. Barcelona, 2000.
- *Napoli spagnola dopo Masaniello*. Florència, 1982.
- GARCÍA CÁRCCEL, Ricardo: «La opinión catalana sobre Francia en la primera mitad del siglo XVIII», *Pedralbes. Revista d'Història Moderna*, 18 - II (1998).
- GUIU, Montserrat: «La defensa d'Àustria i les guerres d'Hongria a la publicística catalana», *Pedralbes. Revista d'Història Moderna*, 4 (1984).
- GUTKAS, K. (ed.): *Prinz Eugen und das barocke Österreich*. Salzburg, 1985.
- HAWLIK-VAN DE WATER, M.: *Die Kapuzinergruft. Begräbnisstätte der Habsburger in Wien*. Freiburg-Basilea-Viena, 1993 (2.ª ed.).
- INGRAO, Charles W. (ed.): *State and Society in Early Modern Austria*. West Lafayette, Indiana, 1994.
- *The Habsburg Monarchy, 1618-1815*. Cambridge, 1994.
- KANN, R. A. i DAVID, Z. V.: *The Peoples of the Eastern Habsburg Lands, 1526-1918*. Seattle-Londres, 1984.
- KALMAR, János: «Autour de l'Empereur Charles VI: "allemands" et "espagnols" dans la cour viennoise du premier tiers du XVIIIe siècle», dins Jean-Philippe Genet, Günther Lottes (eds.): *L'État moderne et les élites, XIIIe-XVIIIe siècles. La méthode prosographique*. París, 1991.

- KALMAR, János: «Sobre la cort barcelonina de l'Arxiduc Carles d'Àustria», *Pedralbes. Revista d'Història Moderna*, 18 (1998), II.
- KAMEN, Henry: *Felipe V. El rey que reinó dos veces*. Madrid, 1999.
- *La Guerra de Sucesión en España, 1700-1715*. Barcelona, 1974.
- KNOPPER, Françoise: «Le cosmopolitisme viennois», *Dix-huitième siècle*, 25 (1993).
- KOENIGSBERGER, Helmut G.: *La práctica del Imperio*. Madrid, 1989.
- LEÓN, Virginia: *Entre Austrias y Borbones. El Archiduque Carlos y la monarquía de España (1700-1714)*. Madrid, 1993.
- «La oposición a los Borbones españoles: los austriacistas en el exilio», dins Antonio MESTRE, Enrique GIMÉNEZ (COORD.): *Disidencias y exilios en la España moderna*. Alacant, 1997.
- «Los funcionarios del Consejo de España», dins *Congreso Internacional de la Burguesía en la Edad Moderna*. Valladolid, 1996, II.
- «Origen del Consejo Supremo de España en Viena», *Hispania*, LII/180 (1992).
- «Patronazgo político en la Corte de Viena: los españoles y el Real Bolsillo Secreto de Carlos VI», *Pedralbes. Revista d'Història Moderna*, 18 - II (1998).
- «Una concepción austriacista del Estado a mediados del siglo XVIII», dins *Coloquio Internacional Carlos III y su siglo*. Madrid, 1990, II.
- LLUCH, Ernest: «Cameralisme, Corona d'Aragó i "partit aragonès" o "militar"», *Recerques*, 26 (1992).
- «El judici imperial sobre la *Via fora als adormits*», *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, X (1999).
- *L'alternativa catalana (1700-1714-1740)*. Ramon de Vilana Perlas i Juan Amor de Soria: *teoria i acció austriacistes*. Vic, 2000.
- *La Catalunya vençuda del segle XVIII. Foscors i clarors de la Il·lustració*. Barcelona, 1996.
- «La política de l'austriacisme: el comte del S. R. I. Juan Amor de Soria», *Pedralbes. Revista d'Història Moderna*, 18 (1998), II.
- MAGRIS, Claudio: *El Danubi*. Barcelona, 2002.
- MARAVALL, José Antonio: *Estudios de la historia del pensamiento político español (siglo XVIII)*. Madrid, 1991.
- «Las tendencias de reforma política en el siglo XVIII español», *Revista de Occidente*, 52 (1967).
- MARQUÉS, José M.: *Las instrucciones de la Nunciatura de Barcelona (1710-1713)*. Roma, 1978.
- McKAY, D.: *Prince Eugene of Savoy*. Londres, 1977.
- MARTÍNEZ SHAW, Carlos i MOLA, M. Alfonso: *Felipe V*. Madrid, 2001.
- MATSCHKE, Franz: *Die Kunst im Dienst der Staatsidee Karls VI. Ikonographie, ikonologie und Programmatik des «kaiserstils»*, 2 vols. Berlín-Nova York, 1981.
- MERCADER I RIBA, Joan: *Felip V i Catalunya*. Barcelona, 1968.
- MILLEKER, Felix: *Geschichte der Stadt Veliki Beckerek, 1333-1918*. Wrschatz, 1933.
- *Versuch einer Einsiedelung von Spaniern im Banat*. Wrschatz, 1937.
- MOLAS, Pere: *Catalunya i la Casa d'Àustria*. Barcelona, 1996.

- MOLAS, Pere *et al.*: *Historia social de la administración española. Estudios sobre los siglos XVII y XVIII*. Barcelona, 1980.
- MUÑOZ, Antonio i CATÀ, Josep: «Presos d'estat de l'Onze de Setembre: un parell de notes», *L'Avenç*, 228 (setembre de 1998).
- NADAL FARRERAS, Joaquim: *L'Onze de Setembre i el centralisme borbònic*. Barcelona, 1977.
- PÉREZ APARICIO, Carmen: *De l'alçament maulet al triomf botifler*. València, 1981
- PÉREZ APARICIO Carmen i FELIPO ORTS, Amparo: «Un drama personal i col·lectiu. L'exili austriacista valencià», *Pedralbes. Revista d'Història Moderna*, 18 - II (1998).
- PÉREZ PICAZO, M. Teresa: *La Publicística española en la Guerra de Sucesión*. Madrid, 1966, 2 vols.
- PÉREZ SAMPER, M. de los Ángeles: *Las monarquías del absolutismo ilustrado*. Madrid, 1993.
- *La vida y la época de Carlos III*. Barcelona, 1998.
- PORTA, Antoni: *La victòria catalana de 1705*. Barcelona, 1984.
- POSTIGO, Rosa Maria: «Contribució a l'estudi d'Antoni de Bastero», *Anuario de Filología*, 1 (1975).
- RAGON, Joaquim: «El último virrey de la administración Habsburguesa en Cataluña: Jorge de Darmstadt y Landgrave de Hassia (1689-1701)», *Pedralbes. Revista d'Història Moderna*, 2 (1982).
- RODRIGUEZ VILLA, Antonio: *Don Diego Hurtado de Mendoza y Sandoval, conde de la Corzana, 1650-1720*. Madrid, 1907.
- RUBIÓ ORS, Joaquim: *Bastero, provenzalista catalán*. Barcelona, 1894.
- SALES, Núria: *Els botiflers, 1705-1714*. Barcelona, 1981.
- SANPERE I MIQUEL, Salvador: *Fin de la Nación Catalana*. Barcelona, 1905 (reedició facsímil: Barcelona, 2001).
- SCARAMUZZA VIDONI, Mariarosa: «“Nueva Colonia Española”. Un manuscrito sobre una ciudad ideal proyectada para los exiliados de la guerra de Sucesión», *Quaderni di letteratura iberiche e iberoamericane*, 24 (1995).
- SERRA, Eva i FONTANA, Josep: «Un pamflet polivalent: un text de 1708 imprès el 1836», *Miscel·lània en honor del doctor Casimir Martí*. Barcelona, 1994.
- SERRA, Eva i TORRES, Xavier (dirs.): *Crisi institucional i canvi social. Segles XVI i XVII*, vol. 4: *Història. Política, societat i cultura dels Països Catalans*. Barcelona, 1997.
- SOBREQUÉS I CALLICÓ, Jaume: *L'Onze de Setembre i Catalunya*. Barcelona, 1976.
- SOLDEVILA, Ferran: *Història de Catalunya*, vol. III. Barcelona, 1962.
- SOMMER-MATHIS, Andrea: «Entre Nàpoles, Barcelona y Viena. Nuevos documentos sobre la circulación de músicos a principios del siglo XVIII», *Artigrama*, 1996-1997.
- SPIELMAN, John P.: *The City and the Crown. Vienna and the Imperial Court, 1660-1740*. West Lafayette, Indiana, 1993.
- STIFFONI, Giorgio: «Un documento inédito sobre los exiliados españoles en los dominios austríacos después de la guerra de Sucesión», *Estudis. Revista d'Història Moderna*, 17 (1991).
- STRUBELL, Miquel (ed.): *Consideració del Cas dels Catalans*. Barcelona, 1992.

- THOMAS, Colin: «The Anatomy of a Colonization Frontier: The Banat of Temesvar», *Austrian History Yearbook*, 19-20 (1983-1984).
- TILL, Rudolf: «Die Ansiedlung spanischer pensionisten von Wien im Banat im Jahr 1736-1737», *Wiener Geschichtsblätter*, 2 (62) (1947).
- TORRAS I RIBÉ, Josep M.: «El príncep Jordi de Darmstadt i la conspiració austriacista de Catalunya (1697-1705)», *L'Avenç*, 264 (desembre 2001).
- «Els corresponsals del comerç català amb Europa al començament del segle XVIII», *Recerques*, 13. Barcelona, 1983.
- *Els municipis catalans de l'Antic Règim, 1453-1808*. Barcelona, 1983.
- *Escrits polítics del segle XVIII*, vol. II: *Documents de la Catalunya sotmesa*. Vic, 1996.
- TORRAS I RIBÉ, Josep M.: *La guerra de Successió i els setges de Barcelona (1697-1714)*. Barcelona, 1999.
- VERGA, M. (a cura de): *Dilatar l'Impero in Italia. Asburgo e Italia nel primo Settecento*, *Cheiron*, XI-21 (1994).
- «Il "sogno spagnolo" di Carlo VI. Alcune considerazione sulla monarchia asburguica e i domini italiani nella prima mettá del Settecento», dins C. MOZZARELLI, G. OLMI (eds.): *Il Trentino nell Settecento fra Sacro Romano Impero e antichi stati italiani*. Bolonya, 1985.
- VOLTES, Pere: *Documentos de tema español existentes en el Archivo de Estado de Viena*. Barcelona, 1964, 2 vols.
- *L'arxiduc Carles d'Àustria, rei dels catalans*. Barcelona, 1967
- WOLF, Ferdinand: «Vierundzwanzig eigenhändige Briefe der Kaiserinn Elisabeth, Gemahlinn K. Karl's VI, an den Staats secretär Marques de Rialb», dins *Sitzungshcrichte der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften*. Viena, 1854, vol. XII.

Arxius consultats

Arxiu de la Corona d'Aragó. Barcelona

Reial Audiència

Arxiu Nacional de Catalunya. Sant Cugat del Vallès

Fons Josep Rafael Carreras i Bulbena

Microfilm del manuscrit cat. XV/2/1, 448/a, 987w 937: Geschichte

Spaniens [in Spanischer sprache] vgl böhm 669 W344 del

Haus-, Hof- und Staatsarchiv de Viena

Biblioteca de Catalunya. Barcelona

Manuscrit 421

Fulletts Bonsoms: 874

Biblioteca Nazionale Bridense. Milà

Manuscrit AF XI 13

Haus-, Hof- und Staatsarchiv. Viena

Italien-Spanischen Rat

B. Supremo Consejo de España

G. Spanisch-Österreichische Truppen

I. Vörtrage der Zentralbehörden

L. Neapel

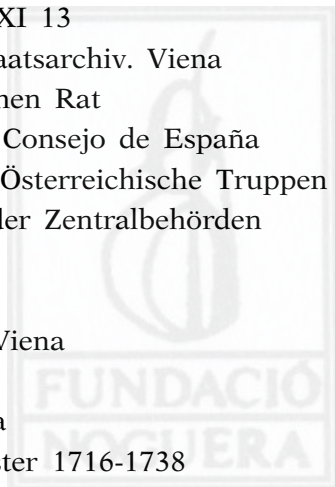
Spanien Varia

Hofkammerarchiv. Viena

Banaten Akten

Kriegsarchiv. Viena

Protocoll Register 1716-1738

Índex de noms de persones

- ABADAL, Ignasi: 15, 104.
ABADAL, Jaume: 15, 104.
ABADAL, Teresa: 15, 104.
ACEVEDO, Beatriz de: 154.
ADISSON: 223.
AFÁN DE RIVERA, Pedro: 95, 138, 139, 176, 177, 178.
AGUILAR, Bartomeu de: 132.
AGUILAR, Josep: 87.
AGUILAR I DE SOLÀ, Josep: 186.
AGUIRRE, Domènec: 76, 77, 127, 183, 206, 218.
AGUIRRE, Francesc: 85.
AHUMADA Y CÁRDENAS, Juan de: 41, 54, 80, 97, 138, 140, 141, 190.
AIXANDRÍ, Nicolau: 47, 53.
ALABIA, José: 198.
ALABRÚS, Rosa M.: 218, 222, 223, 224.
ALARCÓN, Catalina: 112.
ALBAIDA, marquès d': 236.
ALBANELL, Galceran: 22.
ALBAREDA, Anselm: 24, 25, 194.
ALBAREDA, Joaquim: 12, 16, 20, 26, 29, 167, 170, 232.
ALBARRASSÍ, bisbe de: vegeu Navarro, Juan.
ALBERONI, Giulio: 144, 145.
ALBERT, Bernat: 22.
ALBIACH, Felipa: 105.
ALBIACH, Teresa: 105.
Alcadete, comte d': vegeu CÓRDOBA, Antonio de.
ALCOBERRO, Agustí: 11, 20, 102, 175, 205.
ALEGRÍA, Juan: 148.
ALEMANY, Jaume: 47.
ALEU, carmelità calçat: 48.
ALMANSA, Domingo: 76, 127.
ALMENARA, marquès d': vegeu Fernández Portocarrero, Joaquín.
ALÒS, Lluç: 192.
ALSINA, José M.: 208.
ALTAMIRA, comte d': 38.
Althan, comte d': 29, 30, 37, 38, 95, 163, 164, 170, 174, 193, 221.
ALVARADO Y COLOMO, Juan Antonio: 129, 195.
ÁLVAREZ, Fernando Manuel: 127, 136, 198.
ÁLVAREZ, Jaime: 192.
ÁLVAREZ GATO, García: 235.
ÁLVAREZ MENESES, Francisco: 77.
ÁLVAREZ-OSSORIO, Antonio: 67.
ALZINA, Valentí: 147.
AMAYUELAS, comte de las: 95, 157, 176.
AMILL, Ermengol: 49, 50, 137, 184, 209.
AMILL, Llorenç: 183, 184, 186.
AMOR, Juan: 136.
AMOR, Narciso: 136.
AMOR DE SORIA, Juan: 80, 100, 128, 136, 170, 191, 206, 218, 220, 221, 224, 225, 226, 243.
ANDÍA, Bartolomé de: 95, 138, 148, 176.
ANDRADE, Josep: 51, 139.

- ANDREU, Jaume: 189, 197, 198.
 ANDREU, Maurici: 48, 187, 197.
 Anjou, duc de: vegeu Felip V d'Espanya.
 ANTILLON, Gaietà: 47.
 ARCE, Miguel de: 192.
 ARDANUY, Alfonso: 188.
 ARELLANO, marquès d': 80.
 ARGOTE, Vicente: 37, 157, 176.
 ARMENGOL, Felip: 82.
 ARNAU, Pere: 127, 136.
 ARRIETA, Jon: 16.
 ARROYO, Luis: 97, 137, 195.
 ARSENIJEVIC, Milorad: 109, 111.
 Atalaya, comte d': 40, 44, 80, 144, 176.
 AUGUST, Gai Juli Octavià: 219.
 AULET, Guillem: 188.
 AVELLONES, Glicenio: 177.
 AVENDAÑO Y VILLELA, Íñigo de: 92.
 AYALA: 104.
 AYOLDI, Juan Simón: 138.
 AZA Y PERALTA, Tomás: 143, 177.
 AZCAÍNA, Juan Bautista: 177, 188.

 BACALLAR, Vicente: 204.
 BACH DE RODA, Francesc: 15, 104, 105.
 BACH DE RODA, Paula: 15, 104, 105.
 BACH DE RODA, Rosalia: 15, 104, 105.
 BADÍA, Antonio: 155.
 BADIA, Josep: 104.
 BALLART, Joan: 187, 196.
 BALÚ, Gabriel: 195.
 BALÚ, Joaquín: 195.
 BARCELÓ, Josepa: 15, 105.
 BARCELÓ, Pere: 79.
 BARCELÓ, Pere Joan: 15, 36, 52, 53, 100,
 105, 106, 109, 147, 148, 149, 185,
 209.
 Barcelona, bisbe de: vegeu SALA I
 CARAMANY, Benet de.
 BARCO, Pablo del: 141.
 BARELLI, Pepa: 114.
 BASSET, Joan Baptista: 47.
 BASTERO, Antoni de: 90, 91, 205.
 BATLLIA, Antoni: 186.
 BATLLORI, Miquel: 16, 56, 88, 98, 188,
 192, 248.
 BEETHOVEN, Ludwig van: 194.
 BELARDO, Bernardo: 190.
 BELENGUER, Ernest: 16.
 BELLVER, Elisabet M. de: 112.
 BELLVER, Eulàlia: 156.
 BELLVER, Josep: 47, 195.
 BELLVER, Josep de: 112.
 BELLVÍS I ESCRIU, Marianna: 182.
 BENAPRÈS, Vicenç: 104.
 BENEDID, Pedro: 90.
 BENET, Josep: 16.
 BENÍTEZ, marquès: 235.
 BENKGROFF, Joan: 132.
 BEQUERIA, Francesc: 186.
 BERARDO, Serafina: 177, 178.
 BERARDO I DE SANTJUST, Francesc de: 43,
 45, 122, 168, 176, 177, 183, 210,
 220, 223, 231, 232.
 BERENGUER, Jacint: 143, 184, 189, 240.
 BERENGUER, Jean: 61, 71, 163.
 BERG I D'ARRENDORF, Francesca: 178.
 BERMÚDEZ DE LA TORRE, Pablo: 129,
 136.
 BERMUDO, Ana: 154.
 BERTOLI, Bartolomé: 187.
 Berwick, duc de: 47.
 Besora, marquès de: vegeu DESCATLLAR
 I DE DESBACH, Joan.
 BIBLONI, Joan: 16.
 BLANCO, Nicolás: 76.
 BLANCO, Sebastián: 85.
 Boil, marquès de: 104, 176.
 BOIX, Josep Nicolau: 82.
 BOIXADORS, Joan: vegeu REQUESENS I DE
 BOIXADORS, Joan.
 BOIXADORS, Carles: 83.
 BOIXADORS I DE PINÓS, Joan Antoni: 29,
 37, 38, 43, 83, 95, 131, 132, 158,
 176, 178, 179, 192, 193, 194, 209.
 BOIXADORS I SUREDA, Joan: 127.
 BOLAÑOS, Carlos de: 86.
 BOLAÑOS, José de: 86, 127, 198, 199.
 BONETA, José: 76, 128, 136.
 BONNEVAL: 193.
 BONNS, Josep: 49.
 BORBON, Emmanuele: 81, 144, 145.
 BORDA Y ARAGÓN, Manuel José: 54, 141.
 BORDAS, Juan Ramón: 47.
 BORDAS, Salvador: 50.
 BOROVSKY, Samu: 109.

- BOSCA, Joan: 21, 22.
 BOSCH VILAGAIANA, Miquel: 22.
 Bournonville, duc de: 144.
 BRICHFEUS, Pere: 49, 50, 139.
 BRIHUEGA, Alonso de: 109, 111, 112, 187.
 BRU, Francesc: 84.
 BRUNER, Otto: 70.
 BULLÓN, Juan Francisco: 177.
 BUSQUETS, vicari de Santa Maria del Pi: 48.
 BUSQUETS, Joan: 42.
 BUSQUETS I MITJANS, Francesc: 49, 143, 184, 185, 186, 189, 240.
 BUSQUETS I MITJANS, Joan: 240.
- CABANILLES, Jeroni: 188.
 Cabanilles, marquès de: vegeu Colom, Agustí.
 CABEZA I BLET, Jacint: 91.
 CABIROL, Cristòfol: 90, 91.
 CABRERA, Josep: 49.
 CABRERA I DE PERELLÒS, Joan: 138.
 CALATAYUD, José de: 39.
 CALDARA, Antonio: 179.
 CALLEJO, José: 179.
 Callús, marquès de: 182.
 CALVO, Bautista: 154.
 CAMPS, Antoni: 148.
 CAMPS, Cosme: 197.
 CANTÓ, Lluís: 85, 147, 195.
 CANUZIO, Emmanuella: 114.
 CAPITANI, comte: 137.
 CARAFA, comte: 79, 176.
 CARBÓ, Francesc: 185.
 CARBÓ, Galceran: 22.
 CARBONELL, Francesc: 189.
 CARDÓ, Marc: 197.
 CARDONA, Antoni de: 22.
 Cardona, comte de: vegeu FOLCH DE CARDONA I ERILL, Josep.
 Cardona, príncep de: vegeu FOLCH DE CARDONA I ERILL, Josep; SILVA FOLCH DE CARDONA, Francisco.
 Cardona, Galceran de: 21.
 CARDONA, Pere de: 22.
 CARIÑENA, Clara María: 154.
 CARLEMANY: 219, 220.
- CARLES V: 19, 21, 151, 226.
 CARLES VI: 12, 15, 20, 21, 27, 28, 29, 30, 31, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 42, 43, 45, 49, 51, 53, 61, 64, 65, 66, 67, 68, 70, 80, 82, 84, 88, 89, 91, 92, 96, 98, 106, 108, 109, 111, 113, 117, 118, 119, 121, 123, 124, 125, 126, 128, 133, 134, 139, 144, 145, 150, 151, 152, 153, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 169, 170, 173, 174, 175, 176, 177, 179, 180, 181, 182, 183, 186, 188, 194, 197, 198, 205, 206, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 219, 220, 221, 222, 225, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 241, 242, 243, 247.
 CARLES II D'ESPANYA: 20, 26, 27, 54, 75, 78, 154, 204, 209.
 CARLES III D'ESPANYA, ARXIDUC D'ÀUSTRIA: vegeu CARLES VI.
 CARLES III D'ESPANYA: 13, 221, 248.
 CARLES, ARXIDUC D'ÀUSTRIA: vegeu CARLES VI.
 Carpio, marquès del: vegeu MÉNDEZ DE HARO-GUZMÁN Y DE ARAGÓN-CARDONA-CÓRDOBA, Gaspar.
 Carpio, marquesa del: vegeu HARO Y GUZMÁN ENRÍQUEZ DE CABRERA, Catalina de.
 CARRACCILO, Ambrosio: 178.
 CARRASLET: vegeu BARCELÓ, Pere Joan.
 CARRERAS, Jaume: 83, 85, 144, 145, 148, 184.
 CARRERAS, Maria Teresa: 184.
 CARRERAS I BULBENA, Josep Rafel: 12, 85, 92, 114, 137, 148, 166, 168, 174, 179, 182, 184, 206, 207, 208, 238.
 CARRIZO, Graciana: 154.
 CARRIZO, Palma: 154.
 CARRIZO, Teresa: 154.
 Casal, comte del: 188.
 Casal, comtessa del: vegeu BELLVÍS I ESCRIU, Marianna.
 CASAMITJANA, Carles de: 206, 207.
 CASAMITJANA, Jaume: 104.
 CASANOVA, Jaume: 148.

- CASANOVAS, Salvador: 104.
 Casta, marquès de la: 95.
 Casta, marquesa de la: 177.
 CASTANYOLA, Nicolau: 132.
 Castella, almirall de: vegeu ENRÍQUEZ DE CABRERA, Juan Tomás.
 Castella, conestable de: vegeu ENRIQUE DE VELASCO, Bernardino.
 CASTELLARNAU, Anna de: 192.
 CASTELLS, Joan: 126, 192.
 CASTELLVÍ I COLOMA, Joan Basili de: 38, 43, 95, 127, 136, 176, 178, 236.
 CASTELLVÍ I OVANDO, Francesc: 11, 29, 30, 36, 38, 39, 40, 42, 45, 46, 47, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 75, 77, 80, 81, 83, 85, 87, 88, 89, 90, 97, 98, 99, 101, 105, 109, 120, 121, 122, 125, 130, 137, 139, 140, 141, 142, 143, 145, 146, 147, 149, 150, 152, 154, 155, 157, 160, 161, 162, 164, 168, 175, 176, 180, 181, 187, 195, 197, 198, 199, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 222, 223, 226, 231, 243.
 Castelnuovo, marquès de: 125.
 CASTILLO, Antoni del: 47.
 CASTRO, José de: 158.
 CATÀ, Josep: 47.
 CERDA, José de la: 38, 39, 86, 95, 176.
 Cerdanya, Nicolau: 197.
 Cervelló, comte de: vegeu CASTELLVÍ I COLOMA, Joan Basili de.
 CERVELLÓ, Felip de: 21.
 CEVA GRIMALDI, marquès: 41.
 CHACÓN, José: 145.
 CHAUNU, Pierre: 71.
 CIENFUEGOS, Álvaro: 88, 177, 188.
 Cifuentes, comte de: 38, 43, 78, 83, 95, 158, 176, 235.
 CISNEROS, José de: 80.
 Ciudad Real, duquessa de: vegeu Pimentel, María Antonia.
 CIURANA, Lluís: 137, 138.
 CLIMENT XI: 88, 90.
 COLBARS: 28.
 Colberg, comtessa de: 104.
 COLBERT: 137.
 COLIC, Dragoljub: 111.
 COLOM, Agustí: 77, 209.
 COLOMA, Joan Alfons de: 132.
 COMELLI, Nanetta: 114.
 COMPARATO, V. I.: 76.
 CONCA, Josep: 132.
 CONGOST, Ramon: 92.
 Conquista, marquès de la: vegeu PIZARRO, Pedro.
 COPONS, Anna de: 175.
 COPONS, Josepa de: 30, 175.
 COPONS I DE BOIXADORS, Josep: 138.
 COPONS I DE BOIXADORS, Ramon de: 85, 138.
 CÓRDOBA, Antonio de: 42, 54, 138, 140, 141, 142, 145, 176, 190, 240.
 CÓRDOBA, Gaspar de: 54, 56, 137, 142, 143.
 Coromina, comte de: 78.
 COROMINES, Pau: 187.
 CORRONS, Josep: 100.
 CORTÉS, Miguel: 47.
 CORTS, J. R.: 195.
 CORZÁN AVENDAÑO, Juan: 182, 183.
 CORZÁN I VERGÓS, Francesca: 183.
 CORZÁN I VERGÓS, Joana: 183.
 CORZÁN I VERGÓS, Marianna: 183.
 CORZÁN I VERGÓS, Sinsorosa: 183.
 CORZÁN I VERGÓS, Teresa: 183.
 Corzana, comte de la: vegeu MENDOZA Y SANDOVAL, Diego Hurtado de.
 Corzana, comtessa de: vegeu PIMENTEL, María Antonia; MENDOZA, Tomasa Hurtado de.
 Coscojuela, marquès de: vegeu MONCAYO Y PALAFOX, Bartolomé.
 COSTA, Francesc: 49.
 CROS, Francesc: 53.
 CROS, Esteve: 112.
 CROWE, Mitford: 126.
 CUGAT, Pau: 51.
 CUGIA, Joan Baptista: 198.
 CUTIE, Antonio: 187.
 CZOVOR, comtessa: 178.
 DALMASES I CASTELLS, Pau: 45.
 DALMASES I ROS, Pau Ignasi: 45, 210, 223, 231.
 DALMAU, monjo agustí: 49.

- DALMAU, Elisabet: 114.
 DALMAU, Emmanuela: 114.
 DALMAU, Llorenç: 189.
 DALMAU, Sebastià: 36, 41, 47, 49, 53, 114, 209.
 DARDER, Miquel: 197.
 DARMSTADT, príncep Enric de: 29.
 DAVID, Z. V.: 61.
 DÀVILA, coronel: 144.
 DELGADO, Francisco: 132.
 DESCATLLAR I DE DESBACH, Joan: 38, 39, 40, 43, 76, 78, 95, 176.
 DESVALLS I DE SOLANELL, Francesc: 139, 181.
 DESVALLS I DE SOLANELL, Manuel: 16, 92, 132, 133, 181, 182, 195, 243.
 DESVALLS I DE VERGÓS, Antoni: 49, 50, 83, 92, 139, 179, 180, 181, 195, 231.
 DESVALLS I DE VERGÓS, Manuel: 49, 50, 80, 99, 139, 180, 181, 209.
 DÍAZ Y GIMÉNEZ, Antonio: 79.
 DÍEZ DE AUX, Alfonso: 101, 113, 199.
 DÍEZ DE AUX, Carles: 113, 114.
 DOMÈNEC, Josep: 90.
 DOMÍNGUEZ Y SÁNCHEZ, Luis: 80.
 DONNERSMARCH, Fanny Flenchel: 182.
 Dòria, príncep de: 37.
 DUPONT: 28.
 DURAN, Eulàlia: 16, 205.
 DURAN, Joan: 15.
 DURAN, José: 107, 191.
 DURAN, Pau: 86.
 DURAN I CANYAMERAS, Fèlix: 12, 49, 56, 90, 91, 109, 127, 193, 194, 205, 208, 232, 235, 248.
 ECHEVERRÍA, Juan Antonio de: 83.
 EDELMAYER, Friedrich: 160, 161.
 ELIES, Antònia d': 154.
 ELIES, Francesca d': 154.
 ELIES, Teresa d': 154.
 ELIES, tinent: 140.
 ELISABET CRISTINA DE BRUNSVIC-WOLFENBÜTTEL: 29, 38, 39, 40, 92, 159, 160, 161, 162, 165, 173, 175, 177, 179, 182, 194, 208, 209, 231.
 ELLIOTT, John H.: 70.
 ELOI, Anna: 154.
 ENRIQUE DE VELASCO, Bernardino: 38, 43, 95, 158, 176.
 ENRÍQUEZ DE CABRERA, Juan Tomás: 88, 195.
 ERENDAZU, marquesa d': 235, 236.
 ERILL, Antoni d': 22.
 Erill, comte d': vegeu ERILL Y VICENTELO DE LECCA, Antonio de; ERILL Y VICENTELO, José de; ERILL Y VICENTELO, Francisco de.
 Erill, comtessa d': vegeu MONCAYO Y PALAFOX, María Teresa de.
 ERILL, Luis de: 195.
 ERILL Y VICENTELO, Francisco de: 95, 158, 176, 177.
 ERILL Y VICENTELO, José de: 80, 176, 195.
 ERILL Y VICENTELO DE LECCA, Antonio de: 44, 176, 195.
 ESCOTO, Juan: 113, 138, 144.
 ESMANDIA, Josep: 85.
 ESMANDIA, Miquel: 52.
 ESPANYOL, Dominica: 243.
 ESPANYOL, Felip: 243.
 ESPANYOL, Magdalena: 243.
 ESPASA, capità: 140.
 ESPELT, Josep: 138.
 ESPLUGUES, Jacint: 79.
 ESPOZ, Pedro Miguel de: 177.
 ESQUINEDA, Diego Luis de: 190.
 ESTAPER, Miquel: 22.
 ESTRUCH, Josep: 80.
 ESTEBAN Y SAPORTA, Agustín: 190.
 ESTUPINYÀ, Vicent: 81, 144, 145, 146, 149.
 EUGENI DE SAVOIA: 44, 63, 126, 139, 140, 163, 165, 193, 233.
 EVANS, R. J. W.: 61, 71.
 FABER: 54, 139, 141, 145, 146.
 FÀBREGUES: 85.
 FABRO BREMUNDAN, Francisco: 24.
 FAIG, Bernat: 48.
 FALGUERA, Josep: 139.
 FALLENBÜCHL, Zoltan: 19, 22, 56, 101, 104, 105, 106, 108, 109, 110, 111, 113, 114.

- FARGA, Lluís: 16.
 FELIP II D'ESPANYA: 205, 226.
 FELIP IV D'ESPANYA: 25.
 FELIP V D'ESPANYA: 27, 29, 36, 38, 46, 50, 52, 53, 56, 75, 82, 88, 89, 90, 134, 138, 144, 160, 162, 167, 188, 194, 204, 211, 218, 220, 221, 222, 223, 226, 230, 232, 233, 237, 238.
 FELIU, Francesc: 90, 205.
 FELIU DE LA PENYA, Narcís: 23, 24, 27, 28, 30, 49, 207.
 FELIU DE LA PENYA, Salvador: 49, 91.
 FELIU DE LA PENYA, Sebastià: 49.
 FERDINANDO DE LANO, Joan Lluís: 187.
 FERNA, Anna: 114.
 FERNÁNDEZ DE CARVAJAL, Melchor: 147.
 FERNÁNDEZ DE CORDOBA, Lorenzo Manuel: 195.
 FERNÁNDEZ DE VELASCO Y TOVAR, Francisco: 26, 49.
 FERNÁNDEZ PORTOCARRERO, Joaquín: 76, 144, 176.
 FERNÁNDEZ PORTOCARRERO, Luis: 27.
 FERRAN II: 24.
 FERRAN III: 24, 25, 26.
 FERRAN II DE CATALUNYA-ARAGÓ: 226.
 FERRAN VI D'ESPANYA: 13.
 FERRAN, comte: vegeu FERRAN I SACIRERA, Felip.
 FERRAN, comtesa: vegeu LANUZA I GILBERT, Gertrudis de.
 FERRAN, Elisabet: 105.
 FERRAN, Elisabet (infermera de l'Hospital d'Espanyols): 198.
 FERRAN I SACIRERA, Felip: 45, 168, 176, 177, 189, 210, 223, 231, 232.
 FERRAN, Joan Baltasar: 105.
 FERRARI, Erico: 141.
 FERRER, Blas: 15, 199.
 FERRER, Francisco: 42, 141.
 FERRER, Joan Francesc: 139, 195.
 FERRER I GARNICA, Jacinta: 243.
 FERRER DE GONZAGA, José Francisco: 112.
 FERRERA, Antonio: 190.
 FIESQUI, comte: 37.
 FIGUERES, Joan: 53, 148.
 FIGUERÓ, Jacint: 48, 91.
 FIGUERÓ, Rafael: 218.
 FIGUEROLA I ARGULLOL, Josep de: 77, 136.
 FLORES AVARCA, Diego de: 235.
 FOLCH (voluntari): 148.
 FOLCH DE CARDONA, Antoni: 37, 43, 125, 126, 149, 175, 177, 191, 192, 221.
 FOLCH DE CARDONA I ERILL, Caterina: 78, 176.
 FOLCH DE CARDONA I ERILL, Josep: 29, 38, 39, 125, 131, 157, 158, 175, 176, 178, 195.
 Fonseca, baró de: 132.
 FONT, Francesc: 86.
 FONT, Nicolau: 243.
 FONT I SAGUÉ, Norbert: 218.
 FRANCESC RÁKÓCZI II: 65.
 FREIHERRN VON WREDE, Alphons: 54, 81, 137, 140, 142, 143, 144.
 Fuencalada, comte de: vegeu ARGOTE, Vicente.
 Fuencalada, comtessa de: 236.
 FURRIO, Joan Baptista: 87, 190.
 FUSTER, Joan: 205.
 GADEA, Josep: 47, 190.
 GALASSO, Giuseppe: 76, 78.
 GALCERAN I TOMÀS, Ermengol: 147.
 GALDEANO, Francisco: 77.
 GALLART, Felip: 185.
 GALLEGO, Antonio: 154.
 GALVANY: 48.
 Galve, comte de: vegeu SILVA Y MENDOZA, Manuel.
 GARCÍA, Antonio: 86.
 GARCÍA, Josefa: 154.
 GARCIA I BARÓN, Marianna: 243.
 GARCÍA-PLANAS, Plàcid: 111.
 GASCA, Íñigo: 188.
 GELSEN, Llätzer: 28.
 GENET, Jean-Philippe: 29.
 GIAMBERG, Andreu: 51.
 GIANNONE, Pietro: 248.
 GIMÉNEZ, Enrique: 122.
 GIRONÈS, Francesc: 184, 186.
 GOLBES, Andreu: 185.
 GÓMEZ, Juan Ventura: 141.
 GONZÁLEZ, Ricard: 16.

- GONZÁLEZ COSÍO, Manuel: 137.
 GONZÁLEZ DE SANTA CRUZ, Francisco: 195.
 GONZÁLEZ DE VIVERO, Miguel: 79.
 GÖTZEN, Ernst von: 114.
 GRALLA I DESPLÀ, Francesc: 22.
 GRANADA, Luis de: 85.
 GRANDE, Antonio: 141.
 GRASES, Antoni: 191.
 GRAU, Bàrbara: 243.
 GRAU, Josep: 101.
 GRIMALDI (nunci apostòlic): 190.
 GRISELINI, Francesco: 248.
 GRÜNEN, Ricard: 136.
 GUADAGNA, marquès: 137.
 GUARDIA, Valero de la: 100.
 Guardia, marquès de la: 158.
 GUICCIARDI, comte: 137.
 GUILLEMINA AMÀLIA DE BRUNSVIC: 177.
 GUIMERÀ, Gispert Antoni Miquel de: 22.
 GUIU, Montserrat: 23.
 GUTIÉRREZ, Francisco: 144.
 GUTIÉRREZ, María: 105.

 HAAS, Joan Enric de: 28.
 Haro, comte d': vegeu ENRIQUE DE VELASCO, Bernardino.
 HARO Y CARDONA, José: 144.
 HARO Y GUZMÁN ENRÍQUEZ DE CABRERA, Catalina de: 78, 88, 157, 177, 235.
 HASENKLEVER, Bernat: 132.
 HAWLIK-VAN DE WATER, M.: 161.
 HESSEN DARMSTADT, Jordi de: 20, 26, 27, 28.
 Híjar, duc d': 43, 78, 95.
 Híjar, duquessa d': vegeu SILVA, Isabel de.
 HILLEBRAND, Gaspar: 132.
 HOHENDORF, Georg von: 126.

 IBÁÑEZ DAOÍZ, Francisco: 129.
 IBÁÑEZ DE BUSTAMANTE, Antonio: 128.
 IBARRA, Catalina: 15, 104, 105.
 IBARRA, Cristóbal: 54, 79, 108.
 ICARD, Lluís: 22.
 IMPERIO, Mateo: 141.
 INGRAO, Charles W.: 61, 71, 102, 113, 140, 159, 160, 163, 173.

 INNOCENCI XI: 22, 24.
 INNOCENCI XIII: 91.
 ISTIGUI LOYOLA, Josefa: 158.
 IVARRA, Martí d': 21, 23.
 JANSÀ, Joan: 139, 142, 143, 185, 186, 194, 240.
 JANSÀ, Josep: 197.
 JOFREU, Josep: 48.
 JOLI, Gabriel: 197.
 JORDÀ, Francesc: 51.
 JORDI I D'ANGLATERRA: 231.
 JORDI II D'ANGLATERRA: 218, 222.
 JOSA I D'AGULLÓ, Francesc: 43, 84, 88, 89, 186.
 JOSÉ DE CRISTO: 48.
 JOSÉ DE LA MADRE DE DIOS: 49.
 JOSEP I: 25, 37, 161, 165, 170, 177, 194, 230.
 JOSEP II: 16, 65, 68, 71, 92, 162, 181, 182, 194.
 JUSTINIANI, Francisco: 195.

 KALMAR, János: 16, 29, 163, 164, 170, 175.
 KANN, R. A.: 61.
 KHEVENHÜLLER, Ludwig Andreas: 140.
 KNOPPER, Françoise: 62, 98, 165, 193, 244, 247.
 KOENIGSBERGER, Helmut G.: 70.
 Kollonich, comte: 37, 40.
 Königsegg, comte de: 41, 236, 237.
 KURZ, Andreu Francesc de: 132.

 LABORDA, coronel: 141.
 Laguna, marquès de la: vegeu CERDA, José de la.
 LAMPILLES, Josep: 49, 77.
 LANUZA I GILABERT, Francesc de: 39, 92, 159, 176.
 LANUZA I GILABERT, Gertrudis de: 15, 30, 156, 159, 177, 196, 208, 210.
 LANUZA-MONTBUI-VILARIG I D'OMS, Joan de: 210.
 Laurino, duc de: vegeu SPINELLI, Giuseppe.
 LEGAZPI, Manuel Tomás: 128.
 LEÓN, Juan Jorge de: 154.

- LEÓN, Virginia: 12, 16, 43, 84, 88, 121, 122, 128, 156, 157, 159, 174, 179, 181, 198, 225, 226, 233, 236, 238, 239, 248.
- LEOPOLD I: 24, 25, 27, 29, 62.
- LEOPOLD, ARXIDUC D'ÀUSTRIA: 152, 175.
- LERAN: 137.
- LIECHTENSTEIN, Antoin Florian de: 29, 37, 161, 164.
- LINARES, Juan Francisco: 136.
- LLANES, Francesc: 100.
- LLAURADOR I VILANA-PERLES, Ramon: 127.
- LEONART, Salvador: 185, 186.
- LLEVANT, Francesc: 189.
- LLINÀS, Jaume: 139, 195.
- LLINÀS, Joan: 47.
- LLINÀS, Joan Antoni: 49.
- LLORACH I DE MOIXÓ, Antoni: 139, 143.
- LLORACH I DE MOIXÓ, Carles: 44, 80, 81, 82.
- LLORENS I MORGADES, Francesc: 50, 147.
- LLUCH, Ernest: 12, 16, 80, 100, 102, 113, 124, 128, 136, 143, 163, 165, 166, 167, 169, 170, 175, 178, 191, 206, 218, 224, 225, 226, 248.
- LLUÍS XIV DE FRANÇA: 37, 168.
- LLUÍS XV DE FRANÇA: 233.
- LOEN, Johann Michael von: 244.
- LLULL, Simó: 188.
- LÓPEZ, Margarita: 154.
- LÓPEZ, Úrsula: 243.
- LÓPEZ AMOR DE SORIA, Manuel: 77, 86.
- LÓPEZ Y ARAGÓN, José: 101, 107.
- LORENZO, Ramón: 109.
- LOTTES, Günther: 29.
- LUCCINI: 54, 145, 146.
- LUZÁN, Alejandro: 81.
- LUZÁN, Antonio (governador d'Aragó i del Castell Nou de Nàpols): 80, 136, 143, 183.
- LUZÁN, Antonio (capità): 138.
- LUZÁN, Gaspar: 138.
- LUZÁN, Juan Manuel: 139, 143.
- MACIÀ, Francesc: 91.
- MACIP, Josep: 101.
- MADRENAS, Joan: 85, 148.
- MAGDALENA D'ÀUSTRIA: 92, 181.
- MAGRIS, Claudio: 248.
- MAIANS, Francesc: 47, 53.
- MAIANS I SISCAR, Gregori: 53.
- MAIMÀ, Esteve: 100, 190.
- MALAVER, trinitari: 49.
- MANENT, Albert: 16.
- MANGE, Miquel: 84.
- MAQUELICOT: 137.
- MARAVALL, José Antonio: 128, 225.
- MARCILLO, Guerau: 188.
- MARCO, Francesc de: 192.
- MARIA D'ÀUSTRIA, esposa de Ferran III: 25.
- MARIA AMÀLIA D'ÀUSTRIA: 181.
- MARIA TERESA D'ÀUSTRIA: 16, 68, 92, 109, 111, 132, 161, 162, 181, 182, 217, 221.
- MARICONI, Bartolomé: 87.
- MARQUÉS, Josep M.: 88.
- MARTÍ, Francesc: 154.
- MARTÍ, Joan Baptista: 44.
- MARTÍNEZ, Antoni: 138.
- MARTÍNEZ, Antonio: 138.
- MARTÍNEZ, Diego: 137.
- MARULLI: 42, 139, 141, 145, 146, 149.
- MAS, Joan: 90.
- MAS I DURAN, Eudald: 47, 53, 195.
- MASCARÓ, Esteve: 187, 197.
- MATEU, Francisco: 101.
- MATÍAS LÓPEZ, Francisco: 141.
- MATOSÉS, Pere: 197, 198.
- MATSCHÉ, Franz: 161.
- MÉDICI, Octavià de: 145.
- Medinaceli, duc de: 38.
- MEHMET IV: 24.
- MÉNDEZ DE HARO-GUZMÁN Y DE ARAGÓN-CARDONA-CÓRDOBA, Gaspar: 78, 95.
- MENDOZA, Nuño de: 85.
- MENDOZA, Tomasa Hurtado de: 78, 196, 243.
- MENDOZA Y SANDOVAL, Diego Hurtado de: 27, 43, 44, 78, 95, 101, 145, 149, 176, 195.
- MERCADER I MORAGUES, Magí: 77.
- MERCY-ARGENTEAU, Claude Florimond: 102, 108, 145, 147, 163, 248.
- MEROLA, Anna: 154.

- MESSEGUER, Masturià: 49.
 MESTRE, Antonio: 122.
 MESTRES, Jaume: 148.
 MICÓ, Joan: 138.
 MILLEKER, Felix: 104, 108.
 MINGUELL, Josep: 137.
 MINGUET, Josep: 137.
 MIRAFLORES, marquès: 182.
 MIRAVETE, Matías: 139.
 MITJAVILA, Joan: 22.
 MOLAS, Pere: 16, 23.
 MOLINA, Andrés de: 128, 129.
 MOLINARI I PAGÈS, Josep: 243.
 MOLINES, Josep: 89, 90.
 MOLINS, Jaume: 49.
 MOLLFULLEDA, Conxita: 16.
 MONCAYO Y PALAFOX, Bartolomé: 38, 39, 43, 77, 95, 159, 176, 238.
 MONCAYO Y PALAFOX, M. Teresa de: 30, 40, 177, 196.
 MONROY, Marcos: 138.
 MONTAGU, lady: 193.
 Montanaro, marquès de: 114.
 MONTANER (voluntari): 148.
 MONTAR, Joan Josep: 154.
 Monteleone, duc de: vegeu PIGNATELLI, Diego.
 Montemar, comte de: 49.
 Montesanto, comte de: vegeu SILVA Y MENESES, José.
 Montnegre, marquès de: vegeu BERARDO I DE SANTIJUST, Francesc de.
 Montnegre, marquesa de: vegeu BERARDO, Serafina.
 MONTSALVE, Josep: 52.
 MORAGUES, Joan Baptista: 15, 105.
 MORAGUES, Josep: 49, 50.
 MORAGULL, Josep: 44.
 MORALES, Alejandro de: 132.
 MORALES, Juan de: 190.
 MORRÁS, Joaquín: 178.
 MORRÁS, Joaquín (fill): 85, 127, 178.
 MORRÁS, José: 137.
 MORRÁS, Pedro: 44, 54, 107, 137, 178.
 MOZZARELLI, C.: 67.
 MUNDET, Josep M.: 208.
 MUNNER, Joan: 53.
 MUNNER, Josep: 47.
 MUÑOZ, Antonio: 47.
 MURCIA, María: 154.
 NASSARRE: 52.
 NAVARRO, Juan: 49, 79, 84, 177.
 NEBOT, Francesc: 195.
 NEBOT, Josep: 15, 105, 195.
 NEBOT, Rafael: 42, 108, 195.
 NEBOT Rafael (fill): 105.
 NENTWICH, Guillem de: 132.
 NICOLAU, Jaume: 158.
 NUGENT, Thomas: 244.
 OLIVA, Pere: 189.
 OLIVER, Miquel: 22.
 OLIVER, Joan: 22.
 OLIVER, Mateo: 187, 195.
 OLLER, Josep: 190.
 OLMI, G.: 67.
 OLZINA, capità de voluntaris: 50.
 OMS I DE CRUÏLLES, Carles d': 22.
 OMS I DE CRUÏLLES, Joan d': 22.
 Onrubia, marquès d': vegeu MORRÁS, Pedro.
 ORBEA, Domingo: 97, 138, 195.
 ORCAL Y PERALTA, Juan Francisco: 177.
 Orgaz, comte d': 38.
 ORIBE, Juan: 79.
 OROBIO, Juan de: 80, 137.
 Oropesa, comte d': 29, 38, 95, 132, 138, 158, 176, 235.
 ORT, Josep: 90.
 OSPEL, Anton: 200.
 OVELLER, Leopold: 185.
 PACHECO, Juan Francisco: 127, 132, 176.
 PACHECO, Manuel: 132, 133, 176.
 PACHECO, Melchor: 158, 176, 196.
 PAIFAL, Gowtier de: 247.
 PAÏSSA, Salvador: 186.
 PAÏSSA, Sebastià: 198.
 PALAU I DULCET, Antoni: 208.
 PALLARÈS, Dídac: 199.
 PALLARÈS, Joan Francesc: 111.
 Palma del Río, comte de: vegeu FERNÁNDEZ PORTOCARRERO, Luis; FERNÁNDEZ PORTOCARRERO, Joaquín.

- PAPIOL, Eulàlia: 114.
 PARADA, José: 137.
 Paredes, comte de: vegeu CERDA, José de la.
 Paredes, comtessa de: vegeu TÉLLEZ Y GIRÓN, Manuela.
 PÁRRAGA, Juana: 101.
 PASCÀS I TAFALLÉS, Josep: 198.
 PAULÍ, Sebastià: 177.
 PAZ, Juan de: 138.
 PEDRAZA, Ramon de: 136.
 PEDROSA, Agustí: 128.
 PEDROSA, Pere: 52.
 PEDROSA, Teresa: 15.
 PEGUERA I AIMERICH, Antoni de: 28.
 PEGUERA I AIMERICH, Lluís de: 37, 85, 139, 168, 176.
 PEÑA, José: 138.
 Peñaflorida, marquès de: vegeu JUSTINIANI, Francisco.
 PENYALOSA, Benet de: 25.
 PERA D'AYERBE, Miquel: 138.
 PERERA, Josep: 147, 148.
 PÉREZ, Blas: 48.
 PÉREZ, Domingo: 177.
 PÉREZ, José: 133.
 PÉREZ, Aparicio, Carme: 16.
 PÉREZ DE LAS AGUAS, José: 129.
 PÉREZ SEGURA, Francisco: 132, 133, 208.
 PERFUMO, Giacomo: 87, 190.
 PERLAS, Johannes: 175.
 PESO, Pasqual del: 196.
 PICALQUERS, Ignasi Joan de: 80.
 PICALQUÉS, Ignacio: 88, 188.
 PICALQUÉS, Josep: 90.
 PIEDRA, Fèlix de la: 48.
 PIGNATELLI, Diego: 77, 84, 137, 145, 146, 149, 176, 195.
 PIGNATELLI, Fernando: 84, 137, 145, 176, 195.
 PIGNATELLI, María Manuela: 78.
 PIGNATELLI I D'AIMERICH, Marianna: 30, 164, 174, 192, 193.
 PIGNATELLI-BELMONTE, José: 147, 149.
 PIMENTEL, María Antonia: 78.
 PINEDO, José: 191.
 PINOS, comte de: vegeu VÁZQUEZ, Juan Jacinto.
 PINTO, Gregorio: 76.
 PINTO DE MENDOZA, Gaspar: 76.
 PISA, Pere: 92.
 PIZARRO, Gonzalo: 79.
 PIZARRO, Pedro: 79.
 PLANTÍ, Josep: 30, 69, 152, 204, 205, 210, 213, 216, 217, 239.
 PLASENCIA, comte de: vegeu LANUZA-MONTBUI-VILARIG I D'OMS, Joan de; LANUZA I GILABERT, Francesc de.
 Poal, marquès del: vegeu DESVALLS I DE VERGÓS, Antoni; DESVALLS I DE SOLANELL, Francesc; DESVALLS I DE SOLANELL, Manuel.
 PONÇ I DE CASTELLVÍ, Fabricí: 204.
 Populi, duc de: 41.
 PORTA, Jaume: 108.
 PORTA, Jaume (capità): 138.
 PORTA, Joan: 137.
 PORTA, Pedro: 137.
 PORTER, Leonard: 132.
 PORTOLA, Gaspar: 137, 195.
 PORTUGAL, Diego de: 138.
 POSTIGO, Rosa M.: 90, 205.
 POU MARTÍ, Josep Maria: 56, 90.
 PRATS, Antoni: 139.
 PRATS, Miquel: 198.
 PRESAS, Marisa: 16.
 PRESAS, Reyes: 16.
 PRESAS, Ricard: 16.
 PUEBLA, Antonio de: 113.
 Puebla, comte de la: 138.
 Puebla de Corria, marquès de la: vegeu AVENDAÑO Y VILLELA, Íñigo de.
 Puebla de Montalbán, comte de la: PACHECO, Juan Francisco.
 PUÉRTOLAS, Agustín: 192.
 PUIG SALELLAS, Josep M.: 16.
 PUJADES, Tomàs: 22.
 PUJAL, Lluís: 179.
 PUJOL, Galceran: 22.
 PUJOL, Josep: 83, 197.
 PUJOL I PUIG, Josep: 90.
 QUESADA, Juan: 139.
 QUIRÓS, Lorenzo: 195.
 QUIRÓS, Marcos Bernardo de: 132.

- Rafal, marquès de: 176, 235.
 RAGÓN, Joaquim: 26.
 RAMÍREZ CALDERÓN: 85.
 RAMON I DE TORD, Miquel: 47, 53, 195.
 RASET, Joan: 53.
 RAURELL, Jaume: 90.
 RAVIZZA, Fernando: 137.
 RAYOLA, músic: 179.
 REARD I DE COPONS, Josep: 39, 144, 176.
 REISINGER, Johann Gottfried: 145.
 REQUESENS I DE BOIXADORS, Dimas: 22.
 REQUESENS I DE BOIXADORS, Joan: 22.
 REVERTER, Ignasi: 77.
 REY, Nicolás del: 132, 133.
 REYES, Melchor de los: 179.
 Rialp, marquès de: vegeu VILANA-PERLES, Ramon.
 RIALP I SAFONT, Ramon: 139.
 RIBAS, Diego Antonio de: 76.
 RIBERA Y DE BERARDO, Maria Francesca de: 178.
 RIBES, Climent: 243.
 RIBES, Joan: 47.
 RICARDI, coronel: 141.
 RIESBECK, Johann Kaspar: 164, 165.
 RIFÒS, Josep, canonge de Barcelona i d'Urgell: 48, 52, 84, 186.
 RIFÒS, Josep, regent del Consell d'Espanya: 127, 186, 198.
 Ríos, marquès de los: vegeu GUTIÉRREZ, Francisco.
 RIPALDO, Agustín: 140.
 RIPPERDÁ, Johan Willem: 232, 233, 235.
 RISBOURG, marquès de: 237.
 RIVERA, Pedro: 192.
 Rocabertí, vescomte de: vegeu BOIXADORS I DE PINÓS, Joan Antoni.
 RODRÍGUEZ VILLA, Antonio: 78, 176.
 ROIDER Jr., KARL A.: 112, 113.
 ROIG, Josep: 91.
 ROMEO, Juan Antonio: 30, 37, 122, 127.
 RÒMUL Augústul: 219.
 Ros, Salvador: 108.
 ROSILLO, Francisco: 188.
 ROSILLO, Teresa: 188.
 ROSSELL, Josep: 48.
 ROUSSEAU, Jean Baptiste: 193.
 ROVIRA, Andreu: 112.
 ROVIRA, Antoni: 235.
 ROVIRA, Francesc: 185.
 Rubí, marquès de: vegeu: Rubí i de Boixadors, Josep Antoni de.
 RUBÍ, Salvador: 243.
 RUBÍ I DE BOIXADORS, Josep Antoni de: 15, 44, 52, 84, 92, 100, 144, 147, 176, 209, 223.
 RUBÍ I DE BOIXADORS, Ramon de: 43.
 RUBIÓ I ORS, Joaquim: 205.
 RUDOLF, Karl: 16.
 RUIZ DE VELASCO, Juan: 141.
 SAAR, coronel: 144.
 SABASTIDA I FONT, Oleguer: 37, 139, 148, 176.
 SABATER, Tomàs: 49.
 SAGREDO, Juan de: 25.
 SALA I CARAMANY, Benet de: 43, 88, 177.
 SALAMANCA, Clarura: 114.
 SALES, Bonaventura: 90, 91.
 SALÓN, José: 100.
 SAMPER, Lluís de: 157.
 San Felipe, marquès de: vegeu BACALLAR, Vicente.
 SANA, Rosa: 154.
 SANA IGLESIAS, Francisca: 243.
 SANNA, Antoni Josep: 141.
 San Telmo, comte de: 40, 175.
 SANABRE, Josep: 23.
 SÁNCHEZ, Miguel: 187.
 SÁNCHEZ, Simón: 47.
 SÁNCHEZ DE LA CERDA, Escolástica: 105.
 SANDOVAL, Francisco Gómez de: 37, 38, 43.
 SANDOVAL, Isidro Antonio: 190.
 Sanjuan, marquès de: vegeu SOTOMAYOR Y SANMARTÍN, Juan de.
 SANPERE I MIQUEL, Salvador: 11, 12, 39, 40, 42, 45, 46, 48, 50, 109, 168, 170, 204.
 SANS, Francesc: 47.
 SANS, Miquel: 47.
 SANS I TRAVÉ, Josep M.: 16.
 SANT CLIMENT I DE GUALBES, Ferrer Joaquim de: 22.
 SANTA COLOMA, Juan: 138.

- Santa Cruz, comte de: vegeu MENDOZA Y SANDOVAL, Diego Hurtado de; FERNÁNDEZ DE CÓRDOBA, Lorenzo Manuel.
- Santa Cruz, comtessa de: vegeu MENDOZA, Tomasa Hurtado de.
- Santa Cruz de los Manueles, comte de: 176.
- SANTO LUCIDO, marquès: 236.
- SANTOS, Manuel de: 90.
- SANZ, Diego: 100.
- SANZ, Jerónimo: 126.
- SARDO, Joaquín: 179.
- Sástago, comte de: 29, 37, 38, 84, 95, 157, 158, 176, 193.
- Savallà, comte de: vegeu BOIXADORS I DE PINÓS, Joan Antoni.
- SCARAMUZZA VIDONI, Mariarosa: 204, 213.
- SCHROP, Tobies: 158.
- SEGUR I VIDAL, Pere: 107.
- SERRA, Eulàlia: 112.
- SERRA, Eva: 16.
- SERRA, Francesc: 138.
- SERRANO, Elisabet: 112.
- SHOWER, general: 28, 42, 141, 144.
- SILVA, Isabel de: 196.
- SILVA FOLCH DE CARDONA, Francisco: 175, 178.
- SILVA Y MENDOZA, Manuel: 38, 39, 54, 95, 106, 137, 142, 176, 235.
- SILVA Y MENESES, José: 29, 37, 38, 103, 126, 135, 158, 176.
- SIMÓ, Magí: 48.
- Sinzendorf, comte de: 220, 233.
- SISA, Francesc: 185.
- SOLANES, Francesc: 76, 77, 84, 127, 198.
- SOLÁ-PILOA, Miguel de: 79, 103.
- SOLÁ-PILOA, Vicente de: 105.
- SOLDEVILA, Elisabet: 113, 114.
- SOLÉ I SABATÉ, Josep M.: 16.
- SOLER, Josep: 132.
- SOLIMÀ I: 24.
- SOMMER-MATHIS, Andrea: 179.
- SOROJO, José: 138.
- SOTOMAYOR, Antonio: 26.
- SOTOMAYOR Y SANMARTÍN, Juan de: 76.
- SPIELMAN, John P.: 62.
- SPINELLI, Giuseppe: 146, 149.
- STARHEMBERG, Guido von: 22, 38, 40, 41, 206, 233.
- STELLA, comte Rocco: 29, 30, 37, 76, 134, 163, 164, 170, 175.
- STIFFONI, Giorgio: 56, 248.
- SUBIES, Felip: 42.
- SUBIRIA, Martí: 139.
- SUELVES, Antonio: 77.
- SUELVES, José: 84.
- TACÓN, Vicente: 145.
- TÉLLEZ Y GIRÓN, Manuela: 86, 95, 177, 196.
- TÉLLEZ Y GIRÓN GÓMEZ DE SANDOVAL Y ROJAS, Isabel: 127.
- TÉLLEZ DE SILVA, Manuel: 132, 133, 198.
- THOAR, Pablo: 139.
- THOMAS, Colin: 65, 175.
- TILL, Rudolf: 103.
- TIMOR, Joan: 195.
- TODA, J. M.: 195.
- TOLL, Marià: 189.
- TOMÀS I COSTA, Llorenç: 89, 90.
- TOMÁS DE PERALTA, Juan: 101, 155, 206.
- TOMIC, Pere: 21, 23.
- TORRAS I RIBÉ, Josep M.: 16, 20, 26, 29, 30, 165, 168, 218, 222.
- TORRENT, Pere: 107.
- TORRES, Manuel: 138.
- TORRES, Segimon de: 49.
- TORRES, vescomte de: 138, 140.
- TORRES I EIXIMENO, Josep Vicent: 47, 53, 128.
- TORRES DE BAGES, Francesc: 87.
- TREDOS, Micaela: 184.
- UBARRI, Francisco: 188.
- Uceda, duc de: vegeu SANDOVAL, Francisco Gómez de; PACHECO, Juan Francisco (duc consort) i PACHECO, Manuel.
- Uceda, duquessa de: vegeu TÉLLEZ Y GIRÓN GÓMEZ DE SANDOVAL Y ROJAS, Isabel: 127.
- UGALDE, Bernardo: 52.
- Uhlefeld, comte d': 37.
- Ulloa, comte d': 104.

- VAÍLLO DE LLANOS, Juan: 237.
 València, arquebisbe de: Folch de Cardona, Antoni.
 VALENCIANO, Nicolau: 139.
 VALL, Domènec de: 197.
 VALL, Maria dels Àngels de: 198.
 Valparaíso, marquès de: vegeu ANDÍA, Bartolomé de.
 VÁZQUEZ, Santiago: 154.
 VÁZQUEZ Y VARGAS, Juan Jacinto: 56, 107, 137, 142, 143, 181, 196, 240.
 VÁZQUEZ I VILANA-PERLES, Antoni: 143.
 VEGA, marquès de la: 176, 182.
 VEDELLA, Benet: 90.
 VELARDE, Bernardo: 108.
 VELASCO, virrei de Catalunya: Fernández de Velasco y Tovar, Francisco.
 VELASCO DE LIEDENA, Antonio: 105, 143.
 VÉLEZ, Francisco de: 77.
 VENDRELL, capità: 140.
 VENTURA, Francesc: 76.
 Verboom, duc de: 48.
 VERDAGUER, Maria Clara de: 17, 105.
 VERDAGUER, Jaume: 101, 105.
 VERGA, M.: 67, 121.
 VERGÓS, Antoni: 183.
 VERNEDA I SAULEDA, Joan Francesc: 45, 101, 122, 127, 129, 167, 206, 209, 220.
 VERNEDA I VILANA-PERLES, Antoni: 105, 127.
 VERNEDA I VILANA-PERLES, Bonaventura: 127, 128.
 VIDAL, Francesc: 127.
 VIDAL, Josep: 139.
 VIDAL, Magí: 138.
 VIDANIA, Diego Vicencio: 205.
 VILA, Joan: 49.
 VILA I LLEÓ, Francesc: 47, 53.
 Vilafranesa, comte de: 158, 176, 182, 192, 236.
 VILALTA, coronel: 144.
 VILANA I MILLÀS, Felip: 137.
 VILANA-PERLES, Johannes: 113, 175.
 VILANA-PERLES I CAMARASA, Pau: 77, 183.
 VILANA-PERLES I CAMARASA, Pere: 43.
 VILANA-PERLES I CAMARASA, Ramon: 15, 16, 30, 38, 39, 40, 45, 46, 77, 78, 80, 100, 101, 103, 113, 121, 122, 124, 125, 126, 127, 128, 131, 133, 134, 136, 143, 152, 156, 157, 159, 163, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 175, 178, 181, 197, 207, 220, 221, 224, 225, 230, 232, 236, 241.
 VILANA-PERLES I VERNEDA, Francesc: 113, 127, 175.
 VILANA-PERLES I VERNEDA, Gertrudis: 77, 78, 136.
 VILANA-PERLES I VERNEDA, Maria Antònia: 80, 136, 143.
 VILANA-PERLES I VERNEDA, Maria Ignàsia: 143.
 VILANOVA, Josep: 138.
 VILATERSANA, Josep: 49, 187.
 Vilatorques, marquès de: vegeu CASTELLVÍ I COLOMA, Joan Basili de.
 VILATORTA, Martí Joan: 22.
 VILATORTA, Miquel: 22.
 Villa de Ebro, marquès de: vegeu GONZÁLEZ DE SANTA CRUZ, Francisco.
 Villanueva de las Torres, marquès de: vegeu AFÁN DE RIVERA, Pedro.
 VILLARROEL, Antoni: 36, 47.
 VILLARROEL, Juan: 105, 141.
 Villarroel, marquesa de: 15, 92.
 Villasor, marquès de: vegeu SILVA Y MENESES, José.
 VINYALS, Sebastià: 47.
 VINYES, Ramon: 197.
 VISCONTI, coronel: 140.
 VIVES, Vicenç: 189.
 VOLTES, Pere: 29.
 WOLF, Ferdinand: 165.
 WRATISLAW, Johann Wenzel: 163.
 Yus, Margarita: 155, 190.
 ZALDARRIAGA BERASTEGUI, Ignacio: 86.
 ZAMBRANA, José: 235.
 ZUÑIGA, Joan de: 21.
 ZUVERÍA Y OLANO, Martín de: 47.